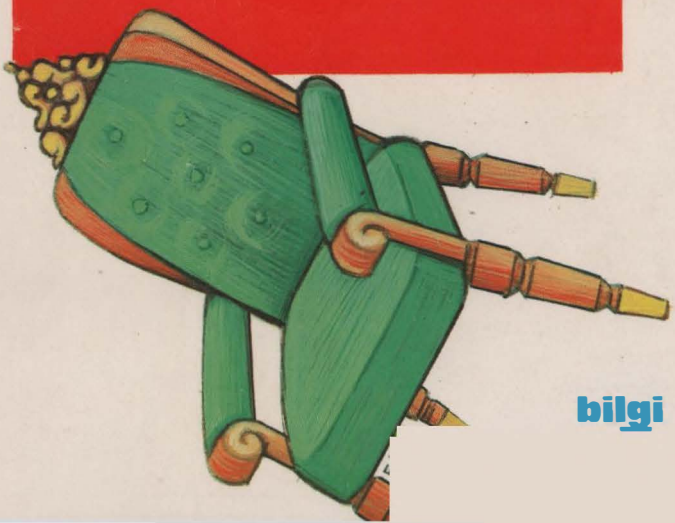
CÜNEYT ARCAYÜREK

açıklıyor -4

YENİ DEMOKRASİ YENİ ARAYIŞLAR 1960 1965

2. Basım

bilgi

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ : 33
CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR : 4

Birinci Basım 1984

İkinci Basım
Aralık 1985

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 31 81 22 — 31 16 65
Yenişehir - Ankara
Babıâli Cad. 19/2
Telf : 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

CÜNEYT ARCAYÜREK

YENİ DEMOKRASİ
YENİ ARAYIŞLAR

1960 - 1965

BİLGİ YAYINEVİ

kapak : fahri karagözoğlu

Cüneyt Arcayürek açıklıyor dizisinin yayın hakkı, yapılan özel anlaşma gereğince Bilgi Yayınevi'ne aittir. Bu dizide çıkan ve çıkacak olan eserlerin hiçbiri kaynakları gösterilmeden alınamaz.

cantekin basımevi — ankara

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

ASILMIŞLAR BALADI

Silahlar Çevirince ... 13
İşkence ... 26
Bir Vasiyetname Serüveni ... 33
Kuyruğa Basılınca ... 44
Bırakın Başka Ülkelerde Yaşasın ... 50
İnsan Onurunun Beş Para Etmediği Günler ... 57
Aklanmanın Tek Koşulu = Kötülemek mi? ... 63
Baladın Öteki Dizeleri ... 69
Kader ... 71
İpin Ucundaki Soru : «Ortak Pazara Girebilecek miyiz?» ... 78
İdam Hücresinde On Kişi ... 83
Kurtuluş ... 88
67 Lira ... 93
Üç Hapishane Üç Hapishaneden Kimileri ... 96
Fırtına ... 100
İsmet Paşanın Affı ... 106
Anımsatma ... 109
Kırk Yılın Özeti ... 110
Biraz Hesaplı Olmanın Erdemi ... 113
Siyasal Kulis Çalışmalarında Dünden Bugüne Örnekler 119

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİYE KARŞI İSYANLAR

Cuntaların Dansı 135
Demokrasi Tehlikede 153
Sivil Cuntalar 166
Bir Dışişleri Bakanının Öyküsü 175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960'TA PARTİLEŞME VE BİR PARTİ
1980'DE PARTİLEŞME VE BİR PARTİ

Bir Parti Yaratmak 181
Birbirini Sevmekle Sevmemek Arası 193
'Oy'a Miras 204
1960'a Oranla Değişik Bir Ortam 213
Bir Bina, Üç Oda, Üç Parti 223
Gerçekçi Bir Asker 233
Sunalp'ın Tuttuğu Nabız 242
Aaa! Bir De Baktım Sol Yanıma 250
Ya, Sağ Yanımda? 255

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA İNERKEN — SOVYETLER ÇIKIYOR

Sovyetler, Soğuktan Çıkıyor 261
Bir Hatanın Düzeltilmesi 271
Amerika: Sıcak Dostluk Soğuyor 274
Zehir Olan Bayram 287

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEMİREL'İN AMERİKA NOT DEFTERİ

«1960'larda Türkiye, ABD'ye Sadakatinde O Kadar İleri Gitmiştir ki, Kendini Topun Ağzına Koymuştur» ... 293
«ABD'nin Milli Bir Davadaki Tavrı, Türkiye'yi Yeniden İleri Ufuklara Bakmak İhtiyacıyla Karşı Karşıya Bırakmıştır» ... 297
«Batılı Kaynaklar Yeni Projelerimizle İlgilenmediklerini Bildirdiler. Sovyetlerse Tersine Bir Tutum Takındı. Sovyet Kredisi İle 'Beş Önemli Tesis' Bugün İşletmededir» ... 301
«Türkiye'ye Parasal Açıdan Cimri Davranmalarının Politik Bir Amacı Var mıydı; Oraya Sapmak İstemiyorum» ... 304
«1965'te Casus Uçuşlarını Yasaklama Kararımızdan Amerika Elbette Memnun Olmadı. Sovyetler De Karadeniz Boğazı Önünde Sürekli Duran Bir Casus Gemisini Geri Çektiler.» ... 309
Ya CIA ... 313

ALTINCI BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE

Dünden Bugüne Uzanan Bir 'Rapor' ... 317

YEDİNCİ BÖLÜM

DEMİREL'İN SİYASAL ALANA GİRİŞİ VE YÜKSELİŞİ

Doğurgan Yıllar ... 327
Siyasal Kariyerin Başladığı Gün ... 329
Bir Hükümet Düşürme Manevrası ... 339
Yıldızın Parladığı An ... 346
Yılın Değil, Yılların Gazetesi ... 351

BİRİNCİ BÖLÜM

ASILMIŞLAR BALADI

Olmayın bu kadar katı yürekli,
Ey dünyada kalan insan kardeşler.
Allah da sizden razı olur belki
Sizler acırsanız bizlere eğer;
Şurada asılmışız üçer beşer;
Kuş sütüyle beslenen şu bedene
Bir bakın dağılmada günden güne,
Bakın kül olan kemiklerimize;
Gülmeyin, dostlar, bu hale düşene,
Tanrıdan mağfiret dileyin bize.

François Villon

1

SİLAHLAR ÇEVİRİNCE

Yeni Millet Meclisi binasının önündeki asfaltlanmış alanda, bir an duraksadım.

Çevreye bakındım, her şey öylesine sessizdi ki... Durgun bir göl gibi.

Aylardan eylüldü, sonbahar mevsiminin Ankara'ya özgü yumuşak, ısıtan havasında solan yeşillerin güneşte yıkandığı günlerden bir gündü

Menderes döneminde yapımına hız verilen, 27 Mayıs ihtilalinden sonra tamamlanıp Kurucu Meclisin toplandığı, Milli Birlik Komitesi'nin çalıştığı bu binanın önyüzünden İçişleri Bakanlığı'na doğru uzanan alanda, kademe kademe yeşillikler uzanıyordu.

Meclis binasıyla, İçişleri Bakanlığı binası arasından geçip Atatürk Orman Çiftliği'ne uzanan yolda, kimi otomobiller gidip geliyordu.

Çevrede, bulunduğum yerden bakıldığı zaman, olağanın dışında bir davranış, bir devinim görülmüyordu.

Gazeteciler, daha sonraları seçimlerle gelecek başbakanların, bakanların girip çıkacakları kapının önünde birikmişlerdi.

Merdivenleri tırmandım. Gazetecilerin yanına gittim.

On beş yirmi basamak çıkıldıktan sonra «çevreye» göz atıldığında, o durağan, devinimsiz görünen kö-

şelerde, İçişleri Bakanlığı'na doğru uzanan özenle, iyi bakılarak yetiştirilmiş çimlerin gerilerinde kimi mığferlerin bir parlayan, bir sönen yansımaları göze batıyordu.

Gazeteci topluluğundan biri, «Meclis binasını çevirdiler» dedi.

«Kim?..»

«Deniz ve Hava Kuvvetleri...»

Yanıt kesindi.

Gerçekten, üç yüz metre ötelerde yere yatmış kimi insanlar, beyaz giysileriyle dikkati çekiyordu. Kimileri daha koyu renkliydiler, maviler giymişlerdi.

Meclisin 2 numaralı kapısı diye adlandırılan kesimde ise, Deniz ve Hava Kuvvetlerine bağlı oldukları giysilerinden anlaşılan kişiler, gidip geliyorlardı.

Biliyorduk.

O sabah öğrenmiştik. Yassıada Mahkemesi'nin verdiği kararlar özel bir uçakla hemen Ankara'ya gönderilmişti. İhtilale güç veren, ihtilalin varmasını istediği sonucu kesinkes almak isteyen güçler, Yassıada Mahkemesi'nin kararlarını —yasa gereği— onaylamak durumunda olan Milli Birlik Komitesi'nin derhal toplanmasını istiyorlardı.

Çünkü, 'Yassıada' 15 kişinin idamına karar vermişti.

Bu kararlar —bir cumhurbaşkanı, bir başbakan, iki bakanla Demokrat Parti yüksek düzeyinde görev alan kimi kişilerin idamını içeren bu kararlar— yurt dışında kimi yankılanmalara yol açmıştı.

İngiltere başta olmak üzere, Türkiye'ye dost olan kimi ülkelerin, idamların gerçekleştirilmemesini ister

göründükleri, dahası, bu yoldaki «telkinlerini» yazılı olarak başkente ulaştırdıkları söyleniyordu.

İçerde durum belli değildi. Ne var ki, halk, gelişmeleri sessiz, ama büyük titizlikle izliyordu.

Yavaş yavaş, 27 Mayıs ihtilalcilerine egemen olmaya başlayan Türk Silahlı Kuvvetleri Birliği adındaki bir örgüt, o sırada kesinlikle ortaya çıkmamıştı ama, ihtilali yönetenler üzerinde ağırlığını duyuruyordu.

Yassıada kararlarının süratle görüşülüp onaylanmasını isteyen güç de, buydu.

Milli Birlik Komitesi'nin kararları görüşmek üzere toplandığı yeni Millet Meclisi binasının çevresi de bir önlem olarak, aynı gücün etkisiyle sardırılmıştı. Ola ki, MBK, büyük ölçüde Yassıada kararlarından vazgeçebilir, ya da kararları yumuşatabilirdi.

Bu önlenecekti.

Önlendi.

Güneş, batıya dönmüştü. İlk önce Cemal Gürsel, bastonuna dayanarak, sararmış bir yüzle kapıda göründü.

O konuşkan, gazetecilere karşı babacan davranışlı Gürsel, soruları yanıtsız bırakarak, merdivenleri ağır aksak indi. Otomobiline bindi, uzaklaştı.

«Koş» dedim, bizden birine. «Paşa, köşke girinceye değin izle...»

O koşup gitti, biz beklemeyi sürdürdük.

Sonra, ilk olarak Ahmet Yıldız ile Suphi Gürsoytrak göründüler.

Biz bekliyorduk; bir açıklama, Yassıada kararlarının akıbetini gösterecek bir tek cümle, bir sözcük bekliyorduk.

İkisinin arkalarından gelen, öteki MBK üyeleri de suskundu.

Kapıyı geçip bir iki adım attıktan sonra, durdular.

Gözleriyle çevreyi taradılar. Solgun, yorgun ve sessizdiler.

Ne de olsa, onlar da, çevreyi saranlar gibi birer ihtilalci idiler.

Silahların hangi aşamada patlayabileceğinin, varılmak istenilene aykırı yönde bir sonuç alındığında, neler olabileceğinin bilincindeydiler. Merdivenleri ivedi adımlarla aşıp birer birer hızla uzaklaştılar.

Söyleyebildikleri şuydu:

«... Daha sonra açıklama yapılacak...»

Oysa, açıklamayı beklememize gerek kalmadı.

Çankaya'ya değin Gürsel Paşa'yı izleyen muhabir arkadaşımız geldi, üzüntülü bir sesle:

«Üçünü asıyorlar» dedi. Beklenilmesine karşın bu karar, şok etkisi yapmıştı. Üzgün sesle sonucu getiren genç gazeteci, bir yaşam boyu, Demokrat Partinin, önde gidenlerinin, yapageldiklerinin karşısında kalmış, direnmiş, savaşım vermişti. Ama, üzgündü.

Cemal Gürsel, Cadillac arabasıyla Çankaya'ya doğru çıkmış, sonra...

Dayanamayıp, her zaman halkın her kesiminden insanlarla konuşmayı bir gelenek haline getirdiği Dışişleri Konutunun yanındaki parkta «mola» vermişti. Oradan, yapılagelen beton binalarla «çan»ı gitmiş «kaya»sı kalmamış o tepeden kente bakmış, bakmış ve... Çevresini alan muhabirlere «Kurtaramadık, üçünü asacaklar» demişti. Bayar, yaş sınırını aştığı için kurtarılmış, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın ipe çekilmesi onaylanmıştı.

Paşa, kendisinin olumsuz oy verdiğini dokunduruyordu. Öteki hangi MBK üyesinin yanında durum

aldığını söylemedi, Bir ara Sıtkı Ulay'ın adını da kendi adının yanında söyler gibi oldu. İşte, o kadar...

Kamuoyunda bir fırtına esiyordu.

15 Eylül günü, Zorlu ile Polatkan idam edildi. Fatin Rüştü Zorlu, bir kısa yaşam boyu hizmet gördüğü devlette hemen her dönemde bir hariciyeci olduğu için nazenin, duygusal, giderek korkak gibi gösterilen bu eski Dışişleri Bakanı, idamını bir çingenenin eline bırakmadı. Sehpaya çıktı, üzerine çıktığı iskemleye tekmeyi kendisi attı.

Polatkan, daha dirençsizdi. Sehpaya can korkusuyla, idam edilmenin dehşeti içinde çırpınarak, zorla çıkarıldı.

10 yıl, 2 gün başbakan olarak iktidarda kaldı.

Yassıada'da on altı ay Yüksek Adalet Divanı'nca yargılandı.

Bir yıl üç ay 21 gün Yassıada'da tutuklu kalan Menderes, hakkında verilen idam kararının onaylanmasından 36 saat sonra, 17 Eylül 1961 Pazar günü İmralı'da gündüz gözüyle asılarak, dramını noktaladı.

İdamı sırasında hücrelerinde bekleşen arkadaşlarına göre Menderes, ipte ruhunu teslim ederken dudaklarından «Allah» sözcüğü döküldü, güneşli bir hava vardı, etraf kararda; tıpkı dinler tarihinde milattan öncelerini anlatan söylencelerde olduğu gibi, birden hava kararda, bir bulut topağı İmralı'nın üzerinde kümelendi.

«Allah» sözcüğüyle birlikte, güneşin Marmara Denizi'ni okşadığı saatlerde, İmralı'nın üzerine birden rahmet indi.

İdam cezasının uyuglanmasını bekleyen eski Demokrat Parti önde gidenlerinden Agâh Erozan, Kur'an okumaya başladı.

Menderes, İmralı Adası'nın bir köşesine, öteki iki arkadaşının yanına gömüldü.

Çağıl çağıl gelmişti. Sessiz, içine kapanık, yalnızca partisinden aldığı görevi yerine getirmeye çalışan bir insan, Demokrat Partinin doğuşuyla birlikte çaylara, ırmaklara, sonra da nehirlere; o insan seline karışmıştı. 1950'de Menderes adı, yurdun bir başından öteki başına, gözlerde sevecenliği simgelerken, 1955 yılından sonraki yaşamıyla, halktan kopmamıştı ama, aydınlardan kopmuş, yüksek siyasetin girdaplarında eriyip gitmiş, suyu çekilen bir nehir yatağına dönüşmüştü.

O, yalnızca siyasetten değil, gardiyanlarından da tokat yedi.

Yakın tarihe adı, «zindancı» diye geçmiş olan Yassıada Komutanı Tarık Güryay, 17 Eylül Pazar sabahı, Adnan Menderes'in yakın arkadaşı Ethem Menderes'i yanına çağırttı.

Ethem Menderes, 1960 öncesi dönemde Başbakan Menderes'le birlikte adı anılan, saygı duyulan kişiliği olduğu söylenen bir insandı. Ne var ki, kader!.. Bir insanın içinde yaşayan ifritin ne denli oyunlar oynayacağı bilinemediği içindir ki, Ethem Menderes adı, 1960 ihtilalinden, hele Yassıada mahkemelerinden sonra, «ideal arkadaşlarının» hiç birince ağıza alınmadı.

Menderes, idamından önce intihar etmiş, kurtarılmıştı.

Boynuna dolanacak ipe sağlıklı gitmesi için elden gelen her şey yapılmıştı. Fakat, Güryay'ın kuşkuları vardı, daha doğrusu, kişisel hesapları...

Ethem Menderes'e, «Acaba beraber rica etsek, bize gerçeği açıklar mı, ne dersin?» diye sordu. Çünkü Tarık Güryay, «Menderes'in 'bir şeyi inkâr' etmesinden» çok korkuyordu.

Ethem Menderes, «Adnan Bey size minnettar» dedi, Tarık Güryay'a. «Sizi güç durumda bırakmaz, yeter ki, intihara teşebbüs ettiğini saklamasının size fenalığı dokunacağına aklı yatsın. Bence O, yaptığı işi, en çok sizden utandığından saklıyordur.»

Ne gaflet!

Bir sahne ayarlandı. Menderes'e, kendisine iğne yapan astsubayın, yemeğini getiren erin, intihar ettiği gece yanına girip çıkan bütün subayların tutuklandığı, söylenecekti. Aslında, «duyarlı olan kalbi» ile oynanacak, inip çıkan duygusal doğası üzerinde bu bilgiler, belki de şok etkisi yapacaktı.

Tarık Güryay'ın yanında durum alan Ethem Menderes'le, Güryay anlaştılar.

«Kumandan çok müteessir» dedi, Adnan Menderes'e, çiftliğinde kâhyalık yapan insanın oğlu Ethem Menderes.

Adnan Menderes hayretle doğruldu, «Neden?» diye sordu.

Ethem Bey açıkladı:

«Senin tutumun yüzünden. Kendini zehirlemediğini söyleyince, başta Kumandan olmak üzere pek çok kimse, kuşkululer arasına girdi. Hepsini tutuklaması için, emir vermişler, Kumandana. Ordudan da bir soruşturma heyeti gelecekmiş. Bu heyet belki, ama belki, Kumandan hakkında olumlu bir karara varabilir.»

Menderes yerinden fırladı, «Kumandan beni öldürmeye teşebbüs suçundan yargılanacak ha?... Böyle rezalet olmaz, intihara teşebbüsümde hiç kimsenin sorumluluğu olmadığını söylerim, hem de ispat ederim,» dedi.

Güryay ile Ethem Menderes'in ne denli rahatladıklarını söylemek bile gerekmiyor.

Önüne ses alma aygıtını koydular, konuştu:

«Aslında ölmeye çoktan kararlıydım. Buna müstehak olup olmadığımı düşünmüyordum bile. Celseler beni çökerten safhalarda dola taşa geçip giderken o salona artık ben değil, cenazem girip çıkıyordu.

Dayanmaktan, katlanmaktan, yorulup usanmıştım.

Kolayca ölmenin çarelerini düşünüp dururken, bir gün bana verilen hapları biriktirmekte karar kıldım. Biriktirecek, biriktirecek ve biriktirdiğim haplar, bir insanı öldürecek miktarı bulunca, hepsini birden yutup işimi kolayca bitirecektim.

Fakat en zor iş hapları biriktirmekti: Zira, Kumandan bilir; onları bana getirenler yuttuğumu görmeden bırakıp gitmiyorlardı.

Ben düşüne düşüne bunun da çaresini buldum. Verilen hapları dilimin altına koyuyor ve yutuyormuşum gibi suyu içiyordum.

Sonradan dilimin altından çıkardığım hapı, kutumdaki kibritlerin altına saklıyordum.

Böylece 33 tane 'ekuvanil' ile, 3 tane de 'nembutal' biriktirdim. Gerçi bu kadarının insanı bir daha uyanmayacak kadar uyutacağına inanıyordum ama, yanılmışım.

Bir gün rahatça ölmek ümidiyle o hapları biriktirebilmek için geceleri uykusuz kalışım boşa gitti. Fakat kurtulmuş bulunmama, bir tek sebepeten ötürü memnunum.

Birtakım zavallı insanlara, benim yüzümden, bir fenalık getiremeyecekleri için şimdi âdeta mesudum.»

Ses alma aygıtına alınan bu sözleri de yeterli bulmadılar.

Elinden bir de yazılı belge aldılar:

«Aldığım ekuvanilleri evvelden beri yanımda bulundurmakta ve ihtiyaç hissettiğim zamanlarda kullanmak üzere saklamakta idim. O gece bir kriz halinde 30'dan fazlasını gece aldım. Takriben saat 4'te uyandığımda ani bir kriz neticesinde vaki olan bu hadiseden personelin hiç bir su-i taksiri yoktur. 17.9.1961 A. Menderes»

Ses alma aygıtı sustu, Tarık Güryay'ı aklayan belge imzalandı.

Güryay, bu anı bir de fotoğrafla saptadı.

«Düşünebiliyor musunuz?» dedi Orhan Erkanlı. «Bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmadı, Yassıada nedir, ne değildir, bunu Yassıada Komutanının kaleminden aktarmak!..»

«Düşünebiliyorum» dedim Erkanlı'ya. «Bize en azından elli bin tiraj yitirtir»

«Yani sen, karşısın bu yayına?!»

«Tümüyle» diye direndim.

Erkanlı, «Bu yazı dizisiyle yüz bin tiraj alırız. Bak, herkes böyle diyor.» dedi.

Anıların «mucidi» Erkanlı idi.

Orhan Erkanlı'ya şöyle bir batkım. Gülümsüyor, onaylamadığım için kırgın bakışlarını esirgemiyordu. Erkanlı, bir 27 Mayıs ihtilalcisi idi. Yassıada'nın sorumluluğunu MBK Genel Sekreteri olarak uzun süre omuzlarında taşımıştı. Tarık Güryay, onun yakın dostuydu. Gazetenin o sırada sorumlusu olan Erkanlı'ya göre, Güryay'ın hiç yayımlanmamış, gün ışığına çıkmamış «anıları» müthiş bir etki yapacak, tiraj birden fırlayacaktı.

Evet, bir etki yapacaktı, ama Erkanlı'nın söylediği gibi değil.

«Bu etki, tam tersine olacak. Biz, kitle gazetesiydik. Kitleler, Menderes'in idamının yol açtığı şoktan ve Yassıada'da yüzlerce insanın gördüğü eziyetten henüz arınmadı, unutmadı bunları. Hele bunları, 'Yassıada celladı' diye, demokrat kitlelerde 'sıfat' kazanmış, biri yazarsa,» diye düşünüyordum.

Duvar afişleri basıldı, o zamanlar TV olmadığı için radyolarda büyük bir reklam kampanyası açıldı.

Güryay'ın anıları yayımlanmaya başladı.

Canım sıkılıyordu bu duruma. Nitekim, bir gün Ege'den bir dost aradı. «Daha ne kadar sürecek bu?. Ayıp! Ayıp!» deyip yüzüme telefonu kapadı.

Celladın satırı gazetenin tirajını da etkilemişti.

Halk, kitleler, unutamadığı insanların ister anılarla olsun, ister başka yollarla, önüne bu biçimde yeniden çıkmasına tepki gösteriyordu.

Bu insancıl davranış, yıllar yılı, bir ışık gibi yol gösterdi. 1973'lerde, 1971 Mart darbesinden sonra kimi dostlarımın, arkadaşlarımın işkence odalarına sürüklenişini öğrendikten sonra, Hürriyet'te yayımladığım eski Orgeneral Faik Türün'le söyleşi, işte o günlerin dürtüsüyle, yol göstermesiyle ortaya çıktı.

Bu tür olaylar, işkenceler, zora koşmalar o günlerde örtülse bile, günü gelecek ortaya çıkacak. Gerçek, olayların içyüzünü aydınlatacak, geleceği aydınlatacaktı.

Yassıada'da bir askeri bota doğru yürüyorlardı.

Menderes, artık tek başına gardiyanlık yapan, anılarına malzeme olacak sahneleri kaçırmamak amacıyla yanından ayrılmayan, Tarık Güryay'a sordu:

«Nereye gidiyoruz?»

«Hastaneye» diye yanıtladı, Güryay. Ölümün ucuna doğru yürüyen bir insanı bir kez daha aldatıyordu. «Deniz hastanesine gideceksin. Doktorlar öyle karar verdiler,» diye ekledi.

Menderes —Güryay'a göre— çocuksu kuşkuyla baktı Yassıada Komutanına:

«Doktorlar, hiçbir şeyin yok demişlerdi!»

«Öyle rapor verdiler. Ama senin, esaslı bir muayeneye tâbi tutulmana lüzum görüyorlar.»

Yavaştan gerçeğe yaklaştırılsa, hazırlansa, ne olacaktı ki... Kaçacak mıydı?... Bir dost, eğer dostsa, yanındakine son anında gerçeğin katı elini uzatsa ne yitirirdi?...

Çocuksu kuşku yitti gitti, yerini daha çocuksu bir dilek aldı:

«Ne olur Komutan, Berrin'den mektup geldikçe bana iletiverin.»

On beş dakika sonra bindirildiği botla İmralı'ya götürüldü, elleri arkasından bağlı, yanında başka gardiyanlarla sehpaya yürüdü.

Asıldı.

Asılmamalıydı.

Zorlu ve Polatkan'ın ipte sallanırken, sehpaya giderken çekilmiş fotoğrafları, bütün gazetelerde boy boy yayımlandı.

Bir tek gazete yayımlamadı : Hürriyet

Bizde, Zorlu ve Polatkan dahil Menderes'in ipte sallanırken resimleri klişeleşmedi, yayımlanmadı.

Halk, evet sessizdi, durgundu; hiçbir gösteri, hiçbir eylem girişiminde bulunmadı.

İnfazın yıldönümü uzun yıllar yalnızca eski D.P. egemen gazetelerde yer aldı.

Duygularını, düşüncelerini, 27 Mayıs'ın sonunu bağlayan olayları tek bir davranışla simgelemişti:

Hürriyet'e yurdun çeşitli yörelerinden akan haberler, Menderes'in sehpada sallanan resimlerini yayımlayan gazetelerin halkça ateşe verildiğini gösteriyordu.

Hürriyet ise, üzerinde yazılı fiyatın birkaç katıyla kapışılmıştı.

Bu denli anlamlı, duygusal ve görkemli bir halk tepkisi, belki hiç yaşanmamıştı. Hürriyet'te Menderes ve öteki iki arkadaşının sehpada sallanan fotolarını yayımlamama kararını, MBK'den gelen baskıya dönük her seslenişe karşın, Simavi kardeşler vermişlerdi.

Bu, iki genç insanın, insanlık adına, insancıl duyguları gösterebilmeleri açısından çok önemli bir olguydu.

Menderes'in idamıyla:

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan batışına değin uzanan yüzyıllar boyu, boynu vurulan ya da kementle boğulan beş padişahın yanı sıra; Cumhuriyet döneminde asılan Menderes'le birlikte, Osmanlı döneminden bu yana boynu vurulan, kementle öldürülen sadrazamların sayısı 43'e yükseliyordu.

Bu sayılar, 600 yılın gerisinden o günkü Türkiye'ye bakıyordu.

2

İŞKENCE

Yassıada duruşmalarının hâkimi Salim Başol'un önünde duruyordu.

Savcı Egesel, iddianameyi okumuştu; Menderes söz istiyordu.

İncelmiş bir boyun, gevşek, buruşmuş gibi görünen bir gömlek yakası, zayıflamış, incelmiş bir vücut. Yüzünde, ellerinde benek benek çiller.

Bu, bir devrin, bir on yılın güçlü Başbakanı Menderes'ti.

İçlerindeki güdüsel duyguları mantıklarıyla, insancıl yaklaşımlarla bastıramayanlar için Menderes'in bu hali, olağandı; giderek öyle olması gereken bir haldi. Çektirmişti, çekmeliydi. Tarihsel bir gelişimi bilenler, içlerine sindirerek okuyanlar içinse Menderes'in bu görüntüsü, doğal değildi, bir dönem yargılanıyordu belki ama, o dönemi yaşatanlar bir duruşma öncesi 'yaşayan ölü'ye dönüşmüşlerdi. Bir yerde, 'demokrasinin ipe çekilip çekilmemesi' söz konusuydu.

Yavaşça yürüyerek bir parmaklığın arkasına konulan mikrofona değin yürüyebildi.

«Sadece usule ait bir maruzatta bulunacağım» diye başladı, Adnan Menderes.

Hırçın günlerindeki o görkemli ses, yitip gitmişti. Neşeli günlerindeki o alaycı, iğneleyici davranışın yerine manen çökmüş insanların ruhsal durumunu yansıtan bir karamsarlık gelip yerleşmişti:

«... Bir insanın haklarını bütün etrafıyla müdafaa edebilmesi için muayyen şartların mevcudiyetine lüzum vardır,» diye sürdürdü.

«... Bu maruzatımın takdir buyurulacağından eminim. Bendeniz beş aydan beri tamamıyla tecrit edilmiş vaziyette bulunuyorum. Bir tek odanın içinde ve günün yirmi dört saatinde, her saat değişen bir nöbetçi subay beyin nezareti altında hiçbir kelime konuşmak imkânı olmamak şartıyla yaşıyorum. Bu itibarla konuşma takatım hakikaten zaafa uğramış bulunuyor. Arzım şudur: Bana imkân verecek, moralimi, asabımı düzeltecek bir rejimin tatbiki. Nöbetçi subay beyle, bir kelime dahi konuşmaya mezun değilim. Beş aylık mecmuu konuşmalarım on, on beş saati geçmez. Bir maznun huzuruna böyle gelecek olursa haklarını müdafaa etmekte, moralitesinin büyük bir kısmını kaybetmiş olduğuna emin olmanızı istirham ederim...»

İnsancıl koşulların tümüyle dışında bırakılmak,
Bu koşullarda savunuya hazırlanmak,
Bir tek odanın içinde ve günün yirmi dört saatinde tek sözcük konuşmaksızın yalnızca aklıyla, duygularıyla başbaşa kalmak;

Bu bakımdan konuşma 'takatının zaafa' uğraması gibi bir olguyla karşılaşmak, sadece Menderes'in başına gelmedi.

Ne var ki, işkencenin çeşitli türleri arasında böylesine olanıyla karşılaşmak, on yıl bu ülkeye Başbakanlık hizmeti vermiş Adnan Menderes'le başladı. Gene Menderes'le, işkencenin bu ve benzeri uygulamalarına uğrayanların acı yaşantısıyla, kaderi ya da kadersizliği ilk kez açıkça ortaya konuldu.

Daha nice nice işkence yöntemleriyle insancıl koşullardan yoksun bırakılmış; bu koşullarda savunuya

hazırlanması istenilmiş; bir tek hücrenin daracık sınırları içinde günün yirmi dört saati aklıyla, mantığıyla, duygularıyla başbaşa bırakılmış insanlar, gelip geçecekti.

Menderes'in Yassıada'daki bu açıklaması bir sonun başlangıcı değildi. Sonu gelmeyen bir başlangıcın ilk işaretiydi. Çünkü, yıllar gelip geçecek, dönemler gelip geçecek, siyasal mevsimler dönecek, ama işkenceler durmayacak, bunlardan yakınanlar bir eski Başbakan kadar bile seslerini, ıstıraplarını duyuramayacaklardı.

Türk demokrasisinin ya da daha doğru deyimiyle Türk siyasal yaşantısının, kara yazgısıydı, bu süreç. Hiç sonu gelmeyecek gibi görünen bu süreç...

Bu süreç noktalanmadı.

1973 genel seçimlerinde bir gün, dost, kardeş, insan İlhami Soysal ile Trabzon'a gittik. Demirel'in uçağındaydık. Soysal, 12 Mart darbesinden sonra «içeri alınan» ve bir süre sonra özgürlüğüne kavuşan arkadaşlarımızdan biri idi.

Seçim mitinginden uçakla Ankara'ya dönerken, geri sılarda birlikte oturduğumuz Soysal bana, içeri girdikten sonra üzerinde uygulanan işkence yöntemlerini bir bir anlatıyordu. Sesi öylesine buruk, acıyla doluydu ki... Anlattıklarını dinledikçe gözlerime dolan yaşları Soysal'a göstermemeye çabalıyordum.

Soysal'ı çırılçıplak bir yatağın üzerine yatıranlar, saatlerce orada tutup başucunda dikilenler, her şeyi «son Türk devletini kurtarmak göreviyle yaptıklarını» bağıra çağıra, yüzlerindeki maskelerin ardından haykıranlar... Ayaklarına takılan demir kelepçelerle merdivenleri çıkmaya zorlanışı... Kimseciklerle konuşturmadan saatlerin, günlerin art arda geçişi... Arada sırada

canı alınanlardan yükselen haykırışlara benzer bağırmaların kulağına çarpması...

Bu anlatımın yarattığı ortam içinde:

«Bak İlhami, dinle beni, bir gün elime geçecek ilk fırsatta bu işkence işine eğileceğim. Ne bulabilirsem, yazacağım,» dedim.

Öyle kaldı.

Günler geçti.

CHP, siyasal yaşamı boyunca o güne değin aldığı oyların en yükseğine 1973 seçimlerinde ulaştı. Tek başına iktidar olamadı ama, birinci büyük parti olarak Meclise geldi.

İktidar hakkıydı, bir ortak arıyordu, karşısına çıkabilecek tek olanak, MSP idi.

Ortaklık görüşmeleri sırasında MSP'ye verileceği bildirilen İçişleri Bakanlığına, bu partinin, I. Ordu eski Komutanı Emekli Orgeneral Faik Türün'ü getirmek istediği yazılıyordu. Türün, MSP kaynaklarının söylediğine göre, Nakşibendi idi. Önderle yakınlaşmasına neden buydu.

Faik Türün'ü evinde aradım. Tanımazdım, hiç görüşmemiştik. Durumu sordum, daha uzun görüşmek üzere, beni evine çağırdı, gittim.

Söyleşi, koalisyonu aştı, gerilere gitti. Türün Paşa, başka bir odadan dosyalar getirdi, işkence konusuna girmiştik ya, o da kendi görüşüne göre öne sürülen savları çürütmeye çaba gösteriyordu. Ancak, öyle bilgiler veriyordu ki, işkencenin varlığı kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Ne ses alma aygıtım, ne de not alma olanağım vardı. Paşayı kuşkuya düşürmemek için not da alamıyordum.

Eve döner dönmez, dinlediklerimi büyük bir hızla kâğıda geçirdim.

Sonra gazeteye önerdim. Yazıp gönderdim. Bir bekleme süresinden sonra Hürriyet, Faik Paşanın bana anlattıklarını birinci sayfayı kaplayarak vermeye başladı.

Büyük bir coşku kasırgası esiyordu. İşkence görenler, işkenceyi «tel'in» etmiş (kınamış, lanetlemiş) aydınlar, herkes yayını izliyordu. Hürriyet, bir adım daha attı. Gazete, Türün Paşanın sözlerinin yanı sıra, işkence görenlerin demeçlerini aktarmaya başladı.

Ne saftık!

Biz, yeni dönem geldiğine inanıyorduk. Hükümeti eline geçiren CHP önderi, bütün bir seçim kampanyası boyunca kontrgerilla ile işkenceden yakınıp durmuştu. Hemen her konuşmasında bu eylemlere vuruyor, vuruyordu.

Bense, bu yakınmaları, şiddetli eleştirileri baştan sona izlediğim için, Türün Paşayla bir dönem açabileceğimizi umuyordum.

Evet, ne saftık, ne saftım!

Bir 'şey' umuyordum, hiç değilse onca yakınmadan, yeni iktidarın, bu yayınlardan sonra bir «soruşturma komisyonu» kuracağını, bu komisyon eliyle ilk başta işkence sorununa el atacağını, sorumlularını bulup ortaya çıkaracağını sanıyordum.

O günlere değin, bu izlenimle, sonuca gidileceğini sanan ben ve benim gibiler için, soruşturma komisyonu kurulmasını beklemeleri doğal değil miydi?.

Böyle düşünüyor ve hesap ediyordum.

Hele kapılageldiğim bir düşten de bir türlü kurtulamıyordum.

Eğer, bir soruşturma komisyonu kurulur, suçlular teker teker ortaya çıkarılır, mahkemeye verilip cezalandırılırlarsa, artık Türkiye'de sonraki yıllarda hiç

kimsenin, insanlara işkence yapmak hakkıyla, yetkisini kendisinde bulamayacağına inanıyordum.

Dostlarla bunu konuşuyor, yatağıma uzandığımda görevini yapmış bir insanın vicdan rahatlığıyla uyuyordum.

Bir sabah, «uyandım.»

Çünkü, iktidarın başı, en yakın bakanı, giderek hükümet sözcülüğünü yüklenen Orhan Birgit eliyle Hürriyet'e bir demeç gönderiyordu:

«... Artık Türkiye'de barış dönemi açılıyordu. Barış dönemini pekiştirmek için her türlü çaba gösterilecekti...»

Yüreğime taş oturdu. Uğraşılara, çabalara, düşlere ve «umutlara», ağladım.

Muhalefetteki hayalle, iktidardaki gerçeği göremeyecek denli kördüm.

'Ortanın solu' iktidarına karşı 'müsamahakâr' basın, işkence için estirilen rüzgârı unuttu gitti, sonradan anımsamadı bile.

Yazgıyı değiştirecek, yazgının çarklarını tersine çevirecek güçte olmayan bir kişi için, ne ölçüde bir düş kırıklığıydı, bilemezsiniz...

Yıllarca aydın kesimin kışkırtmasıyla, sonuçta halkın oylarıyla iktidara gelenler, işkence sorunundaki yazgıyı değiştirmeyince, ya da bu yazgının değişmesi sürecini daha gerilere atınca, olayların sürüp gitmemesi için bir neden kalmıyordu ortada.

Orgeneral Faik Türün'le 1973'lerde yaptığımız söyleşinin öyküsünü gelecek ciltlere bırakırken, 1980'den sonra gelen dönemde de 'işkence ve kötü muamele'nin sürüp gittiğini, Devletin kabul ettiğine değinmeden geçilemez.

O denli ki, 1980'den sonra gelen dönemde, işkence ve kötü muamelenin varlığı çeşitli kaynaklardan yük-

selen seslerle duyurulmaya başlayınca, askeri hükümet, böyle olaylar olduğunu kabullendi. İşkence ve kötü muamele yapanlar hakkında soruşturma açıldığını resmen söyleyerek, sorunun varlığını Devletçe belgeledi. Oysa, o günlere değin, işkence ve kötü muamelenin varlığından söz etmek, bir çeşit komünistlik yapmak, yasalara aykırı olumsuz davranışlara girişmekle eş anlamda tutulurdu.

Resmi kaynaklardaki bilgilere göre, 23 Şubat 1982' de işkence ve kötü muamele savlarıyla ilgili olarak toplam 410 dosya açıldı. Bu dosyalardan 248'i hakkında soruşturma yapıldı. Kovuşturmaya gerek olmayan dosya sayısı 118'di. Mahkemeye giden dosya sayısı 36, muhakemesi sonuçlanan dosya ise 8'di.

Bu olaylardan ötürü 25 kişi tutuklanmıştı. Tutuksuz olarak, 59 kişi yargılanıyordu. On beş kişi beraat etmiş, 9 kişi de hüküm giymişti.

3

BİR VASİYETNAME SERÜVENİ

Asansörle, koridoru ayıran cam kapının önünde duruyor, yavaş sesle konuşuyorlardı.

Tek sözcük gelmiyordu kulağıma.

Belki daha önceleri arkadaştılar, dosttular, ortak yanları vardı.

Ama, Turhan Bilgin, bana bu dostluktan, arkadaşlıktan, Şemsettin Apaydın ile ortak yanlarından hiç söz etmemişti.

Hürriyet büroları, Kızılay'daki Gökdelen'in 14. katındaydı.

Turhan Bilgin, Erzurum AP Milletvekili idi. Ama, siyasal yanından çok dostluğunu severdim ben. Çok sevdiğim, dertleştiğim, dertleştiğimiz candan bir dosttu.

Sık sık Hürriyet'e uğrar, ondan saklımız gizlimiz olmadığı için saatlerce birlikte olurduk. Kimi zaman, kulağıma kulislerde dolaşan ilginç söylentileri, ama doğru olduğuna inandıklarını fısıldardı. Bu yardımı yaparken hiçbir karşılık beklemez, başka siyaset adamları gibi, haber ilettiğinde karşılığında kendisinden söz edilmesini isteyen bir «fatura» uzatmazdı.

Gün gelir, aramızda siyasal olayların akışı nedeniyle tartışırdık.

Ne var ki, Turhan Bilgin, katıksız bir eski demokrat, 1961'den beri ödün vermez ölçüde bir Adalet Partili idi.

Kimi günler Bilgin'i kızdırmak için damarına basacak siyasal tartışmalar açar, kabul etmesi olanaksız karşılıklar verirdim. Önceleri işi şakaya alır, gittikçe ateşi yükselir, birden o hırçın, affetmez partili tiplerinden biri haline gelirdi. Yeri gelir, durmasını bilirdik.

Tartışma birden kesilir, «Haydiii, yemeğe» derdik.

Eliaçık insandı, gerçekten dosttu, iyilik severdi. Öylesine günler olurdu ki, sağlığını hiçe sayarak bir arkadaşının işi peşinde saatler boyu koşturur dururdu. Bir de parti düzenlemesi içinde üst kademe yöneticilerine, hele önderine karşı aşılması zor bir saygı duvarı örmüştü.

İçimde, yüreğimin ta derinliklerinde, Bilgin'le Apaydın'ı böyle başbaşa vermiş, fiskos ederlerken görünce, kimi «dikkat» zilleri çalmaya başladı.

Bir gazetecinin, bir doktordan daha çok gereksindiği önsezinin çırpınışları, uyarıcı sesleriydi bunlar, yüreğimden yukarılara kafamın içine değin uzanıyordu.

«Ne o» dedim, Bilgin'e. «Şemsi kardeşimizle 'özel' bir işin mi var?»

«Yooo» dedi Bilgin. Omuzlarını silkti. Konuşmayı önemsemememi istercesine. Yüreğimde daha bir telaşlı atışlar...

«Bana baksana sen,» diye üstüne gittim, Turhan'ın. «Senin Şemsi ile bir işin olamaz, o nedenle fiskosun bir başka anlamı olmalı. Sen mal mülk tutan adam değilsin ki, şu zengin Şemsi ile bir arsa, bir bina, bir apartman satışını görüştün, diyebileyim. Hadi söyle bakalım, çıkar baklayı, sende de, onda da 'bir şey' var.»

Hafifçe güldü Turhan Bilgin, sonra uzun parmaklarından birini burnunun üzerinde bir aşağı bir yukarı gezdirdi. Bir hınzırlık yapacaksa, bir 'şey' biliyor da bana, bunu, eziyet ede ede söyleyecekse, hep böyle davranırdı.

Bu davranışı, kuşkularımı daha da güçlendirdi:

«Eeeeee?»

«Yok bir şey» dedi Bilgin. Ama gene de gülüyordu, hafiften.

«Bırak şimdi numarayı, seni bilmem mi ben, söyle, yumurtla bakalım» diye, direndim.

«Bir 'şey' var, var olmasına var, ama?..»

«Eeeeee?!»

«Söyleyemem.»

«Neeee?!.»

«Üzerime gelme, söylemem, çok mühim, ama çok mühim. Bunu sana anlatamam.»

«Ha anladım, sen ile Şemsi Apaydın herhalde yeni bir nükleer silahın planlarını buldunuz ve şimdi...»

«Bırak dalgayı!» dedi Turhan Bilgin.

«Öyleyse, söyleee...»

«İnan bana söyleyemem, ama bir gün belki»

«Gün bugün,» dedim Bilgin'e.

«I-ıhhh» dedi, uzun boyunu sıkıca saran paltosunu giydi, çekti, gitti.

O gece uyuyamadım. Turhan Bilgin'i nerede aradıysam, bulamamıştım. Yer yarılmış içine girmişti sanki.

Sabah huzursuzdum. Bir ses, içimden diyordu ki, «Üzerine git, önemli, patırtılı bir 'haber' bu!»

Büroda bir aşağı bir yukarı dolaşıyorum... Nevzat Ünlü gelip gidiyor yanıma, arada sırada dokunduruyor, ne var gibisine. «Hiç,» diyorum, «Hiç!...»

Amma da hiç ha!

Karar verdim, Bilgin'in üzerine gitmeyecek, onun bana ne olduğunu söylemesini bekleyecektim. Derken kapı açıldı, uzun boyu, paltosu, elinde sigarası ile Turhan Bilgin içeri girdi.

«Dün gece sürekli beni aramışsın,» dedi. Evet'ledim. Başkaca bir şey söylemedim.

«Ne vardı?...»

«Hiç,» dedim. «Hiiiç!...»

«Bırak şimdi» diye üsteledi, Bilgin. «Bir şey olmasa, senin önem verdiğin bir şeyler olmasa beni o kadar aramazsın.»

«Söyledik ya birader, hiiç!..»

«Yemez!» dedi Turhan Bilgin. Yüzüme bakıyor, bir şey 'keşfetmeye' çalışıyordu. Dikkatli duruyordum, renk vermemeye, ama önemli bir 'şeyler' bildiğimi dokundurmaya çalışan bir davranış içinde olmaya çalışıyordum. Patladı:

«Sen söyle, ben de söyleyeyim» dedi, sonunda.

«Yok» diye karşıladım sükûnetle. «İlk önce sen söylemelisin, dünden bu yana çektirmediğin kalmadı sırada sen varsın, aç kartları,» dedim.

22 katlı Gökdelen'in 14. katından Kızılay alanına baktı Turhan Bilgin, orta şekerli kahvesinden de bir yudum çekti, «Ama yazmayacaksın, aramızda kalacak» diye, koşulunu sürdü öne.

«Söz,» dedim. Rahatladı. Bilirdi. Söz verince sır vermemek gibi bir ana kuralı her zaman işletmiştik meslekte.

«Eeeeee?...» dedim sabırsızca.

Gene aşağıya, Kızılay alanına baktı, sigarasından bir nefes çekti.

«Eeee?...» dedim gene. «Söylesene ya'vu, patlayacağım...»

«Bakıyorum heyecanlandın, hatta telaşlandın» dedi alaylı bir sesle, kaşlarını yukarı aşağı oynatarak, kendine özgü 'alaya alan' hareketleriyle.

«Yeter ya'vu. Ya söyle, ya boş ver gitsin, ama kan kusturma ha!...»

Turhan Bilgin:

«Şimdi sıkı dur, kendini alıştır habere» dedi ve tek cümle söyledi:

«Adnan Menderes'in idam edilmeden önce yazdırdığı vasiyetnamesi elimde,» dedi.

«Neeeeee?!...» diyerek, bir koşu yanına gittim.

«Hani sakin olacaktın?» dedi, gene alaylı sesle.

«Olur, sakin olurum, eğer uyduruyorsan» dedim.

Küskün bir sesle, «Ne zaman sana yalan söyledim ha, söylesene ne zaman?» diye sordu.

Doğrusu, hiçbir zaman...

Oda doldu boşaldı sanki. Bir şey gelmiş odadaki havayı emip gitmişti. Bir bakıma nefes alamıyordum. Haberin büyüklüğü gözlerimde giderek büyüyor, büyüyordu. Menderes'in idam edilmesinin üzerinden altı yıl geçmişti. Bugüne değin bir vasiyetnamesi olduğu yolunda değil haber, bir haber kırıntısı bile duymamıştık. Heyecanımı yatıştırdım, gittim Turhan Bilgin'in karşısına oturdum.

«Şimdi sen patlat bakalım haberi,» dedi.

«Ne haberi?..»

«Senin bana söyleyeceğin haberi.»

Omuzlarımı silktim, vasiyetname haberinin etkisindeydim, gittikçe bu etki büyüyordu.

Gözlerinin içine baktım:

«Bende haber maber yok, uydurdum, konuşturmak için seni» dedim.

Sustu, kaldı.

«Seni alçak» dedi.

Şakaydı.

«Baksana sen. Bir türlü anlamadığım bir tarafın var. Heyecanlı insansın, duygularını kimi zaman değil, çoğu kez saklayamazsın, belli edersin. Fakat bir an geliyor, gözlerin donuklaşıyor, sabitleşiyor, yüzünden de tek kelime anlamak imkânsız hale geliyor. Nasıl başarıyorsun bunu?»

«Yavrum, bu da benim gizemim,» dedim Turhan Bilgin'e ve ekledim: «Şimdi anlat bakalım şu vasiyetname işinin içyüzünü.»

«Bana soracağına kapı komşun Şemsettin'e gidiver, o anlatıversin,» dedi Bilgin. Paltosunu aldı gidiyordu, «Hey, nereye?» diyecek oldum.

«Karnım acıktı, yediğim kazıktan sonra Vaşington Lokantasına gideyim bir sarı votka çekeyim, belki yatıştırır,» diye yanıtladı.

Sonra, baktı benden ses gelmiyor, kötü kötü bakıyorum, «Hadi, hadi kalk gidelim yemeğe. Bakalım ne çıkacak bahtına,» diye konuştu.

O öğle yemeğinde «vasiyetnamenin gizini» Bilgin'den öğrendim:

Şemsettin Apaydın'ın Rizeli hemşehrilerinden biri, Yassıada'da Menderes'in çok yakını olmuştu. Subaydı. Yassıada'da Menderes'in odasına giren, eski başbakanla uzun konuşmalar yapabilen, daha ötesi Menderes'in tutuklu kaldığı, idama götürüldüğü güne değin tek inandığı kimse olan bu 'subay', bir gizi saklı tutmuştu. Menderes ölmeye götürülmezden önceki gece bu subaya büyük oğlu Yüksel Menderes'e iletilmesi için maddeler halinde bir vasiyetname yazdırmıştı.

Menderes, oğlunun bu vasiyetnamenin gerçek olduğuna inanması için güvendiği ve 'muteber' saydığı, yanından hiç ayırmadığı bir anahtarlık vermişti, 'o subaya'. Bu anahtarlığı Yüksel Menderes'e gösterdiğinde, sözlerine mutlaka inanacağını da eklemişti.

Yıllar geçmiş, 'o subay' saklı tuttuğu bu gizi 1967'de gerçek sahibine ulaştırma zamanının geldiğine karar vermişti.

Rizeli hemşehrisi Şemsettin Apaydın'a gitmiş, 'bir yol' bulmasını rica etmişti. Apaydın da eskiden beri tanıdığı, bizim büronun koridorunda sık sık rastladığı Bilgin'e durumu açmıştı.

Bilgin, 'o subay'la buluşmuş, konuşmuş, Yüksel Menderes'le bir araya gelip 'emaneti' teslim etmesine aracı olmuştu.

«Ancak» diyordu Turhan Bilgin, «Vasiyetname sıradan bir metin değil. Ortaya çıktığı, açıklandığı takdirde, özellikle 'bizim dünyamızda' büyük patırtı yapacak nitelikte.»

Ne AP içinde kopacak patırtıyı, ne de başka bir olayı görecek durumda değildim. Avın kokusunu bir kez almıştım. Ne olursa olsun, önüme çıkan bu izi sürecek, avı yakalayacak, haberi verecektim.

«Büyük haber» o günlerin siyasal yaşamı içinde bundan başka ne olabilirdi ki...

Ne var ki, olanaklarım kısıtlıydı.

Eğer dilerse Bilgin, vasiyetnamenin metnini verebilirdi ya da Yüksel Menderes konuşabilirdi. Bilgin, susmaya kararlıydı. Apaydın'ı denedim, metinden haberi olsa bile «söylemeye 'mezun' olmadığını» bildirdi.

Yüksel Menderes ise, Bilgin'in bilgisi olmadıkça böylesine önemli bir konuyu, hem de babasının vasiyetini kamuoyuna duyurmaya pek hevesli olmadığını, in-

ce, nazik sözcüklerle bezediği konuşma biçimiyle söylüyordu.

Bilgin'in «kapanı» da buydu. Haklıydı da.

Ayrıca, Bilgin'in de parti içinde bir kamuoyu vardı, önderi vardı, yöneticileri vardı, daha ötesi eski DP' lilerle, 'sıhriyete' varacak ölçüde yakınlığı vardı.

Günler geçiyor, haberin bir yere sızacağından korkarak durmaksızın Bilgin'i sıkıştırıyordum.

«Daha zamanı değil» diyordu. Oysa, benim için 'zamanıydı'. Çünkü, zaman gittikçe azalıyordu, haberin yaygınlaşması olasılığı karşısında bir anlamda çılgına dönüyordum. Her gece, her sabah, her öğleden sonra Bilgin'in peşindeydim. Yapamazdı yapmasına ama, gazetecinin içinde yatan o «kuşku» denilen ifritle baş etmem olanaksızlaşıyordu.

Ayrıca, haber öylesine büyüktü ki, yalnızca vasiyetname metnini alıp vermek yeterli değildi. Bu metinle birlikte bir de 'kanıt' göstermek gerekiyordu okuyucuya. İnandırıcı bir 'kanıt'. Bu olmadığı takdirde haberin spekülasyona uğraması, daha kötüsü okuyucu gözünde 'inandırıcılıktan uzak' bulunması olasılığı vardı ki, bu sonuç başta gazeteyi, sonra beni son derece yıpratırdı. Buna gelemezdim.

Vasiyetname metnini bir türlü söyleyemeyen Bilgin'e söz arasında «... eğer...» diye başlıyordum, «eğer metni alırsam senden, Menderes'in adını söylemediğin subaya verdiği, onun da Yüksel'e teslim ettiği anahtarlığın da bir resmini çekmem gerekebilir» diyordum.. Bu sözlerin hepsi, Bilgin'i yapmayı tasarladıklarıma alıştırma yöntemleriydi, ne çare, milletvekilliğinden önce gazetecilik yapmış olan Bilgin'in bu yöntemi, 'yuttuğunu' sanmak da —en azından— enayilikti.

Sonunda bir gün...

O gün, Bilgin geldi, vasiyetname metnini vereceğini söyledi.

Sevincimi içime hapsettim, kapıları kapadım, yazdırdı:

17 Eylül 1961, saat 7 - 7.30

«Oğlum Yüksel'e

Allahımdan sözlerimin sana ulaşmasını niyâz ediyorum:

(1) Sureti kat'iyede etrafına inanmayacaksın.

(2) Bankadan para alınmasına aslâ tavassut etmeyeceksin.

(3) Beşerî zaafların dışında benim suçlu olduğuma kat'iyen inanmayınız.

(4) Cesaretinizi hiçbir surette kaybetmeyiniz.

(5) İnandığın şeyi, tahakkuk ettiremiyorsan bir ân için mevkiinden ayrıl.

(6) Bütün bu olanlardan sonra da, benim mefkûrem olan millete ve vatanına varlığınla hizmet etmekten fariğ olma.

(7) Ruhumla daima sizin yanınızda olacağım. Sizi şefkatle anıyorum.

Ben hakkımı helal ediyorum. Siz de hakkınızı bir kere daha helal edin...»

Bilgin, gitti.

Gazeteye, vasiyetnameyi almadan 'olay haberi' bildirmemiştim.

Aradım, anlattım, «ver» dediler.

Hürriyet, 1 Haziran 1967 Perşembe günü birinci sayfasını boydan boya «Menderes'in vasiyetnamesi»ne ayırmıştı.

Tarihî bir vesikayı açıkliyoruz:

Perşembe 1 HAZİRAN 1967

Hürriyet

GÜNÜN SİYASÎ GAZETESİ

BUGÜN Sabahımız 8 Sayfalık

idama mahkûm edilen

MENDERES'İN VASIYETNAMESI

Eski Başbakan, büyük oğlu Yüksel'e vasiyetnamesinde: "Sureti katiyede etrafına inanmayacaksın,, diyor

Cüneyt ARCAYÜREK bildiriyor

A[illegible]

BU VASIYETNAME 24 SAAT İÇİNDE HERHANGİ BİR GAZETE TARAFINDAN İKTİBAS EDİLEMEZ VE YAYINLANAMAZ

ADNAN MENDERES BÜYÜK OĞLU YÜKSEL İLE BERABER

Eski Başbakanın, oğlu Yüksel Menderes'e gönderdiği vasiyetnamenin tam metni

İnandığın şeyi tahakkuk ettiremiyorsan biran için mevkiinden ayrıl...

27 Eylül 1961, saat 7.30

Oğlum Yüksel'e

Allahımdan sizlerinin sana ulaşmanı niyaz eyliyorum.

1. Sureti katiyede etrafına inanmıyacaksın.
2. Bankadan para alınmasına asla müsaade etmiyeceksin.
3. Beşeri zaafların dışında benim suçlu olduğuma katiyen inanmıyorsun.
4. Cesaretini hiçbir suretle kaybetmeyeceksin.
5. İnandığın şeyi, tahakkuk ettiremiyorsan bir an için mevkiinden ayrıl.
6. Bütün bu olanlardan sonra da, benim mefkûrem olan milletle ve vatanına vazifesiyle hizmet etmekten geri durma.
7. Ruhumla daima senin yanımda olacağım. Sen yalnız'la kalmıyorum.

Ben hakkımı helâl ediyorum. Sen de hakkımı bir kere daha helâl et...

Hürriyet, 1 Haziran 1967 Perşembe günü birinci sayfasını boydan boya Menderes'in vasiyetnamesine ayırmıştı.

Başlığın üzerinde büyük harflerle, «Tarihî bir vesikayı açıklıyoruz:» deniyor, sağda Menderes'in bir resmi yer alıyor, resmin yanında da olabildiğince büyük harflerle, «Menderes'in vasiyetnamesi» başlığı göze çarpıyordu.

Sayfanın sağ alt köşesinde de dişi başlıklarla «Eski Başbakanın, oğlu Yüksel Menderes'e gönderdiği vasiyetnamenin tam metni» anlatımının altında metin yer alıyordu.

Sol yanda Yüksel'le, Menderes'in birlikte çektirdikleri bir fotoğraf, hemen yanında ise benim sunuş yazım vardı. Bu yazıda vasiyetname olayını, «bir gazetecilik görevi» olarak niteliyordum.

Bir başka yerindeyse, «... Kısa, fakat özlü beyanlarını maddeleştiren merhum Başbakan Adnan Menderes'in, 'Etrafınıza inanmayınız' sözünde geçmiş birçok olayın canlılığını ve hatta yakıcılığını bulmak mümkün olacaktır...» diyordum.

Vasiyetnamenin «... pek çok konunun tartışılmasına yol açabileceğini de...» vurguluyordum.

İmzamla çıkan bu yazının üzerindeki büyük başlık şöyleydi:

«Eski Başbakan, büyük oğlu Yüksel'e vasiyetnamesinde: 'Sureti kat'iyede etrafına inanmayacaksın' diyor.»

1 Haziran sabahı, bu yayımla birlikte 'patırtı' başladı.

4

KUYRUĞA BASILINCA

Başlaması da doğaldı.

1960 ihtilaliyle düşürülen, sonradan muhakeme edilip ağır cezalara çarptırılan eski Demokrat Parti önde gelenlerinin hemen hepsi, henüz «siyasetten» kısıtlıydılar.

İhtilalcilerle, bu ihtilali artık Ordu'nun malına dönüştürmüş olan kesimler, eski DP'lilere 'her ne olursa olsun' yeniden siyasal haklarını vermeye yanaşmıyorlardı. Her biri özgürdü, gelgelelim, muhtar seçimine katılamayacak, muhtar seçilemeyecek ölçülerde siyasal haklardan yoksundular.

Üstelik, DP döneminde, bu partiyle hükümet bünyesinde gelip geçen bütün olaylar zaman içinde eriyip gitmiş, her bir DP'li artık geçmişin hırçınlıklarını bir yana bırakarak, başta Bayar, ardından da Menderes'le aralarındaki olayları unutmuşlardı.

Çıkan anılar, yazılanlarla çizilenlerin hemen hepsi Menderes'i 'ilahlaştırmasa' da, bir evliya ya da bir kahraman gibi göstermeye yönelmişti.

Belki Menderes için övgüler düzmeleri doğaldı, belki de böyle davranmaları haklarıydı. Ama, Menderes'le aralarında çeşitli olayların, üstelik kırgınlıkların, kavgaların geçtiği insanların, bütün bunlara bir sünger çekerek yalnızca yıllar sonra övgülerle yola çıkmaları oldukça şaşırtıcıydı.

Örneğin, Samet Ağaoğlu, Menderes'le yakın günlere değin aralarındaki soğukluğu bildiğimiz halde, «Arkadaşım Menderes» adlı bir kitap bile yazmıştı.

Menderes'in «arkadaşı» Samet Ağaoğlu, Yüksel'e iletilen vasiyetnameye kızanların, hırçınlaşanların başında geliyordu.

Son Havadis gazetesinde vasiyetnameyi getireni, bu vasiyetnamenin varlığını karalamaya çalışan yazılar yazıyor, demeçler veriyordu.

Savına göre, böyle bir vasiyetname olamazdı, düzmeceydi, yalandı. Hürriyet'te vasiyetnameyi yayımladığımız gün —verdiğim söz üzerine— Menderes'in yazdırdığı subayın adından söz etmemiş olmamı bir dayanak olarak kullanıyordu: «Kimmiş bu muteber ve saygın kişi» diye başlıyordu sormaya, adı sanı «meçhul» biriyle bir vasiyetname masalının ortaya atıldığını vurguluyordu. Sağlığı, ruhsal durumu göz önünde tutulursa, Menderes'in böyle bir vasiyetname yazabilecek yapıda olamayacağını öne sürüyordu.

Aslında, Samet Ağaoğlu ile sözcülüğünü yaptığı kişileri çileden çıkaran bir vasiyetnamenin varlığından çok, vasiyetname metnindeki tek bir cümle idi.

Menderes, vasiyetnamenin birinci cümlesinde, «... Sureti kat'iyede etrafına inanmayacaksın...» diye yazmıştı oğluna.

Menderes'in «etrafında» olanlardan biri herhalde ben değildim. Ağaoğlu idi, Sarol idi, başkaları, başkaları başkalarıydı. Menderes'in ölümünden yıllarca sonra, siyasal haklarına kavuşmak üzere olanları, «itimat edilmezler» arasında gösterir olması, Ağaoğlu ve arkadaşlarını, elbette, çılgına çevirecekti.

Menderes, belki de bu anlatımıyla Ağaoğlu'nu ve öteki kimilerini amaçlamıyordu. Fakat amaçladığı kimi

kişiler de olabilirdi. Örneğin, çok güvendiği Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un, tuttuğu notlar ve anı defterleriyle bir gün gelip Yassıada'da kendisini suçlama olanağını, başkalarının eline vereceğini nereden bilsindi.

Kardeşi gibi yakın saydığı Ethem Menderes'in, komutanlıktan, askerlikten emekliye sevkedilirken Cemal Gürsel'in yazdığı önemli mektubu günlerce hasır altı etmesinin acı sonuçlar getirdiğini gözleyerek, ona ve benzerlerine «itimat edilmeyeceğini» söylemesinde haklılık payı yok muydu?.

Milli Savunma Bakanlığı'na getirdiği Şemi Ergin, Yassıada'da bir de baktı ki, askerlerle yakın işbirliği kurmuş bir insan olarak karşısındadır.

Ve benzeri örnekler...

Günlerce kapalı bir odada, konuşma olanağı bulamayan, düşünmekten başka işi olmayan bir insan, geçmişi gözden geçirdiğinde bütün bunlar karşısında etkilenmez miydi?.. Ve, o insan «ihanetleri» daha bir soğukkanlılıkla gözden geçirdikten sonra, politikaya girmesi olası oğluna, «etrafına inanmayacaksın» diye, vasiyet etmez miydi?

Ama, Ağaoğlu ile arkadaşlarının tepkisi durmak bilmiyordu.

Hem de Yüksel Menderes vasiyetnamenin Hürriyet'te yayımlandığı gün benimle konuşurken, «Vasiyetname bana 6 ay önce verildi» dediği halde, Ağaoğlu dur durak bilmiyordu.

Yüksel Menderes, sorularım üzerine, «Bu ifade merhum pederimin gayet iyi bildiğim üslubudur» diye demeç de vermişti. Menderes'in oğlu, bana, «Vasiyetname 5-6 ay önce, o günlerde vazife almış vefakâr ve ka-

dirşinas bir ilgili tarafından sayın Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin ile birlikte hazır olduğumuz bir yerde bana tevdi edilmiştir...» demişti.

Yüksel Menderes'le görüşmem şöyle sürüyordu:

«... Menderes bu noktada durdu. Cebinden bir kâğıt çıkardı, gazetedeki metni her maddesiyle okudu ve elindeki kâğıtla karşılaştırdı. Sonra, hafifçe tebessüm etti, 'Bir yerini atlamışsınız, alamamışsınız' der gibi, baktı ve devam etti.

— Yalnız şu kadarını ifade etmeliyim ki, vasiyetnamenin altıncı maddesinin noksansız şekli şöyledir:

(Bütün bu olanlardan sonra da, benim mefkûrem olan millete ve vatanına varlığınla hizmet etmekten fariğ olma. Kendini körü körüne tehlikeye düşürerek değil).»

Yüksel Menderes, Bilgin'e:

«Üslubu beyan ayniyle babam» dedi.

Bilgin, vasiyetnameyi getiren «vefakâr ve kadirşinas insan» ile Yüksel'i buluşturmuştu.

'Emaneti' getiren de, Yüksel Menderes de heyecanlıydı. «Vefakâr ve kadirşinas» kişi, Menderes'in oğluna Kur'an'ı Kerim'i öptürdü :

«Hakkını helal ediyor musunuz?» diye sordu. Yüksel:

«Bütün kalbimle» diye yanıtladı.

'İlgili şahıs', vasiyetnamenin 17 Eylül günü kendisine yazdırılan yedi maddelik metnini Yüksel'e uzattı. Durumu açıkladı. O günün ve daha sonraki yılların kendisi açısından önemini vurguladı, bu gecikmenin nedenini sıraladı.

«Vefakâr ve kadirşinas şahıs,» diye nitelendirilen kişinin adını Hürriyet'te yazamamış olmam nedeniyle,

Samet Ağaoğlu ile arkadaşlarının baraj ateşi sürüyordu.

Saldırıları, Yüksel Menderes karşılıyordu. Yeni bir demeç daha verdi bana: «Vasiyetnameden niçin tedirgin oluyorlar?» diye soruyor ve ekliyordu:

«Hükmü, büyük Türk Milletine bıraktığım içindir ki, seviyesiz bir polemiğe girmiyorum.»

Yüksel, artık, aradan çekilmişti. Samet Ağaoğlu'nun insafsız saldırılarını sürdürdüğüne her gün tanık oluyordum. Bir yerde bu saldırıları göğüslemem, Samet'in yazdıklarını yeni bir darbeyle boşa çıkarmam gerekiyordu. Hürriyet, bir polemik gazetesi değildi. Siyasal kimi yazılarla Samet'in saldırılarını karşılamak yerine, tersine yeni ve daha da somut bir kanıtla darbeyi indirmeliydim.

Yapacak, tek şey vardı. Vasiyetnameyi getireni bulmak ve konuşturmak!

Ama, kimdi ve neredeydi, bilmiyordum.

Konuşur muydu, konuşmaz mıydı, bilemiyordum.

Tek bildiğim, bu kişiyi bulmak ve konuşmaya zorlamaktı.

Yoksa, alta gidecektim.

Turhan Bilgin de bir mantık insanıydı. Ondan bana geçmiş bilgiyi kamuoyuna açıkladıktan, hele doğru olduğuna inandığı bu haber karşısında, yalancılığa değin uzanan savlardan sonra, direnmelerimi kıramadı sonunda.

Vasiyetnameyi getireni söyledi:

«Binbaşı Kâzım Çakır.»

Adıyla sıfatının o güne değin neden gizlendiği, Ça-

kır'ın uzun yıllar 'emaneti' niçin ortaya çıkaramadığı anlaşılıyordu.

Yassıada'da yüzbaşı olan Çakır, o gün de silahlı kuvvetlerdeydi.

Aradık, araştırdık. Kâzım Çakır, o sırada Diyarbakır'da görevliydi.

5

BIRAKIN, BAŞKA ÜLKELERDE YAŞASIN

Diyarbakır uçağına binmek üzere çıkarken:

«Turhan, Allahını seversen, o iki tabanca ne olacak ki?..» diye sordum.

«Dünyanın bin bir türlü hali var, neyle karşılaşacağımızı bilemeyiz» yanıtını verdi.

Tabancanın birini pantolonunun arka cebine, ötekini de paltosunun yan cebine yerleştirdi. Sinirliydi. Doğrusu, neden böyle olduğunu pek anlayamıyordum.

Sonunda, bir subayla konuşmaya gidiyorduk. Aslında Turhan Bilgin'in benimle gelmesi de gerekmezdi. Görevini yapmıştı, bir dost, bir arkadaş olarak.

Diyarbakır'da eğer Kâzım Çakır konuşmaya razı olursa, sorun kalmayacaktı. Tersi olursa?... Eh, işte o zaman başım bir hayli dertte idi.

Turhan Bilgin, 'emaneti' getireni tanıdığı, Yüksel'le aralarında aracılık ettiği için benimle gelmekte yarar görmüştü. İşimi kolaylaştırmaktı amacı. Teşekkür borçluydum.

Ama, iki tabancayı anlamıyordum. Üzerimize saldıran mı olacaktı, yoksa başka nedenler mi vardı?.. Bilemiyordum.

Uçakta, Bilgin, «Peki elindeki o büyük zarfta ne var bakalım?» diye sordu.

«Ha, bak,» dedim. «O da benim tabancalarım.»

Gülmüştü Turhan. Ben de anlatmıştım:

Diyarbakır'a Kâzım Çakır'ı bulmaya gideceğimi gazeteye söylemiş —ne olur ne olmaz— diyerek, yanıma para alacağımı bildirmiştim. Erol Simavi, otuz bin liralık önerimi hemen onaylamıştı. O yıllarda otuz bin lira, günümüzün üç milyonu ile eşdeğerdi. Doğrusu şu ya, Çakır, eğer para isterse, verecektim. Böyle düşünmüştüm.

Turhan, dinledi, hiç ses etmedi.

Oysa, Kâzım Çakır bizi olanca güler yüzle karşıladı. Durumu anlattım. Kaldı ki, gazeteleri izlemiş, onun da kanına dokunmuştu yazılanlar.

Paradan söz ettiğimi, yanımda getirdiğimi, vermek istediğimi dokundurduğum zamansa, yanardağ gibi patladı.

Bir görev yapmıştı, bir insanlık görevi. Bu da —istemediği halde— basına yansımıştı. Bu görev karşılığı para almayı düşünmek!... Aman Yarabbi, söylemedik söz komadı.

Otuz bin lirayı gazeteye geri verdim. Erol Simavi, bu davranışımı işitince bir gün: «Bir zamanlar bir arkadaşımız, belediye ile olan bir işimizi çözmek için, rüşvet istediklerini söylemiş. Biz de hayli yüklü bir parayı götürsün diye ona vermiştik. Rüşveti isteyenlerle, bir süre sonra, tanışmak zevkini tatmıştım. Şakaya getirip gönderdiğim parayı afiyetle yiyip yemediklerini sorduğum zaman, bana, 'ne parası, ne zaman' diye hayretle sordulardı. Meğer, rüşveti götüreceğini söyleyen o arkadaşımız bizden aldığını cebine atarmış,» demişti.

Otuz bin lira vermeyi önerdiğim Kâzım Çakır ise, Diyarbakır'da gösterişsiz bir evde oturuyordu. Görevi

başka yere nakledilmişti, ev kargaşa içindeydi, hazırlık yapılıyordu. Otuz bin lira, dökülen ev eşyalarını bir iki kez yenilemesine yardımcı olabilirdi. Gerçek bir insan olduğuna inandığım Kâzım Çakır, karşımda duruyor, resimlerinin çekilmesine izin veriyor, bir yandan da konuşuyordu.

«Menderes vasiyetini bana yazdırdı,» diyordu. «Yassıada'da tam 466 gün birlikte kaldık. Bu emanet, manen beni sorumlu tutuyordu. Bunun için Yüksel Menderes'e elimle götürdüm.»

«Kimmiş bu vefakâr ve kadirşinas ilgili?» sorularının yanıtını, bizzat o, «vefakâr ve kadirşinas» kişi veriyordu.

Çakır, o sırada 42 yaşındaydı, evliydi, çocukları vardı.

«Vasiyetnameyi başkalarının duyması halinde, doğruluğuna, eğriliğine ne derlermiş, diye aklımdan bir soru bile geçmedi. Görevimi yaptım.»

Savunusu bu denli açıktı, kısaydı.

Artık söz açılmıştı, konuşmayı sürdürdü:

«Menderes'le bir gece bir süre konuştuk. Bir hesap çıkarmış kendince. Bugüne kadar 130 Golden çikolatası, bilmem ne kadar Yenice sigarasının ve diğer aldığım bazı ihtiyaçlarının hesabını yapmış. Ada'da sakal tıraşı beş liraydı. Sonra 25 kuruşa indirdik. Menderes zaman zaman, '25 kuruşa tıraş olur mu?' der ve gülerdi. Ben, bölük kumandanlığı yaptım. 25 kuruşluk tıraştan, sekiz kuruş kâr bile kalıyor.

Menderes'in yaptığı hesaba baktım. 'İşte, idare ediyoruz' dedim. Şöyle üzerinde durma, gibilerinden de elimi salladım. Menderes olmaz, olmaz, dedi. Cebinden bir şeyler çıkardı ve 'alınız bunları' dedi. Üzerinde bir fildişinden fil, bir yonca yaprağı, bir de mavi taşlı yu-

varlak zincirler olan anahtarlığı verdi. 'Devamlı sizde kalsın, saklayınız' dedi. İtirazlarımı dinlemedi.

Yüksel Menderes'i bulana kadar bu emanetleri, bir beze sarıp sakladım. Bunlar bende kalabilir, saklayabilirdim. Oğluma kalırdı, fakat belki de o, saklamazdı. Esasen bunların gerçek sahibi Menderes'in oğlu idi. Şunu da söyleyeyim: Biz, Menderes'le işitilmemesi için, karşılıklı yazışarak konuşurduk.»

Kâzım Çakır'ın bana anlattığına göre, Menderes, Yassıada kararlarının açıklanmasından bir gün önce, gece, intihar girişiminde bulundu.

Çakır, Menderes'in idama gidiş sabahını anlatıyordu:

«Sabahın erken saatinde Başsavcı Egesel geldi. 07' ye doğru. Bana, 'Hazırla Çakır Yüzbaşı' dedi. İçeri baktım. Menderes uyuyordu. 'Uyuyor' dedim. 'Kaldır, uyansın ve hazırla, acele et,' dedi. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra içeri girdim. Kalkmıştı. Tuvalete gitmeyi arzuladığını söyledi. Dışardakiler bırakmadılar. 'İçerde, odasında yapsın' dediler. Menderes, 'Yapamam, alışık değilim' dedi. İzin çıkmadı. Bir kap getirdiler, zorlukla buna yapabildi.

Sonra hazırlanmasını sağlamak için odadakileri dışarı çıkardım. Bu sıralar Menderes, bana, baktı. Bir anormallik sezinlemiş gibiydi. Çünkü, diğer eski DP büyüklerinin yukarı kattan her zaman duyulan ayak sesleri gelmiyordu. Dışarda ise heyecanlı konuşmalar, ayak sesleri vardı; işitiliyordu.

'Bir şey mi var?' dedi. 'Yok' dedim. 'Beni bir yere mi götürecekler' diye sordu. 'Daha iyileşmediniz, sizi Gümüşsuyu Hastanesine, tedaviniz daha iyi yapılsın diye nakledecekler' dedim. Menderes acı acı güldü ve:

'Teşekkür ederim, yüzbaşım' dedi.

Pijamasını çıkarıp giyinmeye başlarken, 'Yazar mısınız acaba, bir şey yazdırmak istiyorum. Oğlum Yüksel'e münasip bir zamanda verirsiniz' dedi.

İşaretle, 'Siz yazıverin, Yüksel Menderes'e veririm' diye anlatmaya çalıştım.

'Yazamıyorum, ellerim titriyor, siz lütfen yazınız' dedi.

Fakat ben ısrar edince, kâğıdı kalemi aldı, yazmaya gayret etti. 'Oğlum Yüksel'e' ibaresini bile, doğru dürüst yazamadı. Aldığı hapların tesiriyle elleri titriyordu. Bunun üzerine kalemi, kâğıdı aldım ve söyledi: 'Bunu oğluma vereceğiniz gün, hakkını helal ettiriniz' dedi. Aceleyle kâğıdı aldım, avucumda buruşturdum ve cebime koydum. Sonra giyinmesini söyledim. Beklemeye, durmaya imkân kalmamıştı. Dışarısı acele ediyordu. Sonra sekizi geçe, Menderes'i İmralı'ya götürdüler.

İşitilmemesi için kısık sesle ve kulağıma kelimeleri, teker teker söyleyerek yazdırdığı vasiyetnameyi avucumda buruşturup cebime koyduktan ve yıllarca sakladıktan sonra, nihayet 17 Aralık 1966 günü, sabah saat 10'u 10 geçe Yüksel Menderes'e verdim.»

.

Çakır iç geçirdi, «Menderes'le tam 466 gün geçirdim. Görevim, reisicumhur dahil, başbakanla bakanların bulunduğu koğuşlarda muhafızlık yapmaktı. Her birini iyi tanımışımdır.» dedi.

Çakır'la yaptığımız bu söyleşi sırasında, gürültü kesilmişti. Çocuğu bile bağırıp çağırmıyordu. Eşi çevremizde görülmüyordu. Diyarbakır o gün sıcaktı, çok sıcaktı. Arada sırada kalkan askeri uçakların, savaş jetlerinin çığlıkları içeriye doluyordu:

«Menderes, arada sırada dışarı çıkardı. Ben de yanında olurdum. Konuşurdu benimle. Etrafında olup da kader günü gelip çattığında şikâyetçi olmaya hak kazandıklarından bahsederdi. Pişmanlıklarını ifade ederdi. Dert yanardı. Yerdikleri kadar, sevdikleri de vardı. Mesela, Tevfik İleri'yi çok severdi. Görmek isterdi. Bir defasında İzzet Akçalı'yı uzaktan gösterdik, sevinmişti.

Bir gece rüyasında Fatin Rüştü Zorlu'yu görmüştü. Merak etmişti. Onu da görmek istedi, fakat mümkün olmadı.»

Adnan Menderes'in idama hüküm giydiğinin resmen açıklandığı 15 Eylül 1961'den sonra, boynunu ipe uzattığı 17 Eylül'e değin, «kurtarılması» için çeşitli girişimler yapıldı.

İdam kararı, özellikle, Menderes ailesinde şok etkisi yaptı.

Eşi Berrin Menderes, karardan sonra başta Devlet Başkanı Gürsel olmak üzere çeşitli yerlere başvurdu.

Umutlu olduğu asıl kudret kaynağı, İsmet Paşa'nın eviydi.

Küçük oğlu Aydın Menderes'le İsmet Paşanın Pembe Köşküne koşan Berrin Menderes'in durumundan evde en çok duygulanan, kuşku yok ki, Mevhibe İnönü idi. Berrin Menderes'le İsmet Paşanın görüşmesinden sonra, eşine, «Menderes'in kurtarılması için» ayrıca ricada bulunacaktı.

Berrin Menderes, Yüksel Menderes'in bana anlattığına göre, İsmet Paşaya, «Şimdi, efkârı umumiyeye Menderes'in infazının durdurulması gerektiğini açıkça söyleyebilirsiniz,» dedi.

İsmet Paşa, «Bunu yapamam,» diye yanıt verdi.

Bunun dışından elinden ne geliyorsa yapabileceğini söyledi.

«Elinden gelen» ise, Menderes'in asılmasının önüne geçilmesini, idam cezasının hapis cezasına çevrilmesini dileyen bir mektubu, ancak infazın yapıldığı gün Devlet Başkanı, Başbakan Gürsel'e göndermekti. Sonraları bu girişim, İsmet Paşanın, Menderes'i ipten kurtarmak için «elinden gelen her şeyi» yaptığının bir kanıtı olarak ortaya sürülecek, gerektiğinde bir savunu, gerektiğinde bir iftihar belgesi olarak kamuoyuna sunulacaktı.

Gürsel'in çevresine göre ise, İsmet Paşanın mektubu PTT aracılığı ile gönderilmiş, Yenişehir Postanesinden atılmıştı.

Elbette, kanıtlanması zor bir savdı bu.

Menderes ailesi, dost ülkelerce gösterilen çabalardan her zaman duygulanmıştı. Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han, «Bırakınız ben alayım, ülkeme gelip yaşasın, orada kalsın,» diye ricacı olmuştu.

Eyüp Han, daha sonraları, görüştüğü Türk yetkililerine, o günkü görünümü şöyle anlatmıştı:

«Sözlerimi Gürsel, olumlu karşılar gibi oldu. Fakat etrafındaki subayların, homurdandığını hissettim.»

Olayın özü, işte buydu.

6

İNSAN ONURUNUN BEŞ PARA ETMEDİĞİ GÜNLER

27 Mayıs'tan sonra başlayan ihbarlar, intikam kokan girişimler, onurları aşağılatıcı davranışlar öyle bir düzeye ulaşmıştı ki, insanlığın bu denli ucuza satıldığı bir dönemi Türkiye, hiçbir zaman yaşamamıştı.

İhtilalden sonra, 27 Mayıs'ın «DP önde gidenlerini 'fenersiz' yakaladığını» yayanlar, hele «fanatik kalemler», Türkiye'nin dört yanına şifreyle buyruklar gönderildiğini, bütün DP milletvekillerinin toplanmasının buyurulduğunu yazıyorlardı.

Bu yazılar, «ihtilalden sonra ele geçen belgelere göre,» diye başlıyor, örneğin Tarım Bakanlığı'nda Ordu'ya ilişkin gelişmiş otomatik tabancalar bulunduğunu, depolarda çok sayıda subay ve er giysilerinin ele geçirildiğini yayıyordu.

DP iktidarının, «karşı ihtilal» yapacağından söz ediliyordu.

Yarabbi, kime karşı bir ihtilal yapılacaktı ki?... Bir kez, DP iktidarının değil bir ihtilalle karşıt davranışları durdurması, siyasal açıdan sağduyuya ve mantığa dayalı bir işleyişi bile uygulamaya koyması olanaksızdı. O denli perişan ve ne yapacağını bilemez durumdaydı. Bayar'ın düzenlenen bu silahlı güçlere güvendiği açık seçik bildiriliyordu.

«İhtilalden sonra ele geçen belgelere göre» :

DP en kısa zamanda 7 jandarma taburu hazırlayacaktı. Topluluklar demokrat kalabalıklardan kurulacak, başlarında subay giysileriyle DP ocak ve bucak başkanları bulunacaktı. Sonra, Ankara'daki «normal askeri birlikler» kentten uzaklaştırılacak, sonra Harp Okulu bir trene bindirilecek, tren yolda havaya uçurulacak, bu eğitim ocağının 'icabına' bakılacaktı. Sonra, sonra... Üniversite öğrencileri kamplara gönderilecekti. Sonra, sonra, sonra... Tarım Bakanlığı'ndaki silahlar bu taburlara verilecekti. Sonra, sonra, sonra, sonra... İstanbul'da ilk hedef olarak İsmet İnönü temizlenecekti.

Bu müthiş planın, daha ayrıntıları yazılıyordu: 'Temizlik' başarıldıktan sonra, «üç günlük ulusal yas» ilan edilecekti.

«Bu buyruklara ilişkin teypler ele geçirilmişti.»

Bayar'ın 103 milyon lirası olduğu —kesinlikle— söyleniyordu. Bu tutar, ihtilal önderi Gürsel'e bildirildiği zaman, o günlerin havası içinde her savı soruşturmasız benimseyenlere özgü bir tutumla, «Peki, bu kadar parayı ne yapacak?» diye sormuştu.

103 milyonluk servete o kadar inanılmıştı ki, Bayar'ın aylık maaşıyla iktidarda kaldığı on yıl çarpılıyor, matematik olarak bu büyük parayı ancak çalarak elde edebileceği kanıtlanmak isteniliyordu.

«Sosyal yapı»nın çivisi çıkmıştı.

Herkes, bir kişi, bir DP önde gideni hakkında ne buluyor, ne öğreniyorsa yazıyor, bunlar o ithilal ortamında halkça benimseniyordu.

Menderes'in makam odasındaki gardropta, «sıra sıra giysiler» ile evinde 60 takım kostümün bulunduğu ilan ediliyor. Hasan Polatkan'ın evine kuyumcular getiriliyor, eşinin takılarına değer biçiliyordu. Polatkan'ın

evindeki takılar «normal»di; ama, insan onurunun pazara düştüğü o günlerde kamuoyunun bir kesimi bu uzman raporuyla yetinemezdi. «... Rivayete göre, ihtilalden birkaç gün sonra...» diye başlıyordu yayınlar. «... bir kadın elinde çantayla Polatkan'ın evinden çıkarken görülmüştü...» diye zehrini akıtıyordu.

İhtilalin haftasını doldurduğu gün, «... ele geçirilmiş bulunan servet ve belgeler, 'göz kamaştırıcı' miktara ulaşmıştı...» deniliyordu.

Yazılanlara bakılırsa, 'fenersiz yakalanan' DP'liler «marifetlerinin belgelerini» yok etmek için zaman bulamadıklarından ötürü hepsinin tutuklanması zorunlu olmuştu.

İhtilale yakın yayın organları, Bayar'ın ruhsal durumunu yansıtıyordu:

«İlk günün şaşkınlığı geçtikten sonra Bayar, kendini toplamış, bir pasif direnme havasına girmişti. Son derece çalımlıydı ve kendini Cumhurbaşkanı sayıyordu.»

Oysa, Bayar, bu tutumunu hiçbir zaman elden bırakmadı.

«Odasına gelenlerle yüksekten konuşmakta, ömrü boyunca boşluğunu gizlemek için kullandığı o ağır tavırları muhafaza etmekteydi. Bütün ipliği pazara çıkmış ve gerçek kişiliğini sonunda millet öğrenmiş bulunduğundan tutumu sadece tebessüm uyandırıyordu.»

Acaba, yurt düzeyinde durum Ankara'dakilerin saptadığı gibi miydi?

Değildi.

Yurt düzeyinde ihtilalin ilk şaşkınlığı geçtikten sonra, basının verdiği bu tür bilgiler hemen her ilde

özenle okunuyordu. «Fanatik» CHP'liler dışında kalan her kesimde, Bayar'ın tutumu, cumhurbaşkanlığından istifaya yanaşmayıp direnmiş olması dikkatle izleniyor ve Bayar'ın ipliğinin pazara çıktığı yolundaki yargılara pek inanılmıyordu.

Merkezden yayılıp halka mal edilmek istenilen bu yargılar, daha sonra geri tepecekti, Anayasa için halkoylamasında 'evet' çıkmasına karşın, ihtilal ile içiçeliği yaşamış CHP'ye, 1961 seçimlerinde halk, ağır bir darbe indirecekti.

Harp Okulu'nda bulunan, DP'nin «ikinci adamı» Menderes'in «sözcüğün tam anlamıyla perişan» olduğu bildiriliyordu.

Menderes'e, bir «diktatör» nitesi bile çok görülüyor, eski başbakanın «gecekondu diktatör» olduğu söylenip yazılıyordu.

Bayar, Harp Okulu'nda giysilerinin temizliğine özen gösterirken, başbakanlığı sırasında şıklığı, iyi giyimiyle dikkati çeken Menderes, Harp Okulu'na geldiğinden beri aynı giysilerleydi.

Bayar, dışarıya maden suyu, gravyer peyniri, çene suyu ısmarlarken, Menderes yemekten kesilmiş, bol bol sigara içen, düşünceli, belki de melankolik bir adam görüntüsü sergiliyordu.

Bütün bunlar, bu denli sade bir dille yazılmıyordu, hayır... Bütün bu bilgiler öyle bir biçimde kamuoyuna sunuluyordu ki, insanları küçültmek, onurlarını kırmak ya da ezmek için olanca alaycı bir dil kullanılıyordu.

Eşi Berrin Menderes'e, Harp Okulu'ndan gönderdiği bir mektupta, Menderes, «Burada emniyet içinde bulunduğumu anladım» diyecekti. Başka ne diyebilirdi ki?...

Fatin Rüştü Zorlu'nun evindeki araştırmada bulunan takılar listesinin altında, kısa süre sonra Genelkurmay Başkanlığına atanacak olan Cevdet Sunay'ın imzası vardı.

Menderes'in «... sürdürdüğü şahane hayatı neyle sağladığı...» konusunda da tek yanlı, vicdanları sızlatacak ölçüde bilgiler yayımlanıyordu.

Oysa, Menderes, zengin bir ailenin çocuğu idi. Aydın'daki çiftliği yeterli bir kaynaktı.

Öyle bir noktaya gelindi ki, Menderes'e babadan kalan Aydın'daki çiftlik ile, Ankara Kavaklıdere'deki evine el koydular.

Haldun Simavi'nin bu girişime, isyan ettiğini anımsıyorum. Gidecek, Menderes'in ünlü çiftliğini, ailesinin elinden alabilecekleri gibi, bir ortam doğdu. Bir borç ya da bir işi nedeniyle çiftlik elden çıkacaktı. Haldun Simavi, Menderes'in borcu ne kadarsa bir kampanya ile bu parayı sağlayıp, çiftliği kurtarmayı düşündü, planladı.

Ama, olay bu noktaya gelmeden çözüldü.

Harp Okulu'na alınan milletvekillerine «güruh» nitesi uygun görülmüştü. Önde gelen DP'liler ise, «kocabaş» diye anılıyorlardı. Şu ya da bu nedenle içeri alınmış olsalar bile, sonunda bu insanlar, ulusça seçilmişlerdi. Biz, DP'yi küçümsetmeye, milletvekillerini hor görmeye uğraşırken, ulusal egemenliğin üzerine gittiğimizi, bu temel ilkeyi kökünden dinamitlediğimizi düşünmüyorduk. Bu yolu izlemek, Türkiye'ye çok pahalıya patlayacaktı. 1960 ihtilalinden hemen sonra TBMM'ye, daha doğrusu TBMM'nin büyük bir bölümüne karşı girişilen bu saldırılar, sonradan, TBMM'ye

saldırmanın doğal sayılmasına yol açacaktı. Türk aydınları —sağduyuyu, erdemi bir yana bırakarak— doğrusu ya, o günlerde, bindikleri dalı kesmeye başlamışlardı.

Oysa, biraz ılımlılık, biraz sağduyu ve mantıkla... Gene istenilen sonucu elde etmek olanaklıydı.

Geçmişle bugün arasındaki köprüler, o denli çoktur ki... İşte, 1960'ta, şöyle bir saptama yapılıyordu:

«... Harbiye sakinleri, üç ay sonra gidilecek seçimlerin kendileri ile ne derece ilgili olacağını tartışıyorlar. Menderes'e en yakın Başbakan Yardımcısı Medeni Berk'in çevresinde toplananlar, bu konuyu görüşüyor. Harbiye sakinlerine adaylık hakkı tanınacak mı, tanınmayacak mı?.. Bu seçimde DP'nin şansı nedir?. Tıpkı hapishanelerde mahkûmların gece gündüz aftan konuşmaları gibi, Harp Okulu'nun 3. katında da bir punduna getirip kurtulmanın ve siyasi hayata dönmenin yolları araştırılıyor.. Ve aralarına yeni katılan milletvekillerine dışardaki haberlerle ilgili olarak, sordukları soru, 'Halk ne vaziyette?' idi...»

Bilmem, anımsatmaya izin verilir mi?..

1980 harekâtından sonra da partiler ve partililer, Devlet Başkanı Evren'in Konya'da «eski siyasetçilere yeniden siyasal yaşam verilmeyeceğini» söylemesine karşın, aralarında ya da bizimle bu tür görüşmeler yapıyorlardı.

Harp Okulu'nda tutuklu bulunan Bayar ile Menderes ve DP milletvekilleri, kısa süre sonra «ağır koşullar altında» İstanbul'a, Yassıada'ya gönderildiler.

7

AKLANMANIN TEK KOŞULU = KÖTÜLEMEK Mİ?

Artık, yayın organlarında, halkın dilinde, yolsuzluklardan, hırsızlıklardan, nüfuz kullanarak servet edinmelere dönük yüzlerce öykü vardı.

On yıl iş başında kalan DP iktidarı sırasında, önemli kimi yolsuzlukların olduğunu biz de biliyorduk. Kimlerin durup dururken zenginleştiği hakkında önemli bilgiler de elimize geçiyordu. Siyasal nüfuzunu kullanarak yakınlarına ya da dostlarına «birlikte cep harçlığı» sağlayan kişiler de biliniyordu.

Ama, ihtilal sonrası, bütün bu bilgiler abartılıyordu, büyütülüyordu. Elmalarla armutları kesinlikle biribirine karıştırmıştık.

Sanki, Türkiye'nin içi boşalıyordu. Yıllarca suspus olan basın, kendini kapıp koyvermişti. Savların hangisinin ne ölçüde doğru olup olmadığını araştırmanın yolları da unutulmuştu. Bir, «vur abalıya» dönemi yaşanıyordu ki, o sırada karşı çıkmak, savlarda, olan bitenin anlatımında daha özen gösterilmesini istemek, ya «kuyruk» olmaya, ya da «vatan haini» damgasını yemeye yetiyordu.

DP'nin ipliğini pazara olabildiğince büyük ölçüde çıkarmak, halkın gözünde, eski DP önderlerini karalamak için kimi «aşk oyunları» da bulvar tiyatrolarını andırır bir anlatış biçimiyle, kamuoyuna sunuluyordu.

Saçlarını özenle boyattığı bilinen TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın ihtilal gecesi yatağına «genç bir hanımı» aldığı bildiriliyordu. Fatin Rüştü Zorlu'nun metresi, Vesamet Hanım'ın evinde araştırmalar yapılmıştı.

Menderes'in «son sevgilisi» opera sanatçısı Ayhan Aydan'la ilgili çeşitli öyküler sıralanıyordu. Oysa, Ayhan Aydan, Yassıada duruşmalarında herkesi utançla önüne baktıracak bir irade gücüyle, «Menderes'i hep sevdiğini, ondan bir çocuğu olduğunu, aldırdığını» açıkyüreklilikle söylemişti.

Başı dik bir kadın olarak girdiği duruşmadan, gene öyle ayrılmıştı.

O dönemde, kalkan tozların altında kimsenin kimseyi görmediği, herkesin «aklanma» peşinde olduğu bir zaman biriminde, Ayhan Aydan'ın tutumu övgüye değerdi.

İktidarın kudretli elinin sırtlarına dokunacağını görerek korkuyla suspus oldukları günlerde, Çankaya Köşküne giden kimi sanatçıların —ihtilalden sonra— yaptıkları açıklamalar, en azından bir «aklanma» isteğinin sancılarıydı.

Türkiye, ilk kez ihtilal görüyordu. İhtilalin nereye ve kime yöneleceği kuşkusu, bütün yüreklere egemen olmuştu. Böyle bir ortamı —yayınlara bakarak— özenle izleyenlerin kimileri için eski DP yanlısı olduğunu açıklamak ya da öne sürülen savların bir bölümünün doğru olmadığını söyleyebilmek olanaksızdı.

Çünkü, insanlara karşı insan haklarının hiçbirinin geçerli olmadığı o günlerde, adı sanı olanların, peşinde oldukları tek amaç vardı: İhtilalin eli omuzlarına değmeden o günleri geçiştirmek.

Örneğin, 1960'ta gençliği, suna boyuyla yeni yeni ünlü olmanın kapısını açmakta olan, şahane çekiciliğiyle gözleri dolduran bir ses sanatçısının demeçleri ilgiyle

okunuyordu. Ankara Radyoevi sanatçısı olduğu için, «yetkililerin zoruyla» Çankaya'daki «sazlı sözlü âlemlere» katıldığını açıklıyor, şöyle diyordu:

«... Çankaya'da büyük salonda kurulan sofranın baş köşesinde Celal Bayar oturuyordu. Etrafında devrin bakanları ve gözde milletvekilleri bulunurdu. Sofranın üzerindeki yiyecek ve içkileri tatmak bana her zaman nasip olmadı, ama, diyebilirim ki, masada kuş sütünden başka her şey görülürdü ve ziyafet sofrası zengin Arap şeyhlerinin ziyafet sofralarından aşağı değildi...

... Benim iştirak ettiğim Çankaya âlemlerinde seyrek olarak Adnan Menderes de bulunurdu. Ancak o daha ciddi durur, sıkıldığını belli eden bir vaziyet takınırdı. Fakat başta bazı bakanlar, özellikle ötekiler bir felaketti. Âlem ilerledikçe türlü kepazeliklere ve sululuklara, hatta sarkıntılıklara tahammül etmek gerekirdi. Celal Bayar, sofranın başında bu hali, gülerek seyrederdi, Doğrusunu ifade etmek lazım gelirse, bir genç kadın olarak burada insanın şerefini ve iffetini muhafaza etmesi dünyanın en maharetli işiydi...

... Bu iğrenç ve korkunç adamların davetlerinden ve bilhassa Çankaya Köşkü âlemlerinden son zamanlarda tamamen elimi ayağımı çekmiştim...

... Beni daha fazla söyletmeyin, içim doludur. Yüce Tanrı bütün fenalıkların cezasını verdiği gibi, onların da cezasını verdi. Şimdi Çankaya cümbüşlerini, o işret âlemlerini, tertiplettirdiği kepazelikleri gülerek seyreden ve gönül eğlendiren, ihtiyar Celal Bayar'ı hatırlıyor ve ürperiyorum. Allah hepimizi kurtardı. Şükürler olsun...»

Belki özel yerlerde, belki Çankaya Köşkü dışındaki eğlence iklimlerinde DP döneminin kimi önde giden-

leri bu tür çapkınlıklara, giderek skandallara uygun davranışlar yapmışlardı, bir bölümünü biz de biliyorduk, doğruydu.

Gelgelelim, Çankaya Köşkünde eski Roma biçimi, Sodom ve Gomere'ye benzer, neredeyse seks âlemlerine değin uzanan gecelerin düzenlendiği yolundaki savlara inanmak insana güç geliyordu.

Ses sanatçılarından alınan bu tür demeçlerle, giderek soruşturma komisyonlarının incelemesine değin uzanan davranışların ardı arkası kesilmedi.

Bir ikinci örneğe göz atarsak, yazı-haber, «... adlı sanatçının yaptığı açıklamadan sonra, İstanbul ve Ankara'da 'sabıkların' yaşamlarını soruşturmayla görevli olanlar bir maden bulduklarını...» belirliyor, Haziran 1960'ta kamuoyuna ayrıntılarıyla duyuruyordu.

O sırada neşesi, zekâsı, sahnede yeteneğiyle ününü —bugün de ünlü— genişletmiş olan «sarışın ses sanatçısının» sözlerini herkes hayret içinde okuyordu:

«Anlattığına göre, sarışın ses sanatçısının, serüveni iki kişiyleydi» diye başlıyordu öykü. Bunların birincisi DP iktidarının bir ünlü maliye bakanı, ötekisi daha az ünlü bir çalışma bakanıydı. Çapkınlık arkadaşı arkadaşlar, sarışın şarkıcıyı Ankara Palas'ta görmüşler, vuslatına erme derdine düşmüşlerdi. Bu yüzden Yazar'a, isim vermeksizin birtakım armağanlar, çiçekler göndermeye başlamışlardı. Öykünün bundan sonrası, «Sarışın Bomba»nın ağzından şudur:

«... Hediyelerden sonra bir gece Ankara Palas'ta, yabancı sanatçılarla eğleniyordum. Masamız kalabalık-

tı. Baktım, iki kişi durmadan beni sarhoş etmeye çalışıyor. Gerçekten başardılar da. Başım epey tuttu. Saat üçe gelmişti ki, bizim çifte bakanlar sökün ettiler. Pavyon zaten tenhaydı. Onlar gelince, o tenhalık da bir kaş göz işaretiyle kayboluverdi. İkisi de yanıma geldiler ve komplimanlara başladılar. Değer hediyeleri ve çiçekleri gönderenler onlarmış. Anlaşılan bunların karşılığını almak istiyorlardı. Talihsizliğe bakın ki, ikisi de tipim değildi. Maliye bakanı ne kadar döviz istersem vereceğini bildirdi. Öteki başka türlü sırnaşıyordu. Dövizde gözüm yoktu ya, adamakıllı sarhoştum. Bu yüzden pavyondan onlarla birlikte çıktığımı hatırlıyorum. Ertesi günü gözlerimi açtığımda, saat 11 idi. Bir kocaman yataktaydım ve Allah sizi inandırsın, çırılçıplaktım...»

Bu yayınlar şöyle bağlanıyordu:

«... Sanatçı —ifadesine göre— sabıklardan yani eski yöneticilerden çok çekmiştir. Bu yüzden Allah'ın bugünleri gösterdiğinden dolayı pek bahtiyardır...»

Bu cümlede adı değiştirip başkasını yerleştirin, bir şey değişmez. Yayınlar böyle süregidiyordu.

O günlerin koşullarında —böylesine— yayınlar karşısında gerçekten bu ses sanatçıları «bahtiyar» mıydı acaba?...

Sahnede kalmakla, gitmek arasında savaşım veren bu genç kadınlar için zor günlerdi. Zeki bir genç kadının, dönemin doğasında nefes alıp veren koşulları benimsememesi olanaksızdı. Kimi gönül serüvenleri olsa bile, bunların onca abartılarak kamuoyuna sürülmesinden tedirginlik duymadıkları söylenemezdi.

Fırtınanın durulmasına değin, bu tür yayınlarla söylentiler sürdü gitti. Günler, aylar ve yıllar geçtikten sonra, bir ihtilalle devrilen bir iktidarın, o iktidarı deviren ihtilalin analizi yapılmaya başlandı.

Giden gitmişti ya, söylentiler yalanlanmamıştı ya, artık tek hedef vardı: 27 Mayıs'ı korumak!

Bu görevi üstlenen kesim, on yıl süreyle 27 Mayıs'ı dilediğince korumayı başardı.

Mart 1971'de yapılan müdahale ise, ilk iş olarak, yıllarca «korunmaya çalışılan» 27 Mayıs Anayasasının elliye yakın maddesinin değiştirilmesini TBMM'den istedi.

İstek, yerine getirildi.

8

BALADIN ÖTEKİ DİZELERİ

«Yeter ki, iftira etmesinler. Yalan yazılmasın, söylenmesin. Bugünlerde yalanın hürriyeti ziyade» diyordu, yaşlı kadın.

İhtilalin üzerinden bir hafta on gün geçmişti. Reşide Bayar, on yıl cumhurbaşkanlığından sonra Çankaya'dan alınıp götürülen Bayar'ın eşi, böyle diyordu.

«Biz ne badireler geçirdik. Mamafih, daha da fena olabilirdi. Bizi asıl korkutan, bu kadar gözü kapalı yalan söyleyebilmeleridir.»

«Memleketin ilerisinin ne olacağı tahmin edilebilecek bir şey değil. Ben bir yana, büyük ve tecrübeli bir politikacı bile bir şey söyleyemez. Yarın ne olacağını Allah bilir. Allah, doğruların yardımcısıdır.»

«Benim gibi hürriyeti elinden alınmış bir yaşlı kadın, ne söylese boş. Kocam dünyanın en namuslu adamıdır. Allah'a şükür şimdiye kadar boğazımızdan 10 kuruş haram lokma geçmemiştir.»

«27 Mayıs sonrası Türkiye'si, dışarıya karşı utanılacak ve hicap edilecek bir durumdadır. Memleket kırk yıl geriye gitti.»

«Şimdi fıkaralıkla iftihar ediyorlar. Zenginlik adeta göze batıyor. Keşke radyonun söylediği ve gazetelerin yazdığı kadar zengin olsaydık. Kocam memlekete çalışmayıp, sadece kendisi için çalışsaydı 103 milyon lirası olurdu. Allah selamet versin, parayla ilgisi yok-

tu. 10 para zimmetinde olmadığını yazanlar da söyleyenler de biliyor ama, kasten yapıyorlar.»

«Bugünkü görüşatımla ve böylesine şeni iftiralardan sonra kocam ve mesai arkadaşlarının adil bir şekilde muhakeme edileceklerine pek kaani değilim.»

«Harbiyeyi imha gibi bir plan hazırlamak için, insanın tecennün —deli olması— lazım. Allaha şükür ki, aklı başındaydı.»

«Biz saçımızı değirmende ağartmadık. Bu vatanın içinde millet uğruna ağarttık. Kocam kurtulacak ve selamete çıkacaktır. Cumhurbaşkanı olmasın, üzülmem. Allah sıhhat ve afiyet versin, şeref ve haysiyeti kurtulsun, başka bir şey istemem.»

Hemen aynı tarihlerde Bayar'ın kızı, Nilüfer Gürsoy da konuşuyordu:

«Memleketin ilerlemesini de ben şahsen karanlık görüyorum. Birdenbire alt basamaktan üst basamağa çıkılmaz. Bir hareketi başlatmak kolay, fakat durdurmak zordur. İhtilal, bir ihtiyat —alışkanlık— haline gelirse ne olur? Değerlerin değişik terazilere vurulduğu günleri yaşıyoruz.»

Bu iki sesleniş, bu iki savunu, o günlerin çığlık çığlığa kopan, yayılan, esen gürültüleri arasında denizde bir damla suydu sanki.

Hiçbir etki yapmadı.

Tersine, «Ne söyleyecekler, elbette böyle konuşacaklar» diyen, bir mantık oluştu.

Ve, uzun süre yaşadı.

9

KADER

İbrahim Kirazoğlu:

«Unutulması zor, acı, çoook acı hatıralar,» dedi. «Bütün notlarımı yaktım, attım...»

Gülemiyordu. Onu zorlayınca, taze bir yaraya el değmişçesine irkildi. Yüzünden eksik etmediği kişiliğine özgü gülen çizgiler bir anda yitti, gitti. Yüz çizgileri daha bir derinleşti, geçmişin olanca ıstırabını yeniden yaşamanın yarattığı bir değişim gelip yerleşti yüzüne. Omuzları çökmüş müydü, bana mı öyle geliyordu?.. Sesinin tonu daha mı boğuklaşmıştı, bana mı öyle geliyordu?.. Bilemiyorum...

Kirazoğlu'nu, o gece yarısına doğru, 23 yıl geriye dönmeye zorluyordum. Hiç kimseye yapmadığı açıklamaları, daha önce böylesine ayrıntılarla yayımlanmayan anıları anlatmaya onu zorlarken ıstırap çektiğimi söylemeliyim. İpin ucundan kurtulup yeniden yaşama dönmenin bütün saniyelerini, dakikalarını, saatlerini yaşamış bir insana, bir eski dosta bu ıstırabı yeniden yaşattığım için belki de kendimden utanmalıydım.

Kirazoğlu, Kayseri DP milletvekiliydi. Yassıada duruşmaları sonunda idamına hükmedilmişti. İdamının gerçekleşmesine dakikalar kala, Milli Birlik Komitesi'nin kimi idam cezalarını müebbete çevirmesiyle, «ipten dönmüştü.» Yeniden yaşama dönmüştü.

1950'den beri tanıyordum, Kirazoğlu'nu.

Severdi beni. Hem de o sırada, CHP organı Ulus gazetesinin Meclis muhabiri olmama karşın, dostluğumuz hiç eksilmemişti. Çünkü, bir araya geldiğimiz zaman, ama hiçbir zaman, «politika» yapmazdık. DP imiş, CHP imiş, konuşmazdık.

Yıllar yılı bir kenarda durdu. DP iktidarı, son yıllarında Kirazoğlu'nun zekâsını keşfetti. Refik Koraltan, Millet Meclisi başkanıydı; Kirazoğlu ise üç başkan vekilinden biriydi.

Yassıada duruşmalarında bir türlü sözü edilmeyen ama kökende Kirazoğlu'nu suçlayan davranış, çok gürültülü bir oturumda, İsmet Paşayı genel kurul salonundan —içtüzüğe göre— çıkarması ile ilgiliydi. İsmet Paşayı cezalandırmasıydı.

1960 ihtilali, sayfalardır görüyoruz, siyasal olarak CHP'nin etkisindeydi. 1950'de halkın oylarıyla —eğer yoğun siyasal gaflar yapılmasaydı— iktidardan uzaklaştırılan İsmet Paşa, 1960'larda «her şeye egemen tek adam»dı. Bu nedenle Paşayı bir meclis oturumundan çıkarıp atmak, suçların en büyüğüydü. Hele • sıralar, özellikle genç subayların, gençlerin, basının gözünde İsmet Paşa, erişilmez, dokunulmaz, ülkenin tek umudu olan bir kişiliğe, bir etkinliğe sahipti.

«Suçun ise belliydi,» dedim Kirazoğlu'na. Ekledim: «İsmet Paşayı oturumdan atmak!»

Durdu, «Yassıada'da hiçbir zaman bu söz konusu edilmedi. Nedendir bilemiyorum, bu oturumdan dolayı suçlanmadım ben. Bunu şöyle yorumluyorum: İsmet Paşanın bir oturumdan atılmış olmasını mahkemede söz konusu etmek istemiyorlardı belki, böyle düşünüyordum.»

«Bu suçlamanın üzerinde olduğunu biliyordun herhalde?»

«Kesinlikle. Başından sonuna söylenmişti, ancak duruşma dışında, Harp Okulu'ndan Yassıada'ya giderken, bu suçlamanın hep üzerimde olduğunu sezinliyordum. Görüyordum,» dedi Kirazoğlu.

«İsmet Paşanın oturumdan atılması olayı nasıl oldu ki?..» diye sordum Kirazoğul'na.

«Tuhaf bir kader,» dedi, tekdüze bir sesle. «Kader!..»

«Senin gibi hukuku, hele Mecils İçtüzüğünü çok iyi bilen biri için 'kader' çok değer taşıyan bir yargı olmasa gerek» dedim, kimi olayları hafifçe dokundurarak.

«Oysa,» dedi Kirazoğlu, «On yıldır iktidardaydık, o gün ilk kez yurt dışına çıkacaktım, İran'a gidiyordum bavulum da Meclisteki odamdaydı»

Kirazoğlu, toplantıda bulunan Millet Meclisini yöneten Başkan Vekili arkadaşı Agâh Erozan'dan gelen küçük kâğıdı açtı:

«... Böbrek sancım tuttu, gel, meclisi idare ediver...»

Kirazoğlu'nun beş saat sonra uçağı kalkacaktı, Bir arkadaşını, hele böbrek sancısıyla başkanlık kürsüsünde kıvranan bir arkadaşını yarı yolda bırakamazdı. Frağını giydi, başkanlık kürsüsünde Erozan'ın yerini aldı. Oturum giderek daha da karıştı, Kirazoğlu da içtüzüğün verdiği yetkiye dayanarak —herhangi bir milletvekili gibi— İsmet Paşayı oturumdan çıkardı.

Dedik ya, diyoruz ya, İsmet Paşa, o günlerde «herhangi bir milletvekili» değildi. Ayrı bir «şeydi» tanımlanması olanaksız bir kişiliğe sahipti.

Türkiye o günlerde öylesine bir yaşamdaydı ki, böbrek sancısı nedeniyle bir başkan vekilinin yerini bir başka arkadaşına bıraktığını kimseye anlatmak ve inandırmak olanaksızdı. Kirazoğlu söylemese de inanıyorum ki, Agâh Erozan'ın öyle böbrek sancısı tutmuş da değildi. Oturum o denli kaynıyordu ki, Erozan, daha sonraki dakikalarda başına gelebilecekleri bir küçük pusulayla Kirazoğlu'na devretmişti.

«Harp Okulu'ndan Yassıada'ya götürülmek üzere otobüslere bindirildik,» diye anlattı Kirazoğlu. «Harp Okulu'nun küçük yokuşunu inerken bizim otobüsü MBK üyesi Fazıl Akkoyunlu durdurdu, Hamid Fendoğlu (Hamido) ile Melik Fırat ve bir başka arkadaşı indirdi. Geniş arazinin akasya ağaçlarıyla dolu olan bölümüne doğru götürdü. Fakat, Harp Okulu komutanının emir subayı binbaşı arkalarından koşarak üç arkadaşımızı geri getirdi.»

«Size göre, ne yapacaktı Akkoyunlu?..»

«Herhalde bir nedenle kızdığı bu üç arkadaşımıza 'bir şeyler' yapacaktı.»

«Ve.. binbaşı kurtardı?»

«Kurtardı.»

Kirazoğlu ile öteki «büyük başlar» dakato uçaklarıyla Yeşilköy'e indiler.

Teker teker uçaktan indiriliyorlar, adları bir bir söyleniyordu.

Kirazoğlu, gene de sürüp giden «kimi olaylarla» kendini ötekilerle bir arada görmek istemiyordu. Hava Harp Okulu'nun yapımında yararlı çalışmaları olduğu için, herhangi bir ters davranışla karşılacağını sanını-

yordu. Oysa, alanda bulunan kimi kişiler, özellikle «İsmet Paşayı bir oturumdan kolundan tuttuğu gibi atan» İbrahim Kirazoğlu'nu gözetliyorlardı. Bir küçük şans eseri, herhangi bir aykırı davranışla karşılaşmadan, getirilen askeri arabaya bindi oradan da vapurla Yassıada'ya gitti.

Geceydi.

Ankara'dan getirilen DP kadrosu, bir kuleden iskeleyi aydınlatan projektörler altında Yassıada'ya indiler.

6-8 kişilik odaların olduğu, 20-30 ya da 50-60 kişinin yaşadığı koğuşlara yerleştirildiler. Yemeklerini, tek kol sırayla gittikleri ayrı bir barakada, yiyorlardı. Koğuşlar arasında gidip gelmek, koğuşlar arasında konuşmak yasaktı. Bayar ile Menderes I sayılı koğuştaydılar.

Günlerce, aylarca birbirlerini görmediler.

Sonra bir gün, Bayar'ın intihar ettiği haberi yayıldı.

Bayar, Yassıada Komutanı Tarık Güryay'a «Bak komutan, ben yaşamayı severim, ama haysiyetimi yaşamaktan da çok severim. Yaptığın bu hareket, haysiyetime dokundu,» dedi.

Ölümden kurtarmışlardı.

Bayar'a göre, intihar etme girişiminin gerçek nedeni şuydu:

DP'liler, Yassıada'ya gelirlerken filmleri çekilmişti. Ne var ki, Bayar'ın filmi istenilene uygun olmadığı için, bir gece giydirilmiş, Yassıada iskelesine indirilmiş, sanki geldiği günmüş gibi Ada'ya inişi, koğuşa gidişi ye-

niden filme alınmıştı. Bu filim, ilk önce basına, sonra da halka gösterilmişti.

O filmde Yassıada sakinleri rahat bir yaşam sürdürüyorlardı. Giderek rakı içenlerin bile olduğu sanısıyla Yassıada'daki DP'lilerin birine eşinden, «fazla içme, sana dokunur,» diye mektup bile gelmişti.

Bayar'ın onuruna dokunan, «filme alınmak için ikinci bir kez sanki bir film figüranıymış gibi» zorlanmasıydı.

Adada, Komutan Tarık Güryay sevilmiyordu.

Güryay'ın kendisine karşı aşırı saygı gösterilmesini istemesi, eski DP'lileri biribirine düşürmeye çalışan tutumu, «kocabaşlar»dan kimilerine karşı davranışı olumsuz tepkilere yol açıyordu. Örneğin, ufacık tefecik, kısa boylu Emin Kalafat'ın arada bir, geceleri, Ada'nın dik, yalçın kayaları çevresinde «gezintilere» çıkarılması tepki uyandırıyordu.

«Sen iyi adamsın, bir mektup aldım, böyle diyor,» dedi Tarık Güryay, Kirazoğlu'na.

«Bir mektupla benim iyiliğime karar verilmesini ben istemem!..» diye diklendi Kirazoğlu.

«Ama, eğer sen içinizde olanı biteni, geçmişi anlatırsan, çok rahat edersin burada,» dedi Tarık Güryay.

«Ben satış yaparak rahata ulaşmayı tercih etmem,» dedi Kirazoğlu.

«Bak, Mekki Sait, arkadaşlar Tarık Güryay'la ne konuştuğunu merak ediyorlar,» diye zorladı Kirazoğlu, Mekki Sait Esen'i.

«Şundan bundan,» dedi Mekki Sait Esen.

«Yahu, bir buçuk saat, Tarık gibi adamla şundan bundan konuşulur mu, hiç?..» dedi Kirazoğlu, Mekki Sait'e.

Yassıada Komutanının yanına gidip gelen kimilerinin, o günlerin baskısı altında birbirlerine bağlı olmaları gerekenler arasında bir çözülmeyi başlatmalarından, kuşku duyuluyordu.

Ailesinden gelen bir telgrafın, sahibine 27 günde teslim edildiği günlerdi.

Canpazarı ve gelecek korkusu dolu günlerdi.

10

İPİN UCUNDAKİ SORU: «ORTAK PAZARA GİREBİLECEK MİYİZ?»

Duruşmalara bir protokol sırasıyla gidip gelirlerdi. O gün bir değişikliğe tanık oldular.

Protokole göre, Bayar'la başlayıp milletvekillerine değin inen düzenleme gitmişti. Yerine «guruplar» halinde duruşmaya götürülüyorlardı.

O gün Yassıada'nın ünlü yargıcı Salim Başol, DP kadrosuna cezalarını bildirecekti.

İntihar girişiminde bulunup kurtarılan Menderes dışında herkes, hazırdı. Kararlar okunmaya başladı. Gördüler ki, bu kez, duruşmaya gruplar halinde getirilmelerinin bir önemli nedeni var. Her grupta mutlaka bir idam, birkaç müebbet çıkıyor, sonra gün alanlar sıralanıyor, en sonunda da beraat edenler bulunuyordu.

«Agâh Erozan... İdam...» dedi ses.

«İbrahim Kirazoğlu... İdam...» dedi ses.

«İlhan Sipahioğlu... Beraat...» dedi ses. Yere yığılmakta olan Sipahioğlu'nu kolundan tutup doğrulttu, Kirazoğlu. «Çıkar çıkmaz bir zahmet, bizim eve de uğra, bir selam söyle, haydi geçmiş olsun,» dedi.

Kararların okunması bitti, bir öğleye doğruydu. Yassıada güneşle yıkanıyordu. Duruşma salonundan

çıkanlar arasındaki idama hüküm giymiş olanları, bir kenara ayırdılar. Ötekiler, tek kol sırayla koğuşlarına doğru, uzaklaşıyordu.

İdamlıkların ellerini arkalarından kelepçelediler.

Kelepçe Amerikan malıydı. Her kıpırdanışta bir miktar daha sıkışıyordu.

Koğuşlara gidenler, şöyle ya da böyle yaşamlarını sürdürecek olanlar, uzaklaşıp gitmişlerdi. İskeleye doğru yavaş yavaş adımlarla ilerlediler. Kimse konuşmuyordu.

Öğleye doğruydu ve güneş Yassıada'yı ısıtıyordu. Bir eylül ayıydı, bir İstanbul sonbaharı.

İskeleye yanaşan bir muhribe doğru ilerlediler. On dört kişiydiler. Menderes, aldığı ilaçların etkisiyle Yassıada hastanesinde, idam kararından habersizdi.

Celal Bayar, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Bahadır Dülger, Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Emin Kalafat, Osman Kavrakoğlu, Baha Akşit, Zeki Erataman, 27 Mayıs'la uzaklaştırılan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun.

Muhribin, idamlıklar için ayrılan alttaki bölmelerine inen merdivende, en büyük zorluğu Emin Kalafat çekti. Ayakları kısa, küçücük bir adam. Merdivenlerden elleri arkada kelepçeli inemedi. Yuvarlandı, merdivenin dibine değin.

Her biri bir köşeye ilişti. Geminin hareket ettiğini, makinelerinin homurdanmasından anladılar.

Elleri arkadan kelepçeli, oturmakla ayakta durmak arası, bir durumdaydılar.

Biri geldi, üstlerinde ne varsa, mendile değin, aldı.

Rüştü Erdelhun, «Evladım, gözlüğümü alma, onsuz hiçbir şey yapamam,» dedi. «Gittiğin yerde gözlüğe ihtiyacın olmayacak!» Diye ses, terslendi.

O dakikaya değin nereye gittiklerini bilmiyorlardı. Ne yapılacağını bilmiyorlardı. Bu yanıt, verilen idam kararlarının hızla uygulanacağının bir göstergesi oldu.

Bir sessizlik, geçti.

Bayar'ın karşısında Fatin Rüştü Zorlu, biraz ötede Kirazoğlu ve Erdelhun oturuyordu,

Ve idama doğru yol alıyorlardı.

Yazgının çizdiği yolun, son halkası.

İp boğazlarına dolanacak, vücudun ağırlığı aşağı çekecek, bir hırıltı... Sonra boyna dolanan ip dönecek, dönecekti.

Bir muhribin su düzeyinde, «ipin ucuna» doğru yol alıyorlardı.

Bir sessizlik başladı, sonra Bayar'ın tok sesiyle, birden bozuldu, dağıldı.

Bayar:

«Fatin Rüştü Bey, bizi Ortak Pazara alacaklar mı, ne dersiniz?» diye sordu. Büyü bozuldu. Fatin Rüştü Zorlu, o kendine özgü, «r»leri «y» gibi heceleyen konuşmasıyla —sanki— Çankaya Köşkünde sorunu görüşüyorlarmışçasına yanıt vermeye başladı:

«Elbette,» dedi. «Her şeye rağmen Ortak Pazara Türkiye'yi alacaklar. Bu, bir sistem meselesidir. Biz de o sistemin içindeyiz.. Darbenin —27 Mayıs'ın— yönü bilininceye kadar gecikme olacak. Sağ mı, sol mu diye bakacaklar darbeye. Yalnız Türkiye'nin kalkınmasıyla, yatırımları, buna bağlı olarak gecikecektir. Ayrıca, Ba-

tı, demokrasiye ne zaman döneceğimizin bilinmesine kadar Ortak Pazara girişimiz gecikebilir.»

Bayar, yanıtı yeterli bulmuş olmalı ki, sustu.

Hasan Polatkan'ın yüzü bembeyazdı. Bir köşede iki büklüm. Zayıflamış, zayıflamıştı. Yassıada öncesi şık giyimiyle göze çarpan Polatkan gitmiş, yerini sıska, ürkek, korkan, üzüntüsü yüzüne olduğunca yansıyan bir Polatkan gelmişti.

İdamlık arkadaşlarına Polatkan, «Ölmekten korkmuyorum, inanın,» demişti. «Beni kahreden, şunca yatırım yapan bir Bakan olarak Vinilex firmasıyla ilgili yolsuzluk iddiaları, işte bu, beni öldürüyor...»

Kim bilir, ipe doğru uzanan bir yolda belki de Polatkan'ın söyledikleri, kimi tanıkların ifadelerinden daha doğruydu.

«Gidebilecekleri yere kadar» idamlıklarla birlikte olanlardan biri, Fatin Rüştü Zorlu'ya sordu:

«Kalkınma diye diye şeker fabrikası, çimento fabrikası yaptınız. Bir ferro-krom fabrikası yapsaydınız da memleketin paraları dışarıya gitmeseydi?..» dedi.

Fatin Rüştü, acıyla güldü:

«Onu da yaptık ve Yassıada'da hesabını verdik,» dedi.

«Şeker, çimento fabrikası yaptık diyorsunuz, bir topluiğne fabrikamız bile yok..» dedi ses.

Fatin Rüştü Zorlu, «Topluiğne de yaptık,» diye yanıt verdi.

«Evet, yaptınız, ama öyle sert ki, işe yaramıyor.»

«Kaydeşim» dedi Zorlu. «Topluiğnenin yumuşağı makbuldür!..»

Kirazoğlu içinden, «topluiğnenin yumuşağının daha elverişli» olduğunu ilk kez işitmekten ötürü, bir utanç dalgası geçti, Zorlu haklıydı.

Kafalarında soru, «bu deniz yolculuğundan sonra kime ve hangi otoriteye teslim edileceklerine» yanıt arıyordu.

Dakikalar geçiyor, sorunun yanıtını verecek bir davranış, bir işaret gelmiyordu.

İdamlıkların yanında olanlardan birine Kirazoğlu, «Kardeşim,» dedi, «uzat bir sigara da, içelim!..»

Küçük bir duraksamadan sonra, bir Bafra sigarası dudaklarının arasına yerleştirildi, yakıldı. Kirazoğlu, denizi görmeden, deniz havasını içine çeker gibi, sigarayı tüttürdü. İradesini sağlam tutmaktan öteye güvenebileceği hiçbir şey yoktu. Yaşamın nimetlerinden son dakikaya değin yararlanmayı, ölmezden önce bir paçavra gibi ezilip bir yana atılmanın önüne geçecek her davranışı göstermeyi, kafasına koymuştu.

11

İDAM HÜCRESİNDE ON KİŞİ

İndiler.

İkindiye doğruydu, henüz karanlık basmamıştı. Güneş yavaş yavaş çekiliyordu. Nerede olduklarını bilmiyorlardı. Çevre sessizdi. İskelenin biraz ilerisinde tek sıra, elleri arkalarından kelepçeli beklediler. Sağ ve sollarında birer kişi duruyordu.

Kimdi bunlar, Yarabbi kimlerdi?... Bu sorunun yanıtını bulmak da olanaksızdı. Herkes susuyordu.

Ancak, karaya ayak bastıklarından bu yana, yanlarında görev alan kişilerin kahverengi elbiseler giymiş olduklarını gözlemişlerdi. Bir çeşit gardiyandılar sanki.

«Ben, yedinci'de olacaktım sırada. Eğer Adnan Bey bizimle gelseydi, oysa yoktu, altıncı'da sıraya girdim» dedi Kirazoğlu bana. Hüzünle, dünü yaşayanlara özgü buruk coşkuyla...

On kişi inmişti. Protokol sırasına göre dizildiler:

Celal Bayar, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Bahadır Dülger, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Emin Kalafat.

Kelepçe ellerini zorluyordu.

Güneş ısıtıyor muydu, ısıtmıyor muydu, rüzgâr var mıydı, yok muydu, ilk bakışta gördükleri ağaçlar sal-

lanıyor muydu, sallanmıyor muydu, hiçbir şeyi anımsamıyorlardı, görmüyorlardı.

İlerde iki katlı bir bina görünüyordu.

Bayar'ın yanlarından alınıp götürülmesinden on dakika sonra, bir ses duyuldu:

«Tamammm!»

Koraltan, ardından geçen bir on dakika, «tamammm» sesi, Fatin Rüştü Zorlu'nun gidişi.

Gidenler binaya giriyor ve yitiyorlardı gözden. Sesleri de çıkmıyordu. İnfazın, bu denli hızlı olup olmadığı, kuşkusu geçti akıllarından. Fakat bu denli hız... Pek akılları ermedi, sustular.

Yanlarındaki «kahverengi giysili insanlardan» biri, «korkmayınız, bekleyiniz, bakalım nereye verecekler» gibi, bir şeyler söyledi. Hiçbir anlam taşımıyor, bir umut vermiyordu, bu sözler.

Protokol sırasıyla her birini, bir metre boyunda, birle bir buçuk metre genişliğinde bir hücreye kapadılar. Ellerindeki kelepçeler açılmamıştı.

Bir küçük delik vardı köşede. Kenefti, iğrenç kokuyordu. Tepelerinde portakal büyüklüğünde bir delik daha vardı, delikten tahtadan yapılmış dam görünüyor, deliğe doğru çıplak telle bir lamba sarkıyordu. Hücrenin kapısı arkalarından kapanmış, kilitlenmiş, bir de kalın bir sürgüyle sağlamlaştırılmıştı. Kirazoğlu bağırdı:

«Buradaki lambada ampul yok, getirin bir ampul yahu!...»

Ceketinin sol üst cebindeki mendil gözden kaçmış alınmamıştı.

Arkadan bağlı kollarıyla ceketi yukarı doğru iterek, bir süre uğraşıp o mendili dişleri arasına aldı, yere bıraktı. Ayağı ile yaydı. Başını koydu. Sonra bağırdı:

«Eğer mendiliniz varsa,» diye sesleniyordu ötekilerine, «Yere serin, başınızı koyun, oldukça rahat edersiniz.»

Bahadır Dülger, yanıtladı: «Ne gezer lan mendil!...»

Uğraşa didine kelepçelerin ıstırabını hafifletecek bir yöntem buldu.

Pantolonunun arka kemer köprüsüne başparmağının birini geçirdi. Eller, kelepçeyle birlikte asılı kaldılar. Daha bir rahatladı.

«Bana bakın be!..» diye seslendi öteki hücrelere. «Kelepçenin ıstırabını hafifletecek bir yol buldum ha!..»

Sonra anlattı yaptığını. Ötekiler de denediler. Kirişçioğlu seslendi:

«Kiraz be, ne akıllı adamsın sen.»

Ölüm, burunlarının ucunda gezip dans ederken bir nebze rahat için akıllı olmayıp da ne yapacaktı, ne yapabilirdi?

Bekleyiş!

Karanlık basmış olmalıydı. Geniş bir hole açılan dar koridor üzerindeki hücrelerde kimi zaman bozulan sessizliğin ortasındaydılar. Sonra kulak kabarttılar:

Ayak sesleri yaklaşıyordu.

Ayak sesleri bir kişinin, iki kişinin ayak sesleri değildi. Kalabalıktılar.

Bir hücre kapısının açılmasını duydular. Bir ses yankılandı:

«Fatin Bey, senin yerini değiştireceğiz!»

Ayak sesleri önlerinden geçti, yitti. Dışarda motor sesleri, kimi telsiz konuşmaları geliyordu. Konuşmaların içeriğini anlamaları olanaksızdı.

Birden her şey sustu. On beş yirmi dakika geçti, daha önceki ayak seslerinin benzerleri dar koridorda gene yankılandı. Dışarıda —herhalde saat sabahın 03.30'u olmalıydı— gene devinimler başlamıştı, duyuluyordu. Bir hücrenin kapısı açıldı, gene bir ses:

«Hasan Bey, yerinizi değiştireceğiz,» dedi Polatkan'a.

Önlerinden ayak sesleri gürültüyle geldi, geçti.

Anlamışlardı. İdamlar, hücrelerin bulunduğu binanın yüz metre değin ötesinde yapılıyordu. Gene sonradan öğreneceklerdi ki, Fatin Rüştü Zorlu, soğukkanlılığını sonuna değin korumuş, kızına mektup yazmış, üzerine çıkarıldığı iskemleyi kendi ayağıyla itmiş, ölümün karanlığına yuvarlanmıştı.

Bitmiş tükenmiş izlenimi veren Polatkan ise, biraz sarsak, biraz bitkin ölüm yolculuğuna çıkmıştı.

Anlamışlardı.

İbrahim Kirazoğlu hatim indirmeye, yüksek sesle dua etmeye başladı. Hücrelerden de ses gelmiyordu. Agâh Erozan'ın sesinin güzel ve gür olduğunu bilen Kirazoğlu, bağırdı:

«Agâh, yüksek sesle Kur'an oku!»

Erozan, Kur'an okumaya başladı.

Bayar'ın sesi duyuldu: «Herhalde bize dinî telkin yapacaklardır...»

Hücreler Kur'an sesiyle doluydu.
Bekleyiş...

Bekleyiş, uzadı. Polatkan'dan sonra, uzadı zaman.

Zorlu ile Polatkan'ı alıp götürmezden önce, her hücrenin kapısı açılmış, bir testi su getirilmiş, «açmışlardı ağızlarını, dökülen suyu içmişlerdi», birkaç dilim çavdar ekmeği, bir de domates getirmişlerdi. Elleri bağlı olduğu için suyu içirmişler, ekmeği ve domatesi yedirmişlerdi. Öğrendiler ki: Bir idamlığa son olarak, yaşamın son noktasında bunlar içirilip yediriliyordu.

Kirazoğlu, sehpaya doğru giderken yaşama sıkı sıkıya bağlı kalacaktı. Ağzındaki son çavdar ekmeği kırıntılarıyla «uzayıp giden zamanı» olumlu biçimde yorumluyordu. Ötekiler de benzeri duygular içindeydiler.

«İş, durakladı galiba?» diye seslendi.

Ötekilerden yanıt geldi: «Saflık etme!...»

12

KURTULUŞ

Bir süre daha geçti.

Sonra uzaktan gelip yaklaşan, «kalabalık ayak sesleri çoğaldı.»

Umut içlerinde kaynaşıyordu. Hücrelere girmezden önce polis olduğunu öğrendikleri bir görevlinin, «hele bekleyin»e gelen sözlerini anımsıyorlar, idamların birden durdurulduğu sanısıyla ürperiyorlardı.

Kalabalık ayak sesleri yaklaştı, yaklaştı.

Hücrelerin kapıları açılmaya başlandı:

«Celal Bayar, al işte çantan...» diyordu ses. Bahadır Dülger, Emin Kalafat...

Kirazoğlu, bir an telaşlandı. Kapısı açılmıyor, çantası uzatılmıyordu, önüne. Oysa, Yassıada'da verilen buyruk gereği hazırladıkları el çantalarının en düzenlisi, kendi el çantasıydı. Üzerine adını soyadını öylesine güzel yazmıştı ki... Nasıl olur da şimdi el çantası bulunamaz, kapı açılmaz, umudun küçük ışığı yanmazdı?..

Ama, başka bir ışık yanacaktı.

Bir ses, «Burada bir pardösü var, bu kimin?» diye haykırdı.

Kimse ses etmedi.

Kirazoğlu yanıtladı:

«Eğer pardösünün sağ cebinde bir limon varsa, benimdir.»

Kapı açıldı. «Ölüyor gidiyorsun, hâlâ kafanda limonu tutuyorsun, be adam...» dedi pardösüyü veren.

Dar koridordan yürüdüler, binanın girişindeki geniş holde toplandılar. Yassıada Komutanı Tarık Güryay, Savcı Egesel, öteki ilgililer oradaydı. Ölüme gidip geldikleri o gece yarısı, idam cezaları, müebbede çevrilmişti. Oysa, onlar, hücrelerinde daha beş altı saat elleri kelepçeli bekleşip duracaklardı.

Güryay, Bayar'a,

«Bak» dedi. «Canına kıyıyordun, işte kurtuldun, intihara teşebbüse gerek var mıydı?..»

Bayar, yaşamı sevdiğini, ancak onurunu daha çok sevdiğini, işte o sırada, söyledi. Herkes mırıldanarak biribirine «geçmiş olsun» diyordu.

Sabahın saat 06.30 - 07.00 arasıydı. Saatleri yoktu ama, güneşin ışıkları böyle bir kestirim yapmalarına neden oluyordu.

Güneş, yeni doğmuş olmalıydı.

Binadan dışarı çıktılar; kelepçeleri açılmıştı, çevrede ilgililerden başka kimsecikler yoktu. Burası İmralı'ydı. Onların bulunduğu «Aşağı Köyde»kileri, «Yukarı Köy»e götürmüşlerdi. Bütün hükümlüler, uzaklaştırılmıştı.

Gözlerini kırpıştırarak çevreye baktılar. Toplu ağaçları, bir küçük meydanı, karşı tarafta bir başka küçük binayı gördüler.

Çantalarıyla o binaya doğru ilerlediler.

Baktılar ki, o binada, öteki «idamlıklar», Baha Akşit, Kavrakoğlu, Erataman, Erdelhun. On beş idamlıktan geriye kalan 12 kişiydiler artık. Menderes hastane-

deydi; ikisi idam edilmişti; küçük odada iki kişiydiler, kaderleri birleşen.

Bayar, bir başka küçük odaya alınmıştı. İstedi, arkadaşlarının yanına alındı. Yatağın üzerine, bulabildikleri iskemlelere yerleştiler. Kirazoğlu, direncini elinden bırakmayan tek kişi, her birinin bulabildikleri olanakla rahat etmesini sağlamıştı, odada. Geçmiş olsun, dilekleri yinelendi.

Kirazoğlu'na oturacak yer kalmamıştı. Her birine verilen Yassıada kararlarının tam metnini içeren kalın kitaptan bir tane eline geçti, yere koydu, üzerine oturdu. Bayar,

«Rahatsız oldunuz orada,» diye konuştu.

Kirazoğlu,

«Yok efendim, Yassıada kararlarının üzerine oturuyorum,» diye yanıtladı. Bayar, kıs kıs güldü:

«Onun üzerine otururken bir de müshil almalısınız.»

Hafif gülüşmeler, sonra bir sessizlik geldi ardından. Gene Bayar'ın sesi duyuldu:

«Bunun altında kalmamamız lazım!»

Fakat, aç kalmaları da gerekmezdi. Öğle üzeri bulgur pilavı, üzüm yediler.

Müebbetleri birinci koğuş diye adlandırılan yere aldılar.

Penceresinden ağaçlı bir alan görünüyordu. Alan, bir gece önce yaşadıkları «hücreli binaya» bakıyordu. O alanda, idamların yapıldığı sanısına kapıldılar.

Yaşlı bir gardiyana, Bayar'ı biraz daha rahat ettirebilmek için bir battaniye bulup bulamayacağını sordu, Kirazoğlu. Gardiyan, aldı, getirdi.

Yatak ottandı. Kirazoğlu, yaşlı önderini biraz olsun rahat ettirmek için, otların üzerine bu battaniyeyi serdi. Sonra Koraltan'ın sesini duydu:

«Bana da böyle bir yatak yap!»

Kirazoğlu, bozuldu. «Bir otel personeli miyim ben,» diye geçirdi içinden. İnsanlığına karşın, insanlık için yaptığına Koraltan'ın davranışı fena halde incitti yüreğini. Ses etmedi.

Koraltan, belki de, Bayar'ı kıskanmıştı. Çünkü Bayar, Koraltan'la hiç konuşmuyordu. Onu görünce başını duvara çeviriyordu. Bayar'la Koraltan arasındaki bu yoğun dargınlık, Yassıada duruşmaları sırasında başlamıştı. Birlikte parti kurduğu, ona Türkiye'nin gözde koltuklarından birini sunduğu, her hatasını sineye çekip örttüğü halde Koraltan, duruşmalar sırasında sürekli saçmalamıştı. Bir kezinde mahkeme başkanı Salim Başol, «Ne diyorsunuz bu sözlerine?» diye Bayar'a sormuştu. Sabrı tükenen Bayar,

«Müşarinüleyh, böyle gelmiş, böyle gider...» demişti, Koraltan için.

O günden sonra bu aşağılamasını yoğun dargınlığa dönüştürmüştü, Bayar.

Gün ilerliyordu. Ölümden dönüşü izleyen o rahatlama saatleri.

Kirazoğlu, Bayar'ı gözlüyordu. Baktı ki, eski Cumhurbaşkanı özenle, önemle bir 'şey' arıyor. Yanına koştu, «Beyefendi, bir şey mi kaybettiniz, bir isteğiniz mi var?» diye sordu.

Bayar, yalnızca «çok önemli, çok önemli» diyordu, açıklama yapmaksızın. «Bir mesele varsa çözelim bey-

fendi, yardımcı olalım» diyordu Kirazoğlu, ötekiler de yaklaşmışlardı, yardımcı olabilmeyi umarak.

Bayar, sonunda açıkladı:

«Bir tıraş makinem vardı, kızım getirdi, elektrikli. Yeni keşfedilmiş, Amerika'da henüz başkanlar kullanıyormuş, kaybetmek istemem...» dedi.

Bir duraksama oldu. Medeni Berk, kendi elektrikli tıraş gerecini, Kirazoğlu Remington marka tıraş gerecini Bayar'a uzattılar. DP önderi, «Ya, demek herkeste varmış!» dedi kısaca.

Yassıada'da iki kez tıraş oluyorlardı. Kendilerine tırnakları kesecek en küçük gereç verilmemesine karşın, elektrikli tıraş gereci edinmekte özgürdüler.

Gece, yattılar.

13

67 LİRA

Güneşli bir güne uyandılar.

Saat 13.00 sularında İmralı'daki olağanüstü bir devinimi gözlemeye başladılar. Gelenler gidenler vardı. Motor sesleri duyuluyordu. Sesler karışıyor, telsizler işliyordu.

Pencereye koştular. Bir şey göremiyorlardı.

Sonra, «operasyon hazır» diye bir sesleniş, bir duyuru geldi, kulaklarına. Daha sonra «operasyon hazır», daha daha sonra «operasyonu yapın...»

Saat 13.23'tü. Sanki, ta yanlarındaymış gibi bir «Allahhhhh» haykırışı duydular. Kirazoğlu, o anı anlatıyor: «Dört elif miktarı bir Allah sesiydi bu!...»

Menderes, idam edilmişti.

İbrahim Kirazoğlu, çantasından küçük Kur'an'ı Kerim'i çıkardı.

Yüksek sesle okumaya başladı. Yanında Himmet Ölçmen ile Bahadır Dülger oturuyorlardı.

Bir gök gürültüsü işittiler. Bir sağnağın inişini. Güneşe karşın şiddetli bir yağmurun bir yere doğru indiğini. Rahmet!...

Kur'an sesi yayılıyordu perde perde.

İçeri girenler, hepsini yere yatırıp, «Kur'an okuyamazsınız,» diye bağırdılar. Bayar, «arkadaşımız idam

ediliyorken okuruz, kimse engelleyemez,» diye karşı çıktı. Sonra, «Beni de onunla neden idam etmediniz?!» Diye bağırdı, bağırdı.

Kirazoğlu, bir iki arkadaşıyla tuvalete gitti.

Pencereden, İmralı'nın kuzeyi, Eski Değirmen diye adlandırılan yöre görünüyordu. Yağmur, güneş içindeki Ada'ya işte buradan gelmiş, yağmıştı. Menderes'in iki arkadaşıyla mezarı da oradaydı. Yağmur, toprağa verilinceye değin, üstü örtülüp kapanıncaya değin yağmıştı.

«Bak, İleri,» dedi Kirazoğlu, yanındaki eski Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye. «Bir pikap bu, şoförün yanında da bir sarıklı hoca. Menderes'in cenazesini götürüyorlar herhalde?...»

Tevfik İleri, «Ahhh!..» dedi. Bir yerine şiddetli bir sancı girmişti. Bu sancı İleri'yi dört ay sonra alıp götürecekti.

İmralı'da 150 dolaylarında mezar kazıldığını, tabutların yapıldığını —sonradan— öğrendiler.

Bir hafta on gün, İmralı'da kaldılar. Bir gece yarısı İstanbul Yeşilyurt'a, oradan da Kayseri cezaevine aktarıldılar.

Cezaevinde, Türkiye'de kuş uçsa, «aynı gün, belki de 'dışardakilerden' çok önce,» öğreniyorlardı artık.

Aylar sonra, İbrahim Kirazoğlu'nun Ankara'daki evinin kapısı çalındı. Kapıyı eşi açtı. Gelen bir memur, Kirazoğlu ailesinin «devlete olan 67 lira borcunun hemen ödenmesini» istiyordu. Kirazoğlu'nun eşi,

«Ne parası bu?.. Ödeye ödeye hal kalmadı,» dedi, terslenerek.

Memur, ezildi, büzüldü. «Ne parası bu?» sorusunun yanıtını veremiyordu.

Kirazoğlu'nun eşi üsteledi. Memur sonunda sıkılarak yanıtladı:

«İdam sehpası masrafı, efendim!..»

14

ÜÇ HAPİSHANE
ÜÇ HAPİSHANEDEN KİMİLERİ

27 Mayıs, üç hapishane yarattı. Daha doğrusu, iki hapishane, bir kamp.

Yassıada'ya DP iktidarının yasama ve yürütme organında bulunanlar, bir dönemin parlamenterleriyle hükümet üyeleri gönderildi.

Balmumcu'ya, DP döneminde bürokraside görev almış kimileri.

Sıvas'taki kampa da «55 Ağa.»

Gerçi Rıza, «Rızko» köye geldi.

Öğretmenin evinin önünde durdu.

Öğretmen çıktı kapıya, «Ne istiyorsun?» diye Rızko'ya, sordu.

«Bana olan 210 lira borcunu,» diye yanıtladı Rızko.

Öğretmen, «Devrim oldu, ne parası be!» dedi çerçiye. Döndü, içeri giriyordu ki, Rızko'nun «Ben devrim tanımam, paramı isterim,» dediğini duydu.

Rızko'yu özel bir uçakla Sıvas'a gönderdiler, kampa attılar. Öğretmen, «saygı değer bir kişi» idi, Rızko'nun «Devrimi tanımayıp, sövdüğünü» ilgili çevrelere «ihbar» etmişti.

Rızko, Sıvas kampında yedi ay yattı. Sonunda Yargıç önüne çıkardılar, «Devrimi tanımadığını neden söy-

lediğini» sordular. Rızko, boynunu bükerek karşılık verdi:

«Devrimi nereden tanıyacağım, görmedim ki...»

Salıverdiler.

Zeynel Turanlı kördü, 88 yaşındaydı.

Sıvas'a kampa gönderdiler. On yedi, on sekiz ay yattı. Suçu, Siverek'te «hükümeti devirme» girişiminde bulunmaktı.

Sıvas'tan Eskişehir'e gönderdiler Zeynel Turanlı'yı. Orada, sorguya çekildi, yanıt verdi:

«Bu hükümet, eğer benim gibi 88 yaşında bir körden korkuyorsa, ayakta duramaz. Devrilir gider. Eğer gücüm olsa deviririm.»

Bıraktılar.

İhsan Sabri Çağlayangil, Balmumcu'dan, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural'ın bir söyleviyle ayrıldıktan bir süre sonra, Galata köprüsünden geçiyordu.

Biri seslendi: «Vaaay, ağabeyim vaaay! Nasılsın bakiiim?..»

Çağlayangil, özür diledi, tanıyamamıştı.

«Amma da yaptın be ağabey, birlikte yatmamış mıydık?»

Çağlayangil, Bursa valiliğinden Balmumcu'ya gelip yatan, sonra salıverilen bürokratlardan biriydi. Politikaya girmesi de hayli ilginçti Çağlayangil'in. Balmumcu'ya düşmesi gibi ilginçti.

«Dışarı» çıktıktan sonra bir, «iş tutmak» zorundaydı.

İki arkadaşı, Alaaddin Eriş'le Cemal Tarlan geldiler. MBK, 14'lerden yeni arındırılmıştı. Bir iş kurma girişiminde Çağlayangil'i de aralarına alacaklardı.

«İş» oldukça sade bir işti: Yoğurtçuluk yapacaklardı! Çağlayangil, vali iken tanıdığı Vehbi Koç'a «yoğurtçuluğu» sordu. Ünlü iş adamı, «Olur mu öyle şey yahu!.» dedi. Bu kez daha onurlu bir iş aradılar. İnşaatçılık yapmasına karar verdiler. Şişli'de bir arsa buldular, buraya büyük bir bina yapacaklardı, kazançlarından da birer «daire» edineceklerdi.

Koç, «İşte, bu olur, yardım ederim,» dedi Çağlayangil'e. Dört yüz bin lira karşılığı «borca» inşaat malzemesi verecekti. Bu kez işi, Eriş bozdu, Koç'un hazırlattığı sözleşmede, «yardım karşılığı malzeme» ifadesini görünce, «Biz, kimsenin dilencisi değiliz» deyip, sözleşmeyi yırtıverdi. Koç, daha sonra Çağlayangil'e, «Ne iştir anlamadım, sözleşmeye 'faiz karşılığı borç' desem yasa var, vergi verecektiniz,» diyecekti.

Boştaydı.

Antalya valiliği sırasında tanıdığı Ekrem Alican' dan bir mektup aldı, YTP'ye çağrılıyordu. Bir de heyet. Gitti, annesine sordu:

«Eğer politikaya girersen analık hakkımı helal etmem,» yanıtını alınca, YTP'nin çağrısını geri çevirdi.

Boştaydı.

Bu kez Bursa'dan tanıdığı Abdi Biçen, bir din adamı, geldi, AP'den senatör olmasını istedi. Çağlayangil'in annesi «Nakşibendi» tarikatından. Bu kez, Nakşibendi Şeyhi Hacı Cemal'e gidildi. «Kur'an'la tefeül» yöntemiyle annesi, Çağlayangil'in politikaya girmesine izin verdi.

Ana izniyle politikaya giren Çağlayangil, senatörlükten sonra dışişleri bakanlığına, senato başkanlığına, cumhurbaşkanlığı vekilliğine değin uzanacak bir siyasal yaşam sürdürecekti.

Daha sonraları yakından tanıyacağımız, öykülerini anlatacağımız Çağlayangil'in, 1980'lerde Doğru Yol Partisinde oynadığı etkin rolü hep birlikte izleyeceğiz.

Yassıada'dan Kayseri'ye aktarılan DP milletvekilleriyle önde gidenlerinin başından bir yığın acı olay geçti.

On yıl cumhurbaşkanı eşi olarak Çankaya'da yaşayan Reşide Bayar, eşini ziyaret etmek üzere Kayseri'ye giderken, trende öldü.

15

FIRTINA

Ama, Bayar hapishanede ölmemeliydi.

Çok değişik bir ortam yaşıyorduk. Bir yandan «darbe» söylentileriyle her kesimde çeşitli dalgalanmalar. Öte yandan, 27 Mayıs ihtilaline imzasını koyan Cemal Gürsel'in bana verdiği demeç:

«İhtilal, bir felakettir. Türkiye'de yeni bir ihtilal, Türk milletiyle ve meclislerine karşı olur, toplum bunu onaylamaz.»

Yıllar sonrası gene işiteceğimiz, bir başka yargıyı daha dile getiriyor: «Partiler, biribiriyle boğuşmaktan vazgeçmeli.»

İnönü de «Bir ihtilalin söz konusu» olmadığını, vurguluyor.

Karmaşa. Tartışma. Belirsiz günler. Sürekli olarak «demokrasinin yaşayacağını» söylüyoruz; o günler de bugünler de dilimizden eksik etmediğimiz bir slogan, bu.

1960, 27 Mayıs'ından sonra aklımızdan hiç çıkarmadığımız bir durum şu: İhtilal mi yoksa rejim mi?..

Ordu içindeki kaynaşmaların yanı sıra, birden yeni olaylar baş gösteriyor. Silahlı güçlerin, «husumeti» üzerinden eksik olmayan Celal Bayar'ın, Kayseri'de hasta olduğu yaygınlaşıyor. 80 yaşında. Kızı Nilüfer

Gürsoy, koşup gidiyor Kayseri'ye. İnönü ve dönemin Adalet Bakanı, doktor raporunun gerekli olduğunu söylüyorlar. Ancak, o zaman Kayseri'den çıkabilir!..

Bayar, işte bu noktada, bilinen direnciyle ortaya çıktı, savcıya bir mektup gönderdi:

«Tedaviden faydalanabilmem için her türlü ruhi ve uzvi tazyik ve tesirden masun bırakılmaklığım gerekmektedir. Bu vaziyette Kayseri'den Ankara'ya naklimi beyhude külfet saymaktayım.»

Doktorlar, Bayar'da «tehlike arz eden hastalıklar» saptadı.

Kardiolog ve gastroantrepoloji uzmanı iki profesör Kayseri'ye gönderildi. Rahatsızlık kesin. Hükümet, Bayar'ı tahliye edebilmek için doktorların raporunu bekledi. İnönü ise, Bayar için, «Hükümet olarak bir şey düşünmek yetkimiz dışında» dedi.

Çıkacak mı?, çıkmayacak mı?... Kamuoyunda geniş dalgalanmalar seziliyor. Halkın çoğunluğunda Bayar'ın çıkmasına karşı davranış gösterme eğilimi yok. O zamanki üstü kapalı adıyla «zinde kuvvetler,» yani Ordu, ne yapacak, ne diyecek?.. Asıl sorun, işte bu.

Bayar'ın hastalığını, İstanbul adli tıbbı onayladı.

Bayar, 1029 gün sonra, bir sabah, Kayseri cezaevinden tedavi görmesi için, «altı ay süre» ile çıkarılıyor. Cezaevinin önü, kentin sokakları, kentlerarası yollar ana baba günü. Bayar, çıkar çıkmaz dokundurucu bir demeç veriyor, bej bir trençkot, kahverengi ceket, gri serj pantolon giymiş, basının karşısında duruyor, «acele etmeyiniz» diyor gazetecilere.

Eski Cumhurbaşkanı, «Sıhhi sebeplerle, yani zindan hayatında kalbimden yaralandığım için, 6 ay müddetle beni serbest bıraktılar. Bunun bir kıymeti yoktur. Benim kadar ve belki benden daha fazla memlekete hizmet etmiş arkadaşlarımı, 'beton duvarlar'

arasında bıraktım. Bu hazin olayın tesiri altındayım,» diyor.

Telefonlar, telsizler çalışıyor.

Bayar, dışarıda!

Ankara'ya doğru yola çıktı, çıkacak. Başkentte siyasal tansiyonda birden yükselme. Askeri Şûra, ardından Milli Güvenlik Kurulu toplantıları: «27 Mayıs ruhunu ve milli birliği zedelemeye yönelik davranışlar.»

Ana tema bu.

Ankara'ya giderken gösteri istenilmiyor. Fakat, başkentte doğal olmayan bir hava var. Kente girerken, yeğeni İhsan Şahinalp'ın Kavaklıdere'deki evine giderken, jetler uçuyor yukarda. Sanki, Bayar, bir karşı ihtilal yapmaktadır. Âdeta, eski DP'liler yeniden iktidara gelmektedir. Bir büyük tepki...

Bayar, eve girerken ve girdikten sonra resmi elbiseli bazı erler gidip elini öpüyorlar. Haber, hızla yayılıyor. Sivil ve sivillerle özdeşleşmiş silahlı güçlerde dayanılmaz bir kızgınlığın tüm belirtileri gözleniyor.

Bayar'ın tahliyesini, Ankara'ya gelişini, 27 Mayıs'a karşı girişilen bir davranış olarak nitelediklerini söyleyen «gençler», AP binasını taşlıyorlar. Daktilolar sokağa atılıyor, kapılar kırılıyor. Polis seyirci kalıyor. Bayar'ın evi kordon altında, özgürlük içinde hapis.

Bu taşkınlıkları —hâlâ merak ederim kim yaptı ya da yaptırdı bu saldırıları, gençlerin kendileri mi, yoksa CHP'nin parmağı mı— evet, bu taşkınlıkları önlemesi gereken İsmet Paşa hükümetiyken, Başbakan Paşa, «Bayar, suç işledi» diye demeç veriyor. AP'yi, «27 Mayıs'a karşı bir parti» olarak niteliyor.

(O günkü not defterimden: «Ne biçim demokrasi bu, böyle»)

«Tanrı aşkına» diyorum kendi kendime. «Şu İsmet Paşanın verdiği demece ne demeli?..» Bazı ay-

dınlar, sergüzeştçiler, belki Meclis içinde bulunan bazıları, hükümlü Bayar'ı karşılamaya giderken demokratik rejimi istemeyebilirler. Sonuna kadar bunlarla mücadele edeceğiz diyen Paşa, herhalde bu sırada kendi tutumuna, sözlerine karşı demokrasiyi korumak istiyor olmalı.

Tepkim, bu.

AP ise, «hep özveri bizden mi gelecek?» diye soruyor.

AP'nin 1960-64 arasındaki, «titrek muhalefeti» ne bir örnek bu açıklama.

Olay, tersine dönmüştü. Artık, herkes Bayar'ın aleyhinde çalışıyordu. Bayar'ın yeniden tutuklanması istemini Sulh Ceza Yargıcı geri çevirdi. İstanbul'da, İstiklal Caddesinde çatışmalar, dört yaralı...

Bayar, durdu, geceye baktı. Yanında kızı, birkaç dostu.

Numune Hastanesinin kapısındaydı. Yeniden muayene edilmişti. Oysa, Kayseri'ye giden doktorlar kalbinde, sindirim sisteminde «ölüme götürecek» izler buldukları için dışarıda tedavisini kararlaştırmışlardı.

Bayar, tutuklandı. Numune Hastanesi doktorları ilk teşhisten bir hafta, on gün sonra bu kez Bayar'ın, «mutlaka dışarıda tedavisinin gerekli olmadığına» karar vermişlerdi.

İki ayrı rapor. Kısa sürelerle, art ardına. Biri, «ölebilir» diyordu, öteki «hapishanede ölmez,» diye yargısını bildiriyordu.

Ve... 1963'teki bu olayların üzerinden 21 yıl geçti.

Bayar, bugün 102 yaşında. Sağlığı yerinde. İştahı yerinde. Kalbi, sindirim organları tümüyle normal çalışıyor.

1963'teki iki doktor raporuna mı, yoksa Bayar'a mı inanmalı?

Ya da «siyaset çarkları»nın acımasız kurallarına mı?

Yalnız şu var:

1963'te ülkeyi bir baştan öteki başa, eski DP'ye, o partide bulunanlara, önde gidenlerine karşı bir kin rüzgârı kasıp kavuruyordu.

İhtilalin sivil kadrosu CHP ile, CHP'nin asker kadrosu arasındaki koşutluktan doğan bu sonuç, ülkeyi, uzun yıllar «tarifsiz kederlerin» içine sürükleyecekti.

1960'ta açılan bir yara, ancak 1969 - 70 arasında kapanacaktı. Eski DP'lileri muhtar seçme hakkından bile yoksun bırakan yasalar kalkacak, her birinin «siyasal hakları» geri verilecekti. Bayar, aklandıktan sonra, 1961 Anayasası gereği, «eski cumhurbaşkanı olarak yaşam boyu senatörlük hakkını» kullanmayacağını bildirecekti.

Daha sonraları çeşitli siyasal olayların içinden geçecek olan Bayar, 1981 yılında, Çankaya Köşkünde ağırlanacaktı.

Bir darbeyle 27 Mayıs 1960 günü çıkarıldığı Çankaya Köşküne, 1981 yılında, yirmi yıl sonra yeniden girecekti.

Bayar, tutuklandıktan sonra İnönü, «Buhran atlatıldı. Kötü niyetli olanlar bütün itibarını yitirdi» di-

ye demeç verecekti. Cumhurbaşkanı Gürsel ise, «Memleket, 27 Mayıs ruhunu taşıyan otoritelerin eline geçmiştir,» diye konuşuyordu.

Devlet önderlerinde, Bayar'ın yeniden içeri girmesiyle, bir rahatlama, bir rahatlama.

Demokrasi, 27 Mayıs'ın bu tür ruhuyla, işte böylesine yaşıyordu!

16

İSMET PAŞANIN AFFI

1963'teki bu patırtılı günlerin üzerinden aylar geçtikten sonra Bayar, 7 Kasım 1964'te yeniden tahliye edildi.

İnönü, 27 Mayıs'la ilgili en küçük olayda ayağa kalkan bütün güçleri, aradan geçen süre içinde yatıştırmayı bilmişti.

Eski Demokrat Partililerle ilgili olayların ilk aşamasıydı bu.

Sonraki yıllar, eski DP'lilerin affıyla ilgili gelişmeler yeni boyutlar alacak, 1969'lara değin uzanan bir süreçte, bu konu yeni boyutlarıyla, yeni siyasal olaylar yaratacaktı. Giderek, DP kökenli olduğu kuşkusuz AP ile Bayar arasında, «görüş aykırılıkları»nın doğmasına değin uzanacaktı. Bu olaylar, 1965 yılı sonrasının olaylarıydı, Türk siyasal yaşamına renk katacaklardı.

Telefona bir ikinci ses yansıdı. Boğuk ve yoğun bir ses,

«Kiminle konuşuyorsun?»

«Cüneyt'le Paşam» dedi, Metin Toker.

İkinci sesten yeni bir yansıma olmadı. Bu kez ben, Toker'e,

«Bir şey söylesem, Paşaya söyler misin?» diye sordum.

«Evet.»

«Paşa, Bayar'ı affedebiliyor da beni neden affetmiyor?» dedim.

Metin, söylediklerimi İsmet Paşaya aktardı. Bir kahkaha yükseldi, geldi kulağıma çarptı. O boğuk, genizden gelen kalın sesiyle İsmet Paşanın sözlerini dinliyordum:

«Onu da affettim, onu da!.» diyordu.

İsmet Paşanın bana bir iki kızdığını duyumsamışımdır. Metin'in aracılığı ile yaptığımız bu kısa söyleşi sonucu affa uğramamın nedeni, 1963 - 64 yıllarında Kıbrıs sorunu yeniden alevlendiğinde Hürriyet'te hükümet politikası aleyhine yazdığım bir yazı idi. Paşa, kızmıştı bu yazıya.

Yazıda, hükümetin politikasını eleştirirken, «Kıbrıs konusunda tıpkı mehter yürüyüşüyle ilerliyoruz. Üç adım gidiyor, bir duruyor, ya sağa ya da sola bakıyoruz. Bu arada Makarios alıp başını gidiyor» diye, dokundurmuştum.

Paşanın kırgınlığı, kızgınlığı bu cümlelerle üzerime gelmiş... Sonunda kendimi İsmet Paşaya affettirmiştim.

Hürriyet'te —zamanına göre— büyük sayılacak nitelikte yayımladığımız bir başka haberden dolayı, İsmet Paşanın çok kızdığını, bana, Toker anlatmıştı. Olay, Atina Büyükelçimizin adının bir «aşk masalı»na karışmasıyla ilgiliydi. Atina gibi duyarlı bir başkentte, bir «skandal manzarası» veren haberden sonra, Pembe Köşkte, İsmet Paşa, Toker'e kızgınlığını belirgin biçimde söylemişti. Ne yapmak istiyordu, bu Hürriyet, hükümeti zor duruma sokmayı mı amaçlıyordu?

Toker, Paşayı dinledikten sonra, «Kolayı var. Kurarsınız bir soruşturma komisyonu, olayı inceler, eğer büyükelçi bu olaylara karışmışsa gazete haklı çıkar,

olay biter. Tersi olursa, kamuoyunda gazete itibarını yitirir,» demişti.

Paşa, komisyonu kurdurmuş, sonuç, Hürriyet'te yayımlanan haberin içeriğine koşut olarak belirlenmişti.

Gene affa uğramıştım.

Paşa, devletin nitelikleri üzerinde hiçbir ödün vermeyecek ölçüde kararlı, bilinçli bir devlet adamıydı.

İsmet Paşayla çeşitli olaylarda ya doğrudan onunla konuştum, ya da açık basın toplantılarında bulunarak onu izlemek olanağını buldum. Sırası gelince İsmet Paşanın bıraktığı izleri anlatmaya çalışacağım, elbette.

Çok kullandığı, sövgü olarak kullandığı sözcük, «maskaralar»dı. Sık kullanmazdı. Birimize kızdığı zaman bir kulağının memesini iki parmağı arasına alır, kızartıncaya değin sıkar, sıkardı. Bir de eski yazı ile not alanlara, ya da yazı yazanlara dayanamazdı. Hârf devriminden bu yana, bir kez olsun eski yazıyı kullanmamıştı.

Yaşça bizden ileri olan günümüzün yeni devlet adamlarının Latin harfleri yerine, «eski yazıyı» kullandıklarını gördükçe, İsmet Paşayı anımsarım.

Yaşasaydı ve «eski yazıyı» kullananları görseydi, ne söyler, ne yapardı acaba?

17

ANIMSATMA
(1963'ten 1983'e değin değişmeyen nedir?)

Askeri ve sivil istihbarat şefleri hükümeti uyardı:

«(1) — Komünizm dar bir çerçeve içinde olmasına rağmen, dış memleketlerle temas halinde bulunanlar da mevcut.

(2) — Doğuda, Kürtlerin bazı hareketleri gözden kaçmıyor ve Barzani'ye yardım ediliyor.

(3) — Faşizm ve ırkçılık pek yaygın değil.

(4) — Dinin alabildiğine istismar edildiği bölgeler var.»

—19 Nisan 1963, gazetelerden—

18

KIRK YILIN ÖZETİ

1960 ihtilalinden sonra, yeni deyimler modası çıktı. Yeni döneme, «ikinci cumhuriyet» diyorduk.

Birinci cumhuriyete, Atatürk ve ardından gelen İsmet Paşalı döneme, 1950 seçimleriyle demokratik, çok partili yaşama geçtiğimiz yıllara ne olmuştu?...

Neredeyse hepsini yadsıyacaktık.

1950 sonrasını yadsıdık da.

Okul kitaplarında bu dönem yoktu. Basın - Yayın Genel Müdürlüğünün film arşivinde 1950 - 60 dönemini gösteren ne kadar film varsa, hepsini ortadan kaldırdık.

Sanki tarihin sayfaları koparılıp atılabilirmiş gibi, herkes o dönemi kötülemede biribiriyle yarışır durumdaydı.

Bir ihtilalin, kendinden önceki dönemi, «kötüleyerek güçleneceği» kuralını, hemen her çevrede, her kesimde işletiyorduk.

Biz, öyle bir kuşaktık ki, ilkokulda okurken yalnızca cumhuriyetin övgülerini dinler, öğrenir ve söylerdik. Osmanlı Devletinin son padişahları bir yana, Osmanlı tarihini bir yabancı devletin tarihi gibi okurduk.

1960'taki bu kötüleme yarışı ve bu yarışı doğuran ana kural hiçbir zaman eskimeyecekti. 1971 yılında yeni bir darbe geldiğinde, partiler ve parlamento ka-

patılmamıştı. Ama, dönemin hükümetine Orgeneral Faruk Gürler'in bir öğütte bulunduğu da saklanmıyordu. «Geçen dönemi kötülemezseniz, yanlışlarını gözler önüne sermezseniz, bu dönemi nasıl beğendireceksiniz?» dediği yaygındı.

«Bir yeninin,» «bir eskiyi» kötülemesi, yaşaması için zorunlu olan besindir, kuşkusuz.

Bu kuraldan yıllardır kurtulmuş değiliz.

1960'ta gelen darbe, 1924 Anayasasını yere indirdi.

1960 dönemi, ülkede «istikrar» arıyordu.

1961 seçimleri bir partiyi iktidara getirmedi. Amaçlanan «siyasal durulma» sağlanamadı. Merkezdeki otoritenin daha az etken, anayasal kuruluşların daha çok söz sahibi olmasını isteyen bir düzen geldi.

1960'ın gerilettiği otoriteyi, 1980'de yeniden yaşamaya başladık.

1961'de, İsmet Paşa, «koalisyonlarla yaşamaya alışacağız» derken, 1980'de «koalisyonların ülkeyi karmaşaya sürüklediği» söyleniyordu,

1961, hükümetleri 'fazla yetki'den arındırmıştı. 1980'de hükümetlerin güçlenmesi, ana tema olarak benimsendi. Yanı sıra, cumhurbaşkanlarına daha çok yetkiler verilmesi yoluna gidildi.

1973'te cumhurbaşkanı seçilen Fahri Korutürk, özellikle görevini tamamlamaya yakın yıllarda, «yetkisizlikten» yakınıyordu. Oysa, Türkiye, devletin başında olan kişilerin «yazılı yetkiler»den çok, yazılı olmayan, ama kişiliklerinden doğan etkenlikle siyasal ortama egemen olabilecekleri bir ülkeydi.

Atatürk ve İnönü gibi önderler, kişisel ağırlıklarının verdiği güçle «daha fazla yasal yetki istemeksizin,» ülkeyi yönetmişlerdi.

1961, çift meclisli bir yasama düzeni getirdi.

1982, çift meclis yerine tek meclis düzenini yeniden kurdu.

1961, özerk bir üniversite uygulamasına geçerken, 1982 YÖK düzenini sağladı.

1961'de özerk bir TRT'ye yöneldik. 1982'de özerkliğinin sınırları yasayla sınırlanan bir TRT'ye dönüldü.

1961'de planlı ekonomiye ağırlık veriyorduk. 1984'te, seçim sonrası, plan fikri bir yana atıldı. Ekonomiyi «mucizevi reçetelerle» yönlendiriyoruz.

1961'den sonraki dönemlerde seçim yasası durmaksızın değişti.

Bu tabloya bakınca, bir ileri - bir geri; bir geri - bir ileri gidip geldiğimiz bir süreç yaşadığımız ortaya çıkıyor.

Türkiye'de kimi 'şeyler' bir türlü yerine oturmamıştı.

Türkiye'nin siyasal düzenlemesinin «yerine oturmasını» dileyenlerin ömrünü tüketen, 'bir şey' vardı.

Demokratik yaşama yöneldiğimizden beri, tam 45 - 50 yıldır bir geri, bir ileri - bir ileri, bir geri...

Gidip geliyoruz.

19

BİRAZ HESAPLI OLMANIN ERDEMİ

Milli Birlik Komitesi, hesaplarıma göre, 16 ay 18 gün iktidarda kaldı.

27 Mayıs'la 15 Ekim 1961 seçimleri arasında iktidarı kesindi.

MBK, öteki bölümlerde de değindiğimiz gibi, 27 Mayıs öncesi silahlı güçlerde belirginleşen çeşitli gruplardan bir araya gelen, bir başka deyimle çeşitli eğilimlerin bir senteziydi.

Zaman geçtikçe MBK içinde çeşitli eğilimler yeni gruplaşmalara yol açacaktı. Elbette ki, bu gruplaşmalar, her olay ya da sorunda ayrı tutumlar içinde olduklarını kanıtlayacak hareketlere yol açmıyordu. Örneğin, 27 Mayıs'ın bütünlüğü ya da MBK'yi savunma gereği duyulduğunda, komiteye üye olanların hepsi aynı geminin içinde görünüyorlardı.

Ama, ülkenin yönetimi konusunda kimi uygulamalar söz konusu olduğunda, biribirinden ayrımlı eğilim ve düşüncelere «sahip» oldukları ortaya çıkıyordu.

MBK'nin bir biçimde ayrışımı yapıldığında İsmet Paşayla birlikte bir an önce sivil yönetime geçilmesine yanlı olanların, varlığı söz götürmezdi. Ama MBK'ye başka «havaların» da egemen olduğu kuşkusuzdu. Bir bölümüne «Nasyonal Sosyalist» kavramı egemen olmuşsa, öteki bölümünde daha bir «Sosyalistlik» görülebiliyordu. Aralarında «şişin de kebabın da yanmaması»na yanlı olanlar da yok değildi.

MBK üyeleri, 1961 Anayasası ile 12 Eylül 1980'e değin «yaşam boyu senatör» oldular.

«Seçilmek» gibi bir sorunları yoktu.

27 Mayıs'tan sonra yapılan genel seçimle TBMM'nin senato kanadında «Tabii Senatörler Meclis Grubunu» oluşturdular.

Bu grup, Senato görüşmelerinde sürekli biçimde AP ve öteki sağ partilere karşı davrandı. Daha ilginci, söz, dış politikaya geldiği zaman, eski MBK, yeni «yaşam boyu senatörler»in dillerinden düşürmedikleri konu, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerdi. Elbette, hemen herkesin her dönemde eleştirilerine malzeme yaptığı duyarlı bu ilişkiler üzerinde durmaları görevleriydi.

Gelgelelim, eski MBK'nin bir bölüm üyeleri, Türkiye'nin, ABD'ye «sayısız ödünler vermesinden» yakınırlar, işbaşındaki iktidarları bu yönden şiddetle eleştirirlerdi. Elbette, çeşitli iktidarlar zamanında ABD'ye verilen ödünlerin eleştirilmesine, bu arada MBK'nin de bu koşutta davranmasına hiç kimse karışamazdı.

Ancak, söze, «gizli ödünler, gizli pazarlıklar, gizli görüşmeler» diye başlanıldığı zaman, insafın elden bırakılmamasında sağduyu açısından önem vardı. Bu tür eleştiri ya da suçlamaları öne sürenler, geçmişte kalan iktidarları döneminde söylediklerinin aykırısını yapmamış olmalıydılar.

Açıklanmamış iki metin, 27 Mayıs'tan hemen sonra, Türkiye'nin ABD'ye «havadan dilediği fotoğrafı çekmek için Türk havaalanlarını açtığını» gösteriyor, öteki bir başka anlaşma «Türk denizlerinde oşinografik araştırmalar yapma» izninin ABD'ye verildiğini kanıtlıyordu.

İki belgeyi buraya almakta yarar vardı:

TÜRK SAHİLLERİNDE OŞİNOGRAFİK ARAŞTIRMALAR HAKKINDA MUKAVELE

No. T-04-MVVP-N-61

31 Aralık 1960

«Bu mukavele, bütünleyici bir parçası addedilen Ek'i ile beraber Amerika Birleşik Devletleri hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti hükümeti arasında vaki olup 20 Kasım 1958'de yürürlüğe girmiş bulunan bir nota teatisine mevzu teşkil eden karşılıklı silahları geliştirme programı gereğince her iki hükümet arasında bir proje hakkında mutabık kalınan teferruatlı hususları tespit etmektedir. Bu mukavele notalar teatisinin tespit ettiği anlaşmalara bağlıdır.»

Bu girişten sonra, «mukavele»nin 17. maddesinde Türk sahillerinde yapılacak oşinografik incelemelerde ABD ile Türkiye'nin yükümlülükleri sıralanıyordu.

Doğal olarak, ABD ile yapılan her ikili anlaşmada olduğu gibi, bunda da «gizliliğe bağlı kalınması»nı sağlayacak kesin hükümler bulunuyordu. İnceleme projesi 1963 yılında sona ermeyecek olursa, daha da uzatılacaktı. Daha sonraki ek sözleşmelerle, ABD'nin Türk sahillerinde yapacağı oşinografik incelemeler 1966'lara değin uzatılmıştı.

Bu anlaşmanın belkemiği, ilk metinde adı geçen «Ek»de toplanıyordu. «Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında akdedilen Türk sahillerinde oşinografik araştırma hakkında mukavele eki» başlığını taşıyan bölümde ise, «proje yalnız bunlara münhasır kalmamakla beraber aşağıdaki araştırmaları ihtiva edecektir» deniliyordu.

«Aşağıdaki araştırmalar» şöyle sıralanıyordu:

«Med ve cezir 'gelgit' gözlemleri, akıntı ölçmeleri, deniz ve dalga gözlemleri, denizin fiziki özellikleri, su örnekleri, sıcaklık dereceleri, suyun elektriği geçirme duyarlığı, akustik ölçmeleri, saydamlık ve ışık emme, dip çöküntülerinin (tortu) alınması, dipteki akustik özellikler (sesin nüfuz yeteneği), biyolojik numuneleri alınması, meteorolojik bilgi.»

«Geliştirme projesi» diye tanımlanan sözleşmenin «amacı» ise, yazılı metne göre, şöyleydi:

«Sesin denizde yayılma karakteristikleri hakkında bilginin bulunmaması, sualtı keşif sistemlerine esaslı bir engeldir. Buna karşın, bu çeşit araçların projeleri, denizaltı koşullarının özellikleri hakkında olanakların elverdiği en ayrıntılı bilgi göz önünde tutularak yapıldığı zaman, bunların çalışma özellikleri önemli ölçüde arttırılabilir. İşte bu nedenlerle projenin amacı:

a) Türk sularında oşinografik ölçüler yapılırken, yukarıda belirtilen sorunun çözümüne yardımcı olacak bilginin toplanması,

b) Bu bilgiyi, yeni yöntemlerle karşılaşılması olası ölçme sorunlarına özelde uygun araçların geliştirilmesinde kullanmak,

c) Sonunda elde edilen bilginin, sualtı hedeflerinin, araştırma, keşif ve sınıflandırılmasında kullanılan deniz araçlarının gelişmesinde kullanmak.»

Elimizdeki yazılı metnin sadeleştirilmiş biçimi buydu.

Daha sonra şu hükümler geliyordu:

«Bu projedeki çalışmalar için Türkiye sahilleri dört bölgeye ayrılmıştır. Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz. Bu çalışmalara ilk olarak Karadeniz'den başlanacak ve bu 30 Haziran 1963'e değin bitirilmiş olacaktır. Geri kalan üç bölgenin her birinin 30 - 36 ay içerisinde tamamlanacağı varsayılmaktadır.»

Nedir bu anlaşmanın özü?

Kısaca şudur: ABD, Türkiye'nin denizaltında ne varlığı varsa, hepsini, ilim, bilim, NATO «uğruna» bir anlaşmayla, saptama iznini alıvermiştir.

İkinci belge şudur:

(11 Temmuz 1961 tarihli Amerikan tayyarelerinin yapacağı foto uçuşları ile ilgili protokol)

«11 Temmuz 1961 günü istihbarat başkanlığında bu konu ile ilgili yapılan anlaşmada aşağıdaki hususlar saptanmıştır.

1. 114. filodan 1 subay verilecek.
2. Uçuşlar 20 Temmuzdan önce başlamayacak.
3. Uçuş planları Hava Kuvvetlerine verilecek (2 gün evvel).
4. Vazifeli subay Eskişehir'den alınacak ve görevli subaya görev süresince yevmiyesi Amerikalılar tarafından verileceği veya verilemeyeceği incelenerek komutanlığa bildirilecek.
5. Vazife dönüşü uçaklar, Eskişehir'e inecekler kasetler çıkarılacak, burada filmler banyo yapılacak, kontrol edilecek, Amerikalılara verilmesi uygun görülmeyenler verilmeyecek, uygun görülenler verilecektir.
6. Filmlerin çoğaltılması için gerekli olan bütün malzemeler Amerikalılar tarafından verilecektir.
7. Filmlerin negatifleri Hava Kuvvetleri tarafından saklanacak.»

«Fotoğraflanacak mahallerin koordinatları» daha sonraki bölümde saptanmaktadır. «İstenilen hususlar» başlıklı bölümde ise, yukarda sayılan özelliklere bir ek

madde daha konulmuş, «Amerikan uçağının göreve Adana - İncirlik alanından» kalkacağı hükmü getirilmiştir.

Bunların dışında Ankara'daki MSB arazisinin, ABD askeri yardım kuruluna devri konusunda bir protokol, 13 Haziran 1961'de imzalandı.

İkili anlaşmalarla ilgili «serüvenler» bu kitabın sınırları içinde değil. 1965 yılından sonra, TİP'in dirençli siyasal çıkışlarıyla, ikili anlaşmalar konusu Türkiye'nin gündeminde yerini uzun süre koruyacaktır. Yeri geldiğinde anlatılacak bu, «siyasal süreç»in çok ilginç yanları ve ayrıntıları vardır.

20

SİYASAL KULİS ÇALIŞMALARINA DÜNDEN BUGÜNE ÖRNEKLER

1960 ihtilalinden sonra oluşan Kurucu Meclisle, 1980 askeri harekâtından sonra açılan Kurucu Meclis arasında, elbette, nitelik ve nicelik açısından önemli ayrımlar vardı.

1960 Kurucu Meclisi, hemen her meslek kuruluşuyla, —DP dışında— kapatılmayan siyasal partilerin temsilcilerinden oluşmuştu. Bir çeşit, «Yarı - parlamento» duygusu veriyordu. Sakıncalı yanı, 1960 Kurucu Meclisine, meslek kuruluşlarından gelen yandaşları ya da üyeleriyle CHP'nin egemen oluşuydu. Bu Meclise, çeşitli eğilimleri bünyesinde toplayan bir çeşit «tek parti meclisi» gözüyle bakmak olanaklıydı.

Nitekim, 1960 Kurucu Meclisinden çıkan anayasa ile siyasal partiler ve seçim yasaları, CHP'nin, 1960 ihtilalinden önce öne sürdüğü siyasal, yapısal düzenlemelerin bütün öğelerini kapsamıştı.

Oysa, 1981 Kurucu Meclisinde durum başkaydı. Yönetime egemen olan güçler, Kurucu Meclisin «kısır ve dar çerçeveli partisel savaşımları» içermemesi için, bu Meclisin kuruluş biçimini çok başka açıdan değerlendirmelerle yönlendirmişlerdi.

İllerden —dar çerçeveli bir seçimle— gelecek üyelerin, bu Mecliste bulunmasına yanlı eğilimleri, meslek kuruluşlarının seçimle birer temsilci göndermeleri gibi

1960 benzeri dilekleri, istedikleri hedefe varmakta değişik yorumlamışlardı.

1981 Kurucu Meclisi, anımsanacağı gibi, MGK'nin, başvuran adaylar arasından, bizzat seçtiği kişilerden oluştu.

1980 harekâtının felsefesine koşut bir tutumla, kurulan Kurucu Meclisle, 1960 ihtilalinden sonra gelen Meclis arasında bir başka ayrım daha göze çarpıyordu:

1960'ta, bir yasa tasarısı CHP'nin egemen olduğu Temsilciler Meclisi kesiminde benimsendikten sonra, Milli Birlik Komitesinin onayına gidiyordu. Eğer iki kuruluş arasında yasa açısından kimi hükümlerinde anlaşmazlık çıkarsa, o zaman, iki yasama kuruluşunun da bulunduğu bir komisyonda bunların giderilmesine çalışılıyordu.

Oysa, 1981 Kurucu Meclisinin yaptığı yasalar, Milli Güvenlik Konseyinde incelenip gerekli görülen düzenlemeler yapıldıktan sonra, kesinleşiyordu.

1981'in Danışma Meclisi açılmazdan önce basında, bu Meclisin «bünyesi» üzerinde daha önce sıraladığımız eğilimlerle dilekler yazıldı. Danışma Meclisi çalışmaya başladıktan sonra —canlılığını hiçbir gün yitirmeyen siyasal kulislerde— renkli devinimler göze çarptı.

Aşağıdaki öykü, 6 Kasım genel seçimlerinden önceki dönemi ne eleştirmek, ne 1980 öncesine bir bakış atılmasını sağlamak amacıyla yazılmadı.

Yalnızca, 1960'taki Kurucu Meclisin siyasal kulisi ile, 1981 Danışma Meclisinin siyasal kulisi arasındaki ayrımlı değişik, ancak renkli görüntüyü yansıtmak amacı güdüldü.

Çünkü, 1960'taki Kurucu Meclisteki bir gün sonra neler olabileceği ya da bir komisyonda veya Genel Kurulda görüşülmekte olan anayasa maddelerinin ne biçim alacağı, CHP'deki eğilimler dikkate alınarak önceden öğrenilebilirdi.

Anayasanın kimi maddelerinin görüşülmesinde bir tıkanıklığın söz konusu olduğu günlerde, İsmet Paşanın «hakemliği ve kişisel ağırlığı» ile anlaşmazlıkların kısa yoldan çözüme ulaşması sağlanıyordu. Örneğin, ihtilali yapan kadroya «bir güvence vermek» sorununda tıkanan görüşmeleri İsmet Paşa, tarihsel deneyimlerinden örnekler getirerek, hızla çözmüştü. Milli Birlik Komitesi üyelerine «yaşamboyu senatörlük» böylesine bir çabanın başarıya ulaşan sonucuydu.

O günlerde hizmete yeni açılan bugünkü TBMM binasının koridorlarında başlayan, Genel Kurula inen, oradan da yeniden koridorlara değin uzanan kimi anlaşmazlık konularıyla ilgili tartışmaların İsmet Paşanın Pembe Köşkünde sonuçlanacağını bilirdik.

İsmet Paşanın evinde görüşmeler sonunda üzerinde birleşilen metin, üç aşağı beş yukarı Kurucu Meclisin Temsilciler Meclisi kanadından geçerdi. Ayrıca, İsmet Paşanın yönlendirdiği siyasal kadro, anayasaya ya da öteki yasalara verecekleri biçimi, önlerine gitmezden önce Milli Birlik Komitesi üyeleriyle tartışıp bir uzlaşmaya, anlaşmaya varmış olurlardı. CHP kökenli bu «uzlaştırıcı kadrolar»ın hangi amaca ulaşmayı çok iyi bildikleri yadsınamazdı.

Böylece, 1960 Kurucu Meclisinde parti disiplinine uyan bir çalışma modeli sürüp gitmişti. Anayasanın halkoylamasından geçmesinden önce siyasal partilerin kurulmasına olanak tanınması, bir başka açıdan bakılırsa, olaya Anayasayla öteki önemli yasaların nasıl çı-

kacağının —aşağı yukarı— bilinmesinden doğan bir güvenceden kaynaklanıyordu. Bu, elbette benim kanımdı.

1981 Kurucu Meclisinin Danışma Meclisi kanadı, hiçbir partiye bağıntılı olmayan üyelerden kurulduğu için, 1961 modeli bir kulis çalışması, elbette, beklenemezdi. Nitekim, olmadı da. Ancak, Danışma Meclisi görevini sona erdirirken kimi üyelerin genel seçimlerde aday olabilmek için kurulması olası kimi partilere yatkın oldukları gözlendi. O kadar...

1960 ve 1981 Kurucu Meclislerinin siyasal kulis açısından ayrımını anlatmaya yönelik öykü, 1981 yılının Kasım ayı sonlarında başladı.

Çıkmaya hazırlanıyordum.

Arkadaşlarla buluşacak, doğrudan Esenboğa havaalanına gidecek, İstanbul'a uçacaktık.

Telefon çaldı, açtım.

«Sizinle önemli bir konuyu görüşmem gerekiyor» dedi, Bülent Ecevit.

«Elbette» diye yanıtladım, «nasıl isterseniz ama, biraz sonra uçağa binip İstanbul'a gidiyorum, acaba dönüşümde görüşmemiz olanaklı mı?» diye sordum.

«Hayır» dedi Ecevit. «Bugün konuşulması gerekiyor. Vakit yok, konu önemli.»

Sesi direniyordu. 1950'den bu yana tanıdığım bir insana, uzun yıllar gelişimini gözlediğim, çoğu kez bir parti önderi ya da bir başbakan olarak —özel ya da resmi— görüştüğüm Ecevit'e, bunca direnme sonunda «hayır» demek zordu doğrusu.

Arkadaşlara, «siz gidin, ben arkanızdan gelirim» dedim.

Nedenini sordular. Telefonda anlatmam kolay değildi. Sonra bilgi vereceğimi söyleyerek, Ecevit'in Oran sitesindeki evine gittim.

Her zamanki nezaketiyle karşıladı Ecevit.

Küçük konuk salonuna geçtik, oturduk. Bana,

«Sayın Demirel'le telefonla görüştüm. Birlikte yapmayı düşündüğüm bir girişim konusunda kendisiyle görüşmeyi istediğimi söyledim. Ne var ki, bugün yarın hakkımda verilen ceza uygulanacak, hapishaneye gireceğim. Bu nedenle düşündüğüm girişimi yüzyüze gelerek bir görüşmede anlatmama olanak yok. Sordum sayın Demirel'e, 'bu nedenle bir konudaki fikirlerimi sizin de güvendiğinizi sandığım Sayın Arcayürek'le iletebilir miyim' dedim, o da 'Sayın Arcayürek'e güvenirim, fikirlerinizi lütfen onunla iletmenizden memnun olurum' diye yanıt verdi.» dedi.

Bir gazetecinin yaşamında olağan sayılmayacak ender olaylardan biriydi bu. Çoğu kez, ülkenin sorunlarının çözüme ulaşıp «siyasal kargaşa ortamının daha güçlü bunalımlara uzanmaması için iki önder arasında» gidip gelirdik. (Altan Öymen'in bir anı-öykü nedeniyle kulakları çınlasın!) Ne var ki, o güne değin, ikisi arasında bir «elçi» niteliğinde görev üstlenmemiştim. Eğer her ikisi de «bir gazeteciye güven» duyuyorsa, daha önceki dönemlerde birinin söylediklerini, diğerine aktarmamakta olağanüstü bir duyarlık göstermemizden olabilirdi. İşin doğasını bilirlerdi.

Bir başka nedense, «vakit darlığı yüzünden fikir alışverişini hızlı bir sürece» oturtmayı öngören varsayımın geçerliliğiydi.

Ecevit'le karşı karşıya otururken, doğrusu, meraka kapılmamıştım diyemem. Ayrıca, gazetecilik açısından önemli bir öyküyü yakalamanın eşiğinde olmanın coşkusu da yok değildi.

«Ben» dedi Ecevit, «yeni yeni çalışmalarına başlayan Danışma Meclisi Başkanı Sayın Sadi Irmak'a birlikte imzalayıp göndereceğimiz bir başvuru metni hazırladım. Sayın Irmak, uzun yıllar politika yapmış, politikayı anlayan bir kişidir, Danışma Meclisi ise bir anayasa hazırlamakla görevlidir. Bu anayasanın içeriğinin bütünüyle, Danışma Meclisi yerine seçimle gelecek bir Millet Meclisince hazırlanmasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Danışma Meclisinin ve Sayın Irmak'ın bünyesinin bu öneriye uygun olacağı sanısındayım.»

Ecevit, «Bu nedenleri içeren başvuru yazısını size vereceğim. Lütfen, bunu Sayın Demirel'e iletip bana sonucu bildirir misiniz?»

Üç daktilo sayfası tutarında bir metin uzattı. Okumamı rica etti. Gümüş tabakasından —çok az kullanmaya çalıştığı— bir Libya sigarası çıkarıp, yaktı.

Metni okurken, Ecevit'in de beni izlediğini algılıyordum. Başvuru metninde, günümüzün koşullarına uygunluğu ölçüsünde aktarabileceğim kimi temel fikirler vardı:

«... Danışma Meclisinin göreve başladığı günlerde yaptığınız bir konuşmada, anayasa hazırlığıyla ilgili olarak, 'çeşitli kesimlerden, kişilerden ve kurumlardan gelecek önerileri de değerlendirme'nin önem taşıdığını belirttiniz ve 'köy muhtarından tutun, sade bir vatandaş da dahil herkesten yeni anayasa konusunda görüşlerini beklemekteyiz; bu bir vatandaşlık görevidir' dediniz.

Bilindiği gibi, bizler, 2 Haziran 1981 günlü ve 52 sayılı Bildirinin haklarımıza ve özgürlüklerimize getirdiği sınırlamalar nedeniyle, bu demokratik çağrınızın gereğini yerine getirebilecek durumda değiliz. Çünkü 52 sayılı Bildiri, 'Türkiye'nin geçmiş veya gelecek siyasi ve hukuki yapısıyla ilgili olarak kendi anlayışlarımız doğrultusunda sözlü veya yazılı beyanda bulunma'mızı yasaklamaktadır.

Ancak yeni anayasanın belirleyeceği 'siyasi ve hukuki yapı'ya değinmeksizin, bir ortak yöntem önerimizi, size ve Başkanı bulunduğunuz Danışma Meclisine sunmayı da bir vatandaşlık görevi sayıyoruz...»

«... Ortak yöntem önerimizin ayrıntıları şöyledir:

** Danışma Meclisi, kalıcı bir anayasanın taslağını hazırlamak yerine, geçiş döneminin yasal düzenlemeleriyle yetinmelidir. Bu yasal düzenlemeler de ülkenin gelecek siyasi ve hukuki yapısını belirleyici nitelikte olmamalıdır.*

** Kalıcı bir anayasa hazırlama işlevi, yapılacak ilk genel seçimlerde milli iradeyle oluşacak Türkiye Büyük Millet Meclisine bırakılmalıdır.*

** Danışma Meclisi, genel seçimlerle oluşacak TBMM'nin milli iradeyi yansıtan bir kurucu meclis gibi çalışabilmesini kolaylaştırıcı bazı geçici anayasa kuralları saptamalıdır. O arada, örneğin, seçimle oluşacak ilk TBMM'de, anayasaya ilişkin kararlar için salt çoğunluğun oylarını yeterli kılan ve her türlü engellemeyi önleyen kurallar getirilebilir.*

** Seçimle gelecek ilk TBMM'nin sağlıklı ve geçerli bir anayasa hazırlayabilmesi için, değişik toplum kesimlerinin görüşleri, TBMM'ye, gerçek biçimde yansıtılabilmelidir. Bu da, henüz topluma kök salamamış yeni partilerle değil, ancak köklü partilerle sağlanabilir.*

** Seçimlere gidilmeden önce, partilerin, önseçimlerin ve seçimlerin daha sağlıklı biçimde düzenlenmesine gerek*

görülüyorsa, Danışma Meclisi bu konudaki yasa değişikliklerini de yapabilir...»

«... Ortak önerimizi özetlemek gerekirse:

1. *Bu aşamada, bir yeni anayasa hazırlamak yerine, ilk serbest seçimlerle oluşacak TBMM'nin bir kurucu meclis gibi çalışmasını sağlayacak ve kolaylaştıracak geçici anayasa değişiklikleriyle yetinilmelidir.*
2. *Siyasal partileri kapatan yasa yürürlükten kaldırılmalıdır.*
3. *Siyasal faaliyetin serbest bırakılması aşamasına gelindiğinde, yeni partiler yasası ile yeni seçim yasası, başlıca siyasal partilerin görüşleri de alınarak hazırlanmalıdır.*

Her türlü siyasal faaliyet yasaklanmış ve partilerimiz kapatılmış olduğu için ve iki büyük partiden birinin Genel Başkanı da daha partiler kapatılmadan önce bu görevini bırakmış olduğu için, ortak başvurumuzu resmen partilerimiz adına yapabilecek durumda değiliz. Fakat ikimiz de uzun yıllar Genel Başkanlığını yaptığımız partilerin ve bu partileri destekleyen geniş vatandaş topluluklarının eğilimlerini tahmin ve teşhis edebilecek kadar tecrübe sahibiyiz. O nedenle, bu ortak önerimizin, partilerimiz kamuoyunu da geniş ölçüde yansıttığını umuyoruz.

Bir konuşmanızdaki deyimle 'vatandaşlık görevi'mizi yerine getirerek hazırladığımız bu ortak öneriyi takdirlerinize saygı ile sunarız...»

«Ayaküstü» üzerinde enine boyuna düşünme olanağını bulamadığım başvuru yazısını okuduktan sonra, Ecevit, «Ne dersiniz?» diye sordu.

Başvurunun giriş bölümünde mantıklı bir dayanak vardı. Sadi Irmak, «çeşitli kesimlerden, kişilerden ve kurumlardan gelecek önerilerle köy muhtarından sade

vatandaşa değin herkesin fikrinin alınacağını» söyleyince, ilk bakışta «bir vatandaş» olarak böyle bir başvurunun geçerliliği yadsınamazdı.

«Dilerseniz, buradan Sayın Demirel'i arayın, görüşme isteminde bulunun» dedi bana.

Demirel'i aradım. Ona, «İvedi bir konu» için görüşmek istediğimi söyledim.

Gece gelmemi bildirdi.

Oran'dan dönerken, Demirel'in nasıl bir yanıt vereceğini kestiremiyordum doğrusu. Ama, kökende aklıma takılan şuydu: Yepyeni bir yönetim biçimi egemendi Türkiye'ye. Yönetim, vardığı sonuçları bir plan ve program çerçevesinde uyguluyordu. Siyasal partileri kendine özgü nedenlerle kapatmıştı. Şimdi, Danışma Meclisine yapılacak bir başvuru ile bu karardan dönülmesi nasıl istenilecek, ne sonuç verecekti?.. Konunun ve konumun gerçek sahibi Danışma Meclisi değildi ki... Ayrıca, siyasal partiler yasasıyla seçim yasalarının hazırlanması aşamasında partilerin fikirlerinin alınacağı ya da yeni partiler kurulup bunlara danışılacağı gibi bir ilke kararı da yoktu. Olamazdı da. İçimden «bana kalırsa» diyordum, «bu başvuru, belki, 'vatandaşlık hakkı' açısından geçerli sayılır, birkaç yönüyle geçersiz.»

O sırada basında yer yer «yeni anayasayı Danışma Meclisi yerine seçimle gelecek bir meclisin yapmasını yansıtan» fikirler, eğilimler görülüyordu.

Doğrusu, buna da olanak yoktu. Ama, bana yükletilen sorumluluk başvuru konusunda tarafları doğruluğuna inandırmak değildi, bir «aracılık» göreviydi, eninde sonunda.

DEMİREL ve ECEVİT — AP ve CHP gibi iki büyük partinin önderleri, zaman zaman yan yana gelirlerdi. 12 Eylül 1980'den sonra ilişkileri sürdü, ancak «belirli kısıtlamalar» nedeniyle bu ilişkiler kamuoyuna yansımadı. (Foto : Bülent Hiçyılmaz)

Gece, saat 21.30 dolaylarında Demirel'le konuşuyorduk.

Başvuru metnini, bildiğini bildiğim sözleri de sıraladıktan sonra verdim. Ecevit bana, hafifçe gülümseyerek, «metinde Türkçe ifadeler dahil kimi düzeltmelerin yapılabileceğini» söylemişti. Onu da aktardım.

Başvuru metnini okudu, «Çok önemli bir mesele» dedi.

Ne var ki, «üzerinde düşünmesi gerektiğini», bu nedenle hemen yanıtlayamayacağını, iki gün sonra ararsam «düşüncelerini söyleyebileceğini» bildirdi.

Ama, Ecevit, ivecenlik gösteriyordu.

Bunu da söyledim. «En erken bir gün sonra, en geç iki gün.» Görüşme sona ermişti.

Ecevit, bu sonucu ve öteki bilgileri ilettiğim zaman, bozuldu. İki gün bekleyemez görünüyordu. Yapacak bir şey de yoktu. Fakat içini bir kuşku dalgasının kapladığını sezinlememek de olanaksızdı.

Demirel, Ecevit'e iletmem için «demokrasi ve rejim konusunda birlikte davranmayı geri çevirmediğini» söylememi istemişti. Giderek, «tersine, yararlı olabileceğini de umduğunu, ne var ki, bunun etkili olabilmesi için zamanın ve aracın 'çok iyi seçilmesi' gerektiğini, ayrıca bugünlerde parti üyeleri olarak bir 'tavır' takınma öncesinde olduklarını» söylemişti.

Ecevit'te doğan kuşkunun derininde bu duyurmaların olması olağandı.

Ecevit'te uyanan kuşkunun başka nedenlerini Demirel'in öteki sözlerine de dayayabiliyordum:

Demirel, bu ilk görüşmede, «Danışma Meclisi Başkanının muhatap alınmasında bir yarar olamayacağını» da söylemişti. Aldığım notları aynen Ecevit'e aktarmıştım. Ecevit, bunları dinledikten, bir kâğıda yazdıktan sonra, «Demirel'in bu girişimi kabul etmeyeceğine» dönük kimi sözler söylemişti.

Ben ise, «sonuç kesinlikle belli olmadan bir yargıya varılmaması»nı söylüyordum.

Bir cumartesiydi.

Demirel'i aradım, pazar sabahı gelmemi rica etti.

Anlaşılıyordu ki, Demirel, yakın çalışma arkadaşlarıyla Ecevit'in önerisini görüşmüş, onların eğilimleriyle görüşlerini aldıktan sonra, bir karara varmıştı.

Demirel, «daha önce söylediğim gibi,» diye başladı, «demokrasi ve rejim için birlikte hareket etmeyi reddetmiyorum. Aksine faydalı olabileceğine inanıyorum. Ancak, zamanın, şeklin, muhtevanın ve muhatabın önemi büyüktür.»

Konuşmanın başlangıcı böyleydi.

Sonra, «öyle bir zaman seçilmelidir ki, kamuoyu 'Şimdi sırası mıydı' demesin. Aksine 'başka yapacakları bir şeyleri yoktu, mecburdular böyle yapmaya' desin.»

«Bir dakika beyfendi,» dedim. «İzin verirseniz, bu söylediklerinizi aynen yazayım. Duyarlı bir konu, aktarırken yanılgıya düşmeyi istemem.»

«Tabii yazabilirsiniz,» dedi.

«Gerek fikir, gerekse tavır ortaya koymak aynı şeydir. Şimdi ortaya konulacak fikir ve tavır, ileride ortaya konulacak fikri ve tavrı zaafa uğratabilir.

Nasıl bir anayasa yapılacağı bilinmiyor. Şayet Türk demokrasisinin şartlarıyla ilgili olmayan bir metinle karşılaşırsak, müşterek harekete herkes hak verir ve Türkiye'nin menfaatine bir iş yapılmış olur. Bu imkân yitirilmemelidir. Olaylar karşısında dirsek teması içerisinde olunmasında fayda görürüm. Kendisine samimiyetle inanıyorum. Çok büyük bir kozu, çok zamansız oynamamak lazımdır. Biz, millette başlar, millette biteriz. Muhatabımız millet olmalıdır, başka bir muhatap aramamalıyız.»

Ben, bunları sıralarken Ecevit de not alıyordu, hızlı hızlı.

Ecevit, durduğumu görünce başını kaldırdı:

«Demek ki, önerim reddedildi,» dedi.

Sinirlenmişti de. Demirel'in çıkarılacak anayasaya «yatkın» bir davranış içinde olduğunu söyledi. Ben anlayabildiğim ölçüde aldığım notları açıklamaya çalıştım.

O ise, görüşünde direndi.

1981'in önemli gördüğüm bir siyasal kulis olayı, böylece noktalandı.

Öyküyü kimseye aktarmadım. Ama bir gün, BBC muhabiri Metin Münir bana geldi. Ecevit'in cezasını çekmek üzere hapishaneye girerken, kendisine Demirel'le birlikte davranmak için yapmış olduğu bir «devinimin olumsuz sonuç verdiğini, geri çevrildiğini» söylediğini yansıttı. Ecevit, bu kulissel çalışmanın «inanılır bir aracı eliyle» yürütüldüğünü sözlerine eklemişti.

Ad vermemiş. Fakat Metin Münir, konuşmanın ge-

lişmesiyle içeriğinden «bir şeyler sezinlemiş» olacak ki, doğrudan bana başvuruyordu.

Metin Münir'e bu konuda habersiz oluşumdan yakınmaktan öteye ne diyebilirdim ki?...

Ama bugün, «siyasal kulis çalışmalarına bir önemli örnek» diye öyküyü aktarıyorum.

Zaten, daha sonraki günlerde Ecevit «dışarıya» açıldı.

Demirel, kendi bünyesinde kaldı.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİYE KARŞI İSYANLAR

1

CUNTALARIN DANSI

15 Ekim 1961 seçimlerinin sonucu kimi çevrelere göre, «beklenildiği» gibi çıkmayınca, esasen rayına oturmamış olan Türk siyasal yaşamında gene önemli çalkantıların eşiğine geldik.

Yalnızca CHP ve İsmet Paşa değil, 27 Mayıs ihtilaline imza atmış çeşitli gruplar da şaşkındılar. Ordu içinde bilinen gruplaşmaların hemen hepsinin kesin gözüyle baktıkları «CHP iktidarı» gerçekleşmeyince, 15 Ekimin ertesi günü dalgalanmalar başladı.

Biz gazeteci olarak, seçimin sonuçlarından çok, Ordu içindeki kıpırdanmaların asla dinmediğini bildiğimiz için, yeni bir «müdahale,» o tarihlerdeki deyimiyle «yeni bir ihtilal» bekliyorduk.

Çünkü, siyasal odak noktalarından başlayarak Silahlı Kuvvetler içinden basınla teması olanların konuşmalarında «yeni bir müdahale»nin güçlü olasılık olduğunu gösteren cümleler vardı.

Yeni bir müdahalenin hangi nedene dayandığını ya da dayandırılmak istenildiğini öğrenemiyorduk.

Ama, kesin gözle baktığımız olgu, 15 Ekim 1961 seçimlerinden —MBK dışında kalan— güçlü cuntaların hoşnut olmadıklarıydı.

Olayın içeriğinde yatan gerçek nedenleri bilmeyenler için, basın için, yeni gelen bilgiler şaşkınlık ya-

ratıyordu: Ordu, önemli bölümüyle TBMM'nin seçimle gelen biçimiyle açılmasını istemiyordu.

Yazamıyorduk ama, durmaksızın aramızda konuşuyor, bilgi kırıntılarını bir araya getirerek olayın bütününü bir mozayik örercesine yaratmaya çalışıyorduk.

Başvurduğumuz sivil ve asker bildiklerimiz, söylentileri doğrular yolda konuşuyorlardı ama, neyin neden olduğunu ya da ortadaki önemli bunalıma, ne biçimde bir çare bulunacağını sorduğumuz zaman, yuvarlak sözlerle soruyu yanıtlamadan geçiştiriyorlardı.

TBMM'nin 26 Ekim 1961'de açılacağı ilan edilmişti.

Gidiş o gidişti ki, TBMM beklenilen tarihte açılmayacaktı. Belki de hiçbir zaman açılamayacaktı.

«Ankara ve İstanbul cuntaları» diye adlandırılan iki grup, Türkiye'nin siyasal geleceğine egemen güçlerdi.

Ankara grubunun başında, zamanın Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay vardı. Bu grubun gücü İstanbul'a değin uzanıyordu. Bünyesinde daha çok generallerle amiraller bulunuyordu.

Fakat, bir de «albaylar cuntası» vardı. 27 Mayıs darbesinde Kore'de görevli olduğu için MBK'ye girmemiş olan Talat Aydemir'in liderliğinde gruplaşan bu cunta ile, Cevdet Sunay'a bağlı olanlar arasında ilk başlarda görülmeyen «birlik», seçim öncesi patlayan bir olayla sağlanmıştı.

Cevdet Sunay, 28 Haziran 1961'de «Türk Silahlı Kuvvetler Birliği»nin ilkelerini açıklayan bir genelge yayımlamıştı. Bu genelgede, Yassıada'da hüküm giymiş olanların affedilmesinin asla söz konusu olamayacağı

belirgin bir anlatım olarak yer alıyordu. Aynı genelge de genel seçimlerin yapılıp, TBMM'nin 29 Ekim 1961'e değin toplanacağı da belirtiliyordu,

Atatürk Bulvarının Çankaya'ya uzanan kolunda sağ yanda kalan küçük Gül bahçesinde oturduk.

Başımızın üzerinde alçaktan uçan jetler, büyük gürültü koparıyorlardı.

Neyin nereye varacağını hiç kimsenin kestiremediği saatlerdi.

O gün, olay birden patlak vermiş, Ankara her zamanki yaşantısından uzak, kargaşa kokan bir ortama bürünmüştü,

Tek bildiğimiz, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel'in MBK'ce bu görevinden alınmak istendiğiydi. Orgeneral Tansel, Cevdet Sunay grubuna bağlıydı, daha çok generaller cuntasının bir adamıydı. Ne var ki, sevilirdi, sayılırdı. Tansel'i görevinden almak isteyenlerin başındaysa, MBK üyesi, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal Madanoğlu bulunuyordu.

Artık, Ordu içindeki bütün cuntaları birleştirdiği anlaşılan Türk Silahlı Kuvvetler Birliği, işte MBK'nin işleme koydurduğu bu karardan sonra, Çankaya'ya bir «ültimatom» vermişti. Daha doğru bir söyleyişle, İrfan Tansel'i MBK kararıyla görevden almaya yönelenlere karşı, Ordu içinde söz sahibi olan bütün gruplar bir araya gelmiş de denilebilirdi.

Gürsel'e verilen ültimatomun içeriğinde belirli koşullar vardı.

Tansel'in görevinde kalacağı bildiriliyor, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarıyla 2. Ordu Komutanının emekliye sevki isteniliyor, Tansel'e kendi aleyhinde çalışanları «tasfiye» etmek olanağının tanınması

buyuruluyordu. Önemli yanı, MBK'nin bundan böyle Ordu'daki atamalara, işlemlere karışamamasının kesinlikle istenilmesiydi. Bir devre damgasını vuran MBK, böylece, önemli bir işlevinden yoksun bırakılıyor, bir başka deyimle, bir yana itiliyordu.

Tabii, Türk Silahlı Kuvvetleri Birliği, Tansel olayına karışan Ankara Sıkıyönetim Komutanı Madanoğlu ile Çankaya Köşkü Muhafız Komutanı Osman Köksal'ın bu görevlerinden alınmalarını da buyuruyordu.

Böylece, ordu içindeki bu cunta Türkiye'nin siyasal geleceğine ipoteğini koymuş, daha doğrusu, siyasal olayların akışında bir numaralı egemen güç olduğunu, seçimden önce kanıtlamıştı.

İşte, bu «birliğin» bir bölümü, özellikle Albay Talat Aydemir'e bağlı olan «Albaylar Cuntası», 15 Ekimden sonraki günlerde TBMM'nin açılmamasını istiyordu.

Diledikleri, düşledikleri gibi bir parlamento görüntüsü ortaya çıkmamıştı. Eski DP'ye bağlı güçlerin yeniden Türk siyasal yaşamına egemen olacaklarını, Türkiye'de on yıl bir «moda» olarak sürdürülen 27 Mayıs devrimine dokunulmazlığı ortadan kaldıracaklarını bir önyargı olarak ileri sürüyorlardı. Peki ama, milletin «temiz oylarıyla» gelen TBMM'ye, daha ötesi, demokratik ilkelere saygınlık neredeydi? O sırada, demokratik ilkelerle, demokrasinin yaşatılmasından çok, tartışılan ve ileri sürülen sav, 27 Mayıs'ın «inkârı» ya da 27 Mayıs devriminin toptan silinip atılması gibi olası girişimlere duyulan kuşkulardı. Oysa, eski DP oylarına dayanan partilerin, başta AP ile YTP'nin böyle bir eğilime sahip olmadıkları yaptıkları açık beyanlarla ortadaydı.

TBMM'nin açılmamasına yönelik davranış, bir «protokolle» noktalanmıştı.

Seçimlerin üzerinden bir hafta geçmiş, geçmemişti.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin, aralarında İstanbul 1. Ordu Komutanı Cemal Tural, İstanbul Askeri Valisi Korgeneral Refik Tulga ile yüksek düzeyde on general ve amiral, 28 albay bir protokol yaparak, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a sundular.

Ana ilke, «... 26 Ekimde toplanacak olan TBMM'nin daha açılmadan en geç 25 Ekime değin yapılacak yeni bir müdahaleyle ortadan kaldırılmasıydı...»

Bir seçimle, bir yeni oluşma ortaya çıkmıştı,

«Ne olursa olsun» diyerek, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sunay'ın, Ankara Namık Kemal mahallesindeki konutunun telefonunu çevirdim.

«Paşam» dedim Sunay'a, «söylentiden geçilmiyor, Millet Meclisinin açılmayacağından bahsediliyor. Yeni bir darbeden söz ediliyor. Acaba bize bir emriniz olacak mı?»

Sunay, kızgın bir sesle:

«Millet Meclisi açılacak!» dedi.

«Ne zaman» diye sormak zorunluğunu duydum.

«Tespit edilen tarihte, 26 Ekim günü Millet Meclisi açılacak» dedi Sunay, kesin ve kararlı bir sesle.

Günün hemen her saatinde konuştuğumuz Genel Yayın Müdürü Necati Zincirkıran'a Sunay'ın söylediklerini bildirdim.

«Derhal haber yap ve geç» dedi çok kesin bir sesle.

Necati, demokrasiye bağlılığını o tarihten itibaren her vesileyle gazetenin yüzünde gösterecekti.

Her saat konuştuğumuz için Ankara'daki gelişmeleri ayrıntılarıyla biliyordu.

Hürriyet, ertesi günü Sunay'ın demecini büyük başlıklarla veriyordu.

«Millet Meclisi, 26 Ekimde açılacak»

Oysa, önümüzde daha ne günler vardı, daha neler görecektik!

Elbette, habersizdik, ayrıntıları bilmiyorduk. Ne var ki, hızlı gelişmeleri, toplantıları da izlemiyor değildik. Çıkardığımız sonuç şuydu: Türk Silahlı Kuvvetlerinin 21 Ekim protokolü diye adlandırılan yeni isteklerinden sonra, asker ve sivil kesimde olağandışı bir hareketlilik göze çarpıyordu. Protokolün bütün çizgilerini bilmediğimiz halde, Sunay'la sanki bu protokolün içeriğini bilirmişçesine bir görüşme yapıp, o duyarlı günlerde Hürriyet'te parlamento yanlısı olarak ortaya çıkmıştık.

Çünkü, gazetede hepimiz, TBMM'nin açılmasını ve sivil düzenin yeniden gelmesini istiyorduk.

Kafalarımızda demokratik bir düzenle aykırı bir siyasal yaşantı arasında ayrım yapıp her ikisinden birine karar vermeye yönelik yüzlerce olgu ve olayın değerlendirmesi devam ediyordu. Bildiklerimizle, elbette demokratik düzen yanlısı olacaktık.

Kökende, Türkiye'de demokratik düzene yanlı olanlarla askeri bir rejimin sürüp gitmesini isteyenler, bu tarihten itibaren uç vermeye başladılar. Kesin, kararlı olan bu iki kampın dışında «eyyamcılar» da o tarihten itibaren Türkiye'nin yaşantısı üzerinde ip cambazlığı görevini üstlenmeye giriştiler. Daha sonraki yıl-

larda bu tipleri, bu grupları, bu istekleri alabildiğince bol örnekleriyle görecektik.

Sonbahardı, ekimdi, ama hava soğuktu.

Adalet Bakanlığı önündeki geniş asfalt yolda bir aşağı bir yukarı dolaşıyorduk.

İçeride, bakanın odasında parti önderleriyle askeri otoritelerin sözcüleri arasındaki görüşmeler uzadıkça uzuyordu. Gazete yönetimi, durmaksızın, «haber» diye sıkıştırıyor, ancak, dışarıya ne kimse çıkıyor, ne de bir açıklama yapılıyordu.

Ekimin 23. günüydü. O sabah, Devlet Başkanı Orgeneral Gürsel, Kuvvet Komutanlarını kabul etmişti. Bunu biliyorduk, bir.

24 Ekim günü ise, bütün parti önderlerinin Çankaya Köşkünde bir «yuvarlak masa» toplantısına çağrıldıklarını öğrenmiştik, bu da iki.

Bilip de yazamadığımız gerçek ise, şuydu: Millet Meclisinin açılıp açılmaması, TBMM'nin kaderi, Çankaya Köşkünde, ihtilal önderi, Devlet Başkanı Gürsel'in başkanlığında yapılacak bu toplantıya bağlıydı.

Böylesine kritik günlerde Türkiye'de basın, hep sıkıyönetim altında ve denetiminde olduğu için, olayların içeriğini bütün ayrıntılarıyla bilseydik ne olacak, ne yazacaktık ki...

Gazeteye öğrenebildiklerimizi «not» olarak veriyor, gelişmeleri «toplantı sürüyor» diye özetliyorduk.

Biz, iki adım ötede başbakanlık karşısında yüce Yargıtay'ın olduğu asfaltta volta atarken...

... Adalet Bakanının makam odasında, ihtilal hükümetinin İçişleri Bakanı:

«Sayın parti liderleri, diyeceğim şudur: Hükümet bugün fiilen mevcut değildir.» dedi.

Bakan, «Şimdi parti liderleri olarak sizler bu duruma bir çare bulmak görevindesiniz,» cümlesini ekledi.

İstekler artık belirginleşmişti. Millet Meclisinin açılıp göreve geçmesi için öne sürülen kimi koşulların benimsenildiğinin partilerce resmen ilan edilmesi isteniliyordu. Türk Silahlı Kuvvetler Birliğinin öteden beri üzerinde durduğu, hele 15 Ekim seçimlerinden sonra ortaya çıkan parlamento tablosundan sonra zihninde pekiştirdiği iki önemli nokta vardı. Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığını partilerin kabul edip TBMM'de seçmeleri. Başbakanlığa İsmet Paşanın getirilmesi.

Her müdahaleden, her darbeden sonra Silahlı Kuvvetlerde ortaya çıkan kimi istekler, o günlerin koşullarına göre, artık ortaya sürülmüştü.

Gürsel, cumhurbaşkanı seçilecekti. Yassıada hükümlülerine af yoktu. Ordu'dan —MBK emriyle— emekliye ayrılan subaylar grubu olan 'Eminsu'ların yeniden Ordu'ya dönmelerine yol açılmayacaktı. İhtilalde üniversitelerden tasfiye edilen 147'lerin yeniden üniversiteye dönmeleri sağlanmayacaktı.

Oysa, Eminsu ve 147'ler olayı, Türkiye'de kanayan birer yaraydı.

Adalet Bakanlığında İnönü, YTP'den Ekrem Alican ile Raif Aybar, AP'den Ragıp Gümüşpala, CKMP Osman Bölükbaşı ile Hasan Dinçer görüşme masasındaydılar.

Osman Bölükbaşı, kısa bir süre sonra Bakanın odasına girdi:

«Hayatımın en büyük fedakârlığını yapıyor ve 'evet' diyorum» dedi.

Toplantıya katılanlarda bir rahatlama gözlendi.

Konu, Gürsel'in cumhurbaşkanlığına bütün partilerin onay vermesi üzerinde saatler boyu süren tartışmaların noktalanmasıydı. Hemen bütün partiler, Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesini kabul etmişlerdi. Gelgelelim, Bölükbaşı direniyordu. Partisinin «yetkili kurulları»nda görüşmedikçe bu karara katılamayacağını söylemişti. 23 Ekim gecesi bir karar alıp, ertesi sabah, 24 Ekim günü Çankaya'daki «yuvarlak masa» toplantısına katılmak zorunda olan parti önderleri, oybirliği ile sonuç alabilmek için Bölükbaşı'yı «arkadaşları» ile konuşmaya zorlamışlardı.

Bölükbaşı, bir başka odada Hasan Dinçer, Abdülhak Kemal Yörük ve Fuat Arha ile buluştu. «Ne dersiniz?» diye sordu. Hepsi, «kabul etmek zorunluğu olduğu»nu söylediler. İşte, saatler boyu direnmiş olan Bölükbaşı, dramatik biçimde «yaşamının en büyük özverisini» yaptığını haykırarak toplantıya yeniden katıldı.

Oysa, İnönü hırçın önderi yola getirmeye çalışırken, «Sen kabul edersen, Bölükbaşı kabul etti diye grubuma kabul ettireceğim» diyerek onu okşamıştı. Bölükbaşı'nın direnmesi —normal koşullar altında— belki doğruydu. Demokratik bir rejime geçtiğimizi ilan ederken, silaha sarılmış isteklerle bir cumhurbaşkanı seçmek demokrasi adına —doğrusu— pek iç açıcı bir sonuç değildi. Ama, bu koşulları üç aşağı beş yukarı kabul etmemek, TBMM'nin açılmamasına, yeni bir silahlı müdahaleye yol açacaktı.

YTP'den Raif Aybar, «Yarın ip kopar, (kiminle?. 'Ordu ile' demek istiyor) kanlı bir ihtilal olursa, millet seni muhatap tutar» diyerek, Osman Bölükbaşı'yı yeni bir askeri müdahalenin sorumluluğunu kabul etmemeye zorluyordu. Nitekim, daha sonraları Bölükba-

şı «Sabaha ne olacağını kimsenin bilmediği günlerdi» diye konuşacaktı.

Yazılıp önlerine konulan koşulları benimseyip sindirmekte oldukça zorluk çeken parti önderleri, örneğin, birbirlerini kandırabilmek için oldukça «ince manevralar« yapıyorlardı.

Ordu'dan bir günde emekliye ayrılan beş binden çok subayın tekrar Ordu'ya dönmemesini önderlerin onaylamalarına değinen koşula sıra geldiğinde İsmet Paşa, AP önderi Gümüşpala'ya dönerek :

«Bu konuda parti olarak bir taahhüdünüz var mı?» diye sordu.

Bu, ikinci atılımın ilk aşamasıydı. Gümüşpala, olmadığını söyleyince:

«Siz söyleyiniz, bunlar Ordu'ya geri dönebilirler mi?» dedi.

Gümüşpala, bir «Eminsu» idi. Genelkurmay Başkanı iken bir günde emekli edilmişti. AP lideri, «İmkânı yok, Ordu'ya dönemezler» diye yanıtladı İnönü'yü.

İnönü, bir «Eminsu'nun güvencesini» aldıktan sonra, bastırdı:

«Yaptığım soruşturmaya göre» dedi. «Ordu'ya dönmelerinin sakıncası, yararından fazladır.»

İki büyük parti, küçük bir söyleşiyle bir konuda birleşiyordu. Öteki partilerin bu konudaki direnmeleri olsa bile, artık fazla bir değer taşımayacaktı.

Yassıada'da hüküm giyenlerin affedilmeleri konusu ise, daha başka çizgiler gösterdi. Kesinlikle affedilmeyeceklerini belirleyen cümleye İsmet Paşa karşı çıktı, «şimdilik» sözcüğünün bu anlatımın önünde yer almasında direniyordu.

Haklıydı da. Karşısında oturan partilere can veren oylar, Yassıada'da yatanların geride bıraktıkları bir partinin gövdesinden dağılan oylardı.

CHP dışında kalan öteki partilerin, hele AP'nin bir süre sonra Yassıada hükümlülerinin affını istemesi, bu isteğinde direnmesi beklenirdi.

Nitekim, bu beklenti bir süre sonra ortaya çıktı ve Türkiye'de kimi yeni siyasal olayların doğup gelişmesine yol açtı.

Bölükbaşı, 24 Ekim sabah saat 9'da açılacak olan «yuvarlak masa» toplantısına katılmayacağını Hasan Dinçer'e bildirirken, «Sen git, ben katılmayayım, sonra bu konuları istismar (sömürürüz) ederiz» diye ilginç bir gerekçe verdi.

Yuvarlak masaya katılanlar, af konusunda «şimdilik» sözcüğünü metne yerleştirerek «anlaşmaya vardıklarını» açıkladıklarında, 27 Mayıs'ın ana hedefi olan parlamentonun açılmamasına doğru başlayan girişimler, bir süre için değerini yitiriyordu.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Türk Silahlı Kuvvetlerinin böylesine bir siyasal manevra ile, belirlediği koşulları kesinlikle benimsemesiyle yatışacağını bildiği için, bana, «Meclis açılacak» diye konuşmuş olmalıydı.

Belki de, Sunay, bir başka gerçeği daha önceden görmüştü: Sivil kadrolar, yeni bir askeri müdahale olasılığı önünde, Silahlı Kuvvetlerden gelen bu koşulları reddedemeyeceklerdi.

Bunu biliyoruz. Bu nedenle:

«26 Ekim günü TBMM açılacak,» diye kesin konuşabiliyordu.

Haklıydı da.

Türkiye, bu ve buna benzer olayları —daha sonraki yıllar— değişik biçimlerde, değişik koşullarda hep görecek, sürekli yaşayacaktı.

26 Ekim 1961 günü yeni Türk parlamentosu açılırken, koridorda olağanüstü değişik bir görüntü izliyorduk.

Yuvarlak masa toplantısında alınan kararlar, siyasal odaklara aktarılmış olmasına karşın, özellikle Adalet Partisi Meclis gruplarında bir başka rüzgâr esiyordu.

Milletin egemenliği ilkesini sürekli savunan, 1950'de DP'nin bu ana ilke doğrultusunda doğup büyüdüğünü kabul eden, 125'e yakın Adalet Partili parlamenter, İstanbul Milletvekilleri Ali Fuat Başgil'i arıyorlardı.

Ali Fuat Başgil, Adalet Bakanlığındaki toplantı gecesi AP parlamenterlerince cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmesine karar verilmiş bir anayasa profesörü idi. Adaylığı konusunda, verilecek önerge bile hazırdı.

Fikirleri ve eğilimleriyle, DP iktidarına yakındı. Giderek 27 Mayıs'tan önce, DP önde gidenleriyle karşılaşmıştı. Çağrılı olarak Ankara'ya gelmiş, sokak nümayişlerinin genişlediği, hükümet otoritesinin zayıfladığı ortamda «ne yapılmak gerekir» sorusuna yanıt vermesi istenilmişti. Bayar'ın, Menderes'in, öteki DP önde gidenlerinin katıldığı o toplantıda, Ali Fuat Başgil, «Huzuru sağlamak için bu hükümet istifa etmeli. Menderes'in yerine bir başkası hükümeti kurmalı,» demişti.

Menderes, «eğer olaylar duracaksa,» demişti, «ben çekilirim.»

Bayar, bu gelişmeye şiddetle karşı çıkmış, «dere geçilirken, at değiştirilmez» diyerek, Başbakan Menderes'in bir girişimde bulunmasını önlemişti.

Öğrenci gösterilerini durdurabilmek için, «Halka git, halka» demişti Başbakanına. Bayar'ın Başbakanı, ilk önce İzmir'de, sonra da Eskişehir'de «halka» gitmiş ve 27 Mayıs sabahı, Kütahya yolunda, askerlerce tutuklanıp Ankara'ya getirilmişti.

Ama, yoktu.

Ali Fuat Başgil'i bulmak olanaksızdı.

Ali Fuat Başgil, AP yönetim kurulu üyesi arkadaşı Tahsin Demiray ile 23 Ekim gecesi yemek yemiş, doğruca Barıkan Oteline gelip, odasına çıkmıştı. Sabah erken kalkardı. Bu özelliğini bilen Demiray, cumhurbaşkanı adayının bilinen saatte giderek gelmediğini görünce, odasına çıktı.

Başgil, yoktu.

Eşyaları da yoktu.

23 Ekim gecesi, Adalet Bakanlığında parti önderlerine Gürsel'in cumhurbaşkanlığı benimsetilirken, MBK üyesi Sıtkı Ulay ve bir başkası, sanırım Fahri Özdilek, Başgil'i «adaylıktan çekilmeye bilinen yöntemlerle» boyun eğdirmişlerdi.

«Eğer» diye başlayan «adaylıktan çekilmemesi karşısında başka yöntemlerle istenilenin elde edileceğini» o günlerin deyimiyle «lisan-ı münasiple» yani «anlayacağı bir dille» Başgil'e söylemiş olmalılardı.

Başgil, o gece yarısı, hiç kimseye en yakın arkadaşı Demiray'a dahi haber vermeksizin bir otomobille apar topar İstanbul'a gitti.

Başgil'in İstanbul'a vardığı saatlerde ise 125 AP'li koridorlarda cumhurbaşkanı adaylarını arıyorlardı.

Sonra, «demokratik yöntemlerle», 27 Mayıs ihtila-

linin lideri emekli Orgeneral Cemal Gürsel, TBMM'ce cumhurbaşkanı seçildi.

125 AP'li onca baskılı ortama karşın, Cemal Gürsel'e oy vermediler.

Bütün zor koşullara karşın, 1961 parlamentosunun hiç değilse önemli bir bölümü yürekliydi. Ulusal egemenliğe saygınlıklarını her şeye karşın dile getirmesini bildikleri gibi, kökende bağlı oldukları DP'lilerin affını daha ilk günden başlayarak istediler. Özelde AP, zor koşullar içinde bile, elverdiğince bu konuları dile getirmeyi, zaman ve ortamın yumuşadığını gördükçe daha da ileri gitmeyi, affın peşini bırakmamayı sürdürdü.

Bu, geleceğe bir örnek olmalıydı, olamadı. Bugün geçmişi yadsıyanların, gelecekleri —acaba— ne denli sağlam temeller üzerine kurulabilirdi?

Başka bir yüzü daha vardı bu gelişmelerin.

İhtilallerin, müdahalelerin sivil yönetime dönüşleri güçleştirdiğini gösteriyordu, bu gelişmeler. Giderek söylenebilirdi ki, demokratik rejime müdahalelerden sonra sivil yönetime tam anlamıyla geçilmesi zorlaşıyordu. Giderek, tam anlamıyla sivil yönetime geçilmediği bile varsayılabilirdi. Hele, Türkiye'de ilk kez, 27 Mayıs'ta demokratik rejime yapılan müdahaleden sonra, —İsmet Paşanın deyimiyle— tüpünden çıkan diş macununu yeniden eski yerine yerleştirebilmek olanaksızlaşıyordu.

Bu «olanaksızlık» sürüp gitti.

Yassıada Mahkemelerinde çeşitli zamanlarda ya-

pılan sorgulamalarından birinde, Celal Bayar'ın dikkatlerden kaçan bir sözü anımsanabilir:

«Tahriklerin neticesinde hükümet değiştirilmesinin âdet haline gelmesini asla istemiyorum» demişti, Bayar.

Bu, genel bir değerlendirme değildi, belirli bir olayı, Kızılay'da gençlerin yaptıkları gösteriler sırasında İçişleri Bakanı Namık Gedik'e, «Gidiniz oraya, bizden olanlarla olmayanları ayırınız, bizden olmayanlara ateş açınız» buyruğunun, mahkemede incelenmesi sırasında söylemişti.

Belki de o sıralar, Bayar, hiç açıklamadığı, çok dost çevrelerde söylediği bir 'şeyi' anımsıyordu.

Ünlü 9 subay olayından sonra, 1957'lerde, tüm uyarılarına karşın hükümetin, bir «ihtilal girişimiyle ilgili soruşturmayı,» gereğince kovalamamasının hayıflanması içindeydi (bkz. 3. cilt).

Bayar'ın hiçbir zaman «resmen» açıklamayacağını sandığım değerli bir anısı vardı. Sokak gösterilerinin genişlediği, kışkırtmaların kol gezdiği bir dönemde, 1960 ihtilalinden kısa süre önce, eğer, Adnan Menderes, zamanın Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un «önerisini» kabul etseydi?...

Belki de, DP 27 Mayıs'a varmadan duruma egemen olabilir, bir süre sonra yeniden sivil yaşam geri gelebilir, DP geçici süre gider, ama yeniden gelirdi. Bayar, 1980'lerde bu anısının etkisindeydi belki de.

Belki de Celal Bayar, 1980 müdahalesini bütünüyle savunurken «Erdelhun'un önerisiyle» bu hareketin bir biçime bir «birleşme» içinde olduğunu görüyordu. Hiç değilse ana fikirde...

Erdelhun, geçici bir süre için «askeri müdahale» önermişti.

«Geçici olarak başbakanlığı ben alırım. Ordu'yla birlikte bu 'pisliği' temizleriz, sonra gene sivil döneme geçeriz» demişti. «Çok yüksek düzeyde» olan bu konuşmaların tanıkları bulunamazdı elbette. Fakat Bayar'ın belleğinde tüm canlılığını koruyan bir öneriydi.

Menderes, bu öneriye ilk önceleri karşı çıkmamış, yatkın görünmüştü. Ne var ki, bir süre sonra, «ulusal egemenlik görüşü ve inancı ağır basmış olmalı, öneriyi reddettiğini» bildirmişti.

Bayar, çok sonraları, yıllar sonra, Menderes'in o günkü davranışını içinden belki kınıyordu, sorulursa böyle bir savın kaynağının gösterilmesi gerektiğini söyleyecekti ama ,«pisliği» ortadan kaldırmak için girişilen benzeri harekâtı, daha başından itibaren tümüyle desteklemeyi her şeye yeğleyecekti.

TBMM açıldıktan sonra askeri güçler, hiçbir zaman siyasetin içinden çıkmadı.

1965'teki genel seçime değin, bu gücün genel siyaset üzerindeki etkisi her zaman duyuldu.

1965'ten sonra, altı yıl süren «geçici bir duraksamadan» sonra, 12 Mart 1971'de Cumhuriyetin ikinci müdahalesiyle karşılaştık.

Ve sonra... Tarihin akışı değişmedi.

İşte bu noktada, insanın aklına, kimi sorularla kimi olguların belirli bir süreç içinde neden uygulanmadığı sorusu geliyordu.

Eğer Türkiye'yi, içinde bulunduğu coğrafik nedenlerle «hep birlikte» yöneteceksek, anayasalarda adı geçen bütün «anayasal kuruluşlar» hep birlikte neden görev yapmıyorlardı, ya da anayasal kuruluşları sivil ya da asker diye bir ayrıma niçin bağlıyorduk.

Eğer, Türkiye'de zorunlu görülen zamanlarda ülkenin yararı için bunalımlardan çıkılması istenilirse, asker - sivil her kuruluş, parti ya da iktidar ayrımı gözetmeksizin niçin amaçta birleşip sonucu almıyorlardı.

Sivil dönemde yapılacak «anayasal müdahaleler» de yeterince ve gereğince «birlikte davranmak» sağlanabilirse, Türkiye'nin içine düştüğü bataktan parlamenter rejim içinde de çıkması olasılığı güçlü değil miydi?

Genel bir bakış açısıyla, aklımın ermediği şuydu: Demokratik düzenlere geçtiğimiz zaman, askeri kudretler ve odaklar yalnızca, daha çokçası neden, 'gözlemci' gibi görev sürdürüyorlardı?..

Öteden beri silahlı güçlerde yerleşen şu yargının, ayrımlı davranışlara etken olduğu —kanımca— söylenebilirdi:

Silahlı güçler oldum olası, kendilerini o dönemin siyasal iktidarının yanında gösterecek kimi nedenlerin kamuoyunda yer etmemesi konusunda titizlik gösteriyorlardı.

Kendi kamuoyları ya da geleneksel davranışları açısından, belki, bu tutumları açıklanabilirdi.

Fakat, sonuçta ülkenin yeni bir siyasal bunalıma girmesi, ya da siyasal gelişmelerin buzdolabına konulmasına değin uzanacak gelişmeler ortaya çıkıyordu.

Nitekim, —çok değişik nedenlerin ışığında yapılan— 1980 harekâtından sonra, Batılı otoriteler, Türkiye'nin sorumlu kişilerine sürekli olarak, «anarşi ve terörde kısa zamanda başarılı olan bu ülke, acaba aynı sonucu daha önceki yıllarda alamaz mıydı» biçiminde sorular yöneltmişlerdi.

Bu soruları, 1980 öncesinin siyasal kargaşa ortamını olduğu gibi anlatarak yanıtlamaya çalıştığımız

zaman, Batılı kafasında kıvrılan soruları, son günlere değin yanıtlamış değildik.

Türkiye'nin siyasal sürecine bu gözle bakıldığı zaman, bundan sonraki dönemlerde, sivil - asker ayrımı yapılmaksızın, ülkenin bütünlüğüne aynı sorumluluk ve kader bağıyla bağlanarak çözüm arayacak olursak, geleceğimizde de görülmesi olası sayılan «demokrasiye ara verilmesi» gibi olağanüstü dönemlerden kaçınmanın yolunu bulacağımızı söyleyebiliriz.

2

«DEMOKRASİ TEHLİKEDE»

Tarihin akışını değiştirmek çok zordu.

1960'la 1961'den sonra, geçici duraksamaları da içine alacak bir çizgi doğrultusunda, Ordu'nun Türkiye'nin genel siyasasındaki yeri her zaman duyumsanacaktı.

Hele, cunta «müdahalelerinin» etkenliğinin söz konusu olduğu 1961'den sonraki dönemde, parlamentonun birleşimini daha ilk gününden beğenmeyen «albaylar cuntası»nın, yeni bir girişimde bulunmayacağını beklemek olanaksızdı.

Türk Silahlı Kuvvetler Birliğinin, TBMM'nin açılmamasına dayalı kararı, politik kimi manevralarla söndürüldükten sonra, külün altında yatan ateşin ne zaman çevreyi yakacak ölçüde büyüyeceği —tarih ve gün olarak— bilinemezdi. Bilinemezdi ama, kaçınılmazdı da.

Sivil yönetime, parlamentoya karşı alaylı konuşmaların Ankara sokaklarında duyulduğu bir ortamdan nasıl sıyrılacaktık; işte, bu bilinmiyordu. Türk Silahlı Kuvvetler Birliği dağılmış görünse bile, Albay Aydemir'le, beraberindekilerin amaçlarında bir değişim olmadığını biliyorduk.

Aydemir'ciler, ne demokrasi, ne parlamento, ne de siviller yönetimi, hiçbirini istemiyorlardı.

Apartman dairelerinin hiçbirinde tek ışık yanmıyordu.

Atatürk Bulvarı üzerinde, Kızılay Alanına bakan büronun penceresinden dışarıyı gözlüyordum,

Evet, tek ışık yanmıyordu. Perdeler indirilmişti karşı sıradaki evlerde. Perdelerin arkasında kıpırdanan gölgeler bulvarı gözlüyordu.

Birkaç tank, Kızılay Alanında taretlerini kaldırmış, sağa sola uzanan yollara çevrilmişti.

Subaylar gidip geliyordu. Hepsi manevra giysileriyle askerlerinin başında idiler.

Harp Okulunu kente bağlayan uzun asfalt yolun başında iki tank karşılıklı duruyordu. İçeriye kimseyi sokmuyorlardı. Başlarında bir iki tank subayı vardı. Yaklaşıp sordum: «Ne oluyor acaba yüzbaşım?»

Gülümsedi:

«Olanları hep birlikte göreceğiz, şimdi iş, Çankaya'da,» diye yanıtladı.

Çankaya'da Gürsel'in başkanlığında Başbakan İnönü ile hükümet üyelerinin büyük bölümü toplantıdaydılar.

Siyasal tarihe «Aydemir isyan olayı» diye geçen 22 Şubat hareketinin ilk saatleriydi. Bir haftaya yakın süredir Ordu'da «anormal» dalgalanmalar olduğu yaygındı. 'Albaylar Cuntası'nın önderi olarak bilinen Albay Talat Aydemir, Harp Okulu komutanıydı.

Bir süre önce okula Başbakan İsmet İnönü gitmiş, şeref kıtası tarafından karşılanmıştı. Şeref kıtasındaki Malatyalı bir genç harbiyeli, İsmet Paşa tam önlerinden geçerken bayılıp yere düşmüştü. O zamanlar, bu heyecanın hangi nedenden kaynaklandığını pek anlayamamıştık. Oysa, Aydemir'i çok sevdikleri anlaşılan

öğrenciler, yakında başlayacak «yeni ihtilal hareketi» nin heyecanını çekiyorlardı, herhalde...

İsmet Paşanın bu ziyareti, okulu denetlemekten çok, Talat Aydemir'in adı çevresinde yaygınlaşan geniş söylentilere «ciddi bir teşhis» koymaktı. Aydemir, İsmet Paşanın öğrencilerle konuşup ilinti kurmasını özenle önlemiş, ancak subaylarla birlikte yemek yemelerini sağlamıştı.

İsmet Paşa, okul komutanına yaman bir «teşhis» koyarak okuldan ayrılıyordu. Hele hele, bir bakıma öğrencilerden soyutlanmaya çalışılmış olmasına fena halde içerlemişti.

Radyoevi tutulmuştu.

Çankaya'daki toplantı sürüp giderken, biz, hemen her kesimi çevrilen kentin köşe başlarında «yeni ihtilalcilerle» ilişki kuruyor, olan biten üzerinde bilgi sağlamaya çalışıyorduk.

Akşamüzeri Harp Okulundan kente akan kıtalar, hemen her yöreye egemendiler.

Kent, Çankaya Köşkü dışında baştan sona Aydemir'in buyruğundaydı. Artık, son kalenin «fethedilmesi» kalmıştı, eğer Çankaya da, diledikleri gibi, «yeni ihtilale boyun eğerse», sorun kalmayacaktı. Aydemir, yaşamının en güçlü dakikalarını yaşıyordu.

Kızılay'da tankların resimlerini çekerken bir subaya sordum:

«Çankaya'dan yeni haber var mı?»

Önemsemezcesine omuzlarını silkti:

«Yok, yok olmasına ama, ne olacak ki?.. Aydemir, egemen» dedi.

Doğrulamaktan başka çaresi olmayan insanlar ne yapabilirse, onu yaptım.

Henüz bilgi alamamıştık, birkaç saat sonra öğrenecektik:

Aydemir güçleri, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın evini kuşatıp içeri girmişlerdi. Sunay, gizlenmişti. İkinci Başkan Memduh Tağmaç ise, ateş altında zorlukla Genelkurmay binasına kendini zor atmıştı.

Köşkte ise, ne yapılabileceği üzerinde görüşmeler sürüyordu.

Aydemir'e, çok yakın «ideal» arkadaşı Fethi Gürcan sordu:

«Ne yapacağız bunları?»

Ne yapılacağı sorulan kişiler, Çankaya'dakilerdi.

Aydemir, yaşamının önemli anında büyük hatasını yaptı:

«Bırakın, gitsinler...» dedi.

Fethi Gürcan karşı çıktı, hepsini yakalamak, hiç değilse, Çankaya Köşkünden çıkmalarını önlemek gerekiyordu. Oysa, Aydemir, o sırada egemen biri olarak o denli mağrurdu ki, «bırakın, gitsinler, ne yapabilirler ki?!» diyordu.

Bırakılması istenilenlerin başında İsmet Paşa vardı.

Aydemir'in en büyük hatası da İsmet Paşanın gücünü, «buyruk vererek insanları yönetmede»ki gücünü umursamamasıydı.

İsmet Paşa, toplantı dağılıp herhangi bir engelleme ile karşılaşmadıklarını Çankaya Köşkü kapısında görünce, içinden:

«Şimdi kaybettiler» dedi.

Başbakanlığa gidemiyordu. Doğruca eski Halkevi, Opera binaları arasında sıkışan Hava Kuvvetleri Komutanlığı binasına gitti. Hemen herkes oradaydı. Parti önderleri de gelmişlerdi.

İsmet Paşanın şansı, üst komuta kurulunun Aydemir'e karşı kesin durum almasındaydı.

Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in uçakla havada gezindiği, Ankara - Eskişehir arasında gidip geldiği, jetleri kaldırmak için, sabahın erken saatlerini beklediği söyleniyordu.

«Hükümete bağlı kuvvetler» dedi telefondaki ses.

Tıpkı, Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi, aman Yarabbi, «hükümete bağlı kuvvetler ile asiler» deyimlerini kullanıyorduk.

Sürekli ilişki kurabildiğimiz Hava Kuvvetleri Komutanlığındaki tanıdık subaylardan bilgi alıyorduk.

«Hükümete bağlı kuvvetler» dedi telefondaki ses. «Hava Kuvvetlerinin dışındaki Kara Kuvvetlerinden birlikler de kente doğru gelmeye başladı.»

Ekledi: «Sabahın ilk saatlerinde, eğer Talat teslim olmazsa, havadan, karadan Harp Okulunu vuracağız,»

Hava Kuvvetleri binasında coşkulu Osman Bölükbaşı, doğasına uygun bir davranışla, «Paşam» diyordu. «Paşam, gidelim Millet Meclisine, ön sıralara oturalım, gelip orada teslim alsınlar...»

Oysa, İsmet Paşa kan dökülmeksizin Aydemir'i teslim almayı yeğliyordu. Teslim olmaya hiç niyeti yoktu.

Sakindi. Askeri açıdan Aydemir'e oranla hangi güçleri ne oranda elinde tuttuğunu öğreniyordu. Bir yandan da Harp Okuluna haber salınıyordu. Hükümet, teslim olmayacak, Aydemir'e devleti teslim etmeyecekti.

Eğer, Aydemir, sabahın ilk saatlerinde kan dökülmeksizin teslim olursa, «bir keze özgü hakkında hiçbir yasal girişim yapılmamasını sağlamak» için elinden geleni esirgemeyecekti,

Talat'la hükümet arasındaki dolaylı görüşmeleri YTP önderi Ekrem Alican yürütüyordu. Aile bağıntılarına bakılırsa, her ikisi de çerkez kökenliydiler. Giderek bir hısımlık da vardı aralarında.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise, rejimin kaderinin söz konusu olduğu saatlerde Mürtet hava üssüne doğru yola çıkmıştı. Mürtet, bir NATO üssüydü, uluslararası değeri nedeniyle —eğer— başkaldıranlar duruma egemen olursa, Batılı devletlerin «himayesinde» olacaktı.

Ne var ki, talihsizlik yolda yetişti. Otomobilinin lastiği patladı.

Fakat, sabahla birlikte kent içinde tek bir silah bile patlamadı.

Pazarlık sürüyordu.

Aydemir güçlerinin, çepeçevre sarıldığını öğreniyorduk. Erken saatlerle birlikte jetler de uçmaya başlamıştı. Büroya, uzaklardan kimi patlamalar yansıyordu. Bu patlama, ilk önceleri Harp Okulunun bomba-

landığı biçiminde yansıdı. Ancak kısa sürede öğrendik: Bu, bir bombardıman değildi. Jetler, ses duvarını aşarak, çok alçaktan Harp Okulunun üzerinde «uyarı» uçuşları yapıyordu. Kentte kimi binaların camları ses duvarının aşılması nedeniyle kırılmıştı.

Kızılay Alanını çevreleyen evlere bakıyordum.

Bir bakıma soluk almıyorlardı. Perdeler inik, tek birey başı görünmüyordu.

Uzaktan kimi patlama sesleri yansıyordu.

Tanklar alandaki yerlerindeydiler.

Gazetenin Genel Yönetmeni Necati Zincirkıran'a, gece yarısına doğru:

«Öteki gazete büroları, olay üzerinde 'tek bir metin yapalım, hepimiz bu metni verelim' diyorlar, ne dersin?» diye sordum.

Kükredi:

«Olur mu öyle şey, ama bak bakalım nasıl bir metinmiş...» dedi.

Sonra, Milliyet ve Cumhuriyet'te hazırlanan bir haber metni geldi:

«... Dün gece Ankara'da kimi olağanüstü önlemler gözlenmiştir...» diye başlıyordu.

«Şimdi ben sana başlarım,» dedi Necati kızgınlıkla, telefonda.

«Olur mu böyle şey! Derhal, orada ne oluyor, ne bitiyorsa yazacaksınız, elinizde ne bilgi varsa habere koyup teleksle geçeceksiniz,» diye buyruk verdi.

Çektiğimiz resimleri —o tarihlerde hiçbir gazetede olmayan— telefoto ile İstanbul'a aktardık.

Teleks birden sustu. Haberi geçemiyorduk. 22 Şubat olayını bütün ayrıntılarıyla vermiştik haberde.

«Haberi aldın mı?» dedim.

«Aldım» dedi, gülerek Necati.

«Amma da iş ha!» dedim.

«Öyle, bırak şimdi de işi bitireyim, daha gazete basıp Ankara'ya göndereceğiz oğlum.»

Necati ile gülüşmemizin, «bir olayı» alaylı dille biribirimize aktarmamızın, nedeni vardı.

«İhtilalciler» diyelim, telekslere el koymuşlardı, telefon görüşmelerini kısıtlamamış, devreden çıkarmamışlardı. Bir ara telefonlar da susmuştu.

Ben, Hürriyet'in Bursa muhabirini aradım. Haberi ona yazdırdım, o da İstanbul'a geçti.

«İsyancılar» teleksleri kapamışlar, İstanbul - Ankara arası telefon bağlantısını kesmişlerdi ama, Ankara ile başka kentlerin telefon görüşmelerini susturmak akıllarına gelmemişti.

Kızılay Alanındaki tanklar teker teker çekilmeye başladı.

Gün ağarmıştı, sabahın 8'i ya da 9'uydu sanırım.

Yorgunduk, ama olay o denli büyüktü ki hiçbirimiz uyumayı, dinlenmeyi aklımıza getirmiyorduk.

Arada sırada Harp Okulu yönünden patlamalar duyuluyordu.

Hürriyet'i, Ankara'ya getiren kamyonlar, akıl almaz bir hızla gelirlerdi.

İsyan hareketinin «bir anlaşmaya dönüştüğü» yo-

lunda ilk haberleri alınken, Hürriyet, Ankara'da satışa çıkıyordu.

Necati, sonu nereye varacağı kestirilmeyen saatlerde, gece yarısı, gazeteye şu başlığı koymuştu:

«... Demokrasi tehlikede!..»

Verdiğimiz haber bütünüyle girmişti. Telefoto gönderdiğimiz resimlerse, gazetenin birinci sayfasını süslüyordu.

Necati, doğrusu, tek başına çok önemli bir sorumluluğu sırtlamış, gazeteyi hem bağlayan, hem de —sonradan gelişen olayların ışığında— yücelten bir büyük başlıkla kamuoyuna seslenmişti.

Kemal Şener ile Nevzat Ünlü koşarak yanıma geldiler:

«İş, bitti. Teslim oldular...» dediler. Sevinçliydiler.

Her ikisinin de Hava Kuvvetlerinde görevli olan «kaynakları,» Aydemir'in teslim olmayı kabul ettiğini bildirmişlerdi. Daha bir iki saat öncesine değin, Hava Kuvvetlerinden bize yapılan öneriler kulaklarımdaydı.

Su, gazoz şişelerine benzin ve fitil koyup, eğer Aydemir teslim olmazsa, bunları yoldan geçecek tankların üzerine atmamızı salık vermişlerdi.

Perdeleri sıkı sıkıya kapamamız, çevre evlere de bu iki öneriyi iletmemiz istenilmişti. Oysa, biz, gazeteciydik. Fakat, demokratik rejim yanlısı gazetecilerdik. Bir iç savaş anlamını taşıyan bu düzenleme önerilerinden de kurtulduğumuz için mutluyduk.

«Bugün uyumak yok,» dedim arkadaşlara, «Haydii, yollara...»

O, uyudu.

İsmet Paşa, Hava Kuvvetlerinde çalışırken bir ara basit bir yatağa uzanıp, sanki hiçbir sorun yokmuşçasına uyumuştu.

Her türlüsünden resim akıyordu büroya. Harp Okulu öğrencilerinin Radyoevinden ayrılışları, Kızılay Alanına gelen bir büyük otobüsten inen kimi subayların ellerinde megafonlarla «teslim olunuz arkadaşlar, kan dökmeyelim, Aydemir de silahı bıraktı,» diye çevreye seslenişleri...

Saklı oldukları apartman kapılarından ellerinde silahlarıyla çıkan Harp Okulu öğrencilerinden kimilerinin ağlayışlarını, yüzlerini elleriyle kapayarak silahlarını otobüslerin yanında duran subaylara vermelerini gösteren fotoğraflar...

Ne var ki, nerede «teslim» olduğunu bilemediğimiz Aydemir'in, bu anını saptayan resim yoktu elimizde.

Bir amatör kurtardı bizi.

Aydemir'in, bir yol ağzında teslim oluşunu saptayan filmi getirdi. Olay, açık seçik görülmüyordu filmde. Ama, anlamlı çizgileri içeriyordu.

Bu resmi de telefoto ile verdik.

Rejim, kılpayı kurtulmuştu. Kurtaran güçlerin başında, kişiliğiyle önderlik yapan İsmet Paşanın bulunduğu yadsınamazdı.

Sonradan, birkaç saat sonra öğrendik: İsmet Paşa, tek koşul öne sürmüştü. Kan dökülmesine yol açacak girişimlerde bulunmazlarsa, Aydemir ile arkadaşlarını derhal emekliye ayıracak, ancak, haklarında dava açılmasını önleyecekti.

Aydemir ise, «pazarlığın» başlarında, silahı indirebileceklerini, fakat diledikleri yere atanmaları koşulunun da benimsenmesini istemişti.

İsmet Paşa, bütün bu isteklerin geçersiz olduğunda direndi.

Aydemir, çevrildiğini, Ordu'nun hemen bütün güçlerinin karşısında yer aldığını gördüğü zaman, İsmet Paşanın koşulunu benimsediğini bildirdi.

Yaşamı boyunca, ülkenin her çeşit eğilimini, her kesimini temsil eden insanlardan, bu denli büyük alkış toplamadı.

İsmet Paşayı, Aydemir'in teslim olduğu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün üyeleri alkışlıyordu.

Kürsüdeki yaşlı adam, olayı anlatıyor, «maceracılar»ın sonunu vurguluyor, hangi koşullarda sonuca vardıklarını söylüyordu.

Talat Aydemir, İsmet Paşanın deyimiyle, «bir kez için» affedildi.

Bu demekti ki, «ikinci bir davranış, bir isyan girişimi»nde bulunurlarsa, beklenen sonuç neyse, o olacaktı.

Talat Aydemir, bu uyarıyı ya da kararlılığı anlamadı.

İçten içe yanıyordu.

Ordu ile ilişkisi kesilmişti.

Aydemir, geziyor, basın merkezlerini ziyaret ediyordu.

«Orta boylu, topluca, kırlaşmış saçları ortadan ay-

rılmış, temiz giyimli bir adamdı,» diye anlattı bana Zincirkıran.

22 Şubattan sonra «ideallerini» anlatmak için İstanbul basınını ziyaret eden Aydemir, ilk bakışta Zincirkıran'ın üstünde bu izlenimleri bırakmıştı.

Destek arıyordu.

Necati'ye,

«22 Şubat günü attığınız 'demokrasi tehlikede', diye, işte o başlık var ya...» dedi Aydemir.

«Evet?..»

«'Demokrasi tehlikede' başlığı bizi çok sarstı, bizim sonradan gelecek eylemlerimizi...» dedi emekli albay.

Elbette, Hürriyet, devlete karşı isyan edecek güçlere destek olamazdı. Çalışanları kadar, gazetenin sahipleri de demokratik düzen yanlısı idiler.

Fakat, Aydemir'e yanlı çıkan kalemler de yok değildi Babıâli'de.

Demokrasi savaşımlarında güçlü kalemiyle her dönemde bir «ses» olan Falih Rıfkı Atay, bir yazısında «Aydemir'in gözlerinde, Mustafa Kemal'in pırıltılarını gördüm,» biçiminde yazabiliyordu.

Oysa ben, Aydemir'de, Mustafa Kemal pırıltılarına pek rastlamıyordum. Evinde yaptığı bir basın toplantısında izlediğim Albay, sıradan bir insan örneği sessiz, sakin kişiliği olan bir emekli izlenimi vermişti, bana.

Aydemir'i sonuna değin izleyenlerden Prof. Perihan Çambel'e, bir gün sormuştum:

«Ne buluyorsunuz Aydemir'de de peşinden ayrılmıyorsunuz?»

Yüzüme hayretle baktı. Nasıl oluyor da gerçeği algılayamadığımı sorar gibiydi. Yanıtladı:

«Müthiş bir insandır. Her sabah erken kalkar, mutlaka tıraş olur, ayakkabıları her zaman boyalıdır, pantolonu her gün ütülü...»

Bu yanıttan sonra, Aydemir'de «neler» bulduklarını kimseye sormadım.

3

SİVİL CUNTALAR

Cunta hareketlerinin bir başka alana, sivil kesime de yansıması doğaldı.

Her cuntanın askeri düzeydeki eğilimlere, fikirlere, planlamalara uygun düşecek bir «sivil kadro» araması ya da böyle bir kadroyla işbirliği yaparak kuracağı yönetime ortak etmesi de doğaldı.

Evrenin her köşesinde cuntaların, doğal koşuluydu bu.

Aydemir olayının ardından, CHP içinde bunalım patlak verdi.

İsmet Paşa, kimi «maceracılar» ile işbirliği yaptıkları savıyla, CHP'nin gelmiş geçmişinde dönem dönem önemli görevler almış kimi kişileri suçluyordu.

1947 - 55 yılları arasında yanından ayırmadığı Nihat Erim'in, 1950'den sonra parti çalışmalarında çok güvendiği Turgut Göle'nin, 1950'de muhalefete düştükten sonra Genel Sekreterlik görevinde başarılı olan Kasım Gülek'i ve de bakanlık görevleri verdiği Avni Doğan'ın, «maceracı» gruplarla ilişki kurduklarını söylüyordu.

O sırada toplanan Kurultayda öne sürülen bu savlar, büyük gürültüler yarattı.

Hadi diyelim ki, Nihat Erim'e karşı olumsuz duy-

gularında bir geçerlilik payı olabilirdi. 1954 seçimlerinden sonra çıkardığı gazetenin ağır para cezalarına çarptırılmasından sonra, Nihat Erim'in Adnan Menderes'e yaklaşmasını, bu yaklaşmada İsmet Paşayı da araç gibi kullandığına dayalı yargılarından sonra, bu «eski dostunu» yanında görmek istememişti. Küsmüştü, eliyle itmişti.

1960 ihtilaline değin, Nihat Erim de «kaderin» çizdiği yolda yaşamını sürdürmüştü. Menderes'in Kıbrıs danışmanlığına kadar yükselmişti.

1960 ihtilalinden sonra, birden CHP'li olduğunu anımsayan Nihat Erim, 1961 seçimlerinde Kocaeli'nden adaylığını koymuş, önseçimleri kazanıp listeye girmişti. İşte bu olay, İsmet Paşanın Erim'e duyduğu olumsuz duyguları kabartmış, partinin merkez kadrosunda tüm hukuk adamlarını yanına çağırarak:

«Bu adamın —Erim'in— adaylığını sildirmenin yolunu bulunuz,» demişti.

Hukuk ve parti tüzüğü açısından Erim'in adaylığına karşı herhangi bir şey yapılamayacağını duyduğu zaman, «Ya bulun, ya da ben İzmit'e gider, bu adamın, bu hainin adını listeden silerim...» diye haykırmıştı.

Erim'in ne adı silinmiş, ne de CHP Kocaeli milletvekili olarak Millet Meclisine gelmesi önlenebilmişti.

Ama, İsmet Paşa —halk diline değin düşen o kindar doğasıyla— Erim'i nerede görse, görmezlikten gelmiş, başını çevirmişti.

Peki ama, yanından yıllar yılı bir saat ayırmak istemediği, o «fedakâr, vefakâr partili» Turgut Göle'ye karşı neden böyle davranıyordu?..

Deneyimlerin insanı olduğu için, her parti meclisinde bulunmasını istediği, danışmanlığını yaptırdığı, kabinelerine aldığı eski vali Avni Doğan'dan ne istiyordu?...

Hele, partiye yeni bir ruh getirdiği kuşkusuz olan —beğenilsin ya da beğenilmesin— Kasım Gülek'e karşı bu amansız davranışa neden girişiyordu?...

Suçlama ağırdı: Cuntalarla işbirliği yapmak!

O yıllarda İsmet Paşa partiye o denli egemendi ki, söyledikleri bir Tanrı buyruğu gibi kabul edilirdi. Dört kişi ivedi olarak Haysiyet Divanına verildi. Parti Haysiyet Divanı, her birini partiden belirli süreler uzaklaştırdı.

Fakat bu dört adın, cuntalarla gerçekten işbirliği yapıp yapmadıkları kesinlikle açığa kavuşmadı. Söylenen şuydu:

İsmet Paşa bu, bir bildiği var ki, söylüyor.

İsmet Paşa söylüyorsa, demek ki, doğruydu. Konu tartışmaya açılamazdı.

Öteki üçünü bilemem, yalnız Avni Doğan'ın cuntasal kimi toplantılara katıldığı, Aydemir'in «ikinci olayından» sonra, mahkemelerde açıklandı,

Meclis koridorunda İsmet Paşayla burun buruna geldim birden.

Yanındakine, «Bana, derhal Nihat Erim Beyi bulun,» diye buyruk veriyordu.

Şaşakaldım.

İsmet Paşa, Nihat Erim'i çağırsın?!... Olacak şey değildi.

Bekledim, İsmet Paşaya koşarak gelen Nihat Erim'

in elini sıkan Paşa, Erim'in koluna girdi, çıktılar gittiler.

Bir kez daha şaşakaldım. Oracıkta durdum öyle. Eyyy politika, eyyy siyaset ilminin anlaşılmaz yönleri!

Olay şuydu:

1964 yılında Meclis tatile girdikten sonra, AP muhalefeti bir önergeyle Millet Meclisini Kıbrıs sorununu görüşmek üzere toplantıya çağırdı. Yeri geldiğinde Türk siyasal tarihinde önemli bir yeri olan bu toplantıya ilişkin izlenimleri toplayacağız. Oturumda Nihat Erim'in konuşması dikkati çekmişti.

Erim'in, Sadettin Bilgiç tarafından okunan AP'nin muhalefet yazısına notlar verdiği kulislerde söylenirken, «yeni biçim» CHP'li kürsüye çıkmış, birden:

«Bakınız» demişti. «Kıbrıs sorununu çözecek birisi varsa, o da İsmet Paşadan başka biri değildir.»

İşaret parmağıyla da İsmet Paşayı göstermişti.

Bu cümle, bu konuşma CHP önderini milletvekili adaylığından etmeye yönelen duygulardan birden arındırmış, İsmet Paşa, Erim'in koluna girerek, Meclisten ayrılmıştı.

Evine götürüp, birlikte yemek yediği de ertesi günü kulislere yayılmıştı.

Yayılan bir başka şey, esasen 27 Mayıs ihtilali ile kucak kucağa olan CHP'de, böylesine davranışların öteden beri sürüp gittiğiydi.

Sivil kesimdeki cuntalara ilişkin sorun günün temel sorunu olmayı sürdürürken, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, komutanlık bünyesinden 11 subayı askerlikten ayırıyordu.

Suçları, siyasete bulaşmaktı. Oysa, bu on bir kişiyi biz tanıyorduk. 22 Şubat gecesinin sabahı, rejimi kurtaran bir kadro olarak Hava Kuvvetleri Komutan-

lığı önünde İsmet Paşayla anı fotoğrafı çektirenlerin arasındaydılar.

İrfan Tansel bir de demeç vermişti.

«... Bunlar...» diye başlayarak 11 subayı suçlamıştı. «Bunlardan birkaçı, Mucip Ataklı'dan emir alırlar. Askerliklerini kaybetmişlerdir. Hava Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetler için tehlikeli olmaya başlamışlardır. Kendilerini bu yüzden istemiyorum ve istifalarını ben istedim. Küçük rütbeli subayların hükümet işine karıştığı nerede görülmüştür. Onların, bu işlere müdahale hakkı yoktur. Orduda disiplin vardır...»

Ataklı ise, 27 Mayıs ihtilalinin önemli adlarından biriydi.

Demek ki, Ordu'da hâlâ cuntasal girişimler, oluşumlar sürüp gidiyordu.

İsmet Paşanın dört CHP'liye karşı girişiminden sonra patlayan bu yeni olay, Türkiye'nin dengesizlikler üzerine oturmuş siyasal yapısını kökünden sarsar hale geldi.

Ancak, şurasını açıkyüreklilikle söylemek gerekir ki, o zamanlar her açıdan övgüye değer bir Millet Meclisi vardı. Bu Mecliste Türkiye'nin önemli tüm sorunları bir bahaneyle ele alınıp, uzun uzadıya tartışılabilirdi.

Nitekim, Millet Partisi bu iki konuyu Millet Meclisine getirdi.

Özelde Hava Kuvvetlerindeki olayı gösteriyor, ama «meşru nizamı bertaraf etmeye matuf,» davranışlar hakkında soruşturma açılmasını istiyordu.

Uzun tartışmalar arasında İsmet Paşa kürsüdeydi. 11 subay hakkında «askerlik kurallarına uymayan hareketleri dolayısıyla Ordu içinde bir işlem yapıldığı herkesin bildiği bir olaydır,» diyordu.

Paşa, «disiplini yerinde ve kuralları muntazam işleyen bir orduda bazı olaylar olabilir,» diyordu.

«Bu subaylar» diyordu, «22 Şubat olaylarını yapmış olan maceracılara karşı demokratik düzenin savunulmasında önemli görevlerde bulunmuşlardır.»

«Biz milletle ordu ilişkilerini sağlam zemin üzerinde yürütmeye çalışıyoruz.»

Sonunda:

«... Ordumuz içinde bir fesat hareketi, anayasa düzenine karşı bir heves yoktur. Aksine ordu bunları, bir anda ezmeye muktedir ve hükümetin yanındadır...» diye konuşmasını bağlıyordu, İsmet Paşa.

İsmet Paşanın «Ordunun içinde bir fesat hareketi»nin ya da hevesin olmadığını söylemesinin üzerinden beş ay kadar zaman geçti. 21 Mayısta Aydemir ve arkadaşları, kimi birlikleri peşlerine takarak ikinci kez ayaklandılar.

Bu, bir isyan bile değildi. İlkel bir karşı çıkış, kaderin kısırdöngüsü içinde bir çırpınış idi. Aydemir, elindeki güçlü kozu 22 Şubat sabahı yitirdiğinin pek farkında değildi. Yalnızca Ordu içinde değil, halkın bilincinde de değerini yitirmişti. O, bir dikta rejiminin peşindeydi. Oysa, Türk halkı bir diktaya heves duysaydı, Aydemir'den daha güçlü kişilerin peşine takılıp gitmez miydi?

O tarihte, Orduevinin karşısında bugünkü Belediye Pasajının olduğu yerde bir park vardı. Aydemir kimi zaman bu parka gelir, arkadaşlarıyla otururdu.

Bir çay bahçesi de var mıydı bu parkın içinde, şimdi, anımsamıyorum.

Orada, ülke sorunlarını gazetecilerle tartışırdı.

21 Mayıs olayının önceki saatleri gene bu parka gelmiş, gazetecilerden kimilerine «bu gece, 'bir şeyler' olacağını» söyleyip gitmişti.

Bir ihtilal girişiminin bu denli açıkça ilan edicisi olmak, gücüne ve kudretine bu denli güven göstermek için ancak Aydemir olmak gerekirdi.

O gece, 22 Şubatın becerili öğrencileriyle Aydemir'in arkadaşları tanklarla, toplarla, silahlarla gene kentin içine daldılar.

Radyoevini ele geçirdiler.

Radyoevindeki Program Müdürlüğünün telefonunu aradım.

Bir ses, «alo» dedi.

«Kiminle konuşuyorum?»

Net bir ses, «Harbiyeli» dedi, kapadı.

Radyoevi ele geçirilmişti. Talihsiz spiker, askerlikten emekli Ekrem İrge de mikrofona çıkmış, Talat Aydemir'in bildirilerini okuyordu.

Daha radyodan Aydemir'in bildirileri okunmazdan önce, Pembe Köşke telefon edip Metin Toker'i telefona çağırdım.

«Kızılay'da gene tanklar dizildi» dedim Toker'e.

«Daha neler var?» diye sorarken, İsmet Paşanın sesi mikrofona yansıdı:

«Kim o?» diyordu.

Metin, «Cüneyt, Paşam. Kızılay'a gene tankların dizildiğini bildiriyor,» diye bilgi verdi, İsmet Paşaya.

Şen şakrak bir kahkaha, İsmet Paşanın ünlü gülmesi kulağıma yansıdı ve ardından bir cümle:

«Ben şimdi gösteririm o maskaralara...» dedi.

Zincirkıran'a telefon edip, «bu iş çabuk yatar» dedim, İsmet Paşa olayını anlattıktan sonra.

Çünkü, İsmet Paşa son derece rahattı bu kez. Telaşa kapılmadığı sözlerinden anlaşılıyordu ve Ordunun yüksek komutasıyla, giderek tümüyle demokratik rejimin yaşatılması konusunda anlaştığı ortaya çıkıyordu.

İsmet Paşa, o «maskaraları» birkaç saat içinde derleyip topladı.

Kızılay ve çevresinde giyinmiş subaylar, ellerinde küçük radyolarla kapılarda bekleşiyorlardı. Aydemir'in çağrısına karşın görevlerine giden yoktu. Sonra radyodan bir ses duyuldu: «Talat, üç buçuk adamı» diyordu. İşte o zaman sihir dağıldı, Aydemir tükendi, tutuklandı.

Bu kez, Aydemir ve arkadaşları mahkemeye gittiler.

Aydemir'in asılması olayı, İsmet Paşa Avrupa gezisinden dönene değin sonuçlanamadı.

İdam kararı onaylanmıştı. Öteki arkadaşı hakkında idam kararı uygulanmıştı. Ama, Aydemir'in asılması gecikiyordu.

Genelkurmay Başkanı Sunay, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural, hiçbiri infazın yapılmasını buyuramıyorlardı. Giderek Aydemir'in Ordu içinde kalan «yandaşlarının bir davranışından kuşku duyarak,» infazı erteledikleri anlaşılıyordu.

İsmet Paşa, dış geziden döndü. Yeşilköy havaalanında, «Aydemir'i asıp asmayacaklarını» sordular.

«Asın!» dedi.

Ertesi sabah astılar.

Kimi insanların olaylar önündeki durumları da böylece ortaya çıkıyordu.

İsmet Paşa, bir karar ve yasa adamıydı. Ötekiler gibi kararı, kimi zaman duraksayarak kararsızlığa dönüştürecek yapıda değildi.

Yazgıya bakın: Aydemir, Menderes'in asılması için etken olan gruplardan birinin içindeydi. Ve aradan birkaç yıl geçtikten sonra, yaşamını bir sehpada noktalıyordu.

4

BİR DIŞİŞLERİ BAKANININ ÖYKÜSÜ

22 Şubat isyanının sivil kesime yansıması, bir bakanın «gelmemek üzere» çekip gitmesiyle ilgiliydi.

Dışişleri konutuna çağrılıydık.

Bakan Selim Sarper, anımsamadığım bir nedenle gazetecileri konutta bir kokteyl partiye çağırmıştı.

Bulunduğumuz dikdörtgen salondan —bir ara— giriş holüne göz attım. Kokteyl partiye gelmeyen Metin Toker, içeri girdi. Bulunduğumuz salonun yanındaki bir odaya buyur edildi. Sarper'e baktım, Dışişleri Bakanı da konuklarından ayrılarak Toker'in bulunduğu odaya gitti.

Bekledim.

Hızla gelişen ne vardı acaba?... Bir dış sorun mu? Sarper'de böyle bir iz yoktu. Kişisel bir sorun mu?... Toker, kişisel sorunları bakanlarla çözecek gazeteci değildi. Eee, öyleyse?..

Kısa süre sonra Toker çıktı, gitti.

Sarper, yanımıza döndü. Koştum, kapının önünde Toker'i yakaladım, «Ne oluyor?» diye sordum. Yanıtlamadı. «Sonra görüşürüz» dedi, otomobiline bindi. Üç yüz metre aşağılarda İnönü'nün Pembe Köşkü vardı.

Kokteyl partiden ayrıldım, büroya geldim. Metin'i aradım.

«Bir şey yok, diyorsun. Acele bir konuşma yapmak için geliyorsun, bir şeyler dönüyor, sonra söylemiyorsun,» diye sızlandım.

Metin güldü. «Yarın Dışişleri Bakanlığına göz kulak ol,» dedi.

Daha da kuşkulandım. «Dışişleri Bakanlığına göz kulak olmak!»

«Yoksa, Sarper amcamız istifa mı ediyorlar?» diye sordum, aklıma gelen tek olasılık buydu.

Metin, kesinkes yanıtladı:

«Evet!...»

«Peki ama, neden?»

«Benden bu kadar!.., yarın görüşürüz,» deyip telefonu kapadı.

Metin gibi bir gazeteciden, yalan yanlış haber çıkmazdı.

Selim Sarper'in, Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa edeceğini bildiren bir haber yazıp, Hürriyet'e geçtim. Gazete, haberi büyük bir başlıkla verdi.

Ama, içim içime sığmıyordu o sabah. Ya istifa etmezse?.. İşte, bu kuşku içimi kemiriyordu. Fakat, kuşkular dağıldı. Öğleye doğru Sarper'in makamındaki özel eşyalarını toplayarak gittiğini, birlikte çalıştığı arkadaşlarına veda ettiğini öğrendik.

Dışişlerinde, Sarper'den sonra, Feridun Cemal Erkin dönemi açılıyordu.

İsmet Paşanın, Selim Sarper'i sevip beğendiğini biliyorduk. İhtilal yönetimi, 27 Mayıs günü bir hükümet kurarken, Bakanlık Genel Sekreterliği görevini yapan Sarper'i bir ciple evinden getirtmiş, oldukça telaşlanan Sarper, kendini, bir anda Dışişleri Bakanlığı koltuğunda bulmuştu. Birleşmiş Milletler Baş Delegeliği görevi-

ni yıllarca başarıyla yürüttüğünden kimsenin kuşkusu yoktu.

İsmet Paşa gibi bir önderin, çok önemli bir hatası olmadıkça bir bakanını istifaya zorlaması olanaksızdı.

Metin Toker gelip de Sarper'e o gece neler söylemişti ki, Dışişleri Bakanı onca aydır sürdürdüğü görevini ertesi günü bırakabilmişti?

Ayrıntı daha sonra geldi.

22 Şubatta İsmet Paşa, bütün bakanlarını Çankaya Köşkünde yapılacak toplantıya çağırmıştı. Hemen bütün bakanlar, bir isyan günü, Köşkte idi.

Bir noksanıyla: Dışişleri Bakanı Sarper.

Sarper, Bakanlıktan arabasına binmiş, Çankaya Köşküne gireceği yerde, hemen aşağıdaki Dışişleri konutuna sapmıştı. Çankaya'daki toplantıda yoktu. Bir bilgiye göre, Sarper, Aydemir ve arkadaşlarıyla ilişki içindeydi. Bir isyan hareketinin ihtilalle sonuçlanacağını ve Türkiye'ye yeni bir yönetim kadrosunun egemen olacağını sanmıştı. İlişkiler de bu nedenle kurulmuştu.

Oysa, bu hesaplar doğru çıkmayacak, Aydemir ve arkadaşları sabaha doğru —bağışlanırlarsa— kan dökmeksizin silahı bırakacaklarını İsmet Paşaya bildireceklerdi.

İsmet Paşa gibi bir devlet adamı, Sarper'in isyancı gruplarla birlikte olmasını içine asla sindiremezdi. Artık birlikte çalışması olanaksızdı.

Toker'i, Dışişleri konutuna göndermiş, «kendi bir davranış yapacağı yerde» bizzat Sarper'in istifa edip gitmesini salık vermişti.

Sarper de Toker'le mesajı almış ve bakanlıktan çekilip gitmişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960'TA PARTİLEŞME VE BİR PARTİ
1980'DE PARTİLEŞME VE BİR PARTİ

1

BİR PARTİ YARATMAK

«... Yeni parti lafları ortada dolaşırken siyasi çevrelerde yeni bir teşvik vesilesi süratle belirdi. Bir rivayete göre, Milli Birlik Komitesi demokratik hayata geçildiği sırada, CHP'nin karşısında muvazeneyi teşkil edecek ve demokrasi oyununun hemen ilk seçiminde dahi tek kale oynanmasını önleyecek bir siyasi teşekkülün kurulmasına taraftar, hatta azimli bulunduğunu kulaklara fısıldadı.

Aslına bakılırsa bu, ciddi bir esasa dayanıyordu. Memleketin kaderine el koymuş Milli Birlik Komitesi, intikal devresinden sonra Türkiye'de siyasi hayatın nasıl gelişeceğini düşünmemiş değildi. İktidar, 'seçimleri kazanan partiye' devredilecekti. Ama, onun karşısında kim bulunacaktı?

İrticai kuvvetler DP'den sıyrılınca nereye bağlanacaklardı?. CKMP hangi reyleri sinesinde toplayacaktı?..

Yeni parlamentoda bir parti hâkimiyeti kurulursa işlerin tekrar bozulacağı hususunda nasıl bir garanti ileri sürülebilirdi?..

Murakabeyi, tenkidi kim yapacaktı? Bütün bu meseleler üzerine Milli Birlik Komitesi üyelerinin eğildikleri, kendileriyle temas edenler tarafından derhal anlaşıldı. Doğrusu istenilirse, bundan tabii bir şey de olamazdı. Milli Birlik Komitesi üyeleri, vazifeleri hitama erdiğinde ne yapacaklardı?...»

Yukarıdaki satırlar, 1960-61 arası notları.

Hemen her açıdan geride kalan yirmi üç, yirmi dört yılın damgasını taşıyan bu satırları, bugünün gençleri şöyle okuyabilirler:

«... Yeni parti sözleri ortada dolaşırken siyasal çevrelerde yeni bir özendirme nedeni hızla belirdi. Bir söylentiye göre, Milli Birlik Komitesi demokratik yaşama geçildiği sırada CHP'nin karşısında dengeyi sağlayacak ve demokrasi oyununun hemen ilk seçimde dahi tek kale oynanmasını önleyecek bir siyasal kuruluşun kurulmasına yanlıydı, giderek kararlı bulunduğunu kulaklara fısıldadı.

Aslına bakılırsa bu, inanılır bir temele dayanıyordu. Ülkenin yazgısına el koymuş Milli Birlik Komitesi, 'geçiş döneminden sonra' Türkiye'de siyasal yaşamın nasıl gelişeceğini düşünmemiş değildi. İktidar, 'seçimlerde kazanan parti'ye verilecekti. Ama onun karşısında kim bulunacaktı?

Gerici güçler DP'den sıyrılınca, nereye bağlanacaklardı?... CKMP hangi oyları 'sinesinde' toplayacaktı?..

Yeni parlamentoda bir parti egemenliği kurulursa işlerin yeniden bozulmayacağı üzerinde nasıl bir inanca öne sürülebilirdi?.

Denetimi, eleştiriyi kim yapacaktı?.. Bütün bu sorunlar üzerine Milli Birlik Komitesi üyelerinin eğildikleri, kendileriyle ilişki kuranlarca derhal anlaşıldı. Doğrusu istenilirse, bundan doğal bir şey de olamazdı. Milli Birlik Komitesi üyeleri, görevleri sona erdiğinde ne yapacaklardı?...»

Bu satırları neden aktarıyorum?... Yalnızca bir geçmişin anılarını tazelemek, bu anılardan kimi dersler çıkarılmasını sağlamak için mi?..

Hayır, varmak istediğim sonuç böylesine sade bir sonuç değil.

Dörtte bir yüzyıla yakın bir geçmişin ilk yıllarını yeniden gözden geçirince insan, bir de bakıyor ki, bunlar günümüzün olayları, gelişmeleri, bütün bunların içersinde yatan kalın çizgili gerçekleriyle tıpatıp birbirine benziyor.

Yukardaki satırlar bir kuşak ayrımıyla anlatımlarda değişiklikler içerebilirdi, olaya yalın olarak Türkçe yazımı gözüyle bakılabilirdi ama, sorun bu değildi. Daha önemliydi: Türkiye'nin toplumsal - siyasal yaşamında bir arpa boyu yol alınmadığını kanıtlayan bir belge gibi, önümüze çıkıyordu, bu satırlar. Yirmi dört yıl öncesiyle günümüzün, 'geçmiş ile halin' siyasal yaşamını belirleyen çizgilerde —olaylar bir dizi içinde anlatılınca, adlar dışında— bir ayrımın görülemediği ortaya çıkıyordu.

İki dönemi, 1960 - 61 ile 1982 - 83 dönemlerini kapsayan siyasal gelişmeleri, özenle gözden geçirince, 24 yıl öncesini 24 yıl sonra yaşadığımız sanısına kapılıyordum. Bu sanıyı gerçekleyen o denli çok benzerlikler vardı ki... İnsan, parti, kimi kurumların adlarını değiştirerek 1960 - 61 yılının notlarını içeren satırların içine yerleştirdiğim zaman bir bakıma 'zaman tüneli'nden geçmiş, dünle bugünü bir arada yaşar gibi oluyorum.

«Belki de,» diyorum, günümüzün kimi olaylarını yaşarken, bilinçaltında dünün olaylarını çok iyi yaşadığım için bir yabancılık çekmedim. «Belki de,» diyorum, Türkiye'nin yazgısında on yıllık, yirmi yıllık dönüşümlerde farklılıklar olmadığı için, kendimizi daha dinç ve genç duyumsamıyorduk.

En azından ben, böylesine duygulara kapılıyorum.

Aynı ya da benzeri gelişmeleri izleye izleye, aynı konuları değişen kişilerle her kezinde yeni baştan gözleye gözleye günümüze geldiğimden olacak, tarihin yinelenmesinden Türkiye'nin pek bir şey kazanmadığı yargısına varıyordum.

Bu yazdıklarımı okuyacak olanlar, acaba on yıl sonra, belki de çok sonraki zaman diliminde benzeri duygulara kapılacaklar mı?

Dilemem!

Gelelim dünümüzün olaylarıyla son yıllarda yaşadıklarımıza. Sonra kararı siz verin: Dün ile bugün arasında köprü olacak bu anlatımlardan sonra, karar verin!.. «ne değişmiş» ya da «hiçbir şey nasıl değişmemiş»...

Karar verin!..

27 Mayıs 1960 ihtilalinin başarıya kavuştuğunun hemen ertesi günü, ihtilali yapanlarla kamuoyunu yönetenlerin, bu arada söylemek bile yetersiz kalacak, elbette İsmet Paşanın tek bir ideali vardı: Askeri müdahalenin kısa sürede sivil yönetime dönüşmesi!

İhtilalciler de, «geçici» saydıkları iktidar dönemlerinin bu amaca yöneleceğini, daha ilk günden söylemişlerdi. Bir kurucu meclis kurulacak, yeni bir anayasa yapılacak, seçim ve partiler yasası çıkarılacaktı. Daha önemlisi siyasal hayata, daha askerlerin iktidarda bulunduğu sıralarda, aşama aşama geçilecekti.

Sivil yönetime geçmenin yolu, siyasal partilerin kurulup çalışmaya başlamaları olgusundan geçiyordu.

Bu olgunun somut biçimde gerçekleşmesi için yapılacak işlem, siyasal partilerin kurulmasını hızlandırmaktı.

Askeri yönetim, bir anayasa hazırlıklarının yapılageldiği ortamda, yeni siyasal partilerin kurulup örgütlenmesi gerektiğine karar verdi.

Aslında, 27 Mayıs ihtilali bugün bile tartışmaya açık bir tutumla, bir darbeyle yere düşürüp, bütün üyelerini Yassıada'ya gönderdiği Demokrat Parti dışında, öteki siyasal partilerin varlıklarını sürdürmesini engellememişti.

CHP, İsmet Paşanın kişisel ağırlığı nedeniyle ayaktaydı.

Bana kalırsa, CHP yalnızca İsmet Paşanın «ağırlıklı kişiliği» nedeniyle ayakta kaldığı varsayımı geçerli ve yeterli değildi. Bir başka açıdan olaya bakılacak olursa, 27 Mayıs bir ölçüde CHP'nin «çocuğu» idi.

İhtilali yapanların bir yandan İsmet Paşayla, CHP'nin ürettiği fikirle beslendikleri, öte yandan CHP'nin ihtilali hazırlayan ortamından yararlandıkları kuşkusuzdu. 1950'lerde «yalnız adam» olarak siyasal sahneye muhalefet önderi olarak giren İsmet Paşanın, yıllar geçip de DP'nin akıl almaz hataları sıralandıkça, başta aydın kesimini, sonradan üniversiteyi, elbette basını yanına alarak giderek nasıl da büyüdüğünü hep biliyorduk.

Türkiye'nin yakın çevresindeki «ihtilallerle darbelerin» kimi genç subayları, benzeri eyleme nasıl ittiği de yadsınamazdı.

1957 seçimlerinden sonra Millet Meclisindeki tartışmaların yurt düzeyinde yığınlara çatışma nedeni olarak yansımasından sonra, yürekleri yakan kimi isteklerin su üzerine çıkmaması için neden kalmamıştı.

27 Mayıs'ın önde giden adlarından biri olan Orhan Erkanlı, bir gün bana:

«Biz, ihtilali Akis dergisini okuyarak yaptık,» demişti.

Aynı Erkanlı'dan başka öyküleri de dinlemiştim:

«İhtilalden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi olarak toplandık. Ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı, birbirimize bakarak, soruyorduk. İçimizden biri 'Yahu, bu adamların anayasayı çiğnediğini iddia ediyoruz, getirelim şu anayasayı da bir bakalım ne menem şeymiş' dedi. Anayasayı getirdik, DP'lilerin çiğnediği küçük kitabı işte böylece gördük.»

Erkanlı, bunları, söyleşiler arasında gülerek anlatırken, bir ihtilalci değil, sıradan, 'bizden' biriydi. Sürgüne gitmiş gelmiş, Atina'da Erol Simavi'nin dostluğunu kazandığı için, Hürriyet'in «nakliyat servisi»nin başına müdür olarak atanmıştı. Oysa, Erkanlı'yı ben ilk kez gördüğümde eski TBMM binasının bir koridorunda gazeteci Bedii Güray ile konuşuyor, bana dönük kimi işaretlerle aralarında kimliğim üzerinde kısa bir tartışmanın geçtiğini anlıyordum. Çünkü, DP devrinde —kendilerini yarattıkları dağların tepelerinde gören CHP kodamanlarının yüzüstü bıraktıklarından biri olarak— ne yapacağımı şaşırmışken, DP'ce Bonn'da basın ataşe yardımcılığına tayin edilmiştim. Öyleyse bir haindim!

Doğrusu Erkanlı'nın bu yargıya varmakta hakkı vardı.

27 Mayıs gazetelerin toplandığı Babıâli diye adlandırılan Cağaloğlu'nda öylesine bir fırtına estirmişti ki, yeteneklisi yeteneksizi DP'den görev alanlara ya «hain» damgasını vuruyor, ya da «kuyruk» diye niteliyordu.

Bonn'dan dönmezden önce, ihtilalin üzerinden bir hafta geçmiş ya da geçmemişti, dönemin ünlü gazetelerinden Akşam'ın 3. sayfasında dış ülkelerde görev

alan gazetecilerin adları bir liste halinde yayımlanmış, «bu hainlerin geri çağrıldıkları» kamuoyuna muştulanmıştı.

Adlar arasında benim adım da vardı. Oysa, ihtilalin birinci ayı dolmamıştı. Erol Simavi'nin çağrısı üzerine, kendi isteğimle «merkeze» döndüm.

Yazı İşleri Müdürlüğüne getirilen Necati Zincirkıran, beni, havaalanından aldı. Doğruca Basın-Yayın Genel Müdürlüğüne gittik. Yolda 16 kuruşluk pul da aldık. Kısa bir dilekçe yazdım. «İstifamın kabulünü rica ederim» diyor, 16 kuruşluk pulun üzerine imzamı atıyordum.

Mithatpaşa Caddesindeki genel müdürlüğün ikinci katına yalnız çıktım.

Necati büroda bekliyordu.

Genel müdürlüğe, ihtilalin ateşli sözcülerinden Ahmet Yıldız, getirilmişti. Yazlık resmi giysileri içinde —lütfen— beni kabul etti.

Dilekçemi önüne koydum.

Birden parladı: «Bu ne demek.. Sizi çağıracağız, diye derhal istifa ediyorsunuz, işleri kiminle yürüteceğiz?!» diye bağırıyordu yüzüme.

Sakindim.

«Size hizmet edecekler vardır efendim, beni mazur görünüz lütfen,» dedim.

Eliyle tersledi, dışarı çıktım.

Bir kat yukarı merdivenleri tırmandım. Kapısında «Soruşturma Kurulu» yazılı bir odaya girdim. Üç beş kişiydiler. Her dönemde olduğu gibi, yolsuzluklar soruşturuluyordu. Her «ihbar» değerlendiriliyor, olur olmaz sorgulamalar yapılıyordu.

İçeride, Siyasal Bilgilerden birkaç kişi vardı, adlarını anımsamıyorum şimdi.

«Geldim, hakkımda herhangi bir soruşturma varsa derhal yerine getirilmesi, ifademin alınması için başvuruyorum,» dedim. Bir an için şaşırdılar.

«Yok bir şey hakkında,» dediler.

«Yok, yok vardır,» diye direndim, «hele bir arayınız...»

Birbirine baktılar. Herhangi bir «ihbar» olmadığını, ya da herhangi bir konu nedeniyle «hakkımda» soruşturma açılmadığını söylediler.

Teşekkür ettim. «Ama siz gene adresimi alınız,» dedim. «Belli olmaz, gerekebilir size.»

Çıktım dışarı. Aylardan haziranda, ağaçlar yeşil yapraklarıyla gülümsüyordu sanki.

Necati'nin yanına gittim, durumu anlattım, kısaca, «bitti» dedim.

O Ahmet Yıldız, 27 Mayıs'ın üzerinden yıllar geçtikten sonra bir gün Meclis koridorunda bana, «Seni» dedi, «Geriye döndü ya, Hürriyet gibi bir gazetede artık sürekli aleyhimize yazacak insan diye nitelemiştik, yanılmışız. İnandıklarımız aleyhimize yazdı da, senden bir tek satır çıkmadı,» dedi.

Ne diyebilirdim ki... Kendini çarmıha çiviyle çakanlar için İsa'nın «Allahım, sen bakma onlara, ne yaptıklarını bilmiyorlar» dediği gibi, geçmişi anımsayamayanlardan biri değildim.

Erkanlı'nın bir öteki özelliği, kendini, her zaman sahip çıktığı ihtilali, söyleşiler arasında, kimi olayları anımsayarak alaylı bir dille eleştirmesiydi. Bir gün,

«İhtilali yaptık, tankları Balmumcu'dan çıkarıp yollara, özellikle İstanbul Radyoevinin çevresine yerleştirdim. Sabaha karşıydı, her yanda umulmaz bir sessizlik vardı. Bir iki adım yürüdüm ki, bir sokaktan

bekçi çıktı. Durdum, 'Hah, şimdi ister misin tutuklamaya kalksın', diye içimden bir ürperti geçti. Düdüğünü çaldı, uzaklaştı,» diye anlatmıştı.

Bir ihtilalin, bir ihtilalcinin ruhsal durumunu yansıtması açısından, özellikle önemli bir örnekti.

İsmet Paşaysa, sık sık, çevresine, «ihtilalcinin ruhsal durumu» ile ilgili öyküler anlatırdı. Erkanlı'nın dediği gibi, her genç subayın içinde bir ölçüde Atatürk'e özenmek, benzer olduğu sanısına kapılmak vardı; İsmet Paşaya göre ise, kendisi gibi her genç subayın ruhunda devrimci, ihtilalci kıvılcımlar yaşardı.

27 Mayıs ihtilalcilerine sivil yaşamda bir «garanti» verip vermemenin tartışıldığı günlerde, çevresindeki parti yöneticilerine anlattığı bir öykü koridorlarda bize yansırdı:

«Bir gün Atatürk'le Çankaya Köşkünde çalışıyorduk» diye başlarmış İsmet Paşa. «Bir odada, tül perdeler, pencere açık. Hafif rüzgâr esti, tül perdeler kıpırdandı. Atatürk'le ben tabancalarımızı çekerek fırladık, sonra, rüzgârın oyununa geldiğimizi görünce karşılıklı gülüştük.»

Ve İsmet Paşa bu öyküyle birlikte, ihtilali yapanlara neden, «garanti» verilmesi gerektiğini anlatır, savunurdu.

Türkiye, 27 Mayıs ihtilalcilerine 19 yıla yakın bir süre «yaşam boyu senatörlük» bahşederek, bu «garanti istemi»ni yerine getirdi.

Milli Birlik Komitesi, «... Demokrasi oyununun hemen ilk seçimde dahi tek kale oynanmasını önleyecek bir siyasal kuruluşun...» kurulmasına yanlı, giderek kararlı olurken kesinlikle haklıydı.

Çünkü, «... demokratik yaşama geçildiği sırada CHP'nin karşısında dengeyi sağlayacak...» ve giderek «... denetimi, eleştiriyi yapacak...» bir partiye gereksiniliyordu.

O sırada Türkiye'ye egemen olan hava, 1960 ihtilalinden sonraki ilk seçimde CHP'nin TBMM'de mutlak çoğunluğu kazanacağı idi. Özelde, Ankara'ya egemen olan güçlerle aydın çevreler, CHP iktidarının kaçınılmaz ölçüde kesin olduğunu düşünüyor, dahası buna gönülden inanıyorlardı.

Bu yargının öteki yüzünde ise, başka bir yargı daha vardı: Türkiye, iki partili bir demokrasiyle yönetilmeliydi. Daha doğrusu, geçmiş on yıl göstermişti ki, Türkiye'de CHP ile DP gibi iki ana parti yaşayabilir, biri gelir, öteki giderdi. Birinin iktidara gelmesi, ötekinin gitmesi biçiminde özetlenen demokratik sistemi DP, «bir türlü gitmek istememek»le yozlaştırmıştı.

CHP ihtilal darbesinden masun kalmıştı. DP ise bütün elemanlarıyla hapsedilmiş, örgütünün kimi elemanları da içeriye alınmış, ötekilerse sinmişlerdi. Avukat Cemal Özbeyli'nin açtığı dava sonucu, DP kapatılmıştı.

Ne var ki, DP'ye bağlanmış milyonlarca oy çağıl çağıl yaşıyordu.

Milyonlarca DP oyunun üzerine bir «yeni partinin» konması, bu mirası paylaşılmaz halden çıkarıp «istenilen kadrolarla» bu oyların yönlendirilmesi gerekiyordu.

MBK «denetimi, eleştiriyi yapacak, ilk demokrasi oyununun 'tek kale' olmaktan çıkmasını sağlamak için,» DP oylarını toparlayacak bir partinin siyasal yaşamımıza girmesini istiyordu.

CHP istiyordu elbette. İstiyordu ama, korkusu, kuşkusu yoktu:

Vatan, İsmet Paşa ile partisine ihtilali yaptırdığı, ülkeyi kurtardığı için o denli «minnettar» idi ki, ilk

seçimde DP oylarının büyük bölümü dahil, vatandaşın büyük çoğunluğu CHP'yi iktidara getirecekti.

Bir muhalefet partisinin kurulması ise, CHP'nin düşündüğü demokratik sisteme ters düşebilir miydi?

Bir parti, iki parti kurulur DP oylarına sahip çıkabilirdi, bu sonuç CHP'ye aykırı düşmezdi. Ama, CHP'nin iktidara geleceği nereden belliydi. Bunu araştıran, soruşturan, hesaba kitaba vuran, daha kötüsü, Türkiye düzeyinde atan nabzı saptayan pek yoktu.

1950 seçimlerini CHP'nin yitirmesini olanaksız bulan önder kadro, İnönü'ye, «İstiklal Savaşını yapan, hele İkinci Dünya Savaşında Türkiye'yi kurtaran insana,» Türk milletinin asla karşıt oy vermeyeceğini telkin edenler gibi;

1961 seçimlerini, DP zulmünden kurtardığı için mutlaka İsmet Paşanın kazanacağını söyleyenler günü gelecek yanılacaklardı.

1950'de Türk milleti, daha sonraları oylarıyla hiçbir zaman iktidar vermediği İsmet Paşayı nasıl Çankaya Köşkünden çıkardıysa;

1961 seçimlerinde de tek başına iktidara gelmesine izin vermedi.

Milli Birlik Komitesi, «geçici askeri dönemden sonra» Türkiye'nin siyasal yaşamını düşünürken, CHP iktidarını «mutlaka» gerçekleşecek gibi gördüğü için, DP oylarına dayalı başka partilerin kurulmasına olanak sağladı.

Giderek «hızlı bir takvim» de yaptı. Henüz 9 Temmuz 1961'e varmamıştık. Fakat, MBK, aldığı bir kararla CHP ile varlığını sürdüren küçük CKMP dışında yeni partilerin kurulmasına izin verdi.

CHP'ye göre, DP'ye bağlı «gerici oyları» varlığıyla ortada duran, CKMP'nin bünyesinde toplaması doğaldı. Büyük bir kısmı CHP'ye kayarken, kurulacak bir yeni parti de, «büyük muhalefet» olarak TBMM'de yerini alabilirdi.

Evdeki hesap, çarşıya uymadı.

Bir yerine iki partinin doğum sancıları çekiliyordu.

2

BİRBİRİNİ SEVMEKLE SEVMEMEK ARASI

27 Mayıs ihtilalinin önüne geçilebilir miydi?

Orhan Erkanlı, sorunun yanıtını açıkyüreklilikle verdi:

«Eğer, Adnan Menderes, ihtilal gününden üç beş gün önce, genel seçime gidileceğini ilan etseydi, 27 Mayıs olmazdı,» dedi.

Ulusun hakemliğine başvurmaya karar veren bir iktidarı silahla düşürmenin olanaksız olduğunu Ordu içindeki gruplar da biliyordu.

Kesin olan bir başka durum daha vardı:

İsmet İnönü de, genel seçimlere gidileceği ilan edilmiş olaydı, «ihtilali yapacak olanların karşısında durum alacaktı.»

Ama, DP iktidarı bu açık gerçeği kavrayamamıştı. Menderes seçimlere gitmeyi istese bile, Bayar ve ona bağlı gruplarla, DP milletvekillerinden «gidip de gelmeyeceğini» bilenlerin, dört yıl dolmadan yeni bir seçim istemedikleri açıktı.

İsmet Paşanın ihtilali istemeyişinin bir başka nedeni daha göz önünde tutulmalıydı. CHP önderi biliyordu ki, DP iktidarı ekonomik sıkıntılar nedeniyle halkın gözünde de gücünü gittikçe yitirmişti. Bir genel seçimde, CHP'nin, DP'den daha çok oy alarak az farkla da olsa iktidarı alacağını hesaplıyordu. Gerçekten, kimi hesaplara göre, o günün kargaşa ortamında

yapılacak yeni bir genel seçimle CHP on, on iki fazla milletvekiliyle TBMM'de çoğunluğu sağlayacaktı. Bu sonuç, bir yandan DP'yi bekleyen «akıbeti» durduracak, öte yandan İsmet Paşanın kişiliğinde, Türkiye'nin —hiç değilse— belli bir süre siyasal dengeleri sağlayabilme dönemine girmesine yol açacaktı.

İsmet Paşa doğrudan kendisi yapmasa bile, çevresinde olan inanılır kişilerle, DP iktidarının bir seçime gidip gitmeyeceğini araştırıyordu.

Eğer olumlu bir yaklaşım görecek olursa, 27 Mayıs'ı hazırlayan güçleri devinime girişemeyecek yola sokması pekâlâ olanaklıydı. Bir demeç, bir davranışla bunu sağlayabilirdi.

İsmet Paşanın siyasal yaşamında önemli yeri olan Metin Toker, iktidarın genel seçime gidip gitmeyeceğini araştıran bellibaşlı kişilerden biriydi. Nitekim, bir zamanlar Ankara sosyetesinin bir numaralı adlarından biri olan Bülent Sokullu'nun evindeki bir akşam yemeğinde Metin Toker, DP yönetiminin önde giden isimlerinden biri olan Celal Yardımcı ile karşılaştı.

Ankara gecelerinin bellibaşlı konusu olarak siyasal olayların söyleşildiği dakikalarda, Metin Toker, ülkede havanın gergin olduğunu, ilk seçimde DP'nin iktidarı yitireceğini, bırakıp gitmesinin de kendisi açısından en yararlı davranış olacağını söyledi.

Yardımcı, fikri kabul etmedi, daha da ileriye gitti ve iktidarı bırakmayacaklarını, giderek daha önemli kararlar alacaklarını söyledi.

Toker anladı ki, DP iktidarı bir seçim yapmaya yanlı değildir. Daha ötesi, CHP'ye karşı daha sert önlemler alma peşindedir. Böylece, ülkede siyasal tansiyonun daha da artması artık kaçınılmazdır.

Doğal olarak Toker, bu konuşmaları İsmet Paşaya aktarıyordu.

İhtilal olup bittikten sonra, İsmet Paşayı bir «ilah» gibi gören ihtilalcilerin bir bölümünde, değişik bir görüş yavaşça egemen oluyordu.

Oysa, İsmet Paşa ve kurmay heyeti, yapılacak ilk seçimde CHP'nin tek başına iktidara geleceğine kesin gözle bakıyorlardı.

Çünkü, halkın bir yandan DP'nin son yıllardaki ekonomik sıkıntılardan büyük ölçüde etkilendiğinden, öte yandan da «ülkeyi içine düştüğü durumdan kurtaracak tek kişinin İsmet Paşa olduğundan,» kuşku duymuyorlardı.

İhtilalin gerçekleştireceği özgür bir seçim, CHP'nin zaferi demekti. O denli inanmışlardı.

Ne var ki, Türkiye'de esen hava, 27 Mayıs ihtilalinin CHP'yi iktidara getirmek için İsmet Paşa tarafından, tezgâhlandığını gösteriyordu. Bu yargı, giderek güçleniyordu. İhtilali yapanlar değil, İsmet Paşa «birinci derecede önemli» kişi oluyor, 27 Mayıs âdeta İsmet Paşanın gölgesinde yaşıyordu.

Doğal olarak, bu yargının güçlenmesinden en çok ihtilalciler etkileniyordu. Sık sık, 27 Mayıs'ın hiçbir parti için yapılmadığını belirleyen sözler işitiliyor, giderek bu sözler ihtilalcilerin bir bölümünce yineleniyordu.

İhtilalcilerin arasında CHP'ye soğuk gözle bakanların ayrı bir grup oluşturduğu yaygınlaşmıştı. Önemli bölümü, hâlâ, İsmet Paşanın kudretiyle «geçiş dönemini» geçiştirmeyi istiyorlardı ama, bir başka «takımı» yaptıkları ihtilali İsmet Paşaya vermemek, ülke yönetimini kısa sürede bırakmaksızın iktidarlarını sürdürmek peşindeydiler. Yakın tarihe «14'ler» adıyla geçecek olan bu «radikal grup» birtakım yeni projelerin peşindeydi. «Ülkü birliği» adını verdikleri yeni yönetsel reformla başlıyorlardı sözlerine, ülkeyi her açıdan

yenileştirmeyi hedef alan kimi planlardan söz ediyorlardı. Milli Birlik Komitesi, üniversiteden, içinden çıktıkları Ordu bünyesinden «geçmişti» ve buralarda yaptıkları temizlikleri, «Babıâli'den de geçeceğiz» biçiminde özetliyorlardı. Kısacası, gazeteleri de «adam» edeceklerdi.

Orhan Erkanlı ile Albay Alparslan Türkeş'in içinde bulunduğu 14'lerin serüveni Kasım 1960'ta noktalandı. Cemal Gürsel bir darbede, bir gecede 14'lerin her birini evlerinden toplayarak dış ülkelere «müşavir» olarak atayıverdi.

Söylenir ki, Gürsel'in 14'leri ihtilalciler bünyesinden temizleme operasyonundan İsmet Paşanın bilgisi yoktu. İnanılır gibi bir sav değildi bu. Çünkü İsmet Paşa, uçan kuştan bile haberliydi.

CHP ile ihtilalciler arasındaki sürtüşmenin ana nedeni, seçimlere «bir an önce» gidilip gidilmemesi tartışmasıydı.

İnönü, bir anayasa, bir seçim yasasından sonra Ordunun kışlasına dönmesini, iktidarı yeniden sivillere —yani kendisine— bırakmasını istiyordu.

Ama, gittikçe «vatan kurtaran arslan» rolünü daha bir benimseyen, İstanbul'un zengin çevreleriyle, Ankara'nın kirli politik havasıyla beslenen ihtilalcilerde, madem ki ihtilal CHP için yapılmamıştı, öyleyse aynı koşullarda sürüp gitmekte ne gibi zarar vardı ki... görüşü yeşerip gelişmişti.

14'ler «tek partiye doğru» sloganına sarılmışlardı, CHP ise «çok partili yaşam» istiyordu.

İçlerinde kudrete sahip olma nedeniyle o denli kendinden geçenler vardı ki, bunlar İsmet Paşaya kendileri hakkında kesin bir saptama yapma olanağını, kendileri verdiler.

Bahçelievler'de Ayten Sokakta oturan İsmet Paşayı 14'lerden Muzaffer Özdağ ile Numan Esin ziyaret etti. Aylardan Kasımdı, yıl ise 1960.

İsmet İnönü, kişilerin yaklaşımlarını söze başlayışlarında kullandıkları kimi sözcüklerle daha başında saptayacak, nitelikte bir insandı. Paşa bilirdi ki, yanına gelen birisi söze «Paşa, Paşa» diye başlayacak olursa, kendisine, partisine de karşıdır, saygısızdır. Eğer kişi sözü, «Paşam» diye açarsa hem saygılıdır, hem de karşıt cephenin insanı değildir.

Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, İsmet Paşaya CHP'den yakınıyordu. Sözünün bir yerinde,

«Paşa, Paşa!..» dedi. «Bu memleketi kurtaran bizleriz. CHP değil. Üniversiteden geçtik, tasfiyeler yaptık, Ordu içinde ayıklama yaptık, Menderes iktidarını indirdik. Türkiye'yi adam edeceğiz.»

Paşa susuyordu, Özdağ sürdürdü:

«Paşa, Paşa!...» dedi. «Biz, Menderes'in yerinde siz de olsaydınız, gene ihtilali yapardık.»

İsmet Paşanın sabrı işte bu noktada taştı. Özdağ'a döndü, «Nah yapardınız!..» dedi. Ekledi:

«Size ihtilali yapacak nedenleri ben vermezdim ki, nasıl yapacaktınız?..»

Özdağ suspus oldu, çıktı gitti.

Bir süre sonra ülke dışına sürgün edilerek uzun süre için, çıktı gitti.

Şimdi İstanbul'da avukat.

İsmet Paşa, iktidara gelmeyi hızlandırmak için, geride kalan ihtilalcilerle sıkı işbirliğini sürdürüyordu. Atatürk'ün «manevi kızı» Prof. Afet İnan'ın evinde ihtilalcilerden Fikret Kuytak'ın, Mucip Ataklı'nın, Ekrem Acuner'in, Muzaffer Yurdakuler'in katıldığı top-

lantılarda, «demokrasiye geçişin biçimi» hazırlanıyordu. Bu ihtilalciler, Ordu'nun elinde tuttuğu iktidarı, hızla seçimle gelecek sivil yönetime bırakması yanlısıydılar. Aralarında Madanoğlu gibi, generaller de vardı. Madanoğlu, ihtilalin üzerinden daha birkaç gün geçtikten sonra, İsmet Paşaya gelmiş, şöyle demişti:

«İzin verirseniz, bir yanıma DP'den Sıtkı Yırcalı'yı, öteki yanıma CHP'den Kasım Gülek'i alıp, Kızılay'dan Sağlık Bakanlığına değin şöyle bir yürüyeceğim. Böylece iki partili demokratik rejime ne kadar yanlı olduğumuzu ispat edeceğim.»

Ne var ki, Madanoğlu CHP'den yanına alacağı ad konusunda bir duraksama geçiriyordu. İsmet Paşayla arası şeker renk olan Kasım Gülek'i mi alsındı, yoksa Turhan Feyzioğlu'nu mu?..

O günün koşullarında böyle bir davranışa gerek görülmedi. Madanoğlu da «çift partili demokratik hayata ne denli yanlı olduğunu kanıtlama» olanağını bulamadı.

27 Mayıs sabahıyla daha sonraki aylarda ihtilalciler arasında görülen değişim oldukça ilginçti.

Gazeteci - Yazar Cevat Fehmi Başkut, ihtilalin ilk günlerinde ihtilalci kadroyla, Milli Birlik Komitesi üyeleriyle bir dizi röportaj yapmıştı. Ülkenin kaderine el koyan ihtilalci yöneticilerin ortak nitelikleri, bu yazı dizisiyle kamuoyuna duyuruldu.

İhtilalcilerin hepsi Atatürk'ün nutkunu okumuşlardı. «Edebi» eser olarak Pollyanna'yı, İsveç'i anlatan Beyaz Zambaklar Ülkesi kitabını pek beğenmişlerdi. Kamuoyu izleyicisi olarak gıdalarını, Akis dergisi veriyordu. Sonradan Metin Toker, «Akis'i anlamadan okumuşlar,» diyecekti.

Hepsi iyi niyetli, çalışkandılar. İhtilalden sonra kendilerini «fırsat buldukça» okumaya verdiler. Bu

okuma, öğrenme aşkıyla çevrelerinde bitiveren «okumuş yazmışların» etkisiyle, aralarında bölünmeler başgösterdi. CHP'nin tanımlamasına göre, demokrasiye geçişi isteyenler «akıllılardı,» bir bölümü —14'ler— Nasyonal Sosyalist oldular, öteki bölümü ise, sola açıldı. Belki de İsmet Paşanın tanımlamasıyla, sonuncular, «misyonlarını şaşırmış» olanlardı. Her dönemde olduğu gibi, aralarında birkaç tane de «dümenciler» vardı.

Ordu içinden gelmiş, bir anda ülkenin birinci sınıf insanı olan bu kişilere, ihtilalden başlayarak yedi ay süreyle sürekli övgü yağdırıldı. Hele İstanbul'un yararcı sınıfları, ihtilalcileri öylesine başka bir evrene sürüklemişlerdi ki, pek çok insan gibi, pek çok ihtilalci de, birdenbire, nereden nereye vardığını anlayamaz duruma gelmişti.

İhtilal sabahı İsmet Paşayı telefonla arayarak, «Sözleriniz bizim için peygamber buyruğudur, ihtilali haber vermedik, engel olursunuz diye korktuk, bizi affedin» diyen ihtilal lideri Cemal Gürsel'de bile, bir süre sonra CHP'ye ve bu partinin «vazgeçilmez genel başkanı» İsmet İnönü'ye karşı davranış değişimi başlamıştı.

İsmet Paşa ihtilalden çok kısa süre sonra, Gürsel'i ziyaret etmek üzere Başbakanlığa gitti. İsmet Paşa telefonla kendisini arayan Gürsel'e teşekkür edecekti, ama bu yüzeysel nedendi. Kökende söylemek istedikleri vardı. Ayrıca, yeni yönetimin bakış açısını bizzat saptamak istiyordu.

Başbakanlıkta Gürsel'in Özel Kalem Müdürlüğünü ihtilalci subaylardan Rıfat Baykal yapıyordu. İsmet Paşa içeri girdi. Gürsel'e şunları söyledi:

İsmet Paşa, 27 Mayıs ihtilali önderi Cemal Gürsel ile fazla ilişki kurmadı. Ama Gürsel, ihtilalin ilk günlerinde İsmet Paşa 'ya büyük saygı gösterdi. Zaman geçtikçe... Değişen bir «saygı»

1. Ordu'ya egemen misiniz?
2. Kendi aranızda ihtilaf var mı?
3. Bir an önce seçim yapınız.

Başbakanlıktan evine dönerken otomobilde damadına söylediklerini yineledikten sonra, «Sanırım, Cemal Paşa söylediklerimden hemen hiçbir şey anlamadı,» diyecekti.

Nitekim, bir süre sonra Cemal Gürsel'in, İsmet Paşadan ne anladığı ortaya çıktı. İnönü ile görüştükten hemen sonra MBK'ye giden Gürsel, «İsmet Paşa geldi, Ordu'ya egemen misiniz diye soruyor; ihtilali bu ordu yaptı oysa. Aranızda ihtilaf var mı, diye soruyor, oysa işte hep birlikteyiz. Bir de seçim diyor da, başka bir şey demiyor. Paşa, gerdeğe girecek kızlar gibi seçim istiyor» demişti. Ardından da kahkahalarla gülmüş, «İsmet Paşayı gözümüzde büyütmüşüz,» diye bir yargı da öne sürmüştü.

Oysa, İsmet Paşanın Başbakanlıkta Gürsel'e neden o sözleri söylediği, sonradan gelen somut olaylarla ortaya çıktı. 14'leri ihtilalciler arasından çekip dışarı atan Gürsel'di, Ordu'da kaynaşma olayı Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in görevinden alınması girişimiyle, suyun üzerinde görüldü. Sonunda, MBK, başta Gürsel olmak üzere, kadro halinde genel seçimlerin yapılmasına karar verdi.

İsmet Paşanın söyledikleriyle istediği de buydu.

Bir kez de Heybeliada'da bir rastlantı sonucu yanyana gelmelerinin dışında, İsmet Paşayla Gürsel Paşa arasında «özel ikili görüşme» bir daha yapılmadı.

İhtilalin başıyla, sivil yaşamın önde giden kişisi arasındaki buzlar giderek eriyeceğine, daha da pekişti, büyüdü.

Aralarında önemli bir görüş ayrılığı söz konusuydu.

İsmet Paşa ve CHP, kesinkes iktidara gelecekleri ne inanıyorlardı.

Yeni sivil iktidarın görev bölümü de yapılmıştı. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı olacak, Başbakanlığa ise İnönü'nün «gözde genel sekreteri» İsmail Rüştü Aksal gelecekti.

CHP, ihtilalden hemen sonra bu ana planın içeriğini, kozasını ören bir ipek böceği gibi görüyor ve gününü bekliyordu.

Oysa, Gürsel Paşa, seçimlerde alacağı oylarla CHP'nin iktidara gelmesine elbette karşı değildi ama, bir yandan da «başka partilerin kurulması» ile oy dengesinin değişeceğini düşünüyordu. Ayrıca, 27 Mayıs'ın önderi olarak Cumhurbaşkanlığına getirilmesini, «doğal bir hak» olarak görüyordu.

CHP'nin öngördüğü plansa, Gürsel Paşayı böylesine bir haktan yoksun bırakacak kadar açıktı.

İnsanların adları değişiyor, fakat siyasal yazgımız değişmiyordu, değişmeyecekti.

Bu hava içinde olan CHP, bir yandan ihtilal yönetimini baskısı altına alırken, öte yandan Kurucu Meclis te örgütüyle, merkezden gösterdiği adaylarla, meslek kuruluşlarından seçtirdiği üyelerle, ezici çoğunluğu, sağlıyordu.

6 Ocak 1961 günü Kurucu Meclis açılırken, artık biliyorduk ki, Türkiye'nin, anayasa başta olmak üzere

uzun süreli bir döneminin tek egemen kurumu CHP ile İsmet Paşaydı.

İsmet Paşa ve CHP, Kurucu Meclisten anayasayı dilcdikleri gibi geçirebilirler, istedikleri biçimde bir seçim yasası hazırlayabilirlerdi.

Bu koşullar altında gazetecisinden sokaktaki sade vatandaşına kadar pek çok kesim, CHP iktidarını 'kaçınılmaz' görüyordu.

Oysa, önemli ve büyük bir etken anımsanmıyordu: Türk halkının vereceği karar ve bu kararın etkileyeceği oylar!

3

'OY'A MİRAS

Bir yanda vatandaşın DP'ye verdiği oyları «miras yoluyla» ele geçirme çalışmaları, öte yanda ise İsmet Paşanın «iktidara gelme» arzusuyla giriştiği hazırlıklar...

Bu iki yanlı çabalar, siyasal odaklarda, vatandaşın nasıl bir karar vereceği, oylarını ne biçimde hangi parti lehine kullanacağı hesaplanmaksızın yapılıyordu.

Başkentin çeşitli kesimlerinde, değişik evlerde, artık, konuşulan tek konu, sivil yönetime geçilirken kurulan, kurulacak olan partilerle, kimin iktidara geleceğini hesaplayan konuşmaları, içeriyordu.

Gazeteci olarak, iki yanlı bu siyasal savaşımı, hemen her gün yeni gelişmeleriyle izliyor, tanık oluyorduk.

CHP sözcüleri kendilerinden o denli emindiler ki, yeni kurulacak partilerle ilgili çalışmaları gülümseyerek izliyorlar, giderek yazılarında, konuşmalarında alaylı cümleler, egemen olmaya başlıyordu.

CHP ile İsmet Paşanın «iktidar hesabı»nın yanı sıra, DP oylarının mirasına konma çabaları da alabildiğince hızlanmıştı. Ne var ki, İsmet Paşanın iktidarı ele aldıktan sonra cumhurbaşkanı olacağı yolundaki CHP planının, Çankaya Köşkünü bir hayli tedirgin ettiğini sonradan anlayacaktık.

Çünkü, zaman gelir geçer, beraberinde kimi tortular da bırakarak ilerlerdi. İhtilalin önderliğini omuzladığı sırada, «ülkedeki kardeş kavgasını durdurmanın onurunu» taşıyan Cemal Paşanın da giderek «yönetici kalmaya,» ısındığı anlaşılıyordu. Bir ihtilal yapılmış, ülke yeni baştan düzene konulmuş, sonra bir seçime gidilmiş, hoppp İsmet Paşa iktidara gelivermiş!..

Cemal Paşada belki ilk günler görülmeyen bir değişim, bu sonucun kesinleşmesi söz konusu olduğu zaman, gözle görünür biçimde başka yönlere kayıyordu. İhtilali yapan onlardı; ülkeyi normal duruma eriştirenler de onlar... Peki ama, ihtilal sonrası iktidarı ele aldığında İsmet Paşayı neden cumhurbaşkanı olacak noktaya iteceklerdi?... Hem de kendi elleriyle... Cemal Paşa da «gözlerinde büyüttükleri kadar önem verilmemesi gereken insan,» olarak İsmet Paşayı tanımlayınca, onun yerine, cumhurbaşkanı olarak ülkeyi bir dönem yönetmekten neden alıkonulacağını pek anlamaz duruma geliyordu,

Son derece ince psikolojik bir insan ortamıydı, bu. Ama, Türkiye'nin —bir ölçüde— dramıydı da.. Çünkü, daha sonraki yıllarda, 1973'te de görecektik ki, Türkiye'nin siyasal kargaşalar ortamında en önemli sorunu Çankaya sorunuydu.

Devletin bir numaralı koltuğuna kimin oturacağı konusu, her bunalımlı dönemin ya başlangıcı, ya da sonucu olacaktı.

Gizliden gizliye bir Çankaya sorunu ortaya çıkınca, yeni kurulmakta olan partilerin de bu sorunun gölgesi altında kurulmasına yanlı olmalar, destek vermeler kendiliğinden geldi. 1960-61 arasındaki bu yargıdan Türkiye artık kendini kurtaramayacak, demokrasinin inşa edilmesinde gözetilecek ilk önemli odak noktası,

Çankaya Köşküne yerleşecek olan kişinin kim olacağı ile başlayıp, bu sorunun yanıtıyla bir yola girecekti.

Daha sonraki gelişmelerde de örneğini göreceğimiz gibi, 1960-61 arasında da, şu görüş, yeni kurulacak partilerin önde giden eğilimi olarak belirdi:

27 Mayıs bir askeri müdahaleydi, Ordu ve ülke, 27 Mayıs'ı benimsemiş, kabul etmişti. Yeni kurulacak partilerin de bu olgunun koşutunda olmaları, 27 Mayıs'a yatkın bir «felsefe» içinde biçimlenmeleri gerekiyordu.

CHP için sorun yoktu. Esasen bu parti, 27 Mayıs'ın koşutundaydı. Fikri yapısı, yapmayı planladığı bütün işlerle varmayı hedeflediği amaçlar, ihtilalin doğrultusundaydı. Fakat, DP oyları ne olacaktı?... 27 Mayıs felsefesine uymak zorunluğu bir kez aydın çevrelere egemen olunca, 27 Mayıs'a koşut parti yaratmamak olanaksızdı. Bu kesin yargıya varılınca, DP oylarına bir yandan mirasçı olmak, öte yandan da bu oylarla parlamentoya, giderek iktidara gelecek olan partileri de 27 Mayıs'ın koşutuna oturtmak, ana amaç olarak belirginleşti.

CHP ve CKMP'nin dışında kurulacak ilk parti, işte bu anlayışı simgeleyecek bir program ve kadroyla ortaya çıkacaktı. O sıralarda ihtilalin sözcülüğünü yapan, «Öncü» gazetesinde Prof. Aydın Yalçın, yeni bir partinin kuruluş hazırlıklarına girişildiğini yazıp söylediği zaman, CHP çevrelerinde dudaklar tebessümle kıvrıldı.

Ama, Aydın Yalçın'ın söz ettiği yeni partinin «önde gideni» kim olacaktı?... Sorunun yanıtı birden ve

kendiliğinden geliverdi. DP oylarına sahip çıkacağı varsayılan bu partinin birinci kurucu üyesi, ihtilal yönetiminin Maliye Bakanlığını üstlenen Ekrem Alican'dı.

Şubat 1961'lerde Hikmet Belbez'in evinde yapılan toplantılarda yeni bir partinin doğumu üzerindeki çalışmalar giderek biçimlenmiş gibiydi.

Bu partinin, gücünü yalnızca DP oylarından değil, Ankara'da başka odaklardan da aldığını öğrenecektik. CHP'yi iktidar yarışında —çeşitli nedenlerle— tek başına bırakmayı istemeyenler, Alican'ın oy tabanında CHP'den daha güçlü olan DP oylarıyla bir parti kurmasını kışkırtıyorlardı.

Eğer Alican, DP oylarını kuracağı partiyle tek başına toparlayabilirse, CHP'nin «seçim sonrası idealleri» kolaylıkla gerçekleşemezdi. Örneğin, İsmet Paşanın cumhurbaşkanlığa suya düşer, Cemal Gürsel'in bu koltuğa oturması kolaylaşabilirdi. Alican'ın bu amacı, gerçekleştirebileceği varsayılıyordu.

Doğrusu bu varsayımdaki mantık pek hatalı değildi.

Alican, 1960 öncesinin DP'lisiydi. DP milletvekili olmuş, Meclis kürsüsünde konuşma biçimi, mantığı ve bilgisiyle göze çarpanlardan biriydi.

Bir ara, DP'nin aşırı yanlışlıklarına karşı çıkmış, basına «ispat hakkı verilmesi» ile başlayan parti içi harekette yerini almış, partiden kopmuştu ama, yüreğiyle, siyasal ve ekonomik eğilimleriyle eski bir DP'liydi.

Böyle birini, DP tabanı neden kabul etmesindi?.. Pekâlâ edebilir, kuracağı bir partiyi iktidara getirebilirdi.

Gürsel Paşanın da «el altından» Alican'ın girişi-

mini desteklediği duyuluyordu. Giderek yaygınlaşan söylentiye göre, Cemal Paşanın desteği yalnızca «manevi» açıdan değildi, bir milyon liraya yakın «maddi destek» de yeni partinin oluşması için ayrıca sağlanmıştı.

Ne var ki, bütün bu hesaplar —daha sonraki yıllarda da görüleceği gibi— seçim gereğine pek yansımayacaktı. Hele Alican ve arkadaşlarının «ihtilal fikriyle ve hedefiyle uzlaşma» biçimindeik yargıları, ihtilalin hemen sonrası şaşkına dönen, ama sonradan yavaş yavaş kendini toparlamaya başlayan DP tabanında, örgütünde nasıl bir etki yapacaktı?... Bu ince ayrım, Alican'ın kuracağı partinin dışında, gene DP oylarına seslenen bir başka partinin, Adalet Partisinin doğumuna yol açacaktı.

DP oylarını kanalize etmek isteyenler, böylece, ikiye bölünmüş olacaklardı. «Uzlaştırıcı eğilimle,» DP felsefesini «milli iradeyi mutlaka egemen kılmak isteyenler» arasındaki yol ayrımı, sağ oylarda yeni bir ufuk açılmasına olanak verecekti,

Alican ve arkadaşları artık açığa çıkan girişimlerini o denli biçimlendirmeye yaklaşmışlardı ki, sürekli toplantılarda partinin adının ne olacağını tartışır durumdaydılar. Kimine göre partinin adı «Sosyal Demokrat Partisi» olmalıydı; kimine bakılırsa, «Hür Demokrat Parti» diye adlandırılmak, oy tabanı dikkate alınınca, eşyanın tabiatına uygun düşüyordu.

1980 ihtilalinden sonra olduğu gibi, 1960 ihtilalcileri de «demokrat» adının parti adı olarak alınmasını yasakladılar.

Böylece, günlerce süren hazırlıklardan sonra, Alican'ın Yeni Türkiye Partisi doğdu.

Alican, eski DP oylarını toparlamak için yalnızca adının yeterli olmadığını kavradığı içindir ki, partisine DP'yi simgeleştiren adların girmesine de özen gösteriyordu, Örneğin, Menderes'in anlı şanlı İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, YTP'de yer alıyordu. Adnan Menderes'in büyük oğlu Yüksel Menderes'e, Alican bir mektup gönderiyor, DP ideallerinin yeni bir partide güçleneceğini belirterek, genç Menderes'i partisine çağırıyordu.

Yüksel Menderes de, DP'nin devamı gördüğü bu partide yer alıyor, daha sonraları parti gezintilerinde «önemli bir ad» olarak halka sunuluyordu.

Şubat 1961 başlarında bir başka siyasal devinim göze çarpıyordu.

O sıralarda «Ege Güneşi,» diye alaya alınan Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala, İzmir'den Ankara'ya mototrenle geliyordu.

DP oylarıyla ilgili girişimlerde YTP'nin dışında bir başka siyasal partinin doğuşuyla yapılan hazırlıklar için, Ankara'ya çağrılmıştı.

Gümüşpala'nın bir partinin başına geçip geçmeyeceği henüz belli değildi ama, «emekli bir askerin hitap ettiği bir zümre vardı ki, bu zümre oy demekti,» mantığından geçen bir devinmeyle yola çıkanlar da sessiz sedasız çalışmaktaydılar.

Bu grup, daha başka bir anlayışın insanlarıydı. Onlara göre, DP, 1950'de «milli iradenin egemenliği» fikrinin savunucusu olmuştu. DP oylarına dayanacak bir yeni partinin, aynı anlayışı benimsemesi kaçınılmazdı.

Bir zamanların siyasal olaylarına merkez olan Sağlık Bakanlığı yakınlarında, Orduevinin tam karşısındaki küçük Gülpalas Oteline inen Ragıp Gümüşpala, Ekrem Alican'la konuştu. Ordu komutanlığı sırasında ya-

kın çevresinde yer alan albaylardan biri olan Şinasi Osma, Gümüşpala'nın yanındaydı.

Alican'la yapılan bu bir buçuk saatlik toplantıda Hikmet Belbez, Ertuğrul Alatlı gibi isimler de bulundu. Önderliğe kimin geleceği konusuna pek değinilmedi. Ama, Alican, bir eski askere yeni ve güçlü bir partinin genel başkanlığını bırakacak mıydı?..

Ah, yazgı hiç değişmiyordu. Gümüşpala, Alican' dan sonra Çankaya Köşküne tırmandı ve Devlet Başkanı Cemal Paşayla bir görüşme yaptı.

Elbette yanıtını aradığı soru, bir siyasal parti kurmaya girişirse, askerlerin buna karşı tepkilerinin ne olacağını araştıran bir soruydu.

Ragıp Gümüşpala, şöyle diyordu:

«... Gayemiz, vatandaşlar arasında yaratılan münafereti (ikiliği) ortadan kaldırmak, vatandaşları kardeş olarak birleştirmek, 28 milyonunun 'birliğini' temin etmektir...»

Kalabalık bir gazeteci grubu bu sözleri dinlerken, o günlerin, sonraki yıllarda dinleyecekleri sözlerin «belirli ve kesin çizgilerini» görüyor, hiç yadırgamıyorlardı. 1960 ihtilali «kardeş kavgasını önlemek» amacıyla yapıldığı için, Gürsel Paşanın eğilimlerini de bir gün önce öğrenen emekli orgeneralin, daha başka türlü konuşmasını bekleyemezlerdi elbette.

Gümüşpala, gene günün modası olan sloganlarla sözlerini sürdürmüştü: Yeni bir parti olarak «gerici» hareketlerle savaşım verecekler, «komünizme ödün vermemek» için, ellerinden geleni yapacaklardı.

Partinin adı ise, Türkiye Adalet Partisi olacaktı.

27 Mayıs ihtilali, Ragıp Gümüşpala'yı 3. Ordu Komutanı olarak buldu. Bir süre sonra, ihtilal yönetimi, Gümüşpala'yı Genelkurmay Başkanlığına getirdi ve... Kısa, çok kısa süre sonra emekliye ayırdı.

27 Mayıs ihtilalinin Ordu'da yaptığı «temizlikten» nasibini alan Gümüşpala'nın, kısa sürede Genelkurmay Başkanlığından emekli olmayı içine sindiremediği bir gerçekti.

Siyasal bir partinin kurucusu olarak görülmeye başlamazdan önce adı, bir «söylenti halesi» ile daha da yaygınlaştı. Güya, Gümüşpala, 27 Mayıs sabahı ihtilalcilere bir süre direnmiş, ihtilalin yapılmaması görüşünü savunmuştu. Ordu birliği fikrinden hareket etmek zorunda kalınca, ihtilale, 3. Ordu olarak «evet» demişti.

Söylentideki mantık hatası ortadaydı: İhtilal yönetimi, eğer Gümüşpala kendilerine direnmiş olsaydı, bir süre sonra Genelkurmay Başkanlığına atar mıydı?.

Siyasal ortam öylesine değişikti ki, şaşırmış olan DP oylarıyla örgütü, bir şemsiyenin altına girerek yeniden doğmayı istiyordu. Kendilerini temsil edecek olan bir partinin başında bir emekli orgeneralin bulunmasını doğal karşılıyor, giderek böyle bir adın zarar değil, yarar sağlayacağını düşünüyordu. Zaman içinde Gümüşpala'nın yerini, DP felsefesini sürdürecek başka bir kişinin alacağını, «geçici dönemde bu adı» kullanmanın gerektiğini hesap ediyordu.

Varsayım ve hesap yanlış değildi.

1980'den sonra kurulup kapatılan Büyük Türkiye Partisinin başına da bir emekli orgeneral, Ali Fethi Esener getirilmemiş miydi?

Gümüşpala da istekliydi. Kırgındı. Belki kızgın. Bir siyasal partinin başkanı olarak askerlikten sonra

ülkesine hizmet verirken, sayılan, sevilen bir insan olduğunu bu yoldan kanıtlayabilirdi.

Böylece, «olan, olmuştur,» diyerek Alican'ın yanına giden DP'lilere karşı, milli iradeyi yeniden canlandırıp şahlandırmak isteyenler, Gümüşpala'nın başkanlığında Adalet Partisini kuruyorlardı.

Sağda iki partinin doğuşu ise, CHP'nin işine gelecekti. Parti önderleri böyle görüyorlardı. DP oyları ne kadar bölünürse, o denli işlerine geliyordu. Sağ ve güçlü oylardaki bölünme, CHP'yi iktidara daha da yaklaştırırdı.

Acaba, çeşitli dönemlerde yapılan bu tür hesaplar, dilenen sonucu verecek miydi?..

Hayır!

Ankara'da yapılan hesaplar başka, yurt düzeyindeki nabız bambaşka bir şeydi. Hemen her dönemde bu gerçeği görecektik.

4

1960'a ORANLA DEĞİŞİK BİR ORTAM

Belediye binasının önündeki alan o denli kalabalık değildi.

Konya'ya bir kış günü, ama güneşli bir havada inmiştik.

Kentin içi sakindi, Evren'in gelişini, vereceği nutku dinlemeye hazırlanıyordu. Doğrusu biz daha görkemli bir kalabalık bekliyorduk. Yoktu.

Orgeneral Evren ve Milli Güvenlik Konseyi üyeleri göründüler.

İki uçakla gelmiştik. Kara Kuvvetleri ve Jandarma Komutanlarıyla uçağa binen gazeteciler, önce gelmişlerdi. Ardından Devlet Başkanını getiren uçak, meydana inmişti. Bu düzen, bir önlemdi. Kara Kuvvetleri Komutanı, Devlet Başkanıyla aynı uçağa binmiyordu. Devlet Başkanının uçağına «bir şeyler olursa,» yerini alacak komutanın ayrı uçakta olması gerekiyordu.

Ne Ankara Etimesgut havaalanında, ne uçakta Devlet Başkanı Evren'in, «önemli bir açıklama yapacağına dair» bir belirti, bir dokundurma işitip görmemiştik.

Telefona Nezih Demirkent geldi:

«Açıklama önemli,» dedim. «Vakit yok..» Kısaca anlattım.

Devlet Başkanı, «12 Eylül politikacılarına ilk kez böylesine sert çattı ve ilk kez, eski'lerin siyasete giremeyeceklerini belirten bir konuşma yaptı.»

Nezih'in işi başından aşkındı. Konuşmamdaki heyecanı, önüne uzattığım önemli haberi —sezinlediğime göre— her zamanki dikkatli tutumuyla izlememişti. Çünkü, Hürriyet'ten iki arkadaş o sırada bir zam haberi nedeniyle Selimiye'de yatıyordu, gazetenin o sıradaki başlıca kaygısı ve sorunu buydu. Doğaldı da. Çünkü hiçbir gazete bünyesinden birinin hapse düşmesini istemez, bu olayın derin tepkilerini yaşardı. Gazete ve gazeteciliğin doğası buydu.

Orgeneral Evren, daha önceki konuşmalarında dile getirdiği kuralları söylüyordu başlarda:

«... İlk geldiğimiz günden beri dedik ki: 'Biz bu bozuklukları düzelttikten sonra gideceğiz. Demokratik sisteme döneceğiz'.

Ve kendilerine bir plan verdik. Evvela anarşiyle mücadele edeceğiz. Ondan sonra Kurucu Meclisi kuracağız. Kurucu Mecliste yeni anayasa, seçim kanunu, partiler kanunu gibi önemli kanunları çıkartacağız ve bir daha memleketin bu hale düşmemesi için çıkarılması lazım gelen bütün kanunları çıkartacağız, ondan sonra Atatürk ilkelerine bağlı bir-yönetime devredeceğiz, dedik.

Milli Güvenlik Konseyi dışta kalacak değil. MGK benzetme yapabilirsem, şöyle yapayım, Senatonun vazifesini görecek. Kurucu Meclisten çıkan kanunlar bize gelecek, biz eğer onu değiştirirsek, değişik şekliyle yürürlüğe girecek, eskiden olduğu gibi tekrar meclise gelip, tekrar gelme yok...»

15 Ocak 1981'di.

Evren Paşa, Kurucu Meclise partili olarak, partilerden kimseyi almayacaklarını vurguluyordu.

Doğrusu da buydu, çünkü, 1960'ta CHP kapatılmayan partiyse, 1980'deki müdahalede bütün partiler ilk gün, «faaliyetten men edilmiş»ti.

Faaliyetleri durdurulan partilerin üyelerini, Kurucu Meclise almayı ya da almamayı beğenen veya eleştirenler de çıkacaktı. Madem ki demokratik parlamenter rejime geçecektik, o rejime yaşam verecek partileri temsil edeceklerin Kurucu Meclis çalışmalarında bulunmamasını bir eksiklik sayanlar çıkacaktı. Aykırı mantığı kabul edenlere göre de, siyasal parti üyelerinin şu ya da bu biçimde Kurucu Mecliste bulunmalarıyla yine, Mecliste «kısır siyasal çekişmeler» egemen olabilirdi. Anlaşılan oydu ki, MGK, uzun süre düşündükten sonra karara varmış, Kurucu Mecliste «faaliyetleri durdurulan, ama kapatılmayan partilerden» hiç kimsenin bulunmamasını uygun görmüştü.

Evren Paşanın Ocak 1981'de söylediği bir iki cümle, ardından gelen aylarla yılların kulislerde tartışılan önemli öğesi olacaktı.

«... Kurucu Meclisten sonra normal düzene, parlamenter demokratik sisteme döndükten sonra da Türkiye'nin kaderi, memleketi bu hale getirenlere tekrar teslim edilmeyecek...» diyordu Evren Paşa.

Halkın huzurundaki bu son açıklama, bir «siyasal etki» yaptı.

Bizi telefonlara koşturup gazeteleri uyarmamıza neden olan cümle de buydu.

12 Eylül 1980'in üzerinden dört, beş ay geçmişti. Siyasal partiler kapatılmamış, Evren Paşa değişik demeçlerinde bu partilerin kapatılmasına değinmemiş, aksine «yeni seçim sistemi ve siyasal partiler yasaları» çıktıktan sonra, partilerin bu yasalara uygun düzenlemelerle çalışabileceklerini içeren konuşmalar yapmıştı.

Her ne kadar Ankara kulislerinde, MGK yönetiminin yönelişlerini koklayanlar arasında «eski siyasetçilerle ilgili kimi kararların alınacağı» yolunda söylentiler de yok değildi. Bu kararların ne olacağı belli değildi. Kimine göre, 12 Eylül öncesinin partilerini yöneten kadrolar siyasal kısıtlamaya bağlanacaklardı, kimileri ise daha geniş kapsamlı bir kısıtlamanın söz konusu olduğunu ileri sürüyordu.

Oysa, Kenan Evren Paşa ilk kez, geniş kapsamlı görünen bir açıklama yapıyor, «... Demokratik sisteme dönüldükten sonra —da— Türkiye'nin kaderinin, memleketi bu hale getirenlere tekrar teslim edilmeyeceğini...» açıklıyordu.

Bu konuşmanın önemi şuradaydı ve üzerine gitmekte, daha açıklığa kavuşturmaya çalışmakta haklıydık.

'Siyasal kısıtlama' nereye değin uzanacaktı?.. Evren Paşanın söylediğinin başlangıcıyla sonunu kavramakta güçlük çekiyorduk. 12 Eylül öncesi parlamento üyeleriyle daha önceki TBMM üyeleri de bu kısıtlamanın içine girecek miydi?... Yoksa, bu konuşmanın üzerinden bir süre geçtikten sonra, «eski partilerin örgütlerinde çalışanların da siyasal kısıtlamaya bağlanacakları,» yolunda bir haksızlık mı yapılıyordu?.

Konya'dan Adana'ya, İskenderun'a ve buralardan Gaziantep'e uzanan uzun bir gezide, her akşam bir kokteyl parti nedeniyle yanyana gelebildiğimiz MGK üyelerinden bu konuda açıklama almaya çalışıyorduk.

Olanaksızdı. Hiçbir şey söylemiyorlardı.

Kısıtlamanın sınırını öğrenmeye çalışmamızın nedeni açıktı: Eğer kimlerin, hangi kişilerle kadroların,

kısıtlanmaya gireceğini öğrenebilirsek, daha anayasa çıkmadan, seçim ve partiler yasasının ucu bile görünmemişken, yeni kurulacak partiler düzenine yatkın hazırlıkların nereye varabileceğini kestirebilecektik.

Ama, o sırada şu aşamadaydık:

Eski partiler —belki— varlıklarını sürdürebileceklerdi. Bir Adalet Partisi, bir Cumhuriyet Halk Partisi gene var olacaktı. Ancak, bu partilerde 12 Eylül öncesinin ne yöneticisi, ne de parlamenteri bulunabilecekti. Bu, kesindi.

12 Eylül öncesi partilerin varlıklarını sürdürebileceklerini Ocak 1981'de varsayarken, ne denli saf ve Ordu'nun kararlılığı üzerinde ne denli az eğitilmiş olduğumuzu, daha sonraları anlayacaktık.

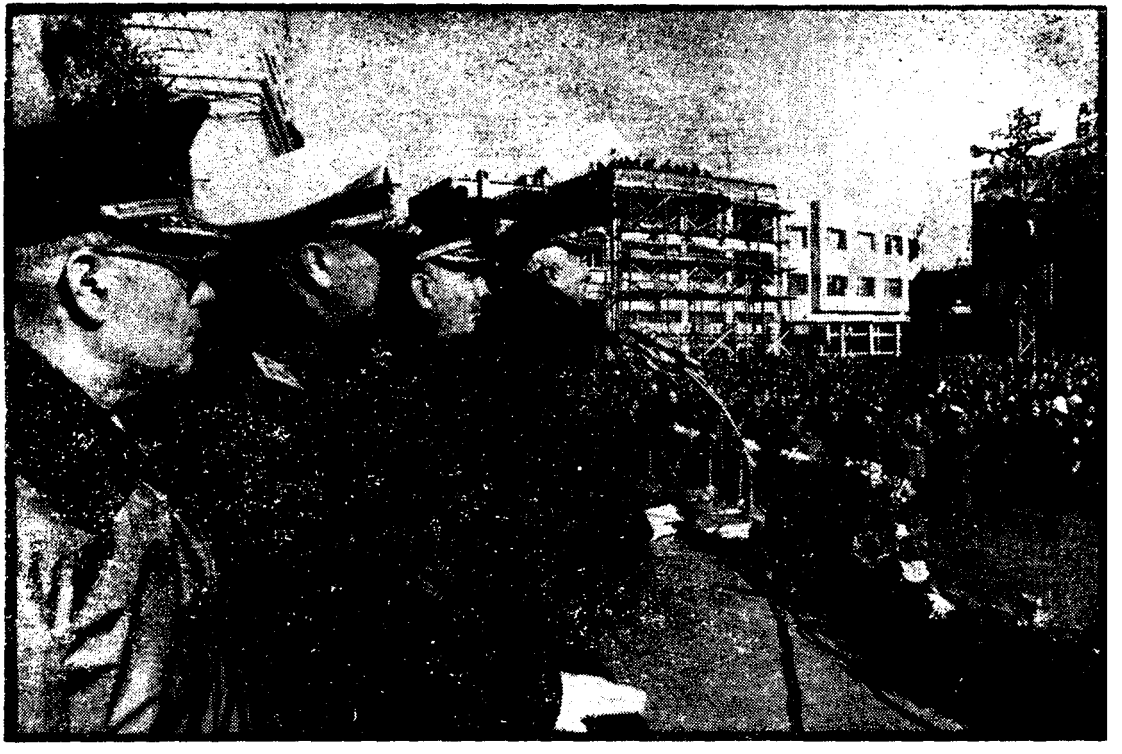
Bizi bu yargıya götüren nedenler vardı.

6 Nisan 1981'de Newsweek dergisine bir demeç veren Evren Paşa, «... Biz partilerimizi kapatmadık, sadece faaliyetlerini durdurduk...» diyordu.

Parti içi demokrasinin yitirilmesinden doğan sonuçları sürekli getirmekle birlikte, 12 Eylül öncesi partilerin bütünüyle kapatılacağını gösteren herhangi bir dokundurma yapmıyordu.

Hemen ardından, on iki gün sonra Financial Times'a verdiği demeçte ise, 'eski politikacılar'ın durumuna biraz daha açıklamalı değiniyor, «... Türkiye'yi eylül ayındaki duruma getirmiş olan politikacıların Kurucu Meclis'te ve 'onu takip edecek parlamentoda yer almaları uygun' olmayacaktır. Kaldı ki, bu milletin arzusuna da uygun olmaz...» diyordu.

Bu gelişmeleri, 15 Ekim 1981'e değin izledik.

12 Eylül 1980 harekâtından sonra Devlet Başkanlığı görevini de üstlenen Orgeneral Kenan Evren, eski siyasetçilerin gelecekteki durumuyla ilgili ilk önemli açıklamasını 1981'de Konya'da yaptı. Bu açıklama sonra, siyasal kulislerde geniş yankılar uyandırdı. (Foto : Bülent Hiçyılmaz)

O gün, TV ve radyodan yayımlanan konuşmasında Evren Paşa, «Türkiye'de kurulacak özgürlükçü demokrasiye... acı hatalardan sorumlu olmayan, ideolojik dogmatik sapıklıklardan uzak, Atatürk ilkelerinde birleşebilen geleceğe dönük partilerle yeniden başlamak maksadıyla... partileri feshetme kararı aldıklarını...» açıkladı.

Ekim 1981'in ardından, yeni siyasal partilerle ilgili oluşmalar, konuşmalar, tartışmalar birbiri ardından başlayıp, gelişip serpildi.

Bülend Ulusu'nun bir parti kurarak, bu siyasal kuruluşun başına geçmesinin onaylandığı açık bir gerçekti.

Ulusu'nun parti kurma girişimini, baştan sona değin, mantığın gerçekçi göstergesiyle izledim.

«Kurulmuş» değil de, «kurdurulmuş bir parti» izlenimi verecek bir siyasal kuruluşun genel bir seçimde hiçbir şansı olmadığını bütün bir dönem boyunca savunageldim. Sanırım, bu nedenleri savunduğum için, Milliyetçi Demokrasi Partisini kuran emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın şimşeklerini üzerime çektim.

MDP'yi kuruluş ve oluşma aşamasından seçim gününe değin savunanların haklı göstermeye çalıştıkları bütün nedenler, bir günde iflas edip gitti.

6 Kasım günü Sunalp'ın iktidar olacağına inananlar, 7 Kasım sabahı Sunalp'ın üçüncü parti olduğunu görerek şaşakaldılar. Örneğin, MDP yanlısı tutumunu —bir ömür boyu sayılabilecek süre olan— bir yıl boyunca savunagelen, tersine tutumda olanları da gazete kulislerinde yeren Mehmet Barlas, seçimden sonra, bana, «Sen haklı çıktın,» dedi.

Haklı çıkmaya uğraşmamıştım, halkı bir ölçüde tanıyan, benliğini yanlış hesaplara mahkûm etmemiş olan her insan, MDP'nin alacağı sonucu çok öncesinden görebilirdi.

Çünkü, halk, 1961'de de daha sonraki seçimlerde de peşin yargıları yanıltan bir «oy davranışında» bulunmuştu.

Kendini güçlü, gelecek günlerin mutlak iktidarı gören CHP ile İsmet Paşanın, 15 Ekim 1961 günü yapılan seçimde düştükleri acı durum, hiç unutulur muydu?..

Siyasal hava, devlete egemen olan güçlerin kestirimleri, hep İsmet Paşanın yanındaydı.

Giderek etkisini sürdüren Metin Toker'in Akis dergisinin seçim öncesi kapak kompozisyonu, hiç belleklerden çıkar mıydı?...

Akis, seçim öncesi sayısının kapağında bir Türkiye haritası yayımlamıştı. Her ilde hangi partinin seçimi kazanacağını renkli olarak gösteriyordu. CHP kestirimlerini yansıtan bu haritaya göre, bir iki ilde, bilemediniz beş altı yerde, yeni kurulan partiler seçimleri kazanıyordu, 67 ilden geriye kalanlarda ise, altı oklu CHP ambleminin sonucu aldığı ilan ediliyordu.

28,8 milyon nüfusu olan Türkiye'de, 12.295.305 kişinin oy verme hakkı vardı. Seçime katılma oranı çok yüksek olmuştu, 10.5 milyon kişi sandığa gitmişti. Sonuç şuydu:

Güçlü, erişilmez, yeni sivil yönetimin mutlak iktidarı varsayılan CHP, ancak yüzde 36,7 oy almış, 173 milletvekilliği kazanmıştı. İktidar değildi.

Yeni kurulmuş, ezilmiş kitlelere seslenen AP ise, oyların yüzde 34.8'ini alarak 158 milletvekili ile parlamentoda ikinci parti olmuştu.

CKMP yüzde 14 oyla 54, YTP ise yüzde 13,7 oyla 65 milletvekili çıkarmıştı.

CHP bu sonuca dilediği biçimde hazırlayıp Kurucu Meclisten geçirdiği seçim yasasıyla varmıştı. Zorlamalı, tertipli hiçbir işlemin, seçimi, seçmeni etkilemeyeceği daha 1961'de ortaya çıkmıştı.

Türk ulusu, bir başka ulustu.

Hele, 1961 anayasasının yeni çocuğu olan Cumhuriyet Senatosu seçimleri, CHP için tam hezimetti. Milletvekili seçimlerini nispi oyla yaptıran CHP, kendine o denli güven duyuyordu ki, senato seçimlerini «çoğunluk sistemi» ile yaptırmıştı. Sonuç ise, AP'nin zaferiydi. Bu yeni parti senatoda 71 senatörle çoğunluğu ele geçiriyor, CHP ise ancak 36 senatörlük alarak ikinci parti oluyordu. YTP 27, CKMP 16 senatörlük alıyordu.

1981'den 82 ve 83'e biz, böylesine sonuçları, bu sonuçlara hangi nedenlerle ulaşıldığını bilerek giriyorduk.

Siyasal alana soyunan kişiler değişebilirdi, yeni partiler kurulabilirdi, ne var ki, Türk halkının geleneksel doğasının yeni bir biçim alması olanaksızdı. Benimle, benim gibi düşünmeyen yazar - çizer, giderek yeni siyaset adamları arasındaki asıl savaşım da bu anlayış ayrımından kaynaklanıyordu.

Ancak, bir kuşkunun getireceği sonuç da, daha başlarda, göze çarptı:

12 Eylül öncesi partilerin varlığı sürüp gitse, bu partilere can veren kadroların, 'kendi doğrultularında' davranacakları belliydi. Partiler rejimi, 12 Eylül öncesine dönüşecekti. Oysa, ülkenin sivil yönetimde de

en azından beş, on yıl sürecek huzura gereksinimi vardı. 12 Eylül bir «son» değil, bir «başlangıçtı.»

Öyleyse, yeni bir Meclis, yeni bir siyasal kadrolar düzeni gerekiyordu.

Atatürk'ün, CHP'yi neden kurduğuna kısaca bir göz atılacak olursa, büyük kurtarıcının yaptığı bir devrimi, halkta sürdürmek için partileşmeye gittiği ortaya çıkardı.

Öyleyse, 12 Eylül ile halk arasında bir köprü olacak siyasal bir bünyenin kurulmasını, «teşvik etmek» gerekmez miydi?...

Bu nedenlerle, her şeye «yeni baştan» başlamak, «faaliyetleri menedilen partileri tümüyle kapattıktan sonra,» devletin bütün sorunlarını sivil yaşamda da sürdürecek bir parti kurmaya yönelmek gerekiyordu.

Bu parti, daha kurulması için en azından bir yıl süre gerektiği günlerde bile, ilk ağızda «bir 'devlet partisi'nin kurulmakta» olduğu biçiminde yorumlandı.

Kulislerden aldığımız bu bilgileri kâğıda aktardığımız zaman, etkili hiçbir çevreden de tepki görmüyorduk. Bu tutum, öğrendiklerimizin doğruluğunu gösteriyordu.

5

BİR BİNA, ÜÇ ODA, ÜÇ PARTİ

1 Ocak 1983'ten başlayarak,

Başbakanlık binasının üç ayrı odasında,

Üç yeni siyasal partinin kurulmasıyla ilgili çalışmalar,

Üç ayrı kişi tarafından yürütülüyordu.

Başbakanlık makam odasında Bülend Ulusu, sağ —orta sağ— İnönist ya da ılımlı CHP'lileri de içine alacak «geniş tabanlı» bir partinin nasıl kurulabileceğini araştırıp, bu çalışmalarını Çankaya'da başbakanlık konutunda sürdürürken,

Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, günü gelip de siyasal partilerin kurulmasına izin verildiğinde kurmayı planladığı partinin ana kadrosunu oluşturuyordu.

Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp, bir yandan parti girişiminde yardımcı olmak ya da bu partinin içinde bulunmak için Bülend Ulusu'yla görüşmeyi isteyenlere aracılık ederken, eski CHP'li olup da sol oyların bir parti bünyesinde toplanmasını isteyenlerin kendisiyle kurdukları temaslardaki sözlerini dinliyordu. Calp de, bir karara varmak için «doluyu boşa, boşu doluya» koyuyordu.

Başbakanlık makam odasında, yuvarlak masanın bir yanına iliştikten bir süre sonra, Bülend Ulusu, sorularım karşısında kısa bir açıklama yaptı:

«Bir görev verdiler, deneyeceğim, uğraşacağım, bakalım olacak mı?» dedi.

İşin artık gizlisi saklısı kalmamıştı. Hemen bütün kulislerde 12 Eylül felsefesini sürdürecek bir partinin kurulmasının, «arzu edildiğinden» söz ediliyordu.

Bir «devlet partisi» diye nitelendirilen, ancak böyle bir adlandırmanın beraberinde çeşitli sakıncalar getireceği gözetildiği için, milletin çoğunluğunu sinesinde toplayacak bir «ana parti»nin mutlaka kurulacağı belirtiliyordu.

Bu partinin kurulması için gerekli zaman hem vardı, hem yoktu. Çünkü, 1983 sonlarında demokratik parlamenter rejime geçileceği belli olmuştu. Bir «ana parti»nin kuruluşu gecikirse, 1980 rejimine gönülden bağlanmış olan geniş yığınların başka kanallara doğru açılmaları olasılığı vardı.

Bu parti —günün koşullarını hesap edenler için— ulusun oylarıyla mutlaka iktidara gelecekti. Düşünülen siyasal sistematiğe göre, 12 Eylül felsefesini sivil dönemde de yürütecek bu partinin «yalnız başına demokrasi oyununu sürdürmesi» hem dış evrende, hem de iç evrende yadırganabilirdi. Bu parti, mutlak çoğunluğu en üst düzeyde alacaktı ama, bir de muhalefet partisine gereksinme vardı.

Bu muhalefet partisinin de orta-sol oyları toparlayan, ama evrene, Türkiye'de iki partili bir demokratik rejimin yerleşmekte olduğu yargısını pekiştiren bir parti olması gerekiyordu.

«Güçlü devlet partisi»nin oy tabanı Adalet Partisine dayalı olacaktı. Bu ana çekirdek çevresinde öteki sağ oylarla, İnönü simgesine bağlı eski CHP oyları da toplanacaktı. Yurt düzeyinde geniş ölçüde bir «oy koalisyonu» söz konusuydu.

Böyle bir partiyi kim kuracaktı ve yürütecekti?..

Elbette, böyle bir partinin önderliğini askeri yönetimin Başbakanı olan Ulusu'nun üstlenmesi doğruydu. Ulusu, yalnızca askeri dönemin Başbakanlığını yapmış değildi, 12 Eylül'den bir ay önce Deniz Kuvvetleri Komutanlığından ayrılmıştı. Kaderde, fikirde ve kıvançta askeri yönetimin önderliğini üstlenen yüksek komutanlardan ayrı düşünmesi ya da daha başka eğilimlere sahip olması olanaksızdı. Ayrıca başbakanlığı döneminde kamuoyunda, «halim selim, munis, 12 Eylül'e ters düşecek herhangi bir eylemin içinde» bulunmayacağı benimsenmiş bir kişiliği vardı.

Aslında, 1980 yönetiminin Türkiye için düşündüğü siyasal yelpazenin iki partiye dayandığı anlaşılıyordu.

«Bir parti kurmanın zorluğunu biliyorsunuz, sayın Başbakanım» dedim Ulusu'ya. «Bu partiyi kurmak için, nasıl bir çalışma yöntemi izliyorsunuz?»

Başbakan, ellerini göğsünde bitiştirdi. «Hemen herkesle konuşuyorum, görüş alıyor, onları dinliyorum. Sorular soruyorum. Nasıl, kiminle ve ne şekilde bir parti olması konusunda çevreyi tarıyorum,» diye yanıtladı, Başbakan Ulusu.

«Söz aramızda, particilik pek benim anladığım iş değil. Kolay da değil. Ben askerlikten gelmişim, eski başbakanlar gibi sabahtan akşama burada, daha sonra parti işleriyle uğraşmak, kolay iş değil benim için» diye ekledi.

«Ama?...»

«Ama'sı şu ki, bir görev aldım üzerime. Sağ oyları, ılımlı sol oyların büyük bir bölümünü, ülkenin yeniden bir kargaşaya gitmemesini isteyen, 12 Eylül felsefesini içtenlikle benimsemiş olan kişileri bir araya getirmeye çalışacağım.» dedi Ulusu.

«Zor bir görev, efendim,» dedim.

«Zor, ama görev. Memleket bana böyle bir görev üstlenmemi emrediyorsa kaçınamam. Fakat söylüyorum, bu araştırmalarımdan ne çıkacak pek bilemiyorum. Bu araştırmaları yaptıktan sonra, neyin ne ölçüde olacağını kararlaştıracağım.»

Böylece Başbakan Ulusu, bir çalışmanın içinde olduğunu doğruluyor, ancak, «deneyiminden ne sonuç alacağı» konusunda ne karamsarlık, ne de iyimserlik belirtiyordu. Bu konuşmamızdan çıkardığım tek sonuç, Ulusu'nun, istekler doğrultusunda bir parti kurup kuramama aşamasında çalışmalar yaptığını gösteriyordu.

«Kimlerle çalışıyorsunuz?» diyecek oldum Başbakan Ulusu'ya.

Ad vermekten kaçındı. Özenle.

Başka bir noktaya sürükledi konuşmayı, «Mesela, sen böyle bir parti içinde, kurucular arasında görev verebileceğim tanıdık ad söyleyebilir misin?» diye sordu. Birden gelen soruya yanıt vermenin güçlüğünü söyledim. «Düşün öyleyse, bildir,» dedi.

«Dilerseniz, Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu'na ileteyim, sizinle her an temas kurma zorluğu olabilir de..» dedim.

Sözcükler üzerine bastırarak, «Yok» dedi. «Doğrudan bana bildir.»

Ayrıldık.

«Ötekiler» de birleşiyordu.

Zamana ve ortama —1960'larda DP'de olduğu gibi— ayak uydurmak gerekliliğini kabul eden Adalet Partisinin kimi eski milletvekilleri, Ulusu'nun kuracağı partiye —27 Mayıstan sonra YTP'de olduğu gibi— 12 Eylül'den sonra da katılmanın coşkusu içindeydiler.

İçlerinde, artık «geriye dönüşün» olanaksız olduğunu içtenlikle kabul edenler olduğu gibi, eski partilerine kırgın olanlar da bu arada siyasetin dışında ne olursa olsun kalmamayı düşleyenler de vardı.

Başbakanın kuracağı partinin ana çekirdeğini İstanbul'da ve Ankara'da ayrı ayrı çalışan iki grup üstlenmiş görünüyordu. Hepsi eski AP'li idiler.

İstanbul'da Cemal Tarlan, Sebati Ataman, Celal Yardımcı'nın önderlik ettiği yeni parti çalışmalarına koşut olarak, Ankara'da da Ahmet İhsan Kırımlı, Süleyman Çağlar ve Yılmaz Öztuna gibi adlar katılıyordu.

Bu kadro, Ulusu'nun başkanlığında kurulacak bir partinin başarı şansını kaçınılmaz görüyorlardı, hele Süleyman Çağlar, o denli hararetli biçimde olayı savunuyordu ki, cebinde yeni partinin kurucular listesi Anadolu Kulübü'nde geziniyordu.

Bülend Ulusu adına hükümetin iki üyesi, Turizm Bakanı İlhan Evliyaoğlu ile Sanayi Bakanı Mehmet Turgut da, partiyi kimlerle kuracaklarına dayalı sürekli çalışma içindeydiler.

Yaptıkları görüşmeleri, aldıkları sonuçları Ulusu'ya aktardıklarından kuşku duyulamazdı. Ulusu da bu adlar arasında hangilerinin kuracağı bir partiye yaraşacağını, kimlerin daha işin başında yeni partiyi tökezleteceğini sorup soruşturuyordu.

Bu arada, Adalet Partisinin tabanına dayanarak yükselecek yeni partinin başarılı olması için, «eskiler»in desteğine gereksinildiğini anlayanlar da vardı, bu grupların içinde.

Örneğin Ahmet İhsan Kırımlı, 1982 yılının son ayında, bir gün, eski önderi Demirel'i gördü. Kırımlı,

eski önderi Demirel'e, «İlhan Evliyaoğlu'nun kendisiyle görüşmesini,» istediğini söylüyordu.

Demirel sordu:

«Ne konuşacak benimle?»

«Yeni kurulacak parti meselesini.»

«Ben siyasetin içinde değilim ki, yasağa dahilim ben.»

Kırımlı biraz daha açılıyordu:

«Sizinle sayın Başbakanın görüşmesi isteniliyor,» dedi.

Demirel, sorusunu bir başka biçimde yineledi:

«Sayın Başbakan Ulusu, ne konuşacak benimle, konuşmam imkânsız, yasak var ortada.»

Kırımlı direniyordu:

«Bir konuşmak istiyor,» dedi.

Demirel kesin yanıt verdi:

«Konuşmak istiyorsa, konuşalım. Yalnız 'gizli' konuşmam. Birisinin evinde ya da bir başka yerde, Başbakanlık konutunda görüşmem. Ulusu benimle görüşmek istedi, davet ettiler, geldim derim içeri girerken. Çıkarken de davet üzerine geldiğimi açıkça söylerim.»

Bu denemeler, birkaç yerden ulaştı Demirel'e. Verdiği yanıt bu çerçeve içinde kalıyordu.

Ocak 1983'te artık Ulusu'nun bir parti kurma hazırlığı içinde olduğu, kamuoyuna yansımıştı. Bu partinin kuruluş hazırlıklarını, eski AP'lilerden İskender Cenap Ege'nin, Haldun Menteşeoğlu'nun, Faruk Ilgaz'ın üstlendikleri de açığa çıkmıştı.

İşin ilginç yanı, kimi bakanların «siyaset yasağının yürürlükte» olduğu Türkiye'de, yeni bir siyasal parti hazırlıklarını açıktan başlattıklarıydı. Buna karşın Ulusu, çeşitli kısa demeçlerinde, «Ben kimseye görev vermedim, bir parti için nabız yokluyorum» biçiminde konuşuyordu.

Ama, yeni bir partinin oluşturulması hazırlıkları hızla sürdürülüyordu.

Bu arada, Tercüman gazetesinde çıkan bir başka demecinde, «Gerekirse Süleyman Demirel ile de görüşürüm» diyen Başbakan Ulusu'nun, bu sorunda hangi noktaya varacağı artık o günlerin gözde konusuydu.

Demirel'in kanısı değişmemişti. Ulusu ile söylediği koşullar altında görüşebilirdi. Ama, bu görüşme nasıl olacaktı?... 'Yasaklı bir insanla' bir dönemin Başbakanı, bir parti kuruluşu için nasıl olacak da yanyana geleceklerdi?

Bülent Ecevit,

«Böyle bir dönemde, bu koşullarda bir sosyal demokrat parti kurmaya yönelmek, doğrudan sosyal demokrat fikrine karşı gelmektir,» diyordu.

Ecevit, CHP oylarına dayalı bir yeni parti oluşmasının kesinkes karşısındaydı. Sosyal demokrat bir parti kurulamayacağına göre, sosyal demokratlar halkı bilinçlendirmek için yurt düzeyinde derneklerle, bildirilerle yaygın bir çalışma yapsınlar, daha iyiydi. Ecevit, bir başka inancın içindeydi. CHP ve AP taban oyları, birbirleriyle öylesine kaynaşmışlardı ki, eski kırgınlıkların hepsi gitmişti.

Ayrıca Ecevit'e göre, başta basın, sonrası aydınlar üzerlerine düşen görevi yapmıyorlardı. Böyle bir aşamada partileşmeye gitmek, «tarif üzerine kurulacak bir partiyi» kurup güçlendirmek anlamsızdı.

«Kalabalıklar, örgütlenip partileşmeye alıştılar Türkiye'de» diyordum Ecevit'e. Ortanın solu oyların, yeni bir parti arayışı içinde olacaklarını, kabullenmek gerektiğinde direniyordum.

Bu görüşmemizde, Ecevit'in kesin karşı çıkışıyla, bir orta sol partinin kurulmasının önüne geçilemeyeceği kesin varsayımı ile, sözlerimi çakıştıramadan ayrıldık.

Bu da partileşme sürecinin bir başka olgusuydu.

Ulusu'ya, «Sağ-sol deme, bir parti kur, her kanadın temsilcilerini içeren bir parti. Partiye can verecek-lerin komünist olmamasına özen göster,» biçiminde «telkinler» yapıldığı da yaygınlaşmıştı.

Eski AP'lilerin kümeleşmeye çalıştığı bu partiye «manevi destek» vermesi gerektiğini savunanlarsa, Ulusu'nun Demirel'le görüşmesinde yarar görüyorlardı gittikçe.

Ulusu'nun bir parti kurup kurmamaktaki yargısı tepeye tırmanıyordu.

Ulusu'nun dünürü eski dostum Burhanettin Balkanoğlu, «Bu Süleyman Demirel vatan haini,» diye bağırdı.

Ankara'da, RV lokantasında yemek yiyorduk.

«Neden?» diye sordum.

«Eğer, Ulusu'ya destek verseydi, Milliyetçi Demokrasi Partisi bu şekilde kurulmazdı» dedi. «Oysa, politik hırslarından vazgeçemedi, Ulusu'ya destek vermedi, davaya ihanet etti.»

«Ama, Demirel'in eski bir partinin oylarını, başka birine devretmesi gibi, bir yetkisi yok. Oylar, miras yoluyla alınıp verilir mi?... Eskiden gördük bunları, tam tersine sonuçlar çıktı,» diyecek oldum Balkanoğlu'na.

Öylesine hiddetliydi ki, sözlerimi neredeyse ağzıma tıktı.

«Savunma bu adamı bana,» diye bağırdı gene.

«Savunmuyorum, ama ben de olsam, bu koşullarda, bir başkasına giderek eski partimin oylarını sana veriyorum diye bir vaadde bulunmam. Bu tutumu yaparsam hem kendime, hem de başka kesimlere karşı sorumlu olurum be Burhan...» dedim.

«Kes, kes!..» dedi. «Sizler zaten ülkenin yararlarını ne anlarsınız ki?..»

Ülkenin yararlarını bizden çok iyi anladığı anlaşılan Burhanettin Balkanoğlu, eski AP'nin genel başkan yardımcılarından, bu partide söz sahibi Sadettin Bilgiç ile temas olanağı aradı, buldu, konuştu.

Ocak 1982'nin belki de bir pazar günüydü.

Bilgiç, bir zamanlar Milli Savunma Bakanlığı yapmıştı, bakanlığın müsteşarlığı görevini de Ulusu üstleniyordu o sırada.

Bilgiç'in sonradan partisinin önde gidenlerine verdiği bilgiye göre, Ulusu, kendisine «bir parti kurma görevini aldığını, bu partiyi nasıl kurması gerektiği üzerinde fikrine başvurduğunu,» söylemişti.

Bilgiç ise, «bir parti kurmasının doğru olmayacağını,» söylemişti.

Ulusu, bu tür temaslardan «yukarı odak noktalarının» haberi olmadığını söyledikten sonra, Demirel'in bu konuda neler düşündüğünü öğrenmeye istekli olduğunu belirtmişti.

Demirel ise, eski AP'nin desteğiyle kurulacak bir partinin demokrasiye gölge düşürebileceğini söylüyordu. Böyle bir partinin kurulmasıyla hükümetin icraatını yüklenmesi, dolayısiyle Silahlı Kuvvetlerle Çankaya'yı sıkıntıya düşürmesi olanaklıydı.

Daha ötesi, 1965'lerin, 1960'lardan kalan bir formülü derhal işleyecek, «ordu artı AP eşittir iktidar» formülü, o zamanlar işletilen «CHP artı ordu eşittir iktidar» sloganı gibi çalışacaktı.

Başbakanın bir partinin lideri olması da devletin maddi olanaklarının bu parti için kullanıldığı söylentilerinin yaygınlaşmasına yol açacaktı. Oysa Ulusu, bu olasılığı biliyordu, bana «bir parti kurarsam bu partinin devletin hiçbir imkânından yararlanması söz konusu olmayacaktır,» diyordu.

Ama, karşı partilerin gerçek olmasa dahi, böylesine bir olguyu varmışçasına söylentilerle yayacakları kuşkusuzdu. Eski AP'lilere göre, partilerin kurulması koşullara bağlanmamalı, özgür bırakılmalıydı.

Bu görüşleri Bilgiç —AP önde gidenlerine göre— Ulusu ile yaptığı konuşmada, «kısmen» söylemişti. Demirel'le bir kez daha konuştuktan sonra, Balkanoğlu'nu aradı, «Demirel'in de bu yolda düşündüğünün Ulusu'ya iletilmesini» rica etti.

Bir süre sonra, Balkanoğlu'nun haykırışı, Demirel ve arkadaşlarının hainliği üzerindeydi.

6

GERÇEKÇİ BİR ESKİ ASKER

Başkentte hiçbir olay gizli kalmazdı.

Bu sonuç, «eşyanın tabiatına» o denli uygundu ki, Ulusu'nun parti kurma çalışmaları sırasında attığı her adım, en geç iki gün sonra, siyasal kulislere yansıyordu.

Doğaldır ki, siyasal kulisler kadar gelişen olayları izleyen her odak noktasınca her şey, alabildiğince geniş biçimde öğreniliyordu.

Eski AP'liler, sağ oyların yeni bir parti bünyesinde toplanması isteklerine engel olanların başında Demirel'i gördüklerini, artık saklamıyorlardı. Yeni partinin önündeki engel, Demirel'di. Bunu açıktan söylüyorlar, gazete bürolarına değin bu savlarını taşırıyorlardı.

Fakat, Ulusu gerçekçiydi. Bir partinin kurulması için geçerli olan koşulların bir araya gelmemesi durumunda, sonucun başarılı olamayacağını görüyordu.

9 Nisan 1983 Cumartesi günü, Başbakanlığın merdivenlerini tırmanırken, biraz sonra beni kabul edecek olan Sayın Ulusu'ya «parti için saptamamı istediği isimleri söylememi isterse» ne yanıt vereceğimi düşünüyordum.

Sıkıntı şuradaydı: Daha önce politik deneyimden geçmemiş insanları, politik döneme girilince başarılı olacak kişiler, diye nasıl anlatacaktım.

Başbakanlık, cumartesi günlerinin olağan sessizliğini yaşıyordu.

Saat 11.15'te Özel Kalem Müdürü Tevfik Ertürk, beni, Başbakanın yanına aldı.

Ulusu, karşıladı, iki yanağımdan öptü.

Dostluğunu hiç esirgememişti. Doğrusu, Ulusu'yu uzun yıllardır tanırdım, severdim, saygım büyüktü. Başarılı olmasını içtenlikte diliyordum. Fakat, siyasal ortamın içinden çıkan koşullarla hem başbakanlığı, hem de parti önderliğini birlikte nasıl yürütebileceğini pek kavrayamıyordum. Oysa, Ulusu, iki görevin bir araya gelmesinden duyduğu «sıkıntısını» zaman zaman, sözlerinin arasına da sıkıştırmamış değildi. Öte yandan «ailesinin» siyasal bir parti önderliğine pek yanlı olmadığını da dokundurmuştu, birkaç kez.

Oturduk.

Daha soru yöneltmeme, parti üzerindeki gelişmeleri açmama olanak vermeden:

«Parti kurmaktan vazgeçtim. Gereken yerlere de durumu söyledim» dedi.

Yüzüne bakakaldım. Oysa, o saate değin «dışarda» giderek Ulusu'nun kuracağı parti üzerinde hararetli tartışmalar, kimi çevrelerde ise hazırlıklar vardı, biliyordum.

Şaşkınlığıma karşı, hafifçe gülümsedi.

Nedenleri vardı, açıkça söyledi:

«Bir defa tabiatım bir parti liderliğine yatkın değil, alışmamışım. Bütün gün Başbakanlıkta çalıştıktan sonra, geceleri parti merkezinde, pek ısınamadığım

parti işleriyle uğraşmayı istemiyorum. Ailem de istemiyor doğrusu,» dedi Ulusu.

Ulusu, «Daha önemlisi, araştırdım, soruşturdum, hani bizim askerlik mesleğinde bir 'kurmay başkanı' vardır; kıtanın sorunlarını üzerine alır, yürütür, komutanın son direktifine uygun olarak yapar, işte böyle birini bulamadım parti için. Bir ikinci adam. Yok. Fikirler darmadağınık,» diye sürdürdü.

«Peki ama Paşam, şimdi ne olacak?.. Sanırım böyle bir partinin kurulmasında gelecek için yarar görülüyor» dedim.

Doğruladı. «Bu memlekette bir ben yokum ya, memleketin birçok evladı var, onlardan biri pekâlâ bu görevi üstlenir ve yerine getirir,» dedi.

«Kararınız onaylandı mı?»

«Ben gerekçelerimi söyledim, affımı istedim, durum bu noktada» dedi Ulusu. Baktım ki, ona göre sorun bitmişti. Görevi yapamayacağını kesinlikle söylemişti.

«Ne yapacaksınız seçimden sonra?»

«Ülkemin vereceği ne görev varsa, onu yerine getireceğim,» dedi Başbakan.

«Örneğin Meclis Başkanlığı görevini üstlenir misiniz?»

«Eğer gelecek Millet Meclisi isterse, görev vermeyi kararlaştırırsa üstlenirim, böyle bir görevi. Esasen, Millet Meclisi Başkanlığı gibi, partilerle Çankaya arasında bir köprü görevi yapacak görevi, o takdirde kabul edebilirim.»

Ulusu, inan olsun ki, o sırada «başbakanlığı şerefiyle, onurlu hizmetleriyle bırakmaktan» öteye, başka bir şey düşünmüyordu.

Ayrılırken, kucaklaştık.

Her zamanki ricasını yineledi. «Kendisine dayalı» bir 'şey' yazmamamı istedi.

Bir iki gün geçti. Ulusu'nun kuracağı parti üzerinde söylentilerin, tartışmaların, yakıştırmaların ardı arkası kesilmiyordu.

12 Nisan 1983 günü, Milliyette «siyasal trafik bir hızlandı ki» başlığı altında yayımlanan bir yazımda, Ulusu'nun parti kurmaktan vazgeçtiğini «üstü kapalı» biçimde kamuoyuna duyuruyordum:

«Düne değin üzerinde pek çok şey yazılan gelişme —nedense— hep sağ oylarla merkez oyların bir kuruluşta kanalize edilmesine duyalıydı. Kökende, bir merkez partisi, bir sağ-merkez ya da orta merkez parti niteliğiyle oluşturulmaya çalışılan bir yeni siyasal organizmanın başarı şansı üzerinde altı aydır süregiden araştırmaların nereye vardığı önemlidir.

Böyle bir partinin 'Tepesinde görev alacak insan'la ilgili varsayımların bugün de geçerliğini koruyup korumadığı, nedense, hep dikkatlerden kaçmıştır. Günden güne değişen gelişmeleri iyi gözlemleyenler, hâlâ, eski varsayımlardan yeni sonuçlar çıkarmayı sürdürmektedir.

Bir insan, bugün hangi görevde olursa olsun, isterse Başbakanlık koltuğunda bulunsun, yapılan ya da bizzat yaptığı araştırmalar sonunda acaba kendini böylesine sorumluluğu büyük olan bir göreve hazır hissetmekte midir?

Günü gelmiş, yapılan ya da yaptığı araştırmalar sonunda bir 'çevre oluşturma' noktasında tıkanıp kalmış olabilir. Bir yandan varsayılan bir iktidarın başbakanı olmak, bu ağır göreve koşut olarak o partinin liderlik sorumluluğunu da yürütmek, daha önemlisi bu iki görevi yürütürken 'Çevresinde bulunması gerekli ikinci adamlar'dan bir ölçüde yoksun olduğunu saptamak.

Bütün bunlar göz önüne alınarak bu konuda kimi çalışmalarla ilgili grafiğin hayli düşük düzeyde bir eğri çizdiği sonucu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Örneğin sağlam kişiliğe sahip Sayın Ulusu ile ilgili varsayımların —konuya belirttiğimiz açılardan bakıldığında— geçerliliğini artık korumadığı gibi bir sonuç belirecektir. Güçlü bir olasılıkla Sayın Ulusu'nun yeni bir organizmaya adıyla can vermeyeceğini ele alırsak, sonunda öteki iki olasılık üzerinde durmamız gerekebilir. Parti kuruluşları aşamasında birine ötekinden daha fazla ağırlık vermeden 12 Eylül felsefesine uygun olacak bütün organizmalara olanak tanınacağı olasılığı güç kazanacaktır. Ya da bir merkez sağ partiyi kuracak yeni adların ortaya çıkması beklenmelidir.

Ne var ki, her girişime şans verileceği sırada gelecekteki siyasal dalgalanmaların yozlaşmasını önlemek için kimi 'denge adamları'nın görevlerini başka makamlarda sürdürmesine özen gösterilebilir. Partilerle, devletin öteki güçlü odakları arasında doğabilecek sürtüşmeleri önlemeyi amaçlayarak 12 Eylül felsefesine inanmış kişilerin başka önemli görevlerde —örneğin Meclis Başkanlığı gibi— görevlere getirilmesine dikkat edilebilir.»

14 Nisan 1983 Perşembe günü ise, Ulusu'nun parti kurmaktan vazgeçtiği, bir partiye önder olmayacağı —kendi sözleriyle— kamuoyuna açıkça bildiriliyordu. Bu, önemli olayın içeriği ile öyküsünü şöyle anlatıyordum:

Altı aydan bu yana, AP ve CHP oylarından oluşan bir tabana dayalı sağ merkez ve liberal bir partinin başına geçeceği, hemen hemen kesinlikle öne sürülen 12 Eylül Harekâtı'nın Başbakanı Bülend Ulusu, kendince nedenlerle böyle bir partinin önderliğini üstlenmekten vazgeçti.

Ulusu'nun parlamenter rejime geçildikten sonra da 12 Eylül felsefesinin yürürlükte kalmasını sağlayacak bir par-

tiyi kurmak için sürekli zorlandığı, siyasal kulislerde öne sürülüyordu. Ulusu ise, 12 Eylül'den bir ay öncesine değin Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları bildiğinden ötürü, sivil yönetime geçildikten sonra geleceği aynı çizgide sürdürmenin önemli bir görev olduğunu kabul ediyordu.

Nitekim, kimi zaman basına verdiği demeçlerle, zaman zaman basın toplantılarında, «Üzerine böyle bir görev düşerse bu görevden kaçınamayacağını» dile getirmişti. Son altı aylık dönemde Başbakanın «Partinin kuruluşuyla ilgili temaslarda bulunduğu, bu partinin ana kurucu kadrosuyla geleceğe dönük programı üzerinde çalışmalar yaptığı» yaygın olarak söyleniyordu. Yoğun çalışmaların «kuvvetten fiile» çıkması aşamasına gelindiği bir sırada, geçen hafta Cuma günü Ulusu'nun —kendince nedenlerle— bu görevi üzerine almaktan vazgeçtiği ama, başka bir kişinin kuracağı böyle bir «Partide fiilî görev almışçasına elden gelen her türlü yardımı» yapacağını söylediği öğrenildi.

Olayın İçeriğinde Yatan

«Milliyet»in 12 Nisan 1983 günlü sayısında «Ankara'dan» sütununda yer alan Ulusu'nun görevi yapmaktan vazgeçtiğini dokunduran içerikli yazının yayımından sonra, Ankara kulislerinde durum enine boyuna tartışılmaya başlandı.

Anılan yazıda, «Ulusu'nun başbakanlık ve parti başkanlığı görevlerini bir arada yapmayı istemediği, ayrıca başbakanlık görevini sürdürürken parti işlerini yürütecek ikinci ve inandığı bir kimseyi bulamaması nedeniyle girişimde bulunmaktan vazgeçtiği» belirtiliyordu. Ayrıca, Ulusu'nun varolan iş yüküne ek olarak parti işlerini de bir arada yürütmek istemeyişindeki —kendince— nedenleri de sıraladığı ama, gelecekte, «Bir denge insanı olarak örneğin Meclis Başkanlığı gibi bir görevi üstlenerek siyasal gelişmelerde önemli rol oynayabileceği» anlatılıyordu.

Ankara siyasal kulislerinde, hele Ulusu ile birlikte partinin kurulmasında görev alacak çevrelerde haber doğrulandı, ancak ortada «açık bir beyan» olmadığı için Ulusu'nun İstanbul'da önümüzdeki Cuma günü yapacağı basın toplantısında durumunu soru üzerine açıklayacağı olasılığı üzerinde duruldu.

Neden Vazgeçti?

Bu haberlerin yoğunlaştığı dünkü 13 Nisan 1983 tarihinden beş gün önce 9 Nisan 1983 Cumartesi günü saat 11.00'de, Ulusu, «Milliyet»in Ankara İstihbarat Bürosu Şefi Cüneyt Arcayürek ile bir saatlik bir görüşme yaptı. Görüşmenin içeriği geçen Salı günü «Milliyet»te «Ankara'dan» başlıklı yazıyla kamuoyuna yansıdı.

Yazıda, Ulusu'nun parti önderliğinden neden vazgeçtiği açıklanıyordu. Ancak Ulusu görüşmede söylediklerinin kendi ağzından yazılmasına yanlı olmadığı için, adı verilmeksizin «vazgeçme nedenleri» anlatılıyordu,

Ulusu, Cumartesi günü gerçekleştirilen görüşmede, Arcayürek'e, daha görüşmenin başında, «parti kurmaktan vazgeçtiğini» bildirmiş, «Konunun daha üst düzeylerde bir süredir konuşulduğunu, sonuçta kendi nedenlerinin kabul edildiğini» belirtmişti. Ulusu şöyle diyordu:

«Hem Başbakanlığı, hem de parti önderliğini birlikte yürütmem olanak dışı. Bir yandan Başbakanlık yapacağım, sabah sekizden, akşam sekize kadar çalışacağım, gecenin bir saatinden sonra parti işlerine gireceğim. Bunu kaldırmama imkân göremiyorum.»

Başbakan, daha sonra, aylardır yaptığı araştırmalar sonucunda «Bu girişimi kimlerle yapabileceği konusunda bir fikre sahip olmadığını» açıklıyordu. Kimi adlar veriyor, görüştüğü gazetecinin bu adlara karşı olağan tepkilerini aldığı zaman, «Görüyorsun ya, bu büyük sorumluluğu nasıl üstlenebileyim» diyordu.

Ama, Ulusu'nun görev bilinciyle kaçınılmaz gördüğü bir başka önemli nokta vardı. Şöyle diyordu:

«Ama yanlış anlaşılmasın. 12 Eylül felsefesine ve inançlarına bağlı olacak böyle bir partinin kuruluşunda elimden geldiğince yardımcı olacağım elbette. Araştırmalarımız sürüyor. Böyle bir partinin kuruluşunu sağlayacak bir arkadaş bulunacaktır, Bulacağız, kuşkusuz.»

Ulusu önderlikten ve partiyi kurmada birinci derecede görev almaktan vazgeçmesinin bir ana nedenini de şöyle açıklıyordu:

«Ben başbakanlığı —eğer seçimi kazanırsak— üzerime alayım diyordum, iktidara gelen partinin işlerini de, tıpkı askerlikte olduğu gibi, hani komutanlığın bir kurmay başkanı vardır, bu nitelikte bir insanın üstlenmesine önem veriyordum. Ne yazık ki, benim olmadığım, ya da meşgul olamadığım zaman partinin işlerini çekip çevirecek kurmay başkanı tipinde bir ikinci insan bulma olanağını göremedim. Hem başbakanlığı, hem de parti önderliğini bir arada yürütmenin çeşitli sakıncaları vardı. Böyle bir parti kurmamı isteyenlere nedenlerini açıkladım. Söylediklerim günlerce görüşüldü ve sonuçta, beni haklı buldular. Böylece girişimin birinci insanı olmaktan da vazgeçtim.»

Ulusu, bu arada, bir noktayı vurguluyordu. Seçimler oluncaya değin üstlendiği ağır sorumluluğu, Başbakanlığı yürütecekti. Ondan sonrası?.. «Eğer düşündüğüm yönde bir görev verilirse, siyasal olaylar arasında bir denge adamına gereksinilirse, o görevi almaktan çekinmem» diye konuşuyordu.

Her zaman olduğu gibi, bu noktada dikkati bir başka konuya çekiyor, «Eğer bu görev olursa olur, olmazsa ne âlâ... Çekiliriz köşemize» diyordu.

Başbakan, vazgeçmesine karşın, böyle bir parti fikrinin «ölmediğini» konuşmasının akışı içinde belirtiyor, ama

bu partinin kim tarafından kurulup yürütüleceği konusunda ne bir ad veriyor, ne de bir tahminde bulunuyordu.

Ulusu, adının önemi nedeniyle güç kazanan bu olasılıktan vazgeçilmesinden sonra, eski başbakan yardımcısı Turgut Özal'ın kurmaya niyetlendiği partinin «şansının arttığını» söyleyen Arcayürek'e, hiçbir yanıt vermeme özenini gösteriyordu.

Ulusu, bu girişimden vazgeçmesinin üzüntü yarattığı söylenince, «Üzülecek bir şey yok. Görev ne olursa olsun görevdir» demekle yetiniyordu.

Başbakanın kararı, siyasal kulislere «birdenbire alınmış bir karar» olarak yansıdı. Kökende, Ulusu'nun kararı, «birdenbire» alınmamıştı. Aksine uzun süredir konuşulan, tartışılan bir konuydu. Ama, «karar» geçen haftanın son günlerinde berraklaşmış, sonuca ulaşmıştı. O güne değin bütün gücüyle olanakları araştırmayı sürdürüp görevini yapmaya çalışan Ulusu, değerlendirmelerin ışığında, geçen haftanın son günü bu haftaya sarkan sonuca ulaşmıştı.

Böyle bir partinin kurulması hazırlıklarını sürdürenler, şimdi Ulusu'nun yerine bu görevi üstlenecek kişinin kim olabileceğini araştırmaya başladılar. Dün Meclis kulislerine yansıyan bir habere göre, böyle bir partiyi kurmayı Kanada eski büyükelçisi emekli orgeneral Turgut Sunalp, üstlenecekti. Bir iki gün önce Ankara'ya geldiği saptanan Sunalp'ın girişimde bulunmaya «evet» dediği konusunda kesin belirtiler olduğu söyleniyordu.

7

SUNALP'İN TUTTUĞU NABIZ

Ulusu'nun yerine yeni partiyi kurması öngörülen Emekli Orgeneral Turgut Sunalp, Ankara'ya geldi.

Orduevine yerleşti.

«Temaslarına» başladı.

Ulusu'nun parti kurmaktan vazgeçtiğinin ayrıntılarıyla açıklandığı 14 Nisan 1983 günü, Ankara basınının tek kaygısı yeni «önder adayı»nı bulup konuşmaktı.

Bütün gazete büroları seferber olmuş, Sunalp'i arıyordu.

14 Nisan günü akşamını bulduk. Sunalp'le görüşen olmamıştı, basında bir çaresizlik görülüyordu.

Ama, her günün bir akşamı vardı, olayı kovalamak için gece saatleri de geçerliydi.

Gece, evdeydim. Bir yerden Sunalp'in eski arkadaşı MGK Genel Sekreteri Orgeneral Necdet Üruğ'un evinde konuk olduğunu işittim.

Telefonu açtım, karşıma çıkan kişiye Sunalp Paşa ile görüşmek istediğimi söyledim. Adımı sordu, verdim. Kısa bir süre sonra Sunalp Paşa, telefonda, karşımdaydı.

Emekli Orgeneral Sunalp'e, Ulusu'nun parti kurma girişiminden vazgeçmesinden sonra bütün gözlerin birden kendisi üzerine çevrildiğini söyledim. Bir yanıt

bekledim. Sunalp Paşa gayet sakin bir sesle. «Ortada şu anda kesin bir şey yok. Ne var ki, adım etrafında birçok fabrikasyon haber çıkıyor, yayılıyor» dedi. Sunalp, Ankara'ya gelişinin nedenlerini bana şu şekilde anlattı:

«Buraya arkadaşlarımla konuşmak, politik gelişmeleri yakından gözlemek için geldim. En azından ne yapılabileceğini görmek ve saptamak, bütün bunları izlemek içindir bu gezim. Ben, şu anda kesin bir şey söylemek imkânından yoksunum. Çünkü, şahsen ben yasalara saygılı insanım. Biliyorsunuz, siyaset yapma yasağı da şu anda devam ediyor. Bazı kişileri bir parti fikri etrafında toplayıp toplantılar yapmam elbette bu yasalar karşısında imkânsızdır. Ne var ki, burada bazı kişilerle elbette konuşuyorum, ülkenin politik sorunları üzerinde ve geleceğe dönük fikir alışverişi de yapıyorum.»

Turgut Sunalp, bu açıklamasından sonra, önemli bir noktaya değindi ve şöyle dedi:

«Sayın Ulusu, bir parti kurma girişiminde bulunmuştur. Bu girişimi yaparken, elbette bazı temaslar da yapmıştır. Ben, parti kurmaya kesinlikle karar verdiğim takdirde, bu parti girişimi Sayın Bülend Ulusu'nun başlattığı öteki girişimin bir devamı olmayacaktır. Sayın Ulusu ne sonuç almıştır, nereye varmıştır, kimlerle görüşmüştür, bunlar bir yana, benim girişimim eğer kesinkes karara varırsam, elbette Ulusu'nun girişiminin dışında olacaktır.»

Sunalp Paşa, «Orta merkez, orta sağ gibi adlandırmalara karşı olduğunu» ve kendisine böyle bazı bağlantılar yapma çabalarının reva görülmemesini özellikle istiyordu.

Sunalp, «Bir parti hedeflerini söyler, ne yapacağını, ne yapmak istediğini söyler, böyle adlandırmalara

gerek yok. Ben şahsen bir hat üzerinde gezinmekten tevakki ederim. Kişi olarak soldu, sağdı gibi bağlantılara, saplantılara girecek insan da değilim» dedi, bir örnek de verdi:

«İnsanları sağda solda bağlantılarla görmek bana göre değil, çok sevdiğim bir yabancı düşünürün bir sözü vardır. İnsanlar, sağa sola değil, ayaklarının altında toprak, başlarının üzerinde bir gök olduğunu niye dikkate almaz!.. der ki, bu sözü pek beğenirim...»

Sunalp Paşaya, «Şu sonucu çıkarabilir miyim acaba?» diye sordum: «Siyasal yasaklar sona erip siyasal faaliyet açılınca daha geniş temaslar yapacak, belki toplantılar düzenleyecek ve sonra bir parti girişimine kesinlikle karar vereceksiniz diyebilir miyim?..»

Sunalp yanıtladı:

«Henüz geniş görüşmeler, toplantılar yapmamın imkânsız olduğunu söyledim, yasalar açısından şimdi dinliyorum, bazılarıyla dostlarla ikili görüşmeler yapıyorum, yasaların engellemesi kalkınca, bu görüşmeleri daha da genişleteceğim. Ancak Ankara'ya nabız yoklaması için geldiğimi söyleyebilirim. Eğer parti girişimine kesinkes karar verirsem, daha geniş toplantılar yaptıktan sonra, sizlerin, yani basının tümü önüne çıkacağım...»

Ardından ekledi: «Bilirsiniz, binbaşılığımdan beri basın beni çok sever.»

Doğruydu, basın Sunalp Paşayı severdi.

Fakat, her nedense, Sunalp Paşa, partiyi kurma hazırlıklarıyla partiyi kurup seçim ortamına geçildikten sonra, basını pek sevememişti.

Hele, Sunalp Paşanın «nabız yoklamak» için Ankara'ya geldiğine değinen, kimi önemli ayrıntıları da içeren görüşmemizi yayımladıktan sonra, kimi etkilerin altında kaldığını duymuştum.

Nedenini bir türlü kestiremediğim kimi açıklamalara göre, ben «Parti kurma işini, bu demeci yayımlamak yoluyla önemli ölçüde» yıpratmıştım. Gazetecilik görevi yaparken böyle bir savla karşılaştığım günleri anımsıyorum da giderek bu şaşkınlığımın geçmediğini söyleyebiliyorum, bugün.

Örneğin, İlhan Öztrak gibi bir mantık adamı bile bir gün, şaka karışığı bir söyleyiş düzeni içinde «o demeci vermekle kurulacak partiye yarar değil, zarar verdin» dediği zaman, yüzüm ne biçim almış ki, hemen düzeltme gereğini duymuştu. «Doğal, senin de görevin oydu» diyerek konuşmayı duygularımın yönüne çevirmişti.

Oysa, benim için, Sunalp Paşanın parti kurup kurmaması önemli değildi. Nasıl bir parti kurulacağı, Türkiye'de partiler düzeninin yeni dönemde nasıl olacağı önem taşıyordu.

Geçmişin bütün özellikleri göz önünde tutulursa, tabandan esip gelmeyen bir partinin halk tarafından olumlu karşılanmayacağına yatkın inancım hiç değişmiyordu.

Daha öteye geçeyim: Bir kararla parti kurulması eğilimine bir türlü alışamıyordum. Doğama da, eğilimlerime de aykırıydı bu tutum. Partiler bir insan yavrusu gibi doğarlardı, sade, sakin, istekle. Yoksa, kurdum, kazanır gibisine bir mantığın, halkın sağduyusuyla sürekli çelişki içinde olacağına, daha doğrusu olması gerekliliğine inanıyordum.

Sunalp'in Ankara'ya gelişinden önce, bir toplantı yapılmış, Ulusu'nun bu girişiminden neden vazgeçtiği tartışılmıştı. Ulusu'nun direnmesinden, kimi ısrarlı isteklere karşı çıkmasından sonra, 21 emekli orgeneralin adları yazılı bir liste incelenmişti. İçlerinde bir parti

kurmaya en yatkın adın, Sunalp Paşa olduğunda fikir birliğine varılınca başkente çağrılmıştı.

Bir öteki toplantıda, Ulusu'nun hem başbakanlığı bırakmak istemediği, hem de parti kurmayı başaramayacağını öne sürdüğü Sunalp Paşaya anlatıldı. Bu partiyi ancak ve ancak kendisinin kurabileceğinde görüş birliğine varıldığı ifade edildikten sonra, «12 Eylül felsefesini sürdürmeye gereksinildiği» de özellikle belirtildi.

«Bu görevi ancak siz yapabilirsiniz.»

Özet buydu. Sunalp Paşanın bir süre düşünme payı istemesine olanak kalmaksızın, bir parti kurması sonucuna ulaşılmıştı bile.

Kutlamalar arasında Sunalp Paşa, bir parti kurma zorunluğu içinde olduğunu anlıyordu.

Sunalp Paşa, Ulusu'nun kaldığı yerden görevi sürdürmeye karar verdi. Ne var ki, partinin «üst düzey»i için düşündüğü adlar vardı, bunların görev almasında direniyordu.

Musa Öğün Paşanın anlattıklarına göre, Sunalp Paşanın, Ulusu'nun bıraktığı yerden bir parti kurma çalışmasına girerken kendisine başvuracağı, bu isteğini kabul etmesinin «arzulandığı», iletilmişti.

Oysa, 12 Mart darbesini görmüş, o dönemin TRT Genel Müdürlüğünü yapmış olan Musa Öğün Paşa, emekli olduktan sonra, «sade bir işyeri» açmış, yaşamını sürdürüyordu. Politik yaşama geçmeyi aklından geçirmiyordu. Ne çare ki, istek kırılması olanaksız bir çevreden geliyordu.

Sunalp Paşa, Öğün'ün evine gitti.

Bir partiyi oluşturmaya yönelik görevi kabul etmezlik edemezdi.

Fakat, Sunalp Paşaya kimi koşullar söyledi:

«Ben» dedi. «İzin veriniz milletvekili olmayayım.»

Sunalp dinledi:

«Daha ötesi, kimi destek vaadlerine karşın, başımıza bir Faruk Gürler olayı gelmesin,» dedi, Musa Öğün Paşa.

Gürler Paşanın şerefli bir askerlik döneminden sonra, 1973'te cumhurbaşkanlığına soyunduktan sonra, birdenbire, «yapayalnız» kalmasının ıstırabını hiçbir zaman içinden söküp atamamıştı.

Oysa, o dönemi, o olayları, Gürler Paşanın seçilmesiyle seçilmemesi arasında geçen (daha sonraları bu olayı ayrıntılarıyla anlatacağız) olayları başından sonuna değin, bizzat yaşamış olan Sunalp Paşa, «Yok» dedi. «Aklına dahi getirme.»

Doğan Kasaroğlu, nasıl genel sekreter olduğunu anlatırken:

«İyi bir işim, ayda 300 bin liraya yakın gelirim vardı» demişti bana. «Ama, bir gün Musa Paşa telefon etti, Sunalp Paşa seni kuracağı partinin genel sekreterliğine getirmek istiyor, ben de genel başkan yardımcısı olacağım, kabul etmen gerekir» diye direnmişti.

Kasaroğlu, Sunalp'in hazırladığı uzunca bir listede yer alan adlardandı.

Sunalp Paşa, basınla ilişkisi olan birine görev vermek istiyordu, elindeki listede kimi gazetecilerin adları da vardı, içlerinden Kasaroğlu'na görev vermeyi istediğini söylemişti.

Cinnah Caddesi'ndeki «mavi ev»de başlayan parti

kurma çalışmaları Gaziosmanpaşa'da tutulan, döşenen parti merkezine taşınıncaya değin hızla sürdürüldü.

Arada geçen olaylar, başka bir dönemin anlatıları arasına girecek değerde.

6 Kasım günü, onca kesin yargılara karşın, 12 Eylül felsefesini sürdüreceği istemiyle kurulan Sunalp'in partisi, ancak üçüncü parti olabilecek değerde oy alıyordu.

Esasen, seçime giren dördüncü parti de yoktu.

Sunalp'in yaptığı en önemli hata —benim yorumuma göre— kamuoyunu «parti kurduğuna» değil, «parti kurmaya görevlendirildiği» yolunda bilinçlendirmesiydi.

Oysa, Türk halkı için özgür bir seçim önünde bu kanıyı pekiştirecek gelişmeler sürdürmek benimsenebilir bir mantık değildi. Sunalp Paşa, siyaset bilmiyle, siyasal olaylarla oldukça ilgilendiğini söylüyordu ama, bu ince ayrımın partisine ne sağlayıp, ne götüreceğini düşünmüyordu.

Daha sonraları, bu yanlışlığın farkına varacaktı. Kimi demeçlerinde «partiyi kurmaya görevlendirilmedim, bu düşmanlarımın, hasımlarımın çıkardığı söylentilerdir,» diyecek ölçüde durumu düzeltmeye yönelecekti. Ancak, iş işten geçmişti. Sunalp'in «görevini yerine getiren bir parti önderi» olduğu sloganı pekişmişti.

Kurduğu partinin genel seçimlerde beklenildiği gibi olağanüstü oy alarak iktidar olamayacağını daha baştan başlayarak yazan, tutumunu eleştiren, Türk halkının ancak sinesinden çıktığına inandığı partilere yanlı olacağını savunagelen bana, kulislerde şimşekler yağdıracaktı.

Oysa bizzat Sunalp Paşa, yönetimle çok yakın ilişki kurarak parti kurmaya giriştiğine değgin, kamuoyuna değerli kanıtlar vermişti.

O sıralarda hiçbir siyasal parti girişimi Çankaya Köşküne çıkmazken, Sunalp Paşa, Cumhurbaşkanıyla yaptığı konuşmaları partisinden «resmi duyurularla,» kamuoyuna «yazılı» olarak aktarıyordu.

6 Mayıs 1983 günü, Çankaya'yı ziyaret ettikten sonra yayımladığı resmi bildiride, «... Cumhurbaşkanı kendilerine arzettiğim hususlarda isabet olduğunu ve tam bir mutabakat içersinde bulunduklarını belirttiler...» diyerek, adeta partisinin kuruluş gerekçesini açıklıyordu.

Bunları yazan, açıklayan bizler değildik.

Devletin odak noktalarınca bir parti kurulduğuna yatkın yargıları pekiştiren, elbette ki, bizim yazılarımız olamazdı. Davranış, doğrudan ya da kulislerden Sunalp Paşadan geliyordu ve... 6 Kasım seçimlerini kazanarak Başbakan olacağına o denli inanıyordu ki...

Nitekim benzeri bir yolun yolcusu olan, o sırada bir parti hazırlıklarını sürdüren Prof. Aydın Yalçın —evet, 1960'ın YTP'sini doğuranlar arasında bulunan Prof. Yalçın— Çankaya görüşmesinden sonra «yadırganacak bir olay değil» diyebiliyordu.

8

AAA! BİR DE BAKTIM SOL YANIMA

Telefonu açtım.

Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp'ti arayan.

«Gelir misiniz, konuşacak kimi konular var da,» dedi.

«Özür dilerim,» diye yanıtladım. «Bugün saat 11'de Sayın Başbakanla görüşeceğim, önceden saptanan bir görüşme. Yanından kaçta çıkacağımı bilemiyorum.»

«Olsun,» dedi Necdet Calp «Ben, buradayım, Sayın Başbakanın yanından ayrıldıktan sonra bana uğrayın, iki adım ötede benim odam.»

Başbakan Ulusu'nun bana parti kurma girişiminden vazgeçtiğini söylediği 9 Nisan 1983 Cumartesi günüydü.

Ulusu'nun yanından ayrıldıktan sonra, aynı koridorun ilerisinde Başbakanlık Müsteşarı Calp'in özel kalemine girdim. Saat 13'e geliyordu.

Beni içeri aldılar. Calp'le içtenlikle selamlaştık.

Oturttu beni, çay söyledi. Bir hanım sekreter, bir tepsinin içinde, kuru pastalar getirdi. «Bir şey mi kutluyoruz, kuzum, ne var?» diye sordum Calp'e.

Güldü, «Bugün emekli oldum, Başbakanlıkla, devlet göreviyle ilişkimi artık kestim, arkadaşlar bu pasta ve çayla olayı kutluyorlar,» dedi.

«Yaaaa!» diye Calp'e bakakaldım.

Ekledi:

«Ben de siyasete girmeye karar verdim, bir parti kuracağım,» dedi.

Bir saat önce Ulusu'dan parti kurmaktan vazgeçtiğini dinleyen ben, hemen ardından kurulacak bir partinin önderliğine gelmesi olası başka biriyle, Başbakanlıkta konuşuyordum.

Kısmet!

Calp, açıkladı:

«Uzun uzadıya düşündüm, siyasete atılayım mı, atılmayayım mı?.. Eşimle de görüştük sürekli. Sonunda, arkadaşların ısrarlarını da kıracak halde değildim, parti kurulması girişimine katılmaya karar verdim,» dedi.

«Bu karara ne zaman vardınız?»

«Uzun bir geçmişi yok. Ne var ki, siyasetin içine girerken bir yandan devlet memuriyetini sürdürmem, ikisini bir arada yürütmem imkânsızdı. Sayın Başbakana emekliliğimi istediğimi birkaç ay önce söyledim, 'hele dur, bir süre geçsin,' diye izin vermediler. Ama artık, zamanı gelmişti. Sayın Başbakana emekliliğimin geldiğini, izin verirlerse ayrılacağımı ve...»

Durdu Calp, hafifçe, güldü:

«Bir parti kurulmasıyla ilgili girişimin içinde olacağımı söyledim.»

«Şaşırdı mı?»

«Şaşırmış olabilir,» dedi Calp. «Çünkü, kendisinin kuracağı parti hazırlıklarında, görüşme dileğinde bulunanlarla saatleri ben ayarlıyordum, hepsi bu bürodan gelip geçiyordu. Belki de Başbakan, benim de kendi partisine katılacağımı bekliyordu, şaşırmış olabilir. Beni en çok sıkan, hem başka bir parti girişimi içinde olacağımı bilmek, hem de Sayın Başbakanın parti girişi-

Necdet Calp ve Turgut Sunalp, 12 Eylül'den sonra gelen «yeni demokrasi» döneminde adından çok bahsedilen iki kişiydi. Özellikle Sunalp'in bir «devlet partisi» kuracağına dayalı bilgiler, uzun zaman kulislerin gıdası oldu.

miyle ilgili çalışmalarını —görev gereği— ta içinden izlemek.. Beni, çok rahatsız ediyordu.»

«Başbakan nasıl karşıladı?»

«Hayırlı olmasını diledi. Dilekçeme 'uygundur' dedi, ayrılıyorum işte!..» dedi Calp. Sevecen, duygusal, içtenlik kokan bir hava içindeydi.

«Tabii bu parti sosyal demokrat bir parti olacak,» diye konuştu Calp. Anlattığına göre, o güne değin eski CHP oylarının üzerine kurulacak bir parti için yapılan çeşitli girişimlerden 'hayırlı sonuç' alınamamıştı. Ayrıca, yeni girişimciler, yeni bir dönemin geldiğini, «eskiye oranla» çok değişik bir düzenlemenin söz konusu olduğunu pek anlamıyorlardı. Kendisini iten, destekleyeceğini söyleyenler —evet— eski CHP'de bulunmuşlardı ama, siyasetin üst düzeyinde görev alıp yıpranmamışlardı.

İzmir valiliği yapmıştı. Ege yörelerinden bir parti kurması için, sürekli «baskı» yapılıyordu. Yavaştan yavaştan bu istekler Orta Anadolu'yu sarmıştı. Yozgat'tan, Tokat'tan parti kurması için telefon alıyordu.

Umutluydu.

«Bugünkü yönetimin en duyarlı olduğu konuların başında, ülkenin bütünlüğü, kimi etnik gelişmelere siyasal alanlarda açınılmaması geliyor, oldukça zor bir konumunuz var,» dedim.

«Doğru,» dedi. «Parti, inşallah kurulursa, birlik ve beraberliği zedeleyecek hiçbir davranışın yanında olmayacak. Aşırı sola da, sağa da kapalı olması kesin.»

Ayrılıyorduk.

«Sayın Cumhurbaşkanını gördünüz mü?» diye sordum.

«Kısa bir veda ziyareti yaptım kendilerine,» dedi Calp.

«Ya Ecevit'i?»

«Gördüm, ama parti kurulmasına pek yanlı değil,» diye yanıt verdi.

Parti girişimiyle ilgilenen «arkadaşlarını» açıklamaktan özenle kaçındı.

«Artık evdeyim, oradan ararsanız,» diye ekledi.

Başbakanlıktan «ikinci bir parti»nin çıkışı ile ilgili öykünün özü buydu.

9

YA, SAĞ YANIMDA?

Başbakanlığın bir üçüncü odasında, Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın makamında da bir başka partinin ilk filizleri yeşeriyordu.

Tutgut Özal, Türk ekonomisini 24 Ocak doğrultusunda «sağlığa kavuşturduğu» yargısına vardıktan, hele eski siyasal partilerin yeniden sahneye çıkamayacaklarını kesinlikle saptadıktan sonra, Mart 1982'den başlayarak bir parti kurma fikrine eğilmişti.

Özal'ın yakın çevresinde planlama örgütündeki kimi elemanlarla, çok öncelerinden birlikte çalıştığı uzman kişiler yer alıyordu.

Özal, 12 Eylül dönemiyle yurt düzeyinde ün kazandığını, MSP'nin İzmir adayı oluşu bir yana bırakılırsa, siyasal geçmişinin olmaması nedeniyle yeni dönemde önemli bir yer alabileceğini hesaplıyordu.

Başbakan Yardımcısı iken atılan «ilk adımlar»ı, Temmuz 1982'de bu görevinden uzaklaştıktan sonra, açıktan söylemeye başlamıştı.

İlk demeçleri, özenle seçilen sözcüklerle bezeniyordu, yaşının ilerlediğini, emekli olduğunu, geçinebilecek birkaç kuruşu bulunduğunu söyleyerek, «nasipse böyle bir partiyle siyasal yaşama geçeceğini» yayıyordu.

İlk başlarda Türkiye'nin iki büyük partili bir siyasal yaşamı olması, bu iki büyük partinin koalisyonuyla yönetilmesi gibi bir eğilimin, giderek değişim gösterdiğine tanık olacaktık.

Toplumsal yapıyı şöyle görenler vardı: Bir iktidar partisi, sosyal demokrat bir muhalefet. Aralarında bir hür demokrat partisi. Bu model, hemen herkese Batı Almanya'daki partiler yapısını anımsatıyordu.

Değişik yorumlardan birini Ecevit'ten dinlemiştim:

Ona göre, aslında iktidara gelmesi istenilen parti, Özal'ın partisiydi. Sunalp'i tepki oylarının çoğalması için yaratmışlardı. Sunalp'e tepki duyan kitlelerin Özal'a yöneleceği, böylece 24 Ocak kararlarının bütünüyle işlemesi olanağının ortaya çıkması sağlanacaktı.

Calp ise, «bir şey değildi.»

Bu yorumu doğrulayan bir belirtiyi somut biçimde görmek, o sırada, olanaksızdı. Sunalp'in iktidara geleceğinde —bizim gibilerin dışında— herkes birleşiyordu. Sivilleşmiş bir paşanın yönetimindeki iktidarla, 12 Eylül felsefesini sürdürmenin daha kolay olacağına yatkın görüşler, belirli kesimlere egemendi.

1960-61'de izlediğimiz siyasal bir filmi, sonuçları hemen hemen aynı doğrultuda olarak 1983 Kasım'ında izledik:

İktidara gelmesine kesin gözle bakılan, iktidara gelmesi istenilen MDP, ancak yüzde 23 oyla üçüncü parti olurken,

İktidara gelmesine pek az şans tanınan Turgut Özal, yüzde 45 oyla 211 milletvekili çıkarıyordu.

Millet Meclisinde ilk aşamada «temsil» edilmeyi isteyen orta sol oylarsa, klasik oyları olan yüzde 30'la Calp'e yöneliyordu.

Bir gerçek, bir halk gerçeği bir kez daha, 1961'den yirmi iki yıl sonra yeniden yaşanıyordu.

Hiç kimse, halkın oylarını cebinde saymasındı!

Ama, hiç kimse...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA İNERKEN — SOVYETLER ÇIKIYOR

1

SOVYETLER, SOĞUKTAN ÇIKIYOR

Kemal Şener'in yüzü bembeyazdı, titriyordu.

«Paşa» dedi, «habere öyle sinirlenmiş ki, Adalet Partisi'nden içeri girdi. Bu haberi yazan gazetenin muhabiri burada mı, diye sordu.»

«Eeee, sonra?»

«Sonrası var mı ağabey!..» dedi Kemal, bezgin, üzgün ve korkmuş.

«Canım, anlat da ne olduğunu bilelim» dedim, yatıştırmak için Kemal Şener'i.

«Bu haber diye başladı İsmet Paşa» diye başladı anlatmaya Kemal:

«Rusların Türkiye'ye kredi vermeyi istediğini öneren haberin baştan sona uydurma olduğunu söylüyor, sert bir dille. Hangi amaçla ya da neyi amaçlayarak bu haberi yazdığımızı bana soruyordu. Nutkum tutuldu, tek şey söyleyemedim. Bütün arkadaşlar da not aldılar ve bürolara fırladılar.»

Hürriyet'in Ankara temsilciliğinde kutu gibi bir büroda dört arkadaştık. Ben gazetenin hem temsilciliğini hem de büro şefliği görevini yapıyordum. Nevzat Ünlü, Kemal Şener, foto Tuncer Tuğcu. Kadro buydu. Ama, hepimiz, hele genç arkadaşlarım arı gibiydiler.

Hemen her gün gazeteye özel nitelikte bir haber yetiştirme çabasındaydık.

Paşanın 'kükrediği' haberimizden bir gün önce kabine toplanmış, uzun görüşmelerden sonra dağılmıştı. Arkadaşlardan hangisiydi, şimdi anımsamıyorum, birisi kabine toplantısında neler konuşulduğunu araştırmış ve sonuç olarak «İsmet Paşanın Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye 400 milyon dolarlık kredi vermeye hazır olduğunu hükümete bildirdiğini» içeren bir haber yazmıştı.

1961 seçimlerinden sonra gelen ilk sivil hükümet, CHP ile AP'nin oluşturduğu karma hükümetin taze günlerindeydik.

Haber, Hürriyet'te manşetten yayımlanınca, hem basın piyasasında, hem de siyasal çevrelerde çalkantılar olmuştu.

Etkili olmasının da birkaç nedeni vardı. Türkiye bir ihtilalden çıkmıştı. Uzun yılların alışkanlığıyla o günlerde «yakın dost ve müttefik» olarak gördüğü tek devlet, Birleşik Amerika Devletleri'ydi.

O günlere değin, ABD'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik açıdan yardımları süregitmekteydi. Kökende, Türkiye'ye yapmakta olduğu askeri yardımda son yılların düzensizliği yoktu ama, 1960'ta, daha ihtilal olmadan, ABD'nin «ekonomik yardımı azalttığı, Türkiye'nin ekonomik yaşamını kendi başına düzelterek sürekli yardıma gereksinmesinden çıkması gerektiğini» öne sürdüğü biliniyordu.

1957'den başlayarak tırmanan bu görüşün 1961'deki yansımalarından habersizdik. Çünkü, Türkiye'nin ekonomik yaşamında ve gereksinmelerindeki büyük bozulma o sıralar önemli boyutlara ulaşmamıştı.

Kamuoyu ve basın, ekonomik tartışmalarla değil, siyasal yapıdaki önemli değişimlerle ilgilenip bunları izliyordu.

Ama, kuşkusuz, Türkiye için ABD, 1961'de de «en büyük» dosttu.

Varsa yoksa Amerika'ydı. Kimi burulmalar gözetilse bile, bu sonuçlar yüksek düzeyde, yönetici kadrolarda kalıyor, kamuoyuna ve basına yansımıyordu.

1960 öncesi yıllara egemen olan «soğuk savaş»tan Türkiye'nin kendisini kurtardığı söylenemezdi. Sovyetlerin 1960'tan, hele Stalin'in ölümünden sonra Türkiye'ye karşı takındıkları davranışın sıcaklığına, ne kamuoyu, ne yönetici kadrolar, ne de basın inanıyordu.

Kars'ı, Ardahan'ı, Boğazları istemiş olan kuzeydeki kudretli ülkenin birdenbire siyasal alanda bu denli büyük manevra yaparak, Türkiye ile «canlı bir dostluk» isteyebileceğinden hemen herkes, kuşkulanıyordu. Koşullandırılmış, bir bakıma beyni yıkanmış kamuoyuyla, dış sorunlara yeterince ilgi göstermemekle ünlü Türk basınında da «dışımızdaki önemli gelişmeler» istenilen özenle yer almıyordu. Sonradan görecektik. Görmemiz için iki yıla yakın sürenin geçmesi gerekecekti. Sovyetlerin «geçmişe sünger çekmeyi öneren, yeni bir dostluk anlayışıyla bezenen dış politikalarında» içten kimi öğeler olduğunu daha sonra anlayacaktık.

İsmet Paşa, hükümet ortağı Adalet Partisi Genel Merkezini ziyareti sırasında «kükremişti.» Kemal Şener de, Paşayı izlerken, bu sert çıkışa hedef olmuştu.

«Dur bakalım, dur biraz. Hepimiz bu haberin doğruluğuna inanıyor muyuz, inanmıyor muyuz?» diye sordum, büronun orta yerinde.

Arkadaşların hemen hepsinin haberin doğruluğundan en ufak kuşkuları yoktu.

«Öyleyse, buna göre davranırız» dedim. Ama, ilk önce İsmet Paşanın haberi yalanlayan sözlerini gazeteye aktarmak gerekiyordu.

Bu görevi, yerine getirdik.

Ardından bir not geldi:

Haldun Simavi, İsmet Paşanın davranışıyla yakından, fakat «çok» yakından ilgileniyordu. Haber doğruysa sorun yoktu, ancak, haberin doğru olduğunu kanıtlamamızı istiyordu.

Teleks notunu okuduktan sonra, kafamda yanıt ararken, gelen nottaki son cümleden sonra bir «yoksa?» olup olmadığını öğrenmek istemedim. Haldun Simavi'yi tanıyordum, Hürriyet'teki ilk ana ilkesi, «doğru haber»di.

Eğer, İsmet Paşanın yalanlamasına karşı, biz Ankara bürosu olarak, haberin doğruluğunu kanıtlayacak bir durum, bir haber yaratamayacak olursak, Haldun Simavi'nin bütün şimşekleri üzerime yağacaktı. O denli ki, belki de gazeteden istifa edip gitmek bile söz konusu olabilirdi.

Kolları sıvadık.

Başta ben, öteki arkadaşlar o günkü kabine toplantısının özünü bize anlatmaları için sırayla bakanları arıyorduk.

İlk haberi, kadroya yeni giren Güngör Yerdeş getirdi. Devlet Bakanı Avni Doğan, Hürriyet'te çıkan haberin baştan sona doğru olduğunu söylemiş, üstüne üstlük kimi yeni bilgilerle birlikte, kabine toplantısının bir özetini de vererek bizi doğrulamıştı.

Avni Doğan, Sovyetlerin 400 milyon dolarlık kredi önerisini Ankara Büyükelçisi Rijov'un getirdiğini bizzat İsmet Paşanın kabine toplantısında söylediğini; üs-

telik İsmet Paşanın Kurtuluş Savaşı sırasında, Sovyetlerin Türkiye'ye yaptığı yardımlarla ilgili, kimi anılarını anlattığını; ne var ki, İsmet Paşanın bu aşamada bu krediyi almaya pek de niyetli olmadığının kabine görüşmelerinde anlaşıldığını söylemişti.

Öteki bakanlar da, aynı doğrultuda konuştular.

Her bakanın söylediğine bir şey katmaksızın bir haber yapıp gazeteye geçtik.

Ses çıkmadı. Fakat, Hürriyet, İsmet Paşayı yalanlayan bu demeçleri yayımlamadı.

Bu duruma hiçbir anlam veremedim.

Öteki gazetelerin İsmet Paşanın ağzından Hürriyet'in haberini yalanladıkları gün ya da bir sonraki gün, biz de İsmet Paşanın davranışını yalanlayabilirdik. Hangi etken ya da nedenle Haldun Simavi'nin son hazırladığımız haberi tuttuğuna günlerce akıl sır erdiremedim.

1960 yılına, ihtilale değin Adnan Menderes'in «mali ve ekonomik müşavirliğini» yapan, ihtilal sonrası Hürriyet'in mali ve ekonomik uzmanı olarak görev sürdüren Prof. Memduh Yaşa, akıl sır erdiremediğim olayın içyüzünü sonradan bana anlattı.

Haldun Simavi, daha önce de anlatmaya çalışmıştım; 1960 ihtilaline hiçbir zaman ısınamamıştı. Halkoyuyla gelen bir iktidarın, «bir darbede» indirilmesine yanlı değildi. 27 Mayısı, bir İsmet Paşa olayı olarak görüyor, İsmet Paşaya karşı pek de ılımlı ya da olumlu duygular beslemiyordu.

Buna karşın, Yassıada'da verilen cezayı çekmek için Kayseri'ye gönderilen «hapishanedeki Demokrat Partililer», Türkiye'ye yeniden demokratik yaşamı getirecek «tek insan»ın İsmet Paşa olduğuna inanıyorlar-

dı. Uğradıkları haksızlığı «telafi» edebilecek tek kişinin gene İsmet Paşa olduğundan da kuşku duymadıkları, kulislere Kayseri'den yayılan haberlerle biliniyordu.

Haldun Simavi, bir haber nedeniyle ortaya çıkan olaydan sonra, Memduh Yaşa'yı çağırmış ya da bir ara yanyana geldiklerinde şöyle demişti:

«Bak, paşa babana, bak!» diye terslenmişti. «Çocukların verdiği doğru haberi yalanlıyor. Elimde bakanlarının ifadeleri var. Şimdi ben bunları yayımlayıp Paşaya dünyanın kaç bucak olduğunu göstereyim mi?»

Memduh Yaşa, genel politika gereği böyle bir çıkışa, İsmet Paşanın bir haber nedeniyle yıpratılmasına yanlı değildi. Haldun Simavi'yi yatıştırıcı sözlerle «ikna» etmişti, anlaşılan. Türkiye'nin yeni bir kargaşa ortamına girmesi için o sırada İsmet Paşanın, «çalışamaz hale» gelmesi yeterliydi. Ordu'da kimi cuntalar —esasen— ayaktaydı. Demokratik rejim hiçbir biçimde rayına oturmuş değildi. Şu sırada İsmet Paşayı zor duruma düşürecek, belki de AP'lilerin hükümeti düşürmesine yol açacak bir olay doğru olmazdı.

İsmet Paşayı düşürecek silah, Hürriyet eliyle patlatılmamalıydı.

Haldun Simavi, gazeteciliğini —kendinin de yakından görüp bildiği— bu gerçekler karşısında bastırdı, İsmet Paşanın, yalanlamasını yalanlayacak bakan ifadelerini yayımlamadı.

Moskova, yakın komşusu Türkiye'yle daha canlı ilişkiler kurmaya hazırdı.

Türkiye'nin kendi koşullarına göre ülkede değişimler olurken, Sovyetler'de de bünyeye yönelik olmasa bile, izlenecek politika açısından kimi değişimleri gözlememek olanaksızdı.

İkinci Dünya Savaşının hemen ertesi, Türkiye'nin, kimi doğu illeriyle Boğaz'larda denetim hakkı isteyen Stalin Sovyetleri'yle, Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in önderliğinde iş başına gelen kadronun tutumu arasında önemli ayrımlar, elbette, vardı.

Türkiye'den toprak istemlerinin geride kaldığını söyleyen Sovyetler'in, bu tutumlarını kanıtlamak için Türkiye'ye kredi önerilerinde bulunmaları doğaldı. Ne var ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin maddi ve manevi egemenliğinden bir türlü kendini kurtaramayan Türkiye'nin, yeni dünya politikasına açılış için kimi olayları yaşaması gerekiyordu.

Türkiye, ulusal yararlarında «bir ülkeye» bağlanmak yerine, yeni oluşmalar içinde yerini alarak, daha geniş açılı bir politika izlemeye ancak birkaç yıl sonra başlayabilecekti.

İsmet Paşanın geri çevirdiği Sovyet kredisinden yararlanacak olan insan, 1965 genel seçimleriyle iktidara gelen 42 yaşındaki Süleyman Demirel olacaktı.

Birleşik kaplar örneği : Türkiye'nin Sovyetler ve Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkileri, biri aşağıya doğru inerken, öteki daha yukarı çıkacak bir çizgi gösterecekti.

Türkiye, bir yandan NATO ile bağlandığı Amerika Birleşik Devletleri'yle «yakın ilişkisini» sürdürürken, Sovyetlerle «iyi komşuluk siyasası»nı dengeye getirmek için, yıllarca özenli bir politika izlemek zorunda kalacaktı.

Türkiye'nin, 1964 yılında yapmayı tasarladığı Kıbrıs'a «asker çıkarma» işini bağnaz biçimde durduran Başkan Johnson yönetiminden aldığı önemli ders, işte, bu noktada belirginleşiyordu. İsmet Paşa, antlaşmalara

saygı duyulacağını sandığı, antlaşmaların verdiği hakları kullandığı zaman Amerika'nın karşı çıkmayacağını varsaydığı sırada, önüne dikilen Johnson yönetiminin bu tutumunu gördükten sonradır ki, dış politikada yeni açılışlara gerek olduğunu kavradı.

Ana siyasetinde «batıyla ittifak» elbette gene geçerliydi ama, öteki devletlerle de yakın işbirliğine girilmesinin kaçınılmazlığından yanaydı.

Temellerini atmaya çalıştığı bu politikayı bütünüyle uygulamaya fırsat bulamadı; 1965 seçimleriyle ölümüne değin bir daha gelmemek üzere ayrıldığı iktidarından sonra gelenlerin, bu politikayı geliştirip yürüttüklerine tanık oldu.

Dış politika sorunlarında, kişiliğinden doğan «güçlü etkenliğini» koruyarak...

27 Mayıs ihtilalini baştan sona yaşamış, Türkiye'nin yeniden demokratik düzene geçişinin sancılarını, oluşmalarını, gelişmelerini dikkatle izlemiş olan Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Rijov, sözcüğün tam anlamıyla, «eksantrik» bir insandı.

Bir komünist büyükelçisiydi ama, şapkasından çorabına değin batılı gibi giyinirdi. Kent sigarası içer, sürekli çağrılar yapar, Ankara'nın her kesiminden belli-başlı insanlarla Türkiye sorunlarını konuşurdu.

Öteki büyükelçiler gibi —elbette— Rijov da Türkiye'deki siyasal gelişmeler üzerinde 'istihbarat' sahibiydi. Bu arada, Türk - Sovyet yakınlaşmasını sağlamak için olağanüstü bir çaba gösterdiği de yadsınamazdı.

Moskova'dan aldığı direktif gereği Ankara'ya kredi önerilerinde bulunurken, su götürmez bir gerçektir ki, görevini yapıyordu. Ne var, bu görevi iyi yapıyor-

du. Kişiler, partiler, iktidarlar üzerindeki yargılarında pek yanılmadığı da daha sonraki bir iki olayla ortaya çıktı.

Türk - Sovyet yakınlaşmasını sağlamak için özenle çalışan Rijov, çabaları sonunda bir «Türk parlamento heyetinin Moskova'ya gitmesini» sağlamıştı.

Bu heyette, iki yıl sonra Dışişleri Bakanlığına gelecek olan İhsan Sabri Çağlayangil'in bulunmaması gerekiyordu. Oysa, Rijov, hükümet yanında yaptığı girişimlerle Çağlayangil'in Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında Moskova'ya gidecek olan heyette bulunmasını sağladı.

İhsan Sabri Çağlayangil, o sırada belki bir dışişleri uzmanı değildi ama, Adalet Partisinin içinde «etken bir yeri» vardı.

Rijov, belki de yakın gelecekte, Türkiye'de bir iktidar değişimi olacağını, 1965 seçimlerinden önce, İsmet Paşa hükümetlerinin yerini, başka bir karma hükümetin alacağını seziyordu. Görünen köyün kılavuz istememesi gibi, Ankara'daki siyasal kulisler, ilk fırsatta, İsmet Paşa hükümetlerinin yerine CHP'nin karşısında olan, parlamentoda da çoğunluğu elinde tutan partilerden oluşacak bir hükümet istiyorlardı.

Çeşitli kaynakların gizli ya da açık yöntemlerle söyledikleri bu siyasal eğilimleri Rijov gibi mesleğinde ilerlemiş, Ankara'daki büyükelçilerin «kıdemlisi» haline gelen bir diplomatın değerlendirmemesi olanaksızdı.

Nitekim, son CHP hükümetinde başbakan yardımcısı olarak görev alan Dr. Kemal Satır, AP - CKMP - YTP oy çokluğunun İsmet Paşa hükümetini devirme hazırlıklarına giriştiklerinin duyulduğu günlerde bana,

«Rijov var ya, Rijov. Geçenlerde bana geldi, 'Sizi düşürecekler, haberiniz olsun, önlem aldınız mı, bilmem' dedi ve gitti» demişti.

Türkiye gibi her şeyin —çoğu dönemde— açıktan oynandığı bir ülkede olası gelişmelerin nereye varacağını bilmek için zorlama yöntemlere girişmek de geçersizdi.

2

BİR HATANIN DÜZELTİLMESİ

Türkiye ile Sovyetler arasında «iyi komşuluk ve işbirliği» anlayışının temelini, 1963 yılında Moskova' ya giden Türk Parlamento Heyetinin gördüklerini başkente iletmesiyle başladığı, yadsınmaz bir gerçektir.

Türk parlamento heyetine giren İhsan Sabri Çağlayangil, bu gezinin önemini 1983 yılında bana, şöyle anlatıyordu:

«... 1963 yıllarında, Senato başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında bir parlamento heyetinin Sovyet Rusya'yı ziyareti kararlaştırıldı. Heyet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Şûrası'nın 31 Ağustos 1962 tarihinde yaptığı bir daveti yerine getirecekti. O sıralarda Türk - Sovyet ilişkileri durgun bir haldeydi. Soğuk savaş şartları vardı. Davetin cevaplandırılması dokuz aylık bir bekleyişten sonra kararlaştırılmıştı.

Rusya'yı ziyaret edecek heyet, muhtelif gruplardan kura ile seçilmiş 15 senatör ve milletvekilinden oluşuyordu. Bana kura çıkmamıştı ama, o tarihteki Sovyet Büyükelçisi M. Rijov, özel şekilde Senato başkanına başvurarak, heyete Senato Adalet Partisi grubu başkanı sıfatıyla benim de dahil edilmemi istemişti, böylelikle heyete katıldım.

29 Mayıs 1963 tarihinde Moskova'ya hareket ederek 17 günlük bir ikâmetten sonra yurda döndük. Bakü, Taşkent, Semerkant, Volgagrad, Leningrad bölgelerini gördük bakan-

larla, prezidyum' üyeleri ile, mareşallerle, meclis ve belediye başkanları ie temaslarımız oldu.

Bu arada, Özbekistan Cumhurbaşkanı vekili Bayan Zarife Şükürova, Özbekistan Cumhurbaşkanı Bayan Yadigâr Nasreddinova ve o tarihlerde Sovyet Komünist Partisi Başkanı olan Brejnev ve Lider Kruşçev ile de görüştük.

Heyetin Sovyet Rusya'daki temasları başarılı oldu. Senato Başkanı Sayın Suat Hayri Ürgüplü ve değerli eşi ülkemizi pek güzel temsil ettiler.

Diyebilirim ki, o zamana kadar donmuş gibi duran Türk - Sovyet ilişkilerinin canlanması, bu ziyaretle başlar...

... Kuruşçev ile görüşmelerimiz ilginç olmuştur. Kendisi Türk - Sovyet ilişkilerine değişik bir açıdan değinmişti:

'Anlıyorum' demişti. 'Türkiye bize karşı çekingen davranıyor. Bu çekingenlik vaktiyle, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak isteğinde bulunmasına, Boğazlarda müşterek idare kurmaya kalkışmasına bağlanıyor. O zamanlar bu talebi yapan Stalin, Sovyet Başbakanı idi. Ona inanmakta elbette haklılık vardır. Ama şimdi ben size bir hatadır edilmiş, Sovyetler'in böyle bir emeli ve Türkiye'den bir arazi talebi yoktur, bu mesele söz konusu değildir diyorum. Siz başbakan olduğu için Stalin'in sözlerine inanıyorsunuz da, bugünün başkanı olan benim sözlerime niçin inanmıyorsunuz?'

O zaman kendisine demiştik ki:

'... Biz iki başbakana da inanmak isteriz. Ama zihinlerde saklı bir arzu, bir niyet bir defa ortaya çıkmış bulunuyor, şimdi vazgeçildi deniliyor. Niyetler her zaman değişebilir. Günün birinde başka bir yeni tutumun tercih edilmesi mümkündür. Mesele, böyle bir arzunun bir defa belirlenmiş olmasıdır. Hal böyle olunca Türkiye'nin o tarihlerde kendi savunmasının gerekeni yapması tabii idi.'

Kruşçev şöyle düşünüyordu:

'Çarlık Rusya'sı, Osmanlı İmparatorluğu'yla iyi geçinemedi. Aralarında 13 defa savaş oldu. Ama bunun sebepleri vardı. Koskoca Rusya elbette ki, denize açılmak ister. Haritaya bir bakınız. Bir tarafta Baltık Denizi, ucundaki boğaza küçük devletler hükmediyor. Beri tarafta Karadeniz, onun başına da Osmanlı İmparatorluğu oturmuş. Çarlık Rusya'sına açık deniz olarak donmuş bir Arkanjel limanı kalmış. Yani buz denizi. Siz de olsanız, herhangi bir savaşta su yollarımızın açık olmasını isterdiniz. Ama bugün bilhassa nükleer silahlar ortaya çıktıktan sonra savaş stratejisi tümüyle değişti. Şimdi Rusya da, Amerika da füzelerin tehdidi altındadır. Eski strateji yok oldu. Klasik silahların ve coğrafî engellerin bugünkü önemi değişmiştir. Onun için Boğazlar elimizde değil diye kendimizi bedbaht hissedemeyiz. O devrin stratejisi ve zihniyeti ile, bu devri mukayese etmemiz artık doğru değil...'

Bütün bu açık kalpli konuşmalar, karşılıklı tartışmalar, aramızdaki ilişkileri iyileştirmede her iki taraf için de yarar olduğunu meydana çıkarmıştı...»

3

AMERİKA : SICAK DOSTLUK SOĞUYOR

Dışişleri Bakanının bordo rengi koltuklarında karşılıklı oturuyorduk.

Bakanın sözlerinin yanı sıra davranışlarında da bir burulmanın, isteksizlikle görevden kaçıp gitmeye hazır bir insanın izleri vardı.

Bir süredir İsmet Paşayla birlikte dış politikayı sürdürüyordu.

Feridun Cemal Erkin:

«Paşaya, 'Büyükelçiye yapacağımızı söylersek, derhal karşı çıkar. Alınan bir karar uygulanmadan önce başka bir devlete, hele Birleşik Amerika'ya bildirilir mi Paşam' dedim. Dinletemedim. İsmet Paşa bana karşı direndi. 'Hemen çağır Amerikan Büyükelçisini, bu katliam karşısında, antlaşmaların verdiği haklara dayanarak Kıbrıs'a asker gönderme kararını hükümetin aldığını bildir' dedi. Direnmelerimden, açıklamalarımdan İsmet Paşanın hiç etkilenmediğini görüyordum. Hükümet başkanıydı, başka yapacak bir şey yoktu. Amerikan Elçisini makamıma çağırdım, 'Türk hükümetinin antlaşmalara dayanarak Ada'ya asker göndermeye karar verdiğini' söyledim.» dedi.

Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i dikkatle, herhangi bir tepki göstermeksizin dinledi.

Sonra, «Bana bir saat izin verir misiniz?..» diye sordu.

«Hemen gidip Washington'u arayıp, askeri müdahale kararınızı bildireyim, yanıtı da getireyim,» diye ekledi.

Gitti, geldi. Elinde bir zarf, içinde de ünlü «Johnson mektubu» vardı.

Johnson mektubuyla, Türkiye dış politikasında yeni bir aşama, işte böylelikle başlıyordu.

Kennedy'nin öldürülmesinden sonra Beyaz Saray'a egemen olan Başkan Johnson, Ankara'dan gelen bilgiden sonra Amerikan Dışişleri Bakanlığı ilgili servisine Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilmek üzere, bir mektup yazılmasını buyurmuştu.

Kimine göre, mektup o denli aceleyle yazılmıştı ki, diplomatik bir belgede bulunmaması gereken, «hatalarla» doluydu.

Kimine göre, Amerikan Dışişleri Bakanlığında özellikle Türk - Yunan ve Kıbrıs sorunlarına bakan «masaya egemen» olan Rum kökenli diplomatlarca kaleme alınmıştı. Şuydu ya da buydu, gerçek, ABD'nin, köklü ve asla vazgeçilmez saydığı bir «müttefikine» ağır dille bir mektup gönderdiğiydi.

Johnson mektubunda, Türkiye'nin, Kıbrıs'a askeri bir müdahale «yapamayacağını» vurguluyor; nedenlerini ise, bağımsız bir devletin «hükümranlığını hiçe sayacak» nitelikte öğelerle açıklıyordu.

Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede, ABD'nin NATO savunması için verdiği silahları kullanamayacağını bildiriyordu, ABD'den izin alınmadıkça, bu silahların kullanılması olanaksızdı. Böyle bir müdahale, Ortadoğu'daki siyasal dengeleri bozabilir, bir büyük savaş olasılığına yol açabilir, Sovyetler'in daha dinamik bir davranış yapmasına yol açabilirdi.

Eğer Türkiye, buna karşın Kıbrıs'a askeri müdahale yaparsa, ABD, Akdeniz'de üslendirdiği 6. filo ile bu müdahaleyi önleyecekti.

Tabii, İsmet Paşa bu mektubun altında kalmadı. Ama, yazılı olarak. Diplomatik yazışmalara örnek olacak nitelikte bir üslupla yanıt verdi.

Fakat, Türkiye de Kıbrıs'a asker gönderemedi.

Oysa, basın aracılığıyla kamuoyu, Kıbrıs'a asker gönderilmesine hazırdı, giderek koşullanmıştı da.

Millet Meclisinde bu konuda ateşli konuşmalar, görüşmeler olurken, hükümet, bir askeri müdahaleyi sağlayacak kimi önlemleri alıyordu.

Askeri açıdan Ada'ya asker çıkarma işlemi, oldukça zor bir uygulamaydı. İkinci Dünya Savaşından kalan filmlerde gördüğümüz, bu tür çıkarmalar için gereksinilen araç ve gereçlerin, çıkarma teknelerinin bizde olup olmadığını araştırmıyorduk.

Çünkü ulusal bir coşku sarmıştı Türkiye'yi.

Gölcük'te bulunan donanmanın önemli bölümü Kıbrıs açıklarına hareket etmişti. Askerlerle silahları, öteki gereçleri taşımak için devletin ya da özel şirketlerin elinde olan şilepler de Mersin'e doğru gitmişti. Bu şileplerle askerlerin ve araçların Kıbrıs'a gönderileceği anlaşılmıştı. Şileple askerin Ada'ya gönderilmesi tuhaftı ama, üzerinde bile durmuyorduk.

Şileplerle büyük çapta askeri bir harekâtın yapılıp yapılamayacağı tartışma konusu bile değildi. Türkiye'de o günleri yaşayanlar anımsayacaktır ki, herkes ayaktaydı. Kısacası Kıbrıs'a derhal asker gönderilmesini, ama nasıl ve ne biçimde olursa olsun, Türk askerinin Ada'ya çıkarılmasını istiyorduk.

Her şeye karşın, araç ve gereçlerimizi denizaşırı bir yöreye gönderebilme noktasında noksanlarımız olsa bile, Türkiye olarak, bu müdahalenin yapılmasını istiyorduk.

Fakat, ortaya birden bir ABD etkeni çıkıyordu. Hele, 6. filoyu bir «düşman ülkeymişiz gibi,» karşımıza çıkaracağını bildirmesi ayrı bir faciaydı.

Johnson mektubunun bütününden bilgisiz olan Türk kamuoyu ve basını, askeri müdahalenin gecikmesi karşısında «bir şeyler döndüğünü» seziyordu. Ne var ki, «dönen dümenin» ne olduğunu da derininden —o sırada— kavramış değildi. Kulislerde, Dışişleri Bakanlığı koridorlarında «Amerika'nın olumsuz davranış ve müdahalesinden» söz ediliyordu, ancak, bu müdahalenin içeriği konusunda pek bilgi verilmiyordu. Olay, «çok üst düzeyde» oluyor, gelişiyor, sonuçlara doğru gidiyordu.

1960'ta Zürih ve Londra görüşmeleriyle Türkiye'ye gerektiğinde Kıbrıs'taki soydaşlarını koruma yetkisi veren «garanti anlaşmaları» imzalandıktan sonra, uykuya çekildik.

1960 ihtilali ve ihtilali izleyen yıllarda Türkiye, Kıbrıs sorunuyla değil, özellikle «iç sorunları» ile uğraşıyordu.

Elbette, düşman uyumuyordu.

Makarios, Kıbrıs'ın Elenleşmesi için, «Enosis» diye anılan Yunanistan'la birleşme istekleri için, elinden gelen her hazırlığı yapıyordu. Bu arada, Türkiye'nin «en zayıf» olduğu günü bekliyordu.

Makarios, cüretkâr bir katildi.

İsmet Paşa, Başbakan iken Ankara'yı resmen ziyaret etmişti. İki üç gün kaldığı Ankara'da, Çankaya

Köşkünde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında yapılan toplantılarda açıkça, «Zürih ve Londra antlaşmalarının işlemediğini» söylemiş; dahası, «bu antlaşmaları bozmak yolunda» olduğunu dokundurmuştu.

Tehlikeyi gören İsmet Paşanın, Makarios'un amaçlarına karşı, antlaşmaları bozmaya yeltenmenin ağır sonuçlar vereceğini söylediği biliniyordu.

Fakat, Makarios, Türkiye'nin iç siyasal dengesizliklerle uğraşır durumdayken, hele ABD'nin Amerikan oy potansiyelindeki güçlü bölümü olan Rumların etkisi altında kalacağından kuşku duymazken, İsmet Paşanın söylediklerini pek önemsemez olduğu da bir gerçekti.

Dr. İlhan ile ailesinin Lefkoşe'de Rumlarca katledilmesi, Makarios'un artık, dizginlenmez isteklerine doğru açıldığının kanıtıydı.

Biz, uyumuştuk.

Aslında, Makarios gibi bir «muhteris»in 1960 antlaşmalarını zorla kabul ettiğini bildikten sonra, günü geldiğinde yeniden ayaklanacağından kuşku duymamalıydık.

Devlet siyaseti olarak belki de bu noktaya varmıştık. Hele 1960'taki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun saptadıklarından sonra, Kıbrıs'ta bir gün kanlı olayların sürüp gideceğini kestirmeliydik.

Makarios'a olan inançsızlık nedeniyle, Lefkoşe'de bir bölgede kıstırılıp kalmış Kıbrıslı Türkleri, silahlandırmaya çalıştık. 1960 antlaşmalarından sonra Kıbrıs'ta, «bir direnme örgütünün kurulup hazır hale getirilmesi» bir açıdan başımıza gelecekleri kabul ettiğimizin göstergesiydi.

1960'tan sonra Kıbrıs'ta oluşturulmaya başlanılan

«direnme örgütü»ne silah sağlıyorduk. Örgüt elemanlarını eğitiyorduk da.

Ama, düşmanın hangi gün birden saldıracağı üzerinde, akılcı bir kestirim yapmıyorduk.

Kıbrıs'a gönderdiğimiz Büyükelçi niteliğindeki kişinin davranışları akıl alır gibi değildi.

Kıbrıs direnme örgütüne gönderilen silahların «mekanizmaları» bu büyükelçi payesindeki kişinin buyruğu ile sökülüyor, toprağa gömülüyordu.

Değerlendirme açısından bu zavallılık sonucu Kıbrıs'taki toplumlararası barışın uzun süreceği sanısına kapılmak, örgütün gücünü kendi elimizle zayıflatmamıza yol açıyordu. O günlerde Kıbrıs'ın siyasal önderleri, bu davranışa kesin biçimde karşı çıkıyor, Ankara'ya uyarı üzerine uyarı yolluyorlardı.

Kıbrıs'a giden silahların ilk uğradığı Adana ve çevresiydi.

1960 ihtilalinden sonra, Adana valisi ve görevlileri hakkında, «halkı silahlandırdıkları yolunda» bir ihbar yapıldı.

Kıbrıs'a gidecek ve gitmekte olan silahları, o vali ve yetkililerin «halkı ayaklandırmak» için kullandığı savı ile, başta Ahmet Topaloğlu ile birçok kişi hakkında davalar açıldı.

İşte, biz, bu noktadaydık.

Makarios ise, hazırlığını yapıyor, zaman ve ortamı kolluyordu.

Kıbrıs'a asker çıkarma konusunda 1967 yılında, ikinci kez ellerimiz böğrümüzde, kaldı.

1963-64 bunalımını Türkiye'nin silahlı müdahalesi olmaksızın atlatan Makarios, 1967 yılında Gedikkale ve Boğaziçi yörelerinde yeniden Türklere saldırdı.

Bu kez, kanlı saldırıları yapan yalnızca Makarios' un ulusal muhafızları değildi. Önemli ölçüde, 1960 antlaşmalarına aykırı olarak, Yunan askeri ile araç ve gereci de Kıbrıs'taydı. İngilizlere karşı kanlı bir savaşım veren Grivas adlı bir «albay eskisi», bu saldırıları Makarios'un egemenliğinde sürdürüyordu.

Yeniden ayaklandık.

Bu kez, daha bilinçliydik. Artık işin şaka kaldırır yanı yoktu. ABD'de de Johnson mektubuyla, her zaman gereksindiği ve gereksineceği Türkiye'yi elden kaçırmamak için daha özenli bir siyasal tutum izliyordu.

«Her şeye karşın» süregiden, Kıbrıs Türklerine ve Türkiye'ye karşı olan bu dengesizliği giderecektik.

Artık başkent Ankara'da bir savaş havası esiyordu. Dışişleri Bakanlığıyla basın arasında oluşan işbirliği sonucu, Türkiye'de hangi eğilimde hükümet olursa olsun, ulusal yararlar ortaya çıktığı zaman basının, kamuoyunun, halkın o hükümetin yanında yer alacağı gibi çok önemli bir olgu sergileniyordu.

Yalnızca ABD'den değil, öteki batı ülkelerinden de Ankara'ya gelenler gidenler, Türkiye'yi bir çıkarma uygulamasından vazgeçirmeye çalışıyordu. Hiç unutamam: NATO Genel Sekreteri, hükümeti kararından vazgeçirmek için Ankara'ya gelmişti. Büyük Ankara Otelinde mum ışığında yemeğini yiyordu.

Çünkü, başta Ankara, öteki kimi kentlerde de gece karartma vardı.

İnandırıcıydık, inançlıydık, imanlıydık!

Bu kez artık, Batı, Türkiye'nin «bir şey» yapacağından kuşku duymuyordu. Ordu önderleri hükümetin

Ada'ya asker gönderme kararını öğrenir öğrenmez, Genelkurmaya koşmuşlar, çalışmalara girişmişlerdi.

Ne çare, elimizdeki araçlar gene yetersizdi.

1963-64 bunalımından gerekli dersleri çıkaramamıştık.

Ada'ya gene donanma gözetiminde askerlerle araçları şileplerle gönderecektik. Gemilerin altına mermileri, güvertesine askerleri yerleştirip gönderecektik. Bir çıkarma uygulamasının, bu koşullar altında, büyük yitirimlere yol açacağı belliydi. Ancak, kıvançla söylemeliyiz ki, maddi ve manevi yitikler ne denli büyük olursa olsun, Türkiye artık kararını vermişti.

Daha önceleri Millet Meclisinden, «Kıbrıs'a askeri müdahale için gerekli izin» alındığı için, yeni bir parlamento kararına gereksinme yoktu.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, bunalımın tam ortasında çağrılı olarak Başbakanlığa gelip, Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in verdiği bilgileri dinledi.

Başbakanlıktan çıkarken basına, «hükümeti desteklediğini» bildirdi.

Bu ayrı bir coşkuya yol açtı. Muhalefet, ulusal yararlar söz konusu olduğu zaman iktidarla birleşiyordu.

İsmet Paşa, Başbakanlık görüşmesinden sonra hükümeti desteklediğini söylerken, içeride, kimi kuşkularını dile getirmiş, deneylerinden edindiği sonuçlara göre hükümeti uyarmıştı. AP iktidarının bu uyarılara özenle eğildiği sonradan anlaşıldı.

İsmet Paşa, Ada'yı çok iyi analiz etmişti.

Paşaya göre Kıbrıs Adası, kişi başına düşen geliriyle bizden de ötedeydi. Bir ülkede, o ülkeye sahip olmak isteyenlerin en azından 25-30 bini bizzat savaşım vermeliydi. Ordu, denizaşırı hiç savaş yapmamıştı, buna çok özen gösterilmeliydi. Çıkarma kararı uygulanırsa, silahlı birliklerin gidip mağlup olması ya da geri çekilmesi sayısız «felaketler» getirirdi, çok dikkat edilmeliydi.

Daha sonra ABD Dışişleri Bakanlığı yapan, o sırada kimi uluslararası çatışmalarda arabuluculuk görevini başarı ile sürdüren —'örümcek' namıyla tanınan— Cyrus Vance'ın, Türkiye ile Yunanistan arasında gidip gelmelerinden sonra, 1967 Kıbrıs bunalımı siyasal olarak Türkiye lehine sonuçlandı.

Yunanistan, Ada'ya gönderdiği binlerce askerini ve bu arada, Grivas adlı —eski Nazi— bir Yunan ordusu artığını geri çekti. Zarar ve ziyan konularında istenilenleri kabullendi.

1963-64 ve 1967 yıllarındaki Kıbrıs bunalımından 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtına değin uzanan çizgide, artık Türkiye silkinmiş, canlanmış, Kıbrıs konusunda çok daha dikkatli önlemler almaya başlamıştı.

1967'de askeri bir harekâta kesinlikle karar verildiği, ordu önderlerinin «alınan hükümet kararını derhal yerine getireceklerini» askerce ifade ettikleri sırada, böyle bir çıkarma için elimizde 6 helikopter, iki çıkarma teknesi ve 150 paraşüt bulunuyordu. 1967'den sonra Devlet, sorununun bir gün askeri müdahale ile sonuçlanacağına kesin gözle baktığından, sürekli olarak bir çıkarmayı sağlayacak araç ve gereçlerin yapımına girişildi. 1974'e değin, Türk tersanelerinde yüze

yakın çıkarma gemisi yapıldı. Bir çıkarma için 15 bin paraşüt sağlandı. Yüze yakın helikopter Fransa ve İtalya'dan satın alındı.

1974'te Türk Ordusu yalnızca geleneksel manevi gücüyle değil, araç ve gereç bakımından da hazırdı.

Bu noktaya varış, şu ya da bu hükümetin başarı hanesine yazılacak nitelikteki oluşmaların toplamı değildi.

Askeri siviliyle, siyasetçisi diplomatıyla, basınıyla herkesin duyumsayacağı kıvancı simgeleyen bir şeydi, 1974 Barış Harekâtı.

1963-64 Kıbrıs olaylarında tutulan yol ile, uygulanan yöntem açısından, kimi görüş ayrılıkları da saptanmadı değil.

İsmet Paşa, o tarihlerde Kıbrıs'a Türk jetlerini gönderdi.

Bunların görevi, İsmet Paşaya göre, bir «polis harekâtı» idi.

Oysa, o sırada Hava Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral İrfan Tansel, Kıbrıs haritası önünde resminin çekilmesine de izin vererek, Hürriyet'e bir açıklama yaptı:

Hava Kuvvetleri, yalnızca çok sınırlandırılmış bir hedefi değil, Kıbrıslı Rumların askeri yığınak yaptıkları her noktayı bombalamak konusunda hükümete karşı direnmişti.

İsmet Paşa ise, bombardıman olayının bir uyarı niteliğinde olması yolundaki kararını değiştirmemiş, Orgeneral Tansel'in önerilerini geri çevirmişti.

Tansel'e göre, yılanın başını ezmek, silah ve askeri alanda daha güçlenmesini önlemek için bombardımanların yaygınlaştırılması gerekirdi.

İkinci bir gözlemi, o sırada Deniz Kuvvetleri Komutanı olan Oramiral Necdet Uran'la yaptığım bir telefon görüşmesinden çıkarmıştım.

1963-64 yılındaki çıkarma girişimimizin en hararetli günleriydi. Hürriyet, olaya olanca gücüyle asılıyordu. İstanbul'dan röportaj muhabiri Ümit Deniz, Mersin'e gitmiş, askerin hareket saatini bekliyordu.

Hemen her gece Ümit Deniz'le konuşuyorduk, bütün büro, gazetenin merkezinde Genel Yayın Müdürü Necati Zincirkıran, ayaktaydı. Ümit Deniz, Babıâli'de kendine özgü bir insandı. İyi röportajcı, polis romanları yazan, ceketinin sol yakasına her gün taze bir karanfil takmakla ünlü bir insandı.

Bir gece yarısı aradı:

«Cüneyt» dedi, «askeri şileplere bindirdiler, gemilerin bir bölümü açıldı.»

«Aman» dedim.

Daha sonra arayacağını bildirerek telefonu kapadı, Ümit Deniz.

Ne yapacaktım?.. Çıkarma işlemine başlanıldığını doğrulatacak ve ardından hemen gazeteyi arayacaktım.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran'ın, «özel» telefon numarası vardı, bende. Çok sıkışırsam aramam için, daha önceden vermişti. Aradım. Necdet Paşa çıktı karşıma:

«Efendim, eh, artık gidiyoruz galiba?!..» dedim.

«Anlamadım,» dedi.

«Şimdi Ümit Deniz telefonla aradı, asker binmiş gemilere ve her biri, birbiri ardından denize açılıyormuş...»

Necdet Uran sıkıntılı bir sesle:

«Yahu, Cüneyt,» dedi. «Sende hiç akıl yok mu, ya da kalmadı mı?.. Eğer, çıkarmaya başlamış olsak,

Deniz Kuvvetleri Komutanı şimdi yatağında olur ve seninle konuşur mu?»

Sesimi çıkaramadım. Verdiği «özel numara» yatak ucundaki telefonunmuş.

Bırakınız çeşitli etkilerini, mantık yoluyla iyi bir ders almıştım.

Johnson mektubuyla Birleşik Amerika Devletleri'nin Türk kamuoyundaki itibar çizgisinde düşüş gözlenirken,

Sovyetler Birliği'yle Türkiye arasındaki iyi ilişkilerin grafiği de yükseliyordu.

Sıcak bir dostluk soğumaya,

Yıllardır soğukta kalan bir başka ilişki ise ısınmaya yöneliyordu.

1960-65 yılları arasında Türkiye'nin kaderini etkileyen olaylar zincirinde gündemin başında yer alan ciddi gelişmelerin ilki buydu.

Bu gelişmeler Türkiye'yi çeşitli yönleriyle yıllar yılı etkileyecekti.

1965'ten sonra, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler sürekli tırmanmaya başladı.

Buna karşın, Amerika Birleşik Devletleri'yle olan «bağıntılarda» yeni bir aşamaya doğrulduk. Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın AP iktidarına yönelttiği «yazılı sorularının yanıtlanmasını isteyen önerge» bir süre sonra, Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerde, hele «yazılı bağlantılarda» yeni bir aşamaya geçmemize yol açacaktı.

Sırası geldiğinde ayrıntılarıyla göreceğimiz bu olayların, bir iki noktasına değinerek, Türkiye'de yitirilmeye başlanan Amerikan «itibarı» ile; önem kazanmaya

başlayan Sovyet ilişkilerine, küçük çapta da olsa bir aydınlık getirmek gerekiyor.

Türkiye ile Sovyetler arasında yalnızca diplomatik alanda sıcak görüşmeler sürdürülmedi. İki ülke arasında, 1965'ten sonra ekonomik ve ticaret alanlarında da gelişmeler gözlendi.

Bu arada, Sovyet Başbakanı Kosigin, Ankara'yı ziyaret etti.

Bu görüşmelerin perde arkasında önemli olaylara ışık tutacak kimi konuşmalar vardı.

Bir kezinde Kosigin, devrin Başbakanı Demirel'e, Türkiye'den kalkan casus uçakları U-2 konusunda serzenişte bulundu.

«Sayın Başbakan,» dedi, «biliyorsunuz, Amerikalılar Sovyet toprakları üzerinde casus uçuşları yapıp, bizi gözlüyorlar. Bunlardan birini bir seferinde vurduk ve düşürdük. (Kosigin, Sovyetlerin düşürdüğü bir U-2' nin ünlü pilotu Powers olayına, değiniyordu) Ne çare ki, bu uçuşlar sürüyor. Hem de bu casus uçakları, Türkiye'den kalkıyorlar, biliyoruz.»

Sonra şu eklentiyi yaptı:

«Eğer bu uçuşları siz kendiniz için yapıyor olsanız, eh bir ölçüde geçerli. Ama, başka bir ülke için yapılan casus uçuşları, sizin topraklarınızdan kalkan yabancı uçaklar eliyle başka ülke için çalışıyor.»

Hükümet, 1967'lere doğru, bir gün Adana'dan kalkan U-2 casus uçaklarının, artık uçuşlarına «izin verilmemesi» kararını aldı.

Bu yasaklamayla ilgili haberi, Hürriyet, imzamla yayımladı.

4

ZEHİR OLAN BAYRAM

İhsan Sabri Çağlayangil, AP iktidarının Dışişleri Bakanı, telefondaydı:

«Bayramımı zehir ettin,» diye başladı.

«Aman efendim, ne münasebet, ben..»

«Bak,» dedi, «bütün NATO ülkeleri sefirleri telefon edip duruyorlar, U-2 uçuşlarını kaldırdınız mı, diye. Bu haberi nereden aldın?»

Kimse inanmaz bu görüşmeye. Devlet adamlarıyla dostlukların hangi kerteye değin dostluk olduğunu, hele bir noktaya varınca, gazetecilik ile o dostluğun çok sınırlı kaldığını, beni sevmeyenler hiç anlamazlar.

Gazeteci için sorun, dostluklarla görevi bir arada yürütebilme sanatıdır. Bir gazeteci, bu noktaya ulaşacak esnekliği, sağduyuyu gösterebilir ve devleti yönetenlerle ilişkileri kopma noktasına gelmeksizin bir düzeyde tutabilirse, yıllarca başarısını sürdürebilir.

Haberi, Dışişlerinden «bir kaynak»tan almıştım.

Kimden?.. Söylemem olanaksızdı.

Haberi, bir bayramın ilk günü vermemin nedeni bana göre geçerliydi. Gazeteler, ertesi günü çıkmayacaktı. Haberi, «didiklemeyeceklerdi»

Kızgınlığını ifade eden sözlerle Çağlayangil telefonu kapadı.

Tuhaftır, bu haber, Hürriyet'te, manşette çıktığı halde, bayram sonrası öteki gazetelerde fazla yer al-

madı. Kökende, Türkiye ile Amerika arasındaki bir süre sonra «sevimsizleşen ilişkilerin» ilk durağı, bu haberden geçiyordu. Amerika Birleşik Devletleri, U-2 uçaklarının Sovyet topraklarında casus uçuşu yapmalarına yeniden izin verilmesi için, çok direndi. Karar değişmedi.

ABD de, bu kararı ve kararla başlayan yeni aşamayı, hiçbir zaman unutmadı.

Başka bir bölüme geçmezden önce bir noktayı vurgulamakta yarar yok mudur acaba?

1984 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre üyeleri, 1967 yılında, 1970 yılında, 1974'te uğraşageldikleri Kıbrıs - Türkiye - Yunanistan üçgeninden başka bir konuya, değinmiyorlar.
Türkiye'ye bakış açısını Kıbrıs'la açıp kapayan Amerika Birleşik Devletleri, 1984'te de aynı tutumunu özenle sürdürüyor.

Amerika Birleşik Devletleri 1984'te de bir eliyle verdiğini öteki eliyle çıkarmaya çalışan, Türkiye'yi stratejik önemi olduğu için önemseyen bir devlet olmaktan uzak değil.

1984'te Türkiye'ye gelen Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri, konuşmaya Kıbrıs konusuna ve Rumlara verilmesini düşündükleri ödüne değinerek giriyorlar. Amerikan Kongresinin «yardımlar konusunda yatışabilmesi için,» Türkiye'nin «Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlardan önce 'bir şeyler' yapması gerektiğini» vurgulayıp gidiyorlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi Hupe, Cumhuriyet'te gazeteci - yazar Yalçın Doğan'a verdiği demeçte, «yardım miktarının azlığını içe-

ren yakınmaları işitmekten artık bıktığını,» söyleyecek kadar ileri gidebiliyordu. Kısacası, Türkiye'nin ne verilirse «almasına,» buna karşın, ne istenirse «vermesine» yatkın bir politikanın içerikte ilginç sonuçları sergileniyordu.

Ortadoğu'da «daha duyarlı bir politika» izlememizi ister ya da buna gerek gördüğünü anlatırken Amerika Birleşik Devletleri, bu bölgede kendi yararlarından başka hiçbir ana kavramı dile getirmiyordu .

Bütün bunlar, elbette, Amerika Birleşik Devletleri'nin yalın biçimde yalnızca kendi yararlarını gözettiği yolundaki 1964'ten beri sürüp giden yargıları pekiştiriyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'yle ilgili olarak izlenen dostluğun, daha doğru bir ifadeyle, «zorunlu bir dostluk» olduğu yolundaki yargıları —bütün bu gelişmeler— daha sağlamlaştırıyordu.

Şimdi dilerseniz, 1965'ten sonra Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye arasındaki ilişkiler ve Sovyetlerle başlayan yeni dönem üzerinde, on yıl başbakanlık görevini üstlenmiş Süleyman Demirel'le yaptığımız bir söyleşiyi anımsayalım.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEMİREL'İN AMERİKA NOT DEFTERİ

1

«1960'LARDA TÜRKİYE, ABD'YE SADAKATİNDE O KADAR İLERİ GİTMİŞTİR Kİ, KENDİNİ TOPUN AĞZINA KOYMUŞTUR.»

Türkiye «çirkin Amerika» ile somut biçimde 1963-64 yıllarında tanıştı.

Amerika ile 1947 yılında başlayan «içli dışlı» ikili ilişkilerden tam on yedi yıl sonra...

Ve, bundan yirmi yıl önce —1964'te— ünlü «Time» dergisi, o günlerin Türkiye'si karşısında ABD'nin duygularını dile getiren şu satırlara yer veriyordu:

«... *Bugünlerde hemen herkesin yaptığı gibi İnönü, Amerikan aleyhtarlığına oynamak suretiyle iç politikada kendisine sermaye teminine çalışmaktaydı. Birleşik Devletler, ihtilaflı Kıbrıs konusunda Türkiye'yi Yunanistan'a karşı tam manasıyla tutmayı reddettiğinden beri İsmet İnönü, Rusya'yla flört etmek suretiyle Birleşik Devletlere karşı istiklalini ispat etmişti...*»

Time dergisi ekliyordu:

«... *Ümitsizlik işaretleri gösteren İnönü hükümeti, Kıbrıs anlaşmazlığında Washington'un Türkiye'yi terkettiğinden emin, bir seçmen kitlesi önünde Amerikan aleyhtarı taktiklere başvurmuştu. Aynı zamanda uzun süredir batının en sağlam müttefiklerinden biri olarak bilinen Türkiye, Rusya'yla flörte başlamıştı. Türkiye ile Rusya, AP tarafından bir ihanet vesikası olarak ilan edilen bir kültür anlaş-*

ması imzalamışlardır ve geçen ay Ankara bir Sovyet parlamento heyetini sıcak şekilde karşılamıştı...»

1965 seçimleri AP'yi tek başına iktidara getirdi. Başbakan Demirel'di.

Time'ın deyimiyle «ümitsizlik işaretleri gösteren» İnönü gitmişti. «Yeni gelenler» İnönü'nün açılma politikasını nasıl değerlendirecekti?

Süleyman Demirel, politik yaşantısında 1965'ten bu yana on yıla yakın süre iktidar olmuştu. Türkiye'nin dış politikasında söz sahibi idi. Özellikle Amerika ile ilişkilerimiz konusunda değerli bilgilere, yargılara sahipti. Üzerindeki «Amerikancı» ipoteğine karşın, nelerle karşılaşmıştı; Amerika ile ilişkilerimizde ne gibi inmeler ve çıkmalar olmuştu; bunları hem de içyüzleriyle biliyordu.

Demirel'le üç gün uzun saatler boyu Türk - Amerikan ilişkilerinin 1965'ten bu yana çizgilerini görüştük. Geniş notlar aldım. İlginç bilgiler verdi.

Demirel, önce Türk - Amerikan ilişkilerinin kalın çizgilerini çizdi.

«... Türkiye'nin Birleşik Amerika ile ilişkilerindeki geçmişini, Türkiye'nin jeopolitik durumu önemli ölçüde etkiler.

Türkiye'nin jeopolitik durumu tarihin seyri içinde fevkalâde önemli bir faktördür. Çeşitli etkenlerle üç kıtayı birbirine bağlar. Ortadoğu gibi büyük menfaatlerin çarpıştığı bölgededir. Önemli su yollarının geçtiği yerdedir. Bir süper devletle de komşudur.

Otuz yıllık Türk - Amerikan ilişkilerinde bu faktörlerin birini diğerinden ayırmak, bunların bu ilişkileri etkilemediğini söylemek mümkün değildir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu gün ilk iş, güven aramak olmuştur. Bu güveni bulabilmek için Sovyetler Birliği ile bir saldırmazlık paktı imzalamıştır. Güvenliğini ilk planda tutmuştur. Güvenlik faktörü ve istiklalini muhafaza etmek, zamanı gelmiş o kadar

ağırlık kazanmıştır ki, çok yönlü politika yürütmesini önlemiştir.

Türk - Amerikan ilişkilerine girebilmek için Türkiye - Sovyetler Birliği arasındaki 1945'teki duruma bakmak lazım. 1925'te imzalanan saldırmazlık paktı süresini doldurduğu zaman Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşının galipleri arasında idi. Aramızdaki anlaşmayı yenilemeyeceğini bildirdi. Boğazlar üzerinde ve doğudaki üç ilimizde bazı iddialar ileri sürdü.

İşte o zaman Türkiye, kendine yeni dostlar aramaya başladı. Çünkü Türkiye 1945'te tecrit edilmiş, yalnız bir ülkeydi. Bu durumdan o sırada, Sovyetler yararlanmak istemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman bir karış toprağında gözü olmadığını iddia edenler, günü gelmiş fırsat bu fırsattır demişlerdir. Avrupa'nın yarısını ele geçirmiş bir Sovyetler Birliği karşısında kaygılar içinde bulunan bir Avrupa vardır o sırada. Bu ortam içinde Türkiye ile beraber olmayı gözeten bir Amerika vardır. O günlerin sıkıntılı ortamında Truman'ın, Amerika'nın Türkiye'nin yanında olduğunu söylemesi, ileri bir olaydır. Önemli bir olaydır. ABD'nin yanında vaziyet almasından sonra Türkiye'nin iki meselesi ortaya çıkmıştır: 1 — Savunma gücünü artırmak, 2 — Ekonomik gücünü kuvvetlendirmek.

Ekonomide güçlenme İkinci Dünya Savaşından sonra yeni bir kavram olarak ortaya çıkıyor. Böylece Truman doktrini doğuyor. Türkiye'nin meselelerinde, sulh ve refah gayri kaabili taksimdir, formülü başlıyor. Kalkınmış ülkelerin kalkınmamış ülkelere yardım etmesi imkânları başlıyor.

Önemli nokta şu İkinci Dünya Savaşından sonra Hitler ve Musolini ve Japonya tasfiye edildikten ve ülkeleri tahrip edildikten sonra, dünya, yeni bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Yeni tehlike komünist Sovyetler Birliği'dir. Av-

rupa'nın yarısını ele geçiren Sovyetler Birliği'dir. Altı devletin temsilcileri Brüksel'de ilk kez yanyana geliyorlar bu sırada. Araştırdıkları, komünizm karşısında nasıl duralımdır. Manş'a, Gaskonya'ya kadar uzanan Sovyet endişesi, bugün de zail olmamıştır. Altıların toplantısından NATO doğmuştur. Dünya konjonktüründeki bu gelişme, Türkiye'yi etkilemiştir.

1960'ların başında Türkiye, NATO ve ABD'nin hemen her isteğini yapmış, NATO ve ABD'nin sadık bir müttefiki ve her vecibesini yerine getirmiş bir ülkedir.

Sadakatinde o kadar ileri gitmiştir ki, Sovyetler Birliği'nin yumuşak karnında oturmasına rağmen kendini topun ağzına koymaktan çekinmemiştir. Topun ağzına koymuştur kendini. İzmir'e jüpiter füzelerinin konulmasına müsaade etmiştir. İhtilal Türkiye'ye NATO ve CENTO'ya bağlıyız, diye gelmiştir. Bir iktidarı deviren ihtilal bile, bu sadıkane bağlılıktan kendini kurtaramamıştır. O kadar ki, jüpiter füzeleri 1960 Ağustos'unda yani ihtilalden birkaç ay sonra gelmiştir Türkiye'ye.»

2

«ABD'NİN MİLLİ BİR DAVADAKİ TAVRI, TÜRKİYE'Yİ YENİDEN İLERİ UFUKLARA BAKMAK İHTİYACIYLA KARŞI KARŞIYA BIRAKMIŞTIR.»

Savaş sonrası Avrupa'da bir savunma şemsiyesi arayan Altılar'ın —bugünkü AET— davranışından doğan NATO ve Türkiye'nin aynı nedenlerle bu savunma düzenine girişi ile ilgili sözlerine açıklık getiren açıklamaları, var Demirel'in. ABD'ye dayalı tek yönlü politikadan, «Türkiye'yi yeniden ileri ufuklara bakmak ihtiyacına iten» yeni politikasına geçmeden önce, bu görüşlerine yer vermek gerekiyor:

«Altılar ve sonra NATO, sırtını Amerika'ya dayamak gereğini duydu. Amerikasız bir Avrupa savunması imkânsızdır. Savaş bitmiştir ama, bu nedenle Amerika'yı Avrupa'dan çıkarmamak lazımdır. Bu gerekçeyle Avrupa, Amerika'nın şemsiyesi altına girmiştir. Savunma gücü yerine gözünü kalkınmaya çevirmiştir. Sonuçta da müreffeh hale gelebilmiştir. Bugün Batı Almanya'da ABD askerlerinin bulunması nedeni, herhangi bir saldırı karşısında Amerika'nın denizi aşarak gelmesi yerine, o askerlerin dizi dibinde olması gayesine yöneliktir.

Bütün bunların bizimle ne ilgisi var. Çok ilgisi var. Tehdit aynı tehdittir. Türkiye bu yüzden ABD ile savunma dayanışması içine girmeyi zorunlu bulmuştur. Komünizme karşı

savaşan ülke olmak ve o ülkelerin ileride savunma ortağı olabilmek gereğidir, davranışı. Nitekim komünizme karşı bir savaş niteliğinde olan Kore'ye asker gönderen Türkiye, 1952' de NATO'nun üyesi olmuştur.

Bir savunma ittifakına, özellikle Amerika'yı ya da Batı Almanya'yı savunmak için girmedik elbette. Ama bir savunma ittifakına üye olunca, nasıl ki siz başkaları tarafından savunulursunuz, başka ülkeleri de savunmak zorunluğunu duyarsınız. Bu tabii bir sonuçtur.

Karşılıklı vaziyet alışlar olmuştur, sıcak çatışma yok. Soğuk savaş dönemi deniliyor, o döneme. Bugün şartlar değiştiği için o günleri pek hatırlamıyoruz. Bugünün şartları içinde dünü değerlendirmek, mümkün değil şimdi.

1947 - 77 yılları arasında daha çok ABD'den altı milyar dolarlık savaş araç ve gereçleri sağlanmıştır. Çok büyük kısmı hibedir. Bunları hibe şeklinde temin etmemizin, kalkınmamızla yakın ilgisi vardı. Savunma gereçlerini hibe şeklinde almasaydık, kendi kaynaklarımızı kalkınmamıza ayıramayacaktık. Hibenin sağlanmasıyla kendi öz kaynaklarımızın tümü kalkınmamıza yönelmiştir.. Önemli bir unsurdur. Kalkınma için dışardan kaynak arayan Türkiye, hibe yoluyla silah temin etmekle yanlış bir iş yapmamıştır.»

Demirel, kalın çizgilerden hemen sonra 1960'lara geldi. Aşağıda göreceksiniz, Türkiye'nin ABD'ye bağlılığını Demirel'in sözlerinden. Nereye kadar varmıştır? ABD - Türkiye ilişkilerinde 1960 başlarına kadar, işte durumumuz, Demirel'in anlatışıyla:

«... 1950 - 60 arası Türkiye'si, dünya şartlarının gereği bir yanda NATO'nun, öte yanda Bağdat Paktı'nın üyesidir. Böylece ABD'nin inisiyatifiyle, Sovyetler karşısında bir paktlar manzumesinin üyesidir. Soğuk savaşın bir gereği. Ama 1960'tan sonra, yeni faktörler ortaya çıkmıştır. On beş yıl

karşı karşıya duran ABD ve Batı devletleriyle, Sovyetler ve peykleri artık, bir noktada savaş silahlarının gelişmesiyle uzun menzilli, kısa menzilli füzelerin gelişmesiyle bir yeni savaşın insanlığı tahrip edeceği yargısına varmışlardır. Kendi icat ettikleri silahlar, kendilerini, korkutmuştur. Bu durumda topyekûn sistemler savaşı yerine, barış içinde beraber yaşamaya gidilmiştir. Soğuk savaş yerini, yumuşamaya bırakmıştır. Biz kendimizi bundan ayıramazdık. Sonra Çin ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Asya'da komünizm yayılmıştır. Bir süper devlet olmasına rağmen Amerika, Vietnam'da savaşı bitirememiştir.

İlk başlarda İngiltere ve Fransa, Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Batı Almanya —yüksek politika— «hoch politik» nedeniyle ikiye bölünmüş olmasına rağmen, bir bölümünün komünist rejim altında bulunmasına rağmen, bunu bir yana iterek Sovyetlerle iyi ilişkiler dönemine girmiştir. 1960'ların sonuna doğru ABD Başkanı Nixon, Sovyetlere ve Çin'e gitmiştir. Görüşmeler yapılmış, on yıl içinde soğuk savaş yerini başka ilişkilere bırakmıştır. Birbirlerini tehdit devam etmiyorsa da bugün, birbirine karşı hassasiyet devam ediyor.

Bu öylesine bir dönemdir ki, —1947 - 1964 yılları arası— Türkiye, ABD'ye bağlılığını göstermiştir.

Türkiye o kadar sadakat göstermiştir ki, bir çatışma halinde ilk hedef olmayı kabullenmiştir. Ortak savunma tesisleri aslında bu karakterde olmuştur. Türkiye samimi, art düşünce taşımadan bir ittifak sisteminin sağladığı imkânlara cömertçe karşılık vermiştir.

Detant —yumuşama— Kıbrıs'taki 1963 ihtilafı ve 1964'te Johnson mektubuyla bir noktaya gelen yeni siyasal durum, Türkiye açısından bir dalgalanmaya sebep olmuştur.

Bu, bir itimat sarsıntısıdır. Bu kadar sadıkane bağlı

olduğu ABD'nin, Kıbrıs gibi milli bir davadaki tavrı, Türkiye için şaşırtıcı, âdeta şok tesirinde olmuştur.

İşte o zaman Türkiye yeniden ileri ufuklara bakmak ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır.»

3

«BATILI KAYNAKLAR YENİ PROJELERİMİZLE İLGİLENMEDİKLERİNİ BİLDİRDİLER. SOVYETLERSE TERSİNE BİR TUTUM TAKINDI. SOVYET KREDİSİ İLE 'BEŞ ÖNEMLİ TESİS' BUGÜN İŞLETMEDEDİR.»

Geçen bölümün başı ile sonu arasındaki can alıcı bağlantı, işte burada başlayacak. ABD'nin duygularını yansıtan «Time» 1964'lerde İnönü'den neden yakınıyordu, biliyorsunuz. ABD'nin Kıbrıs konusunda Türkiye'yi Yunanistan'a karşı tam anlamıyla tutmayı geri çevirmesinden sonra İnönü'nün, Sovyetlerle «flört» etmeye başladığını söyler ve... Bunu bir bakıma ABD yararları açısından yeriyordu. ABD'nin, İnönü'den başka hükümetler aramasının asıl nedeninin bu olduğu, ortaya çıkıyordu. İnönü sonrasının sorumlu devlet adamı Demirel, bakın ne diyor:

«O dönemlerde hemen her devlet Sovyetlerle iyi ilişkiler kurarken Türkiye'nin —kendi deyimiyle topun ağzındaki Türkiye'nin— sesi çıkmamıştır. Türkiye müttefiklerinin bu tutumu üzerinde hiçbir şey söylememiştir.»

«Fakattt...» diye sürdürdü Demirel, bu bir «kocaman fakat»tır:

«Fakat 1964'te biz, Sovyetlerle iyi ilişkilere girişince müttefiklerimiz, başta ABD olmak üzere hepsi, bu ilişkiyi yadırgamışlardır. Bu ilişkiler, ilk önce devrin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova'ya gitmesi, daha son-

ra Sovyet Devlet Başkanı Podgorni'nin Türkiye'yi ziyaretiyle yüksek düzeyde bir mahiyet almıştır. 1965 başlarında Türk senato heyetinin Sovyetler'i ziyareti gerçekleşmiş, bunu Başbakan Ürgüplü'nün, Moskova gezisi takip etmiştir.

İngiltere, Fransa gibi ülkelerin Sovyetlerle ilişkisine ses çıkarmayan Amerikan basını, acaba Türkiye 'aks mı değiştiriyor?' diye yayına başlamışlardır.»

Bir not koymak istiyorum buraya: New York Times gazetesinin dünyaca bilinen «ünlü ihtiyarı» Suizberger, hemen Ankara'ya koşmuştur. Demirel'le konuşan Suizberger'in «Türkiye'nin o sırada bir numaralı adamı»nın ağzından «Türkiye'nin yön değiştirip değiştirmeyeceğini» saptamaya çalıştığı bilinmektedir.

Sovyetlerle ilişki kurmamızı İnönü'nün başbakanlığından beri kabul edemeyen Amerika'nın, bu politikanın sürdürülmesine ön ayak olacak davranışlarını şimdi göreceğiz. Hem de Türkiye'nin yararlarına karşı. ABD'nin «sadık ve vecibelerini yerine getiren Türkiye'yi» hiç anlamadığını, değişen çağa karşın, hâlâ Türkiye'yi tek yanlı politika içinde tutabileceğine nasıl inandığını Demirel'in şu sözleriyle bir kez daha kanıtlayacağız:

«1965 yılında iktidarda bulunan dörtlü koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı idim. Planlamayı topladım. Türkiye'nin kalkınma hamlesine yeni bir hız vermeyi düşünmüştük, bunu araştırdım. Kalkınmaya yeni bir hız verebilmek için Türkiye'deki demir çelik sorununu bir ölçüde çözmek gerek. Bizde demir çelik yeterli değil. Beş yıl sonra hiç yetmeyecek, Alüminyum yok. Petrol ise esasen kıt olan döviz kaynakları üzerinde bir başka baskı. ATAŞ ve İPRAŞ rafinerileri yabancı sermayeli, Türk sermayeli milli rafineri lazım.

İncelemeler, Türkiye'de bu yönlü tesislerin yapılmasını gerektiriyordu.

Bu tesislerin yapımı için, ABD'den ve Batı'dan finansman aradık.»

ABD'ye bu kadar bağlılık göstermiş bir ülkeye, ABD'nin ve de Batı'nın «finansman» araştırmalarına olumlu yanıt vermesini doğal bulabilirsiniz elbette.

«Evet...» dedim Demirel'e... «Ne yanıt verdi ABD ve Batı?.»

Hemen yanıtladı soruyu:

«Mevcut kalkınma planımızı 300 - 350 milyon dolarla finanse eden Türkiye'ye, yardım konsorsiyumu ve diğer Batılı kaynaklar, Türkiye'nin bu projeleriyle ilgilenmediklerini bildirdiler. Bu tesisler için bir milyar dolar gerekliydi. ABD ve Batı vermedi.

— Ne yaptık bunun üzerine, büyük dostlarımızın bu tutumu karşısında?

— Bunun üzerine bu projelerle ilgilenip ilgilenmediklerini Sovyetlere sorduk.

— Sovyet yanıtı?

— Sovyetler bu projelere ilgisini bildirdi. Sonuçta Sovyet kredisiyle bu projeleri icra ettik. İskenderun Demir - Çelik, İzmir'de Aliağa rafinerisi, Seydişehir alüminyum, sülfirik asit tesisleri gibi beş önemli tesis bugün işletmededir...»

Son cümleye bir ek de ben yapayım: Tabii bu tesisler Türk ekonomisine büyük güç katarak çalışmaktadır.

4

«TÜRKİYE'YE PARASAL AÇIDAN CİMRİ DAVRANMALARININ POLİTİK BİR AMACI VAR MIYDI, ORAYA SAPMAK İSTEMİYORUM.»

Amerika'nın 1964 - 1965 çizgisine bir nokta koyalım:

ABD, Yunan ve Rum yanlısı bir politika izlemektedir. Antlaşmalardan doğan haklarımıza karşı çıkmaktadır. Geçerli müdahale hakkımızı kullanmaya kalktığımız zaman karşınıza dikilmekte, silahlar Amerikan kaynaklıdır, kullanamazsın demektedir. Ekonomimize hız verecek projelerimizi gerçekleştirmek için istediğimiz maddi desteğe dirsek çevirmiştir.

Amerika'nın 1977-78-84 çizgisine bakalım: ABD, Türkiye'ye karşı Yunan ve Rum yanlısı politika sürdürdüğü izlenimini vermektedir. Ortada kesin kanıtlar vardır.

Bir önceki bölüme açıklık getireceğini sandığım bazı sorularla Demirel'in yanıtlarını aktarmak istiyorum:

«— Türkiye'nin ABD'ye karşı bu ölçüde 'sadık dost' olması yanlış bir tutum değil miydi?

— Hayır. Sadık dosttan kasıt teslimiyet değil, ahde vefadır. Ahde vefa dostlar arasında güvenliğin şartıdır. O zamanlar Türkiye'nin elinde başka alternatif yoktu. Dün-

yada bir kaynaşma vardı. Savaşa girmemiştik, ancak savaşı kazanan —Sovyetler— bizi yemeye gelmişti kapımıza. 1964 yılına kadar tek yanlı politikayla ABD'nin sadık dostu olmak doğru idi, geçerli idi. O günün şartları öyle gerektiriyordu.

— 1965'te kalkınmayı hızlandırmak için beş projeye dış destek arıyorsunuz. Başta Amerika ve Batı vermiyor dış finansmanı, Sovyetler ilgileniyor. ABD'nin bunu geri çevirmesinin nedeni neydi?

— Bize Amerika ve Batılı dostlarımız konsorsiyom içinde yılda o sıralar 300 - 350 milyon dolar veriyorlardı, bundan fazlasını veremiyorlardı. Ancak şunu söyleyeyim: Türkiye'nin kalkınması Batılıların kafasına sığmamıştır. Batı ile bu yönlü mücadele 1950'lerde başlamıştır. ABD'li Barker misyonu o zamanlar Türkiye'ye kalkınması için daha fazla para verilmemesini tavsiye etmiştir. Türkiye'nin hızla kalkınmasına kaynakları yetmezmiş. Bize 1950'lerde ancak elli milyon dolar vereceklerini söylemişlerdir. Daha fazlasını geriye ödeyemeyeceğimizi söyler. İşte Barker zihniyeti bu.

— Bugün için de benzeri mantık geçerli mi?

— Bir ölçüde geçerli. Eğer biz tediye açığımız dışında —1977 - 78'de— bir beş milyar dolar bulsaydık, kendi ekonomimizi kendimize yeter duruma getirebilirdik. Tabii bu söylediğim birkaç yıl öncesinin durumu. Şimdiki para değeriyle artık 10 milyar dolara gerek olabilir.

— Türkiye'de parasal açıdan cimri davranmasının politik bir amacı var mıydı?

— Oraya sapmak istemiyorum. Batı parasını sağlam yerlere plase etmek istemiştir. Özellikle Ortadoğu'nun petrol parası —petrodolar— dolaşıyor Avrupa'da ve Amerika'da bugün. 1978'lerde bu para yüz milyar civarında. Bunun yüzde 40'ını harcıyorlar, yüzde 60'ı Avrupa'da geziyor şimdi. Kanaatime göre dış ve iç politikayı kalkınmaya mihrak al-

malıyız. Dış politika kalkınmada bir vasıta, bir sonuç alma vasıtası...

-- 1965'te göreve geldiğiniz zaman Johnson mektubunun yarattığı 'güven bunalımından' bahsediyorsunuz. ABD nasıl bakıyordu Türkiye'ye o sıralar, siz nasıl yaklaşıyordunuz ABD'ye?

— Johnson mektubunun Türkiye'deki tepkilerini hafife almadı Amerika. Açık yarayı kapamaya gayret etti. Bu sırada silahlı kuvvetlerimizin ihtiyaçları meselesinde ABD ile yeniden müzakereye oturduk. Beş yılda 670 milyon dolarlık hibe yardım yapmayı kabul etti, yaptı. Bizde, dışardan gelen, Amerika'dan gelen malzemeyle ilgili olarak silah planlaması, ilk kez o tarihte yapılmıştır. O tarihe kadar verilen paralarla silahın yanında un bile gelirdi, Amerika'dan. 1965'te silah planlamasıyla değişiklik getirilmiştir. Silahlarımızın yenilenmesi yoluna gidilmiştir. O zaman Amerikan Savunma Bakanı Mac. Namara, bugün Dünya Bankası genel müdürü idi. Bize verilen beş yıllık 670 milyon doların üzerinde malzeme gelmiştir. Çünkü malzemenin fatura değeri çok aşağıda tutularak daha çok malzeme gelmesi sağlanmıştır.»

Demirel 1965'te tek başına iktidara geldiklerinde Türk-Amerikan ilişkilerinin özet dökümünü yaptı:

«İktidara geldiğimizde Türkiye ile Amerika arasındaki ikili anlaşmalar üzerinde tartışma var.

Bir uçuşlar —casus uçuşları— tartışması çıktı ortaya.

ABD askeri personeli üzerinde tartışma sürüyor. Askeri kolaylıklar anlaşmasının getirdiği bazı pürüzler ortada.

Daha sonra Amerika, Türkiye'deki haşhaş ekiminin yasaklanması istemini, bunlara ekledi.

1968 yılında ABD'nin 6. filosu gemilerinin Türk limanlarına uğraması halinde sahile çıkan personele karşı, Türkiye'de yeni yeni meydana gelmeye başlayan anti-Ameri-

kanizm hareketleri de ABD'yi rahatsız ediyordu. ABD elçisinin kimseye söylemeden gittiği Ortadoğu Üniversitesi'nde arabasının yakılması da bunlara tuz biber ekmişti.

Velhasıl Türkiye'de ve Avrupa'da değişen şartlara göre ABD - Türkiye ilişkilerine 'yeni bir bakış' getirmek gerekmekteydi.

Açıklıkla ifade edeyim ki, 1965'lerde ve sonra Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlemesi zaruret idi. Bu politikanın yıllarca fevkalâde dost olduğumuz ülkeler tarafından çok doğru değerlendirildiğine kani değilim. Dünyanın bu nazik bölgesinde olan Türkiye dostları ve müttefikleri üzerinde bir yük değil, güç ve kuvvet sahibi olmuş bir ülke olmak iddiasında idi. Dış politikamızı dört esasa oturtmak zorundaydık.

1 — Diplomasi yoluyla savunmasını güçlendirmeliydi. 2 — Ekonomisi için ek kaynaklar sağlamalıydı. 3 — Etrafında bulunan devletlerin rejimleri ne olursa olsun, iç işlerine karıştırmamak kaydıyla, bir dostluklar çemberi kurarak ilk hedefte topun ağzında olmaktan çıkmalıydı. Dost ve müttefikleri için bir problem sahası olmaktan kurtulmalıydı. 4 — Türkiye, beynelmilel zeminlerde Kıbrıs'la başlayan meselelerini anlayışla karşılayacak, yeni dostlara muhtaçtı.

1965'te Türkiye'nin dış politikasına şu yeni unsurlar girmiştir:

1 — Birincisi ve çok değerlisi İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi. 2 — Büyük komşusu Sovyetlerle ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi. 3 — Bağlantısız ülkelerle olan ilişkilerine canlılık getirmesi. 4 — Ekonomik kalkınması için, Japonya dahil, her kaynaktan faydalanmayı başarmasıdır.

Ekonomik kalkınmadaki faydalanmalar konusu, tek ifadeyle söylenmesi gerekirse, 'uçan kuştan' yararlanılmıştır denilebilir.

Tek yönlü politikadan çok yönlü politikaya geçiş zordur. Rahatsızlık yapar. Tek yönlü politika kolaydır. Çok yönlü politikada itibar muhafaza edebilmenin tek şartı, herkesle nereye kadar gidilebileceğinin iyi tespit edilmesidir. Çok yönlü politika mavi boncuk politikası haline getirilirse itibar kaybederiz. Çok yönlü politika lafta kalmamış icra edilmiştir.

5

«1965'TE CASUS UÇUŞLARINI YASAKLAMA KARARIMIZDAN AMERİKA ELBETTE MEMNUN OLMADI. SOVYETLER DE KARADENİZ BOĞAZI ÖNÜNDE SÜREKLİ DURAN BİR CASUS GEMİSİNİ GERİ ÇEKTİLER.»

«... Öyledir ki, casus uçuşlarını kaldırdık...»

Cümle Demirel'indir.

«Türkiye'deki Amerika'nın» henüz büyük ölçüde kamuoyuna mal olmadığı dönemde, 1965'te önemli bir olaydır casus uçuşları.

Alabildiğimiz bilgilere göre siyah renge boyanmış bu uçaklar her gece İncirlik'ten bilinmeyen yöne ve Türklerin bilgisi dışında kalkıyor gidiyordu.

Yirmi bin fitin üzerine çıkıyorlardı. Özel tertibatlı idiler.

Demirel, yaptığımız konuşmada casus uçuşlarına şu biçimde değindi:

«... Biz 27 Ekim 1965'te hükümet olduk. İki ay sonra 28 Aralık 1965'te bu uçuşlar yasaklandı tarafımızdan.»

— Amerika ne yaptı?...

— Elbette memnun olmadı. Bu uçuşlar Amerika için hayati önemi haizdi. Bunlardan vazgeçemeyiz, dediler. Ama bu uçuşları durdurmak zorunluydu. Bir tanesi Karadeniz üzerinde düşmüştü. Rusya bu konuda tedirginlik gösteriyordu doğrusu.»

Sovyet Başbakanı Kosigin 1966 başlarında Türkiye'ye geldiği zaman casus uçuşlarından yakınmıştı. Gerçeği bildiği halde bu uçuşları yakınma konusu yapmıştı. Demirel, uçuşların durdurulduğunu resmen kendisine bildirdi. Sovyetlerle Türkiye arasında bu olay, «bir iyi niyet belgesi» oluşturmuştur.

Amerika'nın yakınmalarına karşı Demirel şöyle konuşmuştu:

«... İlişkilere yeni bir düzen verme davranışıdır yapılanlar. Bu düzenlemenin de yeni değişmeler ortasında zamanıdır.»

Şunları da eklediğini söylüyordu:

«Dostluklar, bakım ister, kendiliğinden ilânihaye devam etmez. Gerekli düzenlemeleri yapmak zorunluğu vardır, günümüzün gereğidir bunlar.»

Amerika'nın, Türkiye'ye çevrili gözlerinde önemli bir etken olan Sovyetlerle ilişkilerimizin gelişme biçimine değinmek yararlı olacak.

Demirel'e şunu sordum:

«Sovyetler Birliği NATO'dan çıkmamızı istedi mi bizden?...»

«Hayır.»

Elbette ki, kendi dönemine ait bilgiyi veriyordu. Bazı saptamalara göre, Türkiye Sovyetlere doğru açılışa girdiği zaman, Moskova'ya giden Türk heyetlerinden NATO'dan ayrılmamız istenilmiştir. Fakat sonradan Moskova'nın davranışı değişmiş olmalı.

1966 başlarında Türkiye'ye gelen Kosigin, Demirel'in anlatışına göre, «Siz ne kadar dost olmak istiyorsanız biz de o kadar dost oluruz» ana kuralından hareket etmişti. Kosigin şöyle diyordu:

«Aramızda kaç sorun var. Örneğin, on. Bunların kaçını çözebiliriz. İkisini. İlk önce bu ikisini ele alalım diğer sekizini zaman içinde çözelim.»

Türkiye'yi ürkütmeyecek yaklaşım biçimiydi bu. Demirel diyordu ki:

«Buraya gelen Başbakan Kosigin'le şu ana kaidede buluşmuştuk: İki ülke arasındaki ilişkilerin sınırı toprak bütünlüğümüze ve istiklalimize saygılı olmaya iç işlerine karışmamaya dayanacaktır. Biz şunu da söyledik: Büyük komşumuz Sovyetler Birliği bizi tehdit etmedikçe biz Sovyetler Birliği için tehlike olmayız, Sovyetler'den bir tehdit gelirse savunma hakkımızdır. Esasen bu anlayışı geçmişteki davranışıyla Sovyetler bozmuştur

Kosigin şöyle cevap verdi: Doğrudur. Ama, bu tutumun üzerinden yıllar geçti. Bugün size geçmişi bir yana bırakıp, karşılıklı güven anlayışını ihya edelim diyoruz.

Demirel de şöyle dedi: Türkiye'nin Sovyetleri tehdit etmesinde bir mesele çıkarmasında akılcılık yoktur. Yararı da yoktur. Ama unutulmamalıdır ki, bir tehdit gelirse Sovyetler'den böyle bir sezintiye sahip olursak elbette ki bir yere sarılacağım.»

Kosigin casus uçuşlarının durdurulduğunu öğrendiği sırada, Türkiye bir yakınmasını iletti, Sovyet Başbakanına: Moskova casus uçuşlarından bunca huzursuzdu, güzel, doğru. Pekâlâ, Karadeniz'e açılan boğazın on iki mil ilerisinde sürekli duran Sovyet gemisine ne demeliydi? Bu gemi Boğazlara giren çıkan bütün gemileri denetliyor, Türkiye'nin bu kesimi üzerinde istihbarat yapıyordu.

Kosigin Sovyet hidrografi gemisini geri çektirdi.

Türkiye «Bizim Radyo» adıyla yayın yapan radyodan yakındı ama, Kosigin'in bu konuda bilgisi yoktu, şaşırdı. Ertesi günü geldiğinde görüşme masasına, soruşturma yaptığını «Bizim Radyo» ile ilgili hiçbir bilgileri olmadığını bildirdi.

Sovyetlerin akçalayacağı beş tesis üzerindeki görüşmelerde Türkiye, «Sovyetlerin eski tip sistemler kul-

landığını, özellikle İskenderun Demir-Çelik'te bu uygulamayı görmek istemediğini, modern yapıya ihtiyaç gördüğünü» bildirmişti.

Sovyetler, İskenderun Demir-Çelik'i modern bir tesis olarak kurdular. Bizzat Kosigin, bu tesis ile ilgilendi. Nitekim 1976'da İskenderun'daki törene gelmiştir.

Kosigin'in görüşmelere konu olmayan silah gücümüz üzerinde kısa bir sözü ilginçtir:

«Beş yüz bin kişilik ordunuz olduğu söyleniyor. Eğer bu ordu bize karşı ise az. Yok eğer komşularımıza karşıysa o zaman çok...»

İki ülke arasında güvenin sağlanması için yapılan yüksek düzeydeki bu görüşmelerden sonra, «batı ittifakı içinde beraber olduğu dost Amerika'ya. Türkiye bilgi» verdi.

«Amerika bir deve gibidir. Kinini içine atar...» davranış göstermedi.

Doğrular mı bilmiyorum. Pakistan'ın şöhretli politikacısı Ali Butto bir alan nutkunda şöyle demişti:

«Amerika bir deve gibidir. Kinini içine atar...»

Kitaplardaki açıklamalardan öğreniyoruz: Sonra bir gün bir ülkedeki bir yönetimin —kamuoyuna duyurulan haklı gerekçelerle— kaydığını görürsünüz. Bir başka «uygunun» gelmesi için.

İnönü «devle yatağa girdiniz mi önlem almalısınız» demiş.

Neymiş o önlem? İnönü'nün yanıtı şu:

«Hep uyanık kalmak.»

6

YA, CIA

Demirel'e soruyorum:

«Böyle bir dönemde, ABD'nin Türkiye'ye karşı tutumunda sürekli bir tırmanma görüldüğü sırada, sizin teşhisiniz nasıldı ABD'nin politikası üzerinde?»

Yanıtlıyor:

«ABD'de Türkiye'nin NATO içindeki önemi, Türkiye'nin hürriyetçi demokratik rejimi ve bölgemiz için taşıdığı değeri anlamakta zorluklar vardı. Birtakım gelişmeler olmuştu. Detant havasının etkisiyle komünizm hassasiyetinin azaldığı havası ABD'ye hâkim olmaya başlamıştı. Kore'nin üzerinden yirmi yıl geçmişti. Genç nesil bu olayları bilmiyordu. Vietnam'daki kayıplar ABD'yi sarsmıştı. Aydın çevrelerin infiratçı politikaya kaymak yolunda eğilimleri vardı. İnfiratçı politika diyorum yani ABD'nin içine dönmesi, dünya ile ilgisini kesmesi gibi bir eğilimdi bu.»

Durdu. Elindeki kâğıtla oynadı, ekledi:

«Değişen devrin icaplarına uymakta gerekli çabukluğu göstermemişti ABD ama, Türkiye'de de pek çok şey değişmişti. Bunu ABD'nin anlamamasının sıkıntısı yaşanıyordu.»

Evet ama, «Israrlı ricalar» sürüyordu. On yıla yakın Dışişleri Bakanlığını sürdürmüş Çağlayangil, daha sonra, «CIA içimizde, ta içimizde» demişti. Ve, Türkiye'de 27 Mayıs'ın daha yumuşatılmışı, 12 Mart muhtırası geliyordu.

Soruyorum şimdi:

«12 Mart 1971'e kadar Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde çıkışlar ve inişler var. İkili anlaşmalara karşı tutumunuz, casus uçuşlarını durdurmak, Sovyetlerle yakınlaşma, haşhaş ekimine direnme, Türkiye'deki üslerin başka amaçlarla kullanılmaması gibi. Ki, bunların hepsinde ABD'nin memnun olmadığını da söylediniz ve 12 Mart geliyor. CIA'nın içimizde olduğu bilindikten, başka ülkelerde yaptıkları da film gibi gözler önünden geçince bazı çağrışımlar uyanıyor. Bu konuda bir yorum yapar mısınız, bir şey söyler misiniz?...»

«Hayır.»

Böyle kesin bir yanıttan sonra, 21 Ocak 1972 tarihli İngiliz Daily Telegraph gazetesini önüne koysam ne olurdu? O gazetede yayımlanan bir dünya haritasında CIA'nın çeşitli ülkelerdeki darbelerini gösteren ne çıkardı?

Hele Daily Telegraph'ın o haritasında CİA'nın 27 Mayıs ve 12 Mart'ı yarattığına kesinlikle işaret edilmesini yinelesem. Demirel gene susardı.

«Demirel'in Amerika Not Defteri»ni, Ankara'daki Amerikalılar okuduktan sonra, bana kızgınlıklarını pek gizlemediler.

Geçmişin acı veren tortularından söz edilmesini bir türlü içlerine sindiremiyorlar, Türk kamuoyunun Amerikan «anlamazlığını» yeni kanıtlarla öğrenmesini pek istemiyorlardı. Amerikalılar, nedense, «geçmişin geride kaldığını» benimsememizi, geleceğe dönük gelişmeler üzerinde konuşmamızı isterlerdi. Bir kezinde, bir elçinin «Amerikan ekonomik ambargosunun varolmadığını» savunurken, kimi Türk siyaset adamlarından istenilmez bir dille söz ettiğini eleştirdiğim için uzun zaman ABD büyükelçiliğindeki çağrılardan uzak tutulmuştum.

Ne de umurumdaydı ya!

ALTINCI BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE

DÜNDEN BUGÜNE UZANAN BİR 'RAPOR'

1973 yılında, Hürriyet'te bir yazı dizisine başladım.

Konu, o güne değin metinleriyle açıklanmamış, «ABD ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar»dı.

Sıkıyönetim vardı.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar'dı.

Yayının ikinci günü, ikili anlaşmaların metinlerini vermeye başladığımızda, Başbakan Sadi Irmak beni çağırdı. Irmak ile çok eskiden tanışırdık. Bana, «ikili anlaşmalarla ilgili yayını kesmemi» önerdi. Nazikti. Bir gazeteciye yayınlarını kesmesini söylemenin zorluğunu biliyordu, ama, direnerek bu isteği söylüyordu.

Oysa, iki ülke arasındaki 55 ikili anlaşma üzerinde hükümetler masaya oturmuşlar, tam üç buçuk yıl süren görüşmelerden sonra, 1969'da —tek metinde toplanan— yeni bir anlaşma imzalamışlardı. Buna karşın, ikili anlaşmaların içeriği, giderek tazeliğini saklı tutmuştu. Biz de gazetede, bu ilgiyi doyuracak, geniş bir yayın yapıyorduk.

Başka kanallardan da yayının durdurulması istemi, Hürriyet'in Ankara temsilcisi Nevzat Ünlü'ye iletilmişti.

Durdurduk.

Ve... Beni, gizli belgeleri açıkladığım savıyla Devlet Güvenlik Mahkemesine verdiler. «Yedi buçuk yıl hapis» gibi, bir ceza öngörülüyordu.

Türkiye'deki zinde kafaların, hemen her dönemde, ABD ile dostluğun sınırını gerçekçi bir görüşle saptadığını, ben, o sıralarda, ayrıntılarıyla öğrendim.

İkili anlaşmaların dışında elimde «bir rapor» vardı.

Kurmay Albay Hidayet Uğur'un, ABD'ye çağrılı olarak yaptığı bir geziden sonra, üst makamlara verdiği bir rapor.

Raporun sahibi Albay Hidayet Uğur, 1962'de emekli olmuştu.

Kendisiyle de konuştum. Uğur, raporunu doğruladı —elimde fotokopisi de vardı— ancak, «anılarını» yazdığını belirtti. Esasen, ikili anlaşmaların yayımı durduğu için, raporu konudan ayrı biçimde yayımlamak olanaksız, giderek anlamsızdı.

Raporun tarihi, 27 Eylül 1961.

1961'deki yakınmaları, bugün de hepimiz, dilimizden düşürmüyoruz.

Bu açıdan sözü, 1961 raporuna bırakmak gerekiyor:

«25 Ağustos ile 15 Eylül 1961 tarihleri arasında Amerika'da New York'tan başlayarak Arizona'ya kadar yaptığım geniş oriyantasyon gezisine iki memleket ve hür dünya memleketlerini alâkadar eden müşahadelerim aşağıda sunulmuştur:

Sovyetler Birliği bloku kuvvetlendikçe, Amerikalıların kendi hudutları içinde müdafaaya ehemmiyet vererek diğer memleketleri haber alma ve ilk darbe üssü ve bilâhare bir gerilla sahası olarak kullanmak tasavvurunda oldukları bugünkü hareket tarzları ile bir gerçektir. Bu fikri birkaç misalle açıklamak mümkündür:

Amerikan ordusundaki malzeme, tekniğin en son tekâmülüne göre çok modern ve yeni bir durumdadır ve bir kelime

ile mükemmeldir. Buna mukabil aynı gayeye hizmet eden Türk Silahlı Kuvvetlerinin bugün kullandığı silah ve malzemeyi, Vaşington'da endüstri müzesi, Arizona'da Garnizon müzesini gezerken müzelerde gördüm. Doğu blokunun bugünkü durumu ve stratejisi karşısında batının münakaşa kabul etmeyen bu büyük hatasına mana vermek güçtür. Müttefiklerini kaybettiği takdirde, Amerika'yı yalnız ABD' nin müdafaa imkânı kalmayacağına kani olan Birleşik Genelkurmay J seviyesi; yardımın gayrı müessir bir durumda bulunmasını cevaplandırmayarak, haklısınız diyor, fakat tedbir düşünülmemesi ise istikbal için hayırlı bir işaret sayılmamalıdır.

Fort Monmouth'da ve Huatchuca'da eğitim malzemesi imal eden tesisleri gezerken mevcut tezgâhlara nazaran az işçi çalıştığını ve bunların da birçoklarının süslü etiket gibi şeyler yapmakla meşgul olduklarını gördüm. Bunun sebebini, Amerikan Ordusunda eğitim malzemesinin tamamlanmasıyla izah etmek doğru olur. Türk Ordusunda eğitimin müzelik harp malzemesi üzerinde veya nazari olarak şemalarla yapıldığını hatırlayan ve yardım düşünen yoktur.

Berlin olayı ve atom denemeleri Amerika'da göze çarpacak bir şekilde endişe yaratmıştır. Her gittiğim garnizonda tanıştığım mevki sahibi sivil şahıslar ve yüksek rütbeli askerlerden birçokları Berlin durumunu bahsederek; 'Siz Rusya'da Ateşemiliterlik de yaptınız. Ruslar Berlin sebebiyle bir harbe girerler mi? Bu hususta fikriniz nedir?' diye sordular. Barışta komünizmin Asya, Afrika, Avrupa ve Güney Amerika'da Sovyetlerin isteğine göre yayılmasına henüz set çekilmemiş olduğu, zamanın Sovyetler lehine işlediği ve siyasi sahada menfaatlerini koruyabildikleri cihetle; harbin tarifine uyarak bugün için bir harbe girmek istemeyecekleri kanaatimi söyleyince; bu şahısların Sovyet muvaffakiyetlerine üzülecek yerde bugün harpten kaçınmanın sevincini yüzlerinde görmek mümkündü. Bizim için bundan da

mühim olarak mukabil cevapları 'Esasen bir Berlin için harbe sürüklenmek doğru olur mu?' şeklindedir. Başarı şüpheye girdikçe bu fikir Amerikalı için Amerika dışındaki bir sahaya tatbik edilebilir. Bugünkü gelişmeler on sene gibi kısa bir zaman evvel duyulmayan fikirleri doğuruyor.

Moskova'da Amerikan Ateşe muavini olarak tanıdığım Bnb. Ulatovski'nin gerilla kursu gördüğü ve yakında Türkiye'ye gerilla öğretmeni olarak geleceğini öğrendim. Bu vesile ile Amerika dışındaki memleketlerde gerilla harp eğitimine önem verileceği ve bu maksatla hazırlıklar yapılmakta olduğuna muttali oldum. Amerika, hudutları dışında müdafaa değil oyalamaya ve kendi menfaatlerini düşünürken; Sovyet işgali altına giren bir memleketin artık eski hüviyetini muhafaza edemeyeceğini idrak edemiyor veya Amerika için hiç yoktan iyidir diye tatlı bir ümit hayalini görüyor.

Amerika'da şahıslar müreffehtir. Bunu sağlayan para en kıymetli metadır. Para hırsı düşüncelere hâkimdir. Halkın maddi fedakârlıklar yapması oldukça zordur. Sanayi tesisleri ve ikmal sisteminde iktisadi mülahazalar her şeyden evvel hâkim olmaktadır. Harp hiç de istenmeyen bir konudur. Rus korkusu vardır ve huzursuzluk yaratıyor. Komünizme karşı alınan tedbir, diğer batılı memleketlerde olduğu gibi, yalanları da ihtiva etmek üzere hazırlanan pasif bir propaganda tedbiridir. Bu tedbir Amerika için kâfi olmakla beraber, gelişmemiş memleketler için aktif tedbirler alınması lüzumunu Amerika takdir edecek durumda değildir. Tok açın halinden anlamazsa tedbir de alamaz. Veya görebiliyorsa aktif tedbir paraya dayandığından lüzumlu fedakârlık güçtür.

Ancak zengin Amerikalı ile hayat seviyesini muhafaza etmesinin ne gibi şartlara bağlı olduğu samimiyetle münakaşa edildiği zaman, onu mantıki bulmak memnuniyet vericidir. Durumu muhafaza için istekler, Amerika'nın menfaatinin icabı olduğundan fedakârlık yaptırılabilir kanaatin-

deyim. Bugün batılı devletlerden her birinin kendi menfaatini düşünmesinin umumi çerçevedeki zararları Amerikalılarca da kabul ediliyor, fakat mevzu değişince gene de biraz evvelki görüşüme de Amerikalının menfaatini müdafaa eden fikirleri ile karşılaşılıyor. Türkiye ve Türk Ordusunun Batı dünyasındaki ehemmiyeti bir plan dahilinde ısrarla belirtilerek ve Amerika'nın bizzat faydalanacağı fikri ile sürülmek ve ikna edilmek suretiyle yardımlar temin edilebilir. Bunun inatçı bir çalışma ve planlı bir hareketle ve bazen de Amerikan menfaatlerini tehdit ederek temin edilebileceği kanaatindeyim.

Amerikalılarla ilgili işlemlerin yapıldığı makamlardaki başkanları Amerika'ya davet etmek suretiyle, bizler için ideal tesisler göstermek, ikram ve dostluk gösterileri ile şahsi taraftar temin etmek Amerikan taktiklerinden birisidir. Amerika gezisinden sonra memlekette bilfiil yapılabilecek bir çalışma yoktur. Amerika'ya hayran personel temininden sonra yalnız Amerika'ya fayda sağlayan tesis ve faaliyetleri yürütmek, büyük bir gizlilik mefhumu vererek mevzuların belli başlı personele inhisar ettirilmesi suretiyle yurtta serbest çalışmak, bazen gayrı meşru yollara başvurmak ve icabında yalnız bir taraf için yapılıyormuş gibi yardımı kesmekle tehdit etmek gibi mantıksız bir hareketle maalesef bazı memleketlerde güya muvaffak olmak, geri kalmış memleketlerin sanayiini geliştirmemek ve daima kendisine muhtaç tutarak istifade sağlamak yollarıyla yalnız Amerika menafiine çalışmakta, garip bir zihniyetle işbirliği tekliflerini de reddederek ve hattâ bu yolda çöken imparatorlukları bilmemezlikten gelerek zahiren kazanılan İkinci Cihan Savaşıyla başlayan batı inhitatını hızlandırmaktadırlar. Samimi görüşüldüğü zaman Amerika mahfillerinin bugün Amerika'nın dahi müdafaa edebileceğinden şüphe gösterdiklerine şahit olunmaktadır. Bunlar süslü diplomatik sözlerden ziyade hakikatleri ve alınması lüzumlu tedbirleri

görüşmenin faideli olacağına kani bulunmakta ve hoşlarına gitmemekle beraber zaruretine inanmaktadırlar. Hakikatler üzerinde samimi görüşmelere ihtiyaç olduğu kanaatindeyim.

Amerika'nın dünya ölçüsünde mevcut ve geliştirilmeye çalışılan muhabere şebekesi bir müdafaa şebekesinden ziyade erken ihbar, ikaz ve ilk atom darbe hizmeti görmeye matuf olup şebeke şemasında dahi bunu kolayca görmek mümkündür.

Sivil ve askeri birçok kimseler Amerika dışındaki Amerikalıların sevilmediğini ve bu konuda birçok makaleler okuduklarını söyleyerek, Türkiye'de durumun nasıl olduğunu sordular. Türkiye'de mukabil saygı ve sevgiye dayanan münasebetlerimiz olduğunu söylediğim zaman nezaketimi ileri sürerek durumu bildiklerini açıkladılar. Doğrusunu biliyorlar. Fakat tedbir almıyorlar. İttifakların her şeyden evvel efkârı umumiyeye dayandığı hakikatine ehemmiyet vermeyenlerin batı devletlerini birbirinden uzaklaştırmaktan ne için çekinmediklerini anlamak güçtür.

Diğer memleketlerin örf ve âdetlerine hürmet göstermeyen Amerikalılar, bilakis bu memleketlerde para harcayarak bilhassa ahlâksızlığa mütemayil gençlerin iltihakıyla gayrı ahlâkî bir durum yaratırken, hakikatte kendi memleketlerinde de önleyici tedbirler almıyorlar.

Amerika'da hakikaten modern olan ve daha da geliştirilmeye çalışılan malzemenin bakım ve kullanılmasında tek erin yalnız muayyen bir malzeme ve silah üzerinde bilgisi çok iyidir. Ancak taktik kullanma sahasına ehemmiyet verilmediği ve taktik alanda sevki idarenin de zayıf olduğu söylenebilir. CHECK MATE tatbikatındaki çıkarma harekâtı da bunun en yakın misalidir. Bu hususu, Amerika ve esaslarını ona bağlayan batı devletleri için bir nükleer harp hazırlığında ehemmiyetli bir zaruret olarak mütalâa edilmelidir.

Bugün tarihin seyrini değiştirecek bir durumda değiliz.

Ancak yukardaki maddelerde temas etmeye çalıştığım durumlar için tedbirler alınması ve ısrarlı bir tavırla ve planlı olarak yetkili Amerikan makamlarını hakiki durumlar karşısında ikna ederek azami yardım temin edilme cihetine gidilmesi ve diğer taraftan hayati bir mesele olarak Türkiye ve Türk Ordusu için kendi kendimize yeterli, muvazeneli bir durumun temini ve ayakta durma imkânlarının sağlanması için âcil ve zaruri olan iktisadi, içtimai, askeri ve bazı siyasi tedbirlerin alınması zamanı çoktan gelmiş olduğu kanaatinde bulunduğumu arz ederim.»

YEDİNCİ BÖLÜM

DEMİREL'İN SİYASAL ALANA GİRİŞİ VE YÜKSELİŞİ

1

DOĞURGAN YILLAR

1960 - 1965 yılları, öteki dönemlere göre, iki açıdan başka özellikler gösteriyordu:

Bu beş yılda, daha sonraki yıllarda siyasal yaşamımıza egemen olacak yeni «kişilikler» ortaya çıktı.

Türkiye'nin iç ve dış politikasında önemli değişimler gözlendi. Bu değişimler, önemli başlangıç noktalarıydı. Bu başlangıçlar daha sonraları gittikçe gelişecek ve Türkiye, önemli yeni süreçleri yaşamaya başlayacaktı.

Kimi «eski adlar», bu dönemde de yerlerini korumuşlardı. Ama, genel siyasette ortaya çıkan «yeni adlarla», Türkiye'nin siyasal yazgısında belirgin değişimler olacaktı.

1960 - 1965 yılları arasında olaylar sırasında adları duyulan, ne var ki, o dönemde büyümeyen kimi kişiler, daha sonraki yıllarda daha büyük bir gelişim gösterecekler, adlarından daha çok söz edilecekti.

Bu dönemde üzerinde asıl durulması gereken olgu, iki kişiyle ilgiliydi:

1964 yılı sonlarında AP önderliğine seçilen Süleyman Demirel, uzun bir süre içinde Türk politikasındaki yerini alıyordu,

1961'den sonraki İnönü hükümetlerinde görev alan Bülent Ecevit de, 1965 genel seçimlerinden sonra, «yeni kişiliği» ile, siyasal alanda göze çarpıyordu.

Demirel ve Ecevit, az zaman ayrımlarıyla Türk siyasetinde bir numaraya yükseleceklerdi. Her ikisi de, «fiili politikada» en azından on beş yıl yerlerini saklı tutacaklardı.

Dış politikada ise bu dönemin belirgin özelliği vardı:

1960-65 yılları arasında dış politikada önemli gelişmeler gözetilecekti.

1964'lere değin, dünyaya tek gözle, müttefiki ABD ve batı ülkeleriyle birlikte bakan Türkiye'ye, yeni arayışlar egemen olacaktı. Türkiye, yalnızca Batı'yla değil, —benimsedikleri siyasal rejimler ne olursa olsun— Doğu Bloku ülkeleriyle de daha yakın ekonomik ve siyasal ilişkilere girecekti.

1965'lere değin, Arap ülkeleriyle yalnızca «dinsel kardeşlik bağlantılarından» söz eden Türkiye, bu politikasında da belirli bir değişim yapacaktı.

Bütün bu gelişmelerin gösterdiği nedenler göz önünde tutulursa, 1960-65 yıllarına şöyle bakılabilirdi:

Bu beş yıl, Türkiye'nin her açıdan «doğurgan yılları» idi.

2

SİYASAL KARİYERİN BAŞLADIĞI GÜN

Bir gece, Süleyman Demirel, bana:

«Benim siyasi kariyerim, '226 oyu bulduğumuz zaman hükümeti düşüreceğiz' dediğim gün, başlar» dedi.

Kasım 1964'te, 1960-65 yıllarının Türk siyasal yaşamına yeni adlar sunarak doğurganlığını sürdürdüğü günler, CHP gibi güçlü, İsmet Paşa gibi etkenliği söz götürmez bir önderin karşısına, «yeni bir ad» çıkardı:

Süleyman Demirel.

Kamuoyu, her 'yeni'ye olan ilgisiyle Süleyman Demirel adı çevresinde yazılan çizilen her şeyi de büyük bir istekle okudu.

Demirel, eski bir siyasetçi değildi. Ailesinde de siyasete soyunup ün yapmış hiç kimse bulunmuyordu. Isparta'nın İslamköy'ünde doğmuş, büyümüş, mühendislik öğrenimi görmüştü.

1965'te başbakan olduğu zaman, 41 yaşındaydı.

Demirel adı, bürokraside biliniyordu. Teknik Üniversiteyi bitirip mühendisliğe soyunduktan kısa süre sonra, Devlet Su İşlerinde göreve başlamış, özellikle Menderes'in «baraj yapımı» politikasına hız verdiği günlerde sivrilmişti. Menderes, bu genç mühendisten olabildiğince yararlandı. Hemen her barajın yapımında, hesaplarının denetiminde söz sahibi olmasını sağladı.

Menderes'in çıktığı kimi gezilerde yanında yer alan Demirel, 1960 ihtilali olmazdan önce, politikaya girmeyi düşünmüyordu bile.

1960 ihtilali, Demirel'i Devlet Su İşleri Genel Müdürü olarak buldu.

Demirel, telefonu açtı:

«Süleyman Bey,» dedi Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel. «Bana bir yapımda yolsuzluk olduğunu bildiriyorlar, şunu inceleyiniz lütfen.»

Demirel, inceledi, sonucu bildirdi.

Su İşleri Genel Müdürü olarak Başbakanla yaptığı gezilerden birinde, Ege'de Bölge Komutanı olarak görev yapan Cemal Gürsel ile karşılaşmış, konuşmuşlardı.

Gürsel'in, Demirel hakkında olumsuz bir yargısı yoktu.

Aksine, Demirel'le yaptığı söyleşilerde sıcakkanlı davranmıştı.

Demirel'i ihtilalden hemen sonra, —neredeyse kaçak diyerek— askere götürdüler. Planlama örgütünde çalıştı.

Ama, yeni yeni açılmakta olan siyasal yaşamla ilgilenmeye de başladı. Parlamenter demokrasiye bağlılığı, ulusal egemenliğin üzerine hiçbir gölge düşmemesine yatkın eğilimleriyle, DP doğrultusunda kurulmakta olan partilerden, AP ile ilgileniyordu. Bu partiyi kurmaya karar veren arkadaşlarıyla birlikteydi; daha 1961 başlarında evinde yapılan toplantılarda, «AP'nin tüzük ve programını eliyle» yazmıştı.

Askerde olması nedeniyle doğrudan siyasal yaşama giremiyordu.

Ne var ki, ailesinden de gereken izni aldıktan sonra, artık siyasal yaşamdan kaçamayacağını biliyordu.

Partinin kurucuları olan arkadaşlarıyla, günü gününe yaptığı değerlendirmelerde ağırlığını duyurmadığı söylenemezdi. Örneğin, 1961 Anayasasının halkoylamasına sunulacağına yakın günlerde, partinin ne tür bir davranış içinde olmasına değinen konuşmalarında, öteki arkadaşlarının eğilimlerine katılmadığını bildiriyordu.

Çünkü, o günün koşullarında anayasa'ya 'evet' demek yoluyla, bir an önce sivil yönetime geçilmesi olgusunun sağlanacağını öne sürenler, çoğunluktaydı. Tıpkı 1982 anayasasının halkoylamasına sunulduğu günlerde olduğu gibi.

Tek bir ayrımla: 1961'de yapılan halkoylamasında Anayasaya, 'evet,' demek de 'hayır' diye oy vermek de alabildiğince özgürdü. YTP ve CKMP gibi partiler Anayasaya 'evet' oyu verilmesine yanlıydılar. Demirel, arkadaşlarına:

«Eğer,» dedi, «halkın anayasaya 'evet' oyu vermesine dayalı bir propagandaya kapılır ya da bunu savunursanız, bitersiniz.»

Askerlikten sonra, bir mühendislik bürosu kurdu.

«Eğer,» diye başlamıştı bir kezinde Demirel, «ben, siyasete girmeyip mühendislik bürosunu geliştirseydim, bugün harun kadar zengin olurdum.»

Doğruydu da. Mühendislik konularında son derece yetenekli ve bilgiliydi.

Yapılan AP büyük kongresinde Ragıp Gümüşpala önderliğe seçilirken, Genel Yönetim Kuruluna girenler arasında en çok oyu, Demirel alıyordu.

Örgüt, Demirel adını tutmuştu.

Fakat, Gümüşpala'nın kuşkucu bir doğası vardı. Söylemese bile, Demirel'in bir gün «yerine» oynayaca-

ğından kuşkulandığını sezdiriyordu. Demirel, AP'nin taşlanıp camlarının kırıldığı bir gün, Gümüşpala'nın yeniden kimi kuşkular öne sürmesi üzerine, Genel Yönetim Kurulundan çekildi.

«Siz,» dedim, «Süleyman Demirel misiniz?»

«Siz de Cüneyt Bey mi?»

«Ta kendisi!..» diye sürdürdüm. «Ama, beyfendi, basından bu denli kaçmanıza gerek yok. Neden görüşme isteklerimi çevirip duruyorsunuz, anlayamıyorum.»

«Buyur, kardeşim otur şuraya da, görüşelim,» dedi Demirel.

Olayın geçtiği sırada Demirel'in AP genel başkanlığına aday olacağı henüz ilan edilmemişti bile. Genel yönetmenimiz Necati Zincirkıran, bir gün telefon etti:

«AP kongresinde önder seçilecek. Bilgiç var ortada, kilosu bile ağır. Bir paşa var, —Tekin Arıburun — bu işi kıvıracak nitelikte değil. Bir de Demirel'in, eski Su İşleri Genel Müdürü mühendisin, adaylığından söz ediliyor İstanbul'da. Git, şu adamla konuş bakalım,» diye buyruk vermişti.

Zincirkıran'ın bana anlattığına göre, Demirel'in adını Ankara'da görev yaptığı sıralarda duymuştu ama, yüzyüze gelişi Süleyman Demirel'in Hürriyet'i bir ziyaretinde olmuştu. Demirel, Zincirkıran'ın üzerinde olumlu bir etki bırakmıştı.

«Ama, kaçıyor!..» dedim Necati'ye.

«Bul be oğlum!..» dedi terslenerek, «İşin bu!..»

Bulmaya çalıştım, başaramıyordum. Sonunda, «klasik bir gazetecilik» hilesine başvurdum. Lacivertler

giydim, bürosunun kapısını çaldım, Telefonlarda adını duyduğum, Demirel'in sekreteri Gülay adlı kızcağız açtı kapıyı.

«Nerede?..» diye sordum. «Süleyman, odasında mı?»

«Evet, efendim,» dedi Gülay adlı ince, zayıf kızcağız.

Karşıma gelen kapıyı açacaktım, Gülay Hanım engelledi, «Orada değil, arkadaki odada» dedi.

«Yaaa...» deyip yürüdüm, kapıyı çalmadan açtım, bir masa, bir koltuk. Demirel —sonradan avukatı olduğunu öğrendiğim bir kişiyle— oturmuş konuşuyordu.

Biraz hayretle yüzüme baktı:

«Siz» dedim. «Süleyman Demirel misiniz?»

O da beni sordu. Böylece, 1964 sonlarından bu yana ilişkimiz süregelecek olan Süleyman Demirel ile tanışmış oldum.

«Peki, neden adaylığınızı ilan etmiyorsunuz, Kongre yaklaştı?..» dedim Demirel'e.

«Daha vakit var,» dedi. 1964 Kasım'ının başlarındaydık, AP kongresi 28 Kasımda toplanacaktı.

«Olsun, bu işin bir de propaganda dönemi yok mu?»

«Var, ama erken bence,» dedi Demirel.

«Bakınız, beyefendi!..» diyerek direndim. «Hürriyet, AP gibi bir partinin başına gelmesi olası kişilerle konuşup bir dizi yayın yapacak. Bugünlerde de bu yayın olacak. Ötekilerle konuştum, hazır. Eğer siz resmen ilan etmezseniz bile, ben yazar, adaydır derim, olur biter.»

Ses etmedi.

Hürriyet'te Demirel'le ilgili haber - yazının çıktığı günün ertesinde AP Ankara İl Kongresinde, öteki önder adaylarının yanı sıra konuştu ve... AP'ye adaylığını koyacağını söyledi.

Hürriyet, Demirel'i kamuoyuna «Barajlar Kralı» diye niteleyerek, büyük başlıklarla sunmuştu. Bu deyim, «Barajlar Kralı» nitelemesi kamuoyunda tutacak, Necati'nin bulduğu bu başlık, Süleyman Demirel'i uzun süre bırakmayacaktı. Giderek, Hürriyet'in «Demirel'i keşfettiği» gibi, kimi yanlış değerlendirmeler de dinleyecektik. Çünkü, geçmişinde yatan çalışmaları pek yakından bilmeyen, parti içindeki çalışmalarını kamuoyuna bir türlü anlatmayan Demirel'in, «birdenbire Türk siyasal yaşamına girmesini,» şaşkınlıkla karşılayanlar vardı.

Demirel'in masonların adayı olduğunu öne sürenlerden tutun da, Hürriyet eliyle, «iş çevrelerinin istedikleri insan,» diye niteleyenler, daha öteye geçip, Demirel'in ABD'ce Türk siyasal yaşamına sokulduğu savını uzun süre savunanlar da bulunuyordu. Bir bursla gittiği ABD'de Başkan Johnson'la birlikte çekilen bir grup resmi, bu sava tek kanıttı.

Hele, CHP çevrelerinde ABD'nin, İsmet Paşanın «yeni bir dış politika» arayışından tedirgin olduğu için, karşısına yeni bir önder çıkarmayı istediği söyleniyordu.

CHP çevreleri, bir biçimde, haklıydılar da.

ABD, her zamanki vurdumduymazlığı ile bir hata yapmıştı.

General Porter adında bir kişiyi Ankara'ya göndermiş, bu general, Genelkurmay Başkanı Sunay'dan baş-

layarak birçok kesimle ilişki kurmuş, İsmet Paşanın hükümetten gitmesi zorunluğuna değinmişti.

Porter olayı, Toker'in çıkardığı Akis dergisinde yer aldı.

Ben, bu haberi Hürriyet'e aktardım.

Haberin yayımlandığı gün, bine yakın genç, Hürriyet'in Kızılay'daki bürosunun önüne geldiler :

«Amerika, go home!..» diye bağırıp uzaklaştılar.

Ankara'da, giderek Türkiye'de yaygınlaşan, «Amerika, go home» sloganı, ilk kez böylece atılmış oluyordu.

İsmet Paşa ise, YTP ve CKMP ile yaptığı hükümet ortaklığının sona ermesinden sonra, CHP'lilerin bağımsızlarla birleşerek kurduğu hükümetin başındaydı.

Demirel olayı başlarken, İsmet Paşa hükümeti iş başındaydı, Porter sorununu henüz geçmiştik.

AP kongresinde Demirel'in seçilme şansı ne ölçüdeydi, bilemiyorduk.

Partiye egemen olan güçlerle, örgütün, Demirel'i ne oranda destekleyeceğini bilebilmek olanaksızdı.

Önümüzdeki ölçü, Sadettin Bilgiç'le Emekli General —1960 ihtilalinde Hava Kuvvetleri Komutanıyken emekliye sevkedilen— Tekin Arıburun'un ilk seçimde iktidara gelmesi olası bir partiye, ne verebileceğini hesaplamakla sınırlıydı.

Millet Meclisinden ayrıldım.

Henüz, Kıbrıs görüşmeleri sürüyordu. AP, tatilde

olan Meclisi Kıbrıs sorununda görüşmeler için, toplantıya çağırmıştı.

Kürsüde, Meclisi çağıran partinin Genel Başkan vekili, örgüt başkanı Sadettin Bilgiç bulunuyordu. Elinde bir tomar kâğıt, sürekli okuyordu. Yazılı bir metni okuması, belki de, bu duyarlı konu açısından doğruydu ama, doğru olmayan, insanı yadırgatan bir durum vardı :

Bilgiç, yazılı metni bile kekeleyerek, cümleleri adeta zorla sökerek okuyordu.

«Bu da, AP gibi bir partinin başına önder olacak, ha» deyip, Meclisten ayrılmıştım.

Daha ötesi, Bilgiç bize, «fazla sağ» görünüyordu.

Tekin Arıburun ise, 1960'taki konumundan kaynaklanan bir üne sahipti. Eşi de, eski DP milletvekili olarak Yassıada'ya gitmişti. Manevi açıdan seçilmesini etkileyecek etkenlere sahipti. Ama, Türkiye, olağanüstü bir siyasal yaşam sürdürüyordu.

Ordu'da, 27 Mayıs'a ya da 27 Mayıs öncesi yönetime uzaktan yakından karışmış kişilere karşı, akıl almaz bir duyarlık seziliyordu. Hele, 27 Mayıs'ı ilk fırsatta yadsıyacak olan kadroların iş başına gelmesine dayalı olasılıklar su yüzüne çıktığı zaman, kimi çevrelerden «homurtular» duyuluyordu.

Daha doğru bir anlatımla: Türkiye'ye egemen olan hemen her kesim, CHP'nin iktidarı, İsmet Paşanın başbakanlığı saklı tutmasını istiyordu.

Eski DP'lilere, Ankara dışındaki illerde yaşayan milyonlarca insana hâlâ «kuyruk, hain» gibi, nitelemelerle bakılan bir ortamdaydık.

Hele, AP gibi, yaşamını DP'ye bağlayan bir siyasal kuruluşun etli canlı olması pek iyi karşılanmıyordu.

Estirilen rüzgâr, ne olursa olsun, CHP'nin, özelde İsmet Paşanın iktidar olmasıydı istenilen. Ne biçimde olursa olsun. Demokratik zorlamalarla İsmet Paşanın ülkeyi yönetmesinde direniliyordu.

«Gel de biraz konuşalım,» dedi Orhan Öztrak.

CHP'nin İçişleri Bakanıydı. Aile kökeniyle koyu bir CHP'li, bugünkü deyimiyle, bir İsmet Paşa CHP'lisiydi.

AP Kongresi sürüyordu. Kongrenin ikinci günü, Demirel bir konuşma yapmış, demokrasi konusundaki kendi felsefesini anlatmış, çok alkışlanmıştı. Ancak, Bilgiç yanlıları da, önderliğe getirmek istedikleri Bilgiç'i omuzlarına alarak Kongre salonuna girmişler, delegeleri etkilemek istemişlerdi.

Bilgiç'in bir başka gücü daha vardı: Gümüşpala'nın İstanbul'da Lido Otelinde bir gece yarısı ölmesi üzerine, genel yönetim kurulunun oylarıyla Büyük Kongreye değin, Genel Başkan Vekili seçilmişti. Üstelik Örgüt Başkanıydı.

Orhan Öztrak'a :

«Bana öyle geliyor ki,» dedim, «Süleyman Demirel, önderliği kazanacak...»

Çalışma odasındaydık. Duru bir sesle:

«Sanmam,» dedi.

«Peki, neye dayanıyor bu olasılık?» diye sordum.

Yüzüme gülerek baktı, bir İçişleri Bakanına, çeşitli kaynaklardan bilgi alan bir insana, bu soru yöneltilir mi, gibilerinden.

Ses çıkarmadım.

Doğrusu, hayret de etmedim değil. Öztrak'ın davranışı, Demirel'in AP önderliğine gelmesini pek istemezmiş gibi, bir izlenim veriyordu.

Oysa, biz, Hürriyet'te, Kongrenin açıldığı günden beri Demirel'in kazanma şansının güçlü olduğunu belirliyorduk.

Gazete, delegelerle kulislerde yaptığım konuşmalardan edindiğim izlenime göre, yayınını sürdürüyordu.

Demirel'in Kongrede seçimi yitirmesi benim için çok kötü olacaktı. Gazete, nabzı iyi tutmadığımı söyleyecek, bir yerde —haklı olarak— kendini aldatılmış sayacaktı. Hürriyet gibi, bu konularda titizliği ünlü olan bir gazetede tersine bir sonuçtan sonra, görev sürdürmem olanaklı değildi.

Böyle düşünüyordum.

Şimdi meslekte böyle düşünenler bulunuyor mu, elbette bilemiyorum.

Ayağa fırladım.

Cumhuriyet'in temsilcisi Kemal Aydar:

«Sana ne oluyor ya'vu?!» dedi,

Gülümsedim. Cebimden dörde katladığım kâğıdı çıkardım, yırttım.

İstifa mektubumdu.

Demirel, en yakın izleyicisi Bilgiç'e fark yaparak AP önderlik seçimini kazanmıştı.

Şimdi bir yeni dönem, bir yeni adla açılıyordu Türkiye'de.

O sırada beni ne yeni dönem, ne de siyasal yaşantının labirentleri ilgilendiriyordu. Hürriyet'teki yerimi korumuştum. Tersine bir sonuç çıksa —güçlü bir olasılıktı— gazete, «çık, git» demeyecekti, ya da istifamı kabul etmeyecekti. Fakat, gazetenin böyle bir sonuçtan önce izlediği tutumu verdiğim bilgilerle saptamış olması, beni manen yoracaktı, üzecekti. Sorumluluğun üzerimde olduğunu içime sindirmiştim.

3

BİR HÜKÜMET DÜŞÜRME MANEVRASI

Önder seçildiği gece, küçük bir bahçesi olan üç katlı evinin orta katında Demirel'le, ikinci kez, yanyana geldim.

Girenler, çıkanlar... Arı kovanı gibi işliyordu. Sonradan Demirel'den kopacak, giderek sövecek bir dizi insan geliyordu o gece, şu ya da bu konu üzerinde bilgi veriyor, saygılı biçimde yanından ayrılıyorlardı.

Bana göre, yeni önderin özenle üzerinde durması gereken birkaç önemli nokta vardı:

İsmet Paşayla anlamsız biçimde uğraşmamalıydı. 1950'de milletin oylarıyla manen siyasal alandan uzaklaştırılan İsmet Paşa, DP'nin bu konudaki seçkin hatalarıyla kısa süre sonra, yeniden devleşmişti.

Ordu ile ilişkilerde son derece duyarlı olmak gerekiyordu.

Çünkü Ordu, 27 Mayıs üzerinde duyarlıydı, malın sahibi olarak 27 Mayıs'ın getirdiği Anayasa üzerinde çok titizleniyordu.

Bir de, toprak reformunu yapamaz mıydı?

Demirel'in bir huyu vardı, elbette o sırada bilemezdim.

Herkesi dinliyordu. Söylenenler arasında kendi mantığına, siyasal tutumuna uygun olanları, ya da doğ-

ruluğuna inandığı eğilimleri, hiçbir komplekse kapılmaksızın kabul ediyordu.

Dinledi. Ayrıldık.

Bu konuşmadan sonra, Türkiye'nin gündeminde baş sıraya Demirel oturdu, yeni siyasal gelişmeleri izlemeye başladık.

Demirel'in AP'ye önder seçildiği günün ertesi, Hürriyet'te çıkan yazımın başlığı, «Ümit penceresinde görünen yeni baş» idi.

«Herhalde, yalnızca umutlu değilsiniz, değil mi?» diye sordum Demirel'e.

Sesi, coşkuyla titreyerek, «Sonucu alıyoruz, düşürüyoruz,» diye yanıtladı.

Demirel, milletvekili değildi. Millet Meclisi müzakerelerini Genel Kurul salonunun duvarları içine oturtulan camlı bir odadan izliyordu.

Genel Kurulda İsmet Paşa hükümetine verilen, güven ve güvensizlik oyları sayılıyordu.

CHP ve kimi bağımsızlar dışında hemen bütün partiler, YTP, CKMP ve MP ile AP, İsmet Paşa hükümetinin düşmesi için 226 oyun sağlanması için çalışıyordu.

Camlı odada yalnızdı, içerisi kıvamında aydınlık değildi.

Kucağına bir yığın kâğıt koymuş, bir listeye sürekli kimi işaretler koyuyordu. Eğildim, baktım, güvensizlik oyu verenlerin yanına bir artı işareti koyuyor, tersine oy kullananların yanına da bir eksi.

«Şu ana kadar verilen oylarda, saptadığımıza aykırı düşecek biçimde oy kullanan olmadı,» dedi Demirel.

«Yani?»

«Hükümet gidiyor, Allah'tan hayırlısı...» dedi. Gülümsüyordu.

Çankaya Köşkünden ayrılmışlar, Çağlayangil, Ali Naili Erdem ve Demirel, aşağıya doğru yürürlerken, yeni AP önderi, gülümsedi:

«Adam haklı,» dedi.

Amaçladığı insan, İsmet Paşaydı.

8 Aralık 1964 günüydü. Demirel'in önder seçilmesinin üzerinden çok az bir zaman geçmişti. Türkiye'nin bir türlü kavuşamadığı «huzur»la ilgili olarak, çoğu kez olduğu gibi o tarihte de, parti önderleri, Gürsel'in başkanlığında «bir huzur toplantısı»na çağrılmışlardı.

Toplantıda CHP'yi İnönü ile Kemal Satır temsil ediyordu. AP'yi, Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil'le Ali Naili Erdem. YTP'yi Ekrem Alican, MP'yi Osman Bölükbaşı ve Ahmet Oğuz. Sürekli senatörleri —eski ihtilalciler grubunu— ise, Fahri Özdilek. Kontenjan senatörleri adına da Âmil Artüs.

Cumhurbaşkanı Gürsel sağına 80 yaşındaki İsmet İnönü'yü, soluna da 40 yaşlarındaki Demirel'i oturttu. «Huzur toplantıları» daha önce de yapılmıştı ama, bu kez bir yenilik vardı.

Yenilik, yeni AP önderinin kişiliği idi.

Alican, «En büyük muhalefet partisi önderi konuşsun ilk önce,» diyerek toplantıyı açtı. Bölükbaşı ile Oğuz da buna katıldılar.

İnönü, susuyordu.

Parti önderleri için Demirel, üzerinde durulması gereken «yeni bir olay»dı. İlk önce o konuşursa, bu toplantıya değin, kendileri için «bir bilmece» olan kişi üzerinde kimi yargılara, kanılara sahip olacaklardı. Bel-

ki de yeni bir önderin bunca önemli bir toplantıda hangi hataları yapacağını merak ediyorlardı ya da hatalar yapmasını bekliyorlardı.

Daha önce partisinin Genel Yönetim Kurulunun fikrini alarak Çankaya'ya gelen Demirel'e, Gürsel söz verdi.

«Ülke huzursuzdur,» diye başladı Demirel. Sürdürdü:

«Bugünkü TBMM'nin kompozisyonu ile halkın eğilimleri birbirine uymuyor. Bugünkü iktidar, halkı temsil eden bir iktidar değil. TBMM, halkı temsilden uzaklaşmıştır. Halk, çeşitli sıkıntıların içindedir,» dedi.

İsmet Paşa bu çıkışı dinliyordu gene. Kemal Satır, Demirel'in sözlerini küçük kâğıtlara yazıp İsmet Paşanın önüne koyuyordu.

«Seçimin zamanında yapılmayacağına, bir yıl daha uzatılacağına dair söylentiler dolaşıyor. Bu, halkı daha da huzursuz etmektedir,» dedi Demirel.

«Seçimin zamanında yapılacağı ilan edilmeli,» dedikten sonra, ekledi:

«Bu hükümetle, Türkiye, bir yere varamaz, huzursuzluğun gerçek nedeni bu hükümettir...»

İsmet Paşa susuyordu.

Alican, Oğuz, Bölükbaşı «değişik şeyler» söylediler.

Sonunda Gürsel, İsmet Paşaya söz verdi.

İsmet Paşa, «Çöldeki bedevi şeyhi bile tehlikenin nereden geleceğini bilir,» dedi.

«Anlaşılan arkadaşlar benden şikâyet ediyorlar. Hükümet sorununun konuşulacağı yer, Çankaya değildir, Meclistir. Sorunu Meclise getirirlerse, konuşuruz, kendilerine zorluk çıkarmam,» diye sözlerini bağladı, İsmet Paşa.

«Adam, haklı» dedi yolda yürürlerken Demirel, arkadaşlarına.

Amaçladığı insan, İsmet İnönü idi.

Haklı bulduğu noktalar ise, şuydu:

Hükümet, Meclisin işidir. Eğer Meclise herhangi bir nedenle hükümeti düşürmek için gelirlerse, orada konuşup, sonucu alırız diyordu Paşa. Ayrıca, hükümet sorununu —her zamanki titizliği ile— Meclisin dışında hiç bir makamın önünde konuşmayacağını vurguluyordu.

«Zorluk çıkarmam» derken, karşısındaki partilerin gerekli olan 226 oyu bulup, hükümeti düşürebileceklerini dokunduruyordu.

Demirel, şunu önerdi:

«Adam, haklı. Biz TBMM dışında hükümeti şikâyet ediyoruz. Oysa, bir hükümetin nasıl kurulup nasıl yıkılacağı Anayasada yazılı. Yapacak tek şey, TBMM'ye gidip, hükümeti düşürmek.»

Fakat, nasıl?...

Sorun, bu soruda düğümlüydü.

17 Aralık 1964 günü, Demirel, 226 oy sağlanırsa hükümeti düşüreceklerini ilan edip, siyasal «kariyerini» başlatırken, bu sorunun yanıtını kesinkes çizgileriyle bilmiyordu.

Bir hükümetin düşürülmesini sağlayacak oy toplama girişimi, tam elli yedi gün sürdü. İsmet Paşa hükümeti, tüm muhalefet partilerinin birleşen oylarıyla 13 Şubat 1965'te düşürülüyordu.

Muhalefet önderleri arasında gidip gelmeler, dostluk ziyaretleri görüntüsü altında hükümet sorununu görüşmeler...

İsmet Paşanın son kabinesi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'le birlikte. İnönü'nün bağımsızlarla kurduğu bu hükümet, Meclisteki muhalefet oylarının birleşmesiyle düşürülecekti. İsmet Paşa, ölümüne değin artık «iktidar» olamayacaktı.

Kamuoyunda yeni bir siyasal manevranın belirtileri görülmüş, ilgiyle izlenmeye başlamıştı.

Çeşitli demeçler veriliyor, ancak, İnönü hep susuyordu.

«Peki, neden susuyorsunuz Kemal ağabey?» diye sordum, Satır'a.

Başbakan yardımcılığı odasındaydık.

«Ne söyleyelim dersin, domuz oğlan?!» dedi gülerek, Kemal Satır.

«Bir şey söylemediğiniz gibi, hükümeti ayakta tutmak için hiçbir şey yapmıyorsunuz da,» dedim.

«Yapılacak bir şey yok!» diye karşıladı, beni Satır. «Eğer anlaşırlarsa aralarında, bizi düşürürler,» dedi.

«Anlaşırlar mı?»

«Bana göre, evet. Biz gidiyoruz,» dedi, Dr. Satır.

«Yazayım mı?»

«Dilersen yaz.»

Ben de yazdım.

Manşette çıktı. İlk kez, CHP iktidarı «gidebileceğini» kamuoyuna duyuruyordu, hem de iki numaralı hükümet üyesinin ağzından.

11 Şubat 1965 günü, AP'nin kuruluş yıldönümünde Kemal Satır'da bulunuyordu. Satır, Elazığ milletvekili. Çayda çıra oynanıyor, Satır da katılıyordu oyuna. Bölükbaşı, seslendi:

«Satır, gidiyorsunuz, hem de oynaya oynaya!...»

4

YILDIZIN PARLADIĞI AN

İsmet Paşa, bir daha iktidara gelmemecesine, 13 Şubat günü gitti.

Demirel'in ikinci değerlendirmesi şöyleydi:

Parti önderi olarak, parti örgütünde duruma egemendi.

Millet Meclisi üyesi olmadığı halde, İsmet Paşa gibi bir «mitos»u elli yedi gün süren görüşmelerden sonra düşürmesiyle, AP Millet Meclisi gruplarında da egemenliğini kuruyordu.

Fakat, yeni hükümete, Başbakan olarak, egemen olamayacaktı.

Milletvekili değildi. Gürsel'in başkanlığında yeni hükümeti kimin kuracağını saptamak için toplandıklarında, Bölükbaşı Demirel'in başbakan olmasını önerdi, Alican ile Oğuz, onayladılar. Formül, daha sonraları hep geçerli kalacak bir formüldü:

Cumhurbaşkanı, Demirel'i kontenjan senatörü yapacak, Demirel, «arka kapıdan» Senatör olacak ve hükümet başkanlığına gelecekti.

«Buna gelmem!» dedi Demirel. «Seçilmeden tayinle Meclise girmem,» diye direndi

Şimdi, dört siyasal partinin kuracağı hükümete bir başbakan aranıyordu.

İki gün sonra, Ekrem Alican, Suat Hayri Ürgüplü'nün adını ortaya attı.

AP, Ürgüplü'yü benimsemiyordu. Çünkü, AP listesinden «bağımsız» olarak Senatoya giren Ürgüplü, bir kez olsun AP merkezine gelmemişti. Prof. Faruk Erem denildi, böyle ortamlarda —1980'e değin— adı hep çıkan, İhsan Doğramacı'nın adı söylenildi. Oysa, Demirel'in inancına göre hükümeti kimle olursa olsun, kısa sürede kurmak gerekiyordu. Uzun bir süre geçerse, «hükümeti devirdiler ama, işte, kuramadılar» diye yeni bir yangın başlayacaktı. AP, Ürgüplü'yü kabul etti.

AP'den Demirel'in, Meclis dışından Başbakan Yardımcılığı yaptığı bu hükümette, olan bitenler yazılmakla bitmezdi. Dört ortaktılar. Her gün dört sorunla karşılaşılıyordu. Bölükbaşı, Ürgüplü'ye kızıyor, çekileceğini söylüyordu. Ürgüplü, Mehmet Turgut'a bozuluyor, istifa etmeye kalkıyordu. Dışişleri Bakanlığına Moskova Büyükelçiliğinden getirilen Hasan Işık, kimi sorunlarda kızıyor, istifa etmeyi istiyordu.

Kökende, AP'nin hedefi tekti:

Ekim 1965 seçimlerine bu hükümetle ulaşmak...

1964 kısmi senato seçimlerinde, AP'nin tek başına iktidara geleceğini gösteren önemli belirtiler vardı. O nedenle, gelip geçici bu kısa dönemi hükümetle atlatmak, genel seçimlerde tek başına iktidar olmak, Demirel'in düşlerine giriyordu. Bütün kırgınlıkları, kabine içi yoğun tartışmalarla çatışmaları, sürekli olarak bastırma çabasındaydı.

Çok kısa zamanda büyük mesafe alınmıştı, Demirel de kişi olarak çok ileri aşamalara geçmişti. Parti önderliğinin arkasından İsmet Paşayı devirme yeteneğini göstermiş, ardından hükümeti kurarak, partiyi genel seçimlere AP ağırlıklı bir hükümetle götürmeyi başarmıştı.

Yıldızı giderek parlıyordu.

Her ne denli, CHP çevreleri, Demirel'in deneysiz olduğunu söyleyerek, kimi yerde alaya alarak küçültücü bir davranış izliyorlarsa da, Demirel için bütün bunlar gelip geçici olaylardı.

Tarihsel kişiliğinden doğan gücüyle, ister muhalefette olsun, ister iktidarda, İsmet Paşanın ülkede söz sahibi olanların en etkilisi olduğunu bilerek davranıyordu.

Millet Meclisindeki kürsü çatışmaları dışında, İsmet Paşaya karşı çok saygılıydı. «İlkokuldan başlayarak» demişti bir gün bana, «Lisede, hatta üniversitede, üç isim belledik. Atatürk, İnönü ve Çakmak. Şimdi başbakan olmuşsun, yıllarca şuuruna yazılmış bir adın önünde yürümek zorundasın, çok zordu benim için, çok zor.»

«Peki, nasıl çözdünüz bu huzursuzluğunuzu?» diye sordum.

«Paşa protokole çok saygılıydı. Çok genç olmama karşın, Başbakan olduğum için karşılaştığımız her yerde yol verir, iki üç adım arkamdan gelirdi. Bu, beni çok rahatsız etmiştir. Bir gün, gene karşılaştık, 'buyrunuz, sayın başbakan' dedi bana. 'Paşam' dedim, 'yorgun olabilirsiniz, izin verirseniz, merdivenleri birlikte inelim, koluma giriniz' ... Paşa, derhal anladı, koluma girdi, merdivenleri, iki üç basamak, birlikte yanyana indik. Bu olaydan sonra, İsmet Paşa bu düzeni özenle korudu. Tabii çok rahatlamıştım.»

1965 genel seçimlerinde İsmet Paşa, Demirel ve AP'ye karşı çok ağır bir seçim kampanyası yürüttü. Demirel ve partisini «gerici güçlerin» partisi ve elemanları olarak niteledi, AP'yi, «Bedûlzaman Nursi'nin yandaşları» diye suçluyordu.

AP, sağ bir partiydi. Fakat, DP sağı örneği, bir sağ partiydi. Gericilikle ne merkez politikacıları, ne de örgüt suçlanamazdı. Belki içlerinde kimileri vardı, ama çoğunluğa hiçbir zaman geçemediler. Esasen, AP gerici duygularla eğilimlere boyun eğseydi, hiç Milli Selamet Partisi kurulup —ya da kurdurulup—, partiler yelpazesinde yerini alabilir miydi?

Kamuoyu da genç bir nefes olarak gördüğü Demirel'le partisine doğru kayıyordu. Basında da Demirel'le partisi, «eski DP'nin sürdürmesidir» diyerek ağır yayına hedef olmamıştı.

Bütün koşullar, 1965 genel seçiminde Demirel'in yanındaydı.

Seçim gecesi, biz, Hürriyet'te saat 23'e doğru, AP'nin Mecliste 240 küsur milletvekiliyle tek başına iktidar olacak çoğunluğu kazandığını bildiriyorduk.

Öteki gazetelerse, seçimlerin «huzur içinde» yapıldığını, AP'nin önde gittiğini bildiriyorlardı. Hürriyet'teki yalın gazetecilik, kuşkusuz doğruyu bulma güdüsüyle çalışıldığından, herkesten önce, bir başka hesaba bakmaksızın seçim sonucunu vermiş oluyorduk.

Bu seçim sonuçlarını, kimileri 27 Mayıs'ın «tasfiyesi», diye niteledi, kimi İsmet Paşayla birlikte bir dönemin, CHP'siz iktidarlar döneminin açılışı biçiminde değerlendirdi.

Doğru olan, yeni bir dönemin açıldığıydı.

Nereye varacaktı, ne sonuçlar verecekti, bunu kestirmek zordu.

Şu ya da bu konulardaki tartışmalar dışında, herkesin söyleyebileceği tek gerçek şuydu: 1965'ten sonra Türkiye'de, her görüşün tartışılıp okunabileceği gerçek bir özgürlükler ortamı geldi ve geçti.

1965'te parti önderi olarak Başbakanlığa gelen Demirel'in, siyasal süreci de başlıyordu.

1971'de bir müdahaleyle bir kesintiye uğradıktan, 1980'de de yeni bir askeri hareketle «fiili siyasetten» uzaklaştırılıncaya değin süren, uzun, on beş yıl süren, çoğu iktidarda geçmiş bir uzun dönem.

1965-71 arası değişik bir dönemdi. Geçmiş bir beş yıla oranla içerde ve dışarda başka oluşmalarla siyasal renkler içeren bir dönem.

5

YILIN DEĞİL, YILLARIN GAZETESİ

Hürriyet'e girinceye değin, İstanbul gazetelerinin ne havasını, ne de çalışma düzenini bilirdim.

Çünkü, ben ve kimi arkadaşlarım, meslekte ayakta kalmıştık ama, büyük İstanbul gazetelerinin kendilerine özgü ortamı içinde yetişmemiştik. Ankara'da yayımlanan bir gazete, bir dergi ile İstanbul basınını karşılaştırmak oldukça güçtü. Aynı mesleğe hizmet verirdik; ancak, İstanbul basınının ülke sorunlarına bakış açışı, değerlendirmesi, bize göre, her zaman ayrımlı olurdu.

Bir aylık evli bir insanın, bir ay sonra ihtilalle karşılaşması ne demekti, anlatmakta zorluk çekiyorum.

Kendimden çok, evlendiğim genç kadının geleceğiyle ilgiliydim. Ne yapacağımı, nasıl davranacağımı geceleri geç vakitlere değin düşünüyor, içinden çıkamıyordum.

İşte böyle günlerden bir gün, Bad Godesberg'deki evin telefonu çaldı. Arayan Necati Zincirkıran idi. Bana, Hürriyet'in Ankara temsilciliğiyle büro şefliğini öneriyordu. Ardından telefonu Erol Simavi aldı.

Bir iş, yeniden gazeteciliğe dönmek, bir türlü ısınamadığım bürokrasiden kurtulmak... Hele, binlerce kilometre uzaktayken bir dost sesiyle bir muştu ile uyandırılmak...

Anlatılmaz ölçüde insanı sevindiren, sevinç dalgalarına sürükleyen bir olaydı.

«Ben, 1957'de Ankara'ya Hürriyet'in Temsilcisi olarak geldim. Gazetenin başına geçmezden önce, Ankara deneyimlerimin olması kararlaştırılmıştı. İlk kez gazetenin içinden yetişen biri, gazetenin başına geçecekti. 1960 ihtilalinin hemen ardından İstabul'da gazetenin yazı işlerinin başına geçmem kararlaştığı sırada, Ankara bürosu için kimi düşündüğüm soruldu. Ben, 'Cüneyt' dedim. Erol Simavi hemen onayladı. Ancak Haldun Simavi, 'epeydir meslekten uzakta, acaba uyum sağlar mı,' diye kuşkusunu belirtti. Bana bırakmalarını, seninle kısa zamanda uyumlu bir çalışma düzenine gireceğimizi söyledim...»

Necati Zincirkıran, benim Hürriyet'e geçişimi bir gece böyle anlattı bana. Bonn'da «Basın Ataşe Muavinliği»ne gitmezden önce, Türkiye radyolarında Kıbrıs saatini yazıyordum ve Ankara'da çalışmaya başlayan Zincirkıran'ın, Hürriyet nedeniyle, bu sorunla çok yakından ilgisi vardı.

«Biz,» dedi Zincirkıran, «Fatin Rüştü Zorlu ile aynı otelde, Modern Palas'ta kalıyorduk. Bir gün beni çağırdı: 'Kıbrıs davasını gazete olarak benimsemişsiniz. Türkiye Cumhuriyeti'nin şu anda olanakları kısıtlı. Size daha büyük görev düşüyor. Kıbrıs'ta bir 'güç' yaratmamız gerekli. Bunları eğitmemiz elzem. O gençler Ankara'ya gelecek, bunların irtibatını kim yapacak, gazete olarak bunu üstlenir misiniz? diye sordu.»

«Doğal,» dedim. «Hükümet, o sırada resmi olarak bu gibi işlere giremiyordu.»

«İngilizler vardı Kıbrıs'ta,» dedi Necati Zincirkıran.

«Fatin Rüştü Zorlu'ya,» diye sürdürdü Zincirkıran, «benim büromda arkada bir oda var. O odayı bu çocuklara ayırırım. Gelsinler, işlerini görsünler orada, dedim. Kıbrıs'tan 10'luk, 20'lik topluluklar olarak geldiler. İşte bu çocuklar, daha sonraları, 1963 - 64'te Rumların Türkleri katlettikleri dönemde, ilk direnme gücünün elemanları oldular. 1974'te Kıbrıs harekâtı başladığı zaman, orada direnmenin alt yapısını da bizim dönemimizde eğitilen, yetişen bu çocuklar yarattılar.»

Biz Hürriyet'te bir ekip çalışmasının bütün olanaklarını kullandık.

Doğrusu, Zincirkıran da bu «ekip çalışması»nı bir Genel Yönetmene özgü bütün özelliklerle, sürekli olarak olumlu düzeyde tutmasını biliyordu. Hepimizi, karakter yapımıza göre, kimi zaman sert çıkışlarla çalışmaya koşturarak, kimi kez heveslendirip okşayarak Hürriyet'in her gün öteki gazetelere oranla bir nefes ileri gitmesinde öncülük ediyordu.

Zincirkıran, «Ben Genel Yönetmenliğe başladığım zaman Hürriyet'in tirajı 220 bindi. 1968'de bir milyon basıyorduk. Bu miktarı sakladıktı uzun zaman. Çünkü, birden iniverir diye korkuyorduk,» dedi.

Bu çalışma süreci içinde yazı işlerini sürekli olarak denetleyen, ama tutucu değil, itici bir güç olarak hepimize heyecan veren bir öteki insan, «tepedeki Haldun Simavi» idi. Her gün, her an yenilik arar, yenilik getiren, gösterenle çok yakından ilgilenirdi. Zincirkıran'ın çalışmasını olumlu yönde kışkırtan da Haldun Simavi idi. Erol Simavi, o sıralarda daha çok gazetenin öteki işleriyle ilgilenirdi. İki kardeş, bir gazetede iş bölümünü iyi yapmışlardı.

«Sabah, Ankara bürosunu 9'da açtığım zaman karşımda Cüneyt'i bulurdum,» diyordu, Necati. Doğruydu. Sabahın erken saatlerinden geç saatlere değin büroda çalışır dururduk. Nevzat Ünlü, Kemal Şener, Tuncer Tuğcu, pırıl pırıl arkadaşlardı. Teleksçimiz Şeref Ünal da gece gündüz demez çalışırdı.

Necati, günde en az dokuz on kez beni arardı. Her haberi sorar, gelişmeleri araştırır, fikir verir, fikir alırdı.

Halkın ilgisini çekecek olayları çok renkli biçimde sunardı gazete. Yepyeni bir gazetecilik anlayışı getirmişti Hürriyet. Halka yakın, halkla birlikte, halkın nabzına göre, «doğru haber» anlayışını, bütün gücüyle benimsemiş ve uygulamaktaydı.

Sırası geldiğinde siyasal haberlere yoğun biçimde eğilirdi.

Fakat, siyasal haberleri o denli vurucu biçimde ortaya koyardı ki, Hürriyet'in yazdığı haber, mutlaka, hemen her kesimde dalgalanmalara yol açardı. Örneğin, mezhep ayrılıklarını körüklediği bilinen bir Diyanet İşleri Başkanını «Atatürkcüler neredesiniz» başlığı altında —benim yazdığım yorumsal yazıyı— haber gibi kullanarak manşette vermiş, o gün o başkan gitmiş, yerine yenisi getirilmişti. Etkenliği, doğru haberle yoğrulan bünyesi, halkça tutulan bir gazete olması, gittikçe gücüne güç katıyordu.

Şu da vardı: Gazete, basın evreninde başlayan her yeniliğe açıktı. Çalışanı korur, prim verme uygulamalarıyla daha çok çalışmasını kışkırtırdı. Çalışan da çalıştıran da bu düzenlemelerin sonuçlarından memnundular.

Hiçbir siyasal eğilime yanlı olmamak, ilk ana ilkeydi.

Hürriyet, her gün saatlere sığmayan çalışmalarla yükseldi, yükseldi. Bu yükselişte bir nebze tuzumuz vardır, diyerek son derece mutluyduk.

Hürriyet, sanki iki kardeşin değil, bizlerin gazetesiydi. Bu anlayış, bu ruhsal olgunluk içinde geceyi gündüze katan bir aşkla hizmet veriyorduk.

Gazetenin kuruluş tarihi olan 1 Mayıs'larda yüzlerce insan, kol işçisi, fikir işçisi bir araya geldiğimiz zaman, tıpkı bir aile gibiydik. Patronlar bizimle olur, biz patronlarla bir arada şakalaşırdık. Gazete sahipleriyle onların yetiştirdiği Zincirkıran, çalışan herkesin özel sorunlarıyla da ilgilenirlerdi. Sıkıntılar çözülür, kim olursa olsun o arkadaşa yardım edilirdi.

Zincirkıran'ın çok beğendiğim huyu şuydu: Haber, haberdi. İsterse beğenmediği bir kişiden gelsin, haber büyükse, önemliyse, gazeteye bir katkısı olacaksa, alabildiğince büyük gösterir, haberi yazanın imzasını, hiçbir zaman esirgemezdi.

Genel Yönetmen geceleri çalışınca, Ankara bürosu da çalışırdı.

Geç saatlere değin Ankara - İstanbul arasındaki uyumlu çalışmalar sürüp giderdi.

Bir başka sabaha değin.

Çalıştırdıkları insana güvenirlerdi. Hürriyet, Ankara'da da baskı yapmayı planlıyor, ama o sırada devlette makine alabilmemiz için döviz, bulunmuyordu. 1963'lerdeydi sanırım. Erol Simavi ile CHP Genel Sekreteri Kemal Satır'ı Ankara Palas'ta öğle yemeğine çağırdık. Erol Simavi'nin isteğiyle düzenlenen bu yemekte CHP'den istediğimiz, DP tarafından hazineye mal edilen,

ancak ihtilalden sonra tekrar partiye verilen rotatif baskı makinesinde Hürriyet'i basmaktı.

Satır, «bir kez İsmet Paşaya sorayım,» dedi.

Erol Simavi'nin canı sıkıldı. İsmet Paşayla görüşmek istemiyordu.

İstanbul'a döndü.

Bunca önemli bir işin görüşmesini bana yaptırdılar. Paşa dinledi, sonra uygun gördü. Hürriyet, Ankara'da büyük dev tesislere kavuşmazdan önce Ulus'un rotatifinde basılmaya başlandı.

Ancak, Ulus'un öyle bir müessese müdürü vardı ki, makinenin tekrar işler hale gelebilmesi için bütün giderleri Hürriyet'ten çıkardı.

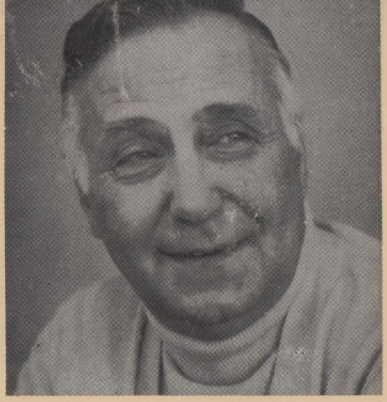
Para hiç önemli değildi. Hürriyet'in Ankara'da da basılması önemliydi. Yapıldı ve Hürriyet, İstanbul basımı ölçüsünde temiz olmasa bile, Ankara içine Ulus tesislerinde basılarak dağıtıldı.

Hürriyet, günden güne, öteki gazetelerle arayı öylesine açtı ki, bu arayı kapamak artık kolay değildi.

«Gazete, gazetecilik yapanlarındır,» ilkesiyle bu çabalar yıllarca sürüp gitti.

1965'i, Hürriyet'te işte böyle mutlu bir ortam içinde buluyordum.

5. ciltte buluşmak üzere.

Cüneyt Arcayürek'in açıklamaları sürüyor; yazdıklarına ilgi ve beğeni de gün geçtikçe büyüyor. İşte edebiyatımızın temel taşlarından bir büyük ustanın, Yaşar Kemal'in Arcayürek'e yazdığı duygularını, beğenilerini dile getiren sımsıcak bir mektup:

"Günlerdir anılarını okuyorum. Anı türü bizde gelişmemiş bir türdür, oysa batıda anı türü edebiyat sanatının önemli bir dalıdır. Senin anıların için bir ülkenin demokratik macerasının tarihidir, denebilir. Senin anıların için bir gazeteci, edebiyat, sanat kuşağının romanıdır da denebilir. Seninle ne zaman tanıştığımızı hiç anımsamıyorum. Belki İstanbul'da, belki Ankara'da tanıştık. Belki de Adana'dan seninle birlikte geldik İstanbul'a. Arkadaşlığımız, daha doğrusu kardeşliğimiz bitip tükenmeden tanıştığımız günden bu yana sürdü, hiç eskimeden. Bizde gazeteci olsun, yazar olsun, herkes hep edebiyattan geldi. Biz de seninle onlarla birlikte oradan geldik. Gazeteciliğimizin en hızlı yıllarında biz seninle, anımsıyor musun bilmem yürüyüşlerimizi, Çiçek Pasajlarını, hep edebiyattan, şiirden konuşurduk. İşimiz gücümüz şiirdi. Nazım Hikmet'i, Ahmet Muhip'i, Cahit Sıtkı'yı, Sait Faik'i hiç dilimizden düşürmezdik. Gazetecilik benim de senin de ikinci işimizdi, ekmek kapımızdı. Bunları şunun için yazıyorum, o günler, edebiyat adamlığı, sende de sonunda ürünlerini verdi, şu güzelim anıları yazdın. Benim için senin anıların, büyük bir dil ustasının yazılarıdır. Senin o zor erişilir güzel diline günlerdir kendimi kaptırmışım, çok güzel bir roman, bir şiir, bir destan okur gibi okuyorum. Ve sevgili kardeşim, herkes aslına rücu eder derler ya, sen bu anılarla kendi edebiyatçı aslına döndün, belki de o aslından hiç ayrılmamıştın, seni dilimizin bir ustası, görkemli bir yazarı olarak selamlıyorum. Senin güzel yapıtın edebiyat tarihimizin en güzel yapıtları arasında sayılacak, dilin Türkçemizin en güzel örnekleri arasında yer alacaktır.

"Haydi, bir yolunu bir daha bulalım [illegible] Çiçek Pasajı değil artık, ona benzer [illegible] nçliğimizdeki gibi şiirler okuyalım [illegible] e gene çok ağıt, Karacaoğlan, Yun [illegible] ıden özlemle öperim." Yaşar Kem

MOSYON KİTAP
0 187775
4,75 YTL
2187 7759

kapak baskısı pan matbaacılık ankara 12 14 22